

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XVII, nr. 2

1972

iulie — decembrie

SUMAR

FONETICĂ

Pag.

- PETRU NEIESCU, În legătură cu palatalizarea labialelor 227
GR. RUSU, Din vocalismul graiurilor dacoromâne. În legătură cu [ă] în poziție
protonică 235

GRAMATICĂ

- ȘTEFAN MUNTEANU, Sintaxă și semantică (Observații despre complementul
circumstanțial de cauză) 243
R. TODORAN, În legătură cu pluralul substantivului *casă* în graiurile daco-
române 249
MIHAI ZDRENGHEA, Pronume sau marcă a genului? 257

LEXICOLOGIE

- MAXIM SL. MLADENOV, Elemente românești în terminologia populară bulgară
din domeniul îmbrăcăminte 263

ISTORIA LIMBII

- B. KELEMEN, Aportul tipăriturilor din Transilvania de la sfârșitul secolului al
XVII-lea la procesul de formare și unificare a limbii literare 279

ONOMASTICĂ

- ILEANA NEIESCU, Toponime provenite din antroponime în comunele Berzasca
și Sichevița din jud. Caraș-Severin 283
I. PĂTRUȚ, Vechi toponime românești în Transilvania 287
ION ROȘIANU, Despre numele proprii și conținutul lor 295

STILISTICĂ

- MIRCEA BORCILĂ, Aspecte ale unei sinteze teoretice în stilistică 309
FELICIA ȘERBAN, Aspecte stilistice ale liricii populare 323

RECENZII

	<u>Pag.</u>
<i>Tratat de lingvistică generală</i> . Sub redacția acad. Al. Graur, S. Stati, Lucia Wald, Edit. Academiei, București, 1971 (<i>M. Borcilă și P. Schweiger</i>)	339
LUCIA DJAMO-DIACONIȚĂ, <i>Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în sec. XIV și XV</i> , Edit. Academiei, București, 1971 (<i>Ioana Anghel</i>)	346
GHEORGHE POP, <i>Elemente neologice în graiul maramureșean</i> , Edit. Dacia, Cluj, 1971 (<i>Gr. Rusu</i>)	351
MÁRTON GYULA, <i>A moldvai csángó nyelvjárás román kölesönszavai</i> , Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972 (<i>B. Kelemen și P. Neiescu</i>)	354
„Parole e metodi”, <i>Bollettino dell'Atlante linguistico italiano</i> , 1 (gennaio) și 2 (luglio), 1971 (<i>I. Mării</i>)	358
<i>Questionario dell'Atlante linguistico italiano</i> , edizione definitiva..., I a-TESTO, Torino, 1971 (<i>I. Mării</i>)	360

NOTE BIBLIOGRAFICE

Bibliografia lucrărilor lui Emil Petrovici	363
--	-----

CRONICĂ

Consfătuirea de onomastică de la Cluj (<i>Ion Roșianu, Gabriel Vasiliu</i>)	365
INDICE	367

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XVII, no 2

1972

juillet — décembre.

SOMMAIRE

Page

PHONÉTIQUE

PETRU NEIESCU, Sur la palatalisation des labiales	227
GR. RUSU, Du vocalisme des parlers daco-roumains. Sur le [ă] en position protonique	235

GRAMMAIRE

ȘTEFAN MUNTEANU, Syntaxe et sémantique (Remarques sur le complément circonstanciel de cause)	243
R. TODORAN, Sur le pluriel du substantif <i>cașă</i> dans les parlers daco-roumains .	249
MIHAI ZDRENGHEA, Pronom ou marque du genre?	257

LEXICOLOGIE

MAXIM SL. MLADENOV, Eléments roumains dans la terminologie populaire bulgare du domaine du vêtement	263
--	-----

HISTOIRE DE LA LANGUE

B. KELEMEN, L'apport des imprimés transylvains du dernier quart du XVII ^e siècle au développement et à l'unification de la langue littéraire	279
--	-----

ONOMASTIQUE

ILEANA NEIESCU, Toponymes provenant d'anthroponymes dans les com- munes de Berzasca et de Sichevița, dép. de Caraș-Severin	283
I. PĂTRUȚ, Toponymes roumains anciens en Transylvanie	287
ION ROȘIANU, Sur les noms propres et leur contenu	295

STYLISTIQUE

MIRCEA BORCILĂ, Aspects d'une synthèse théorique en stylistique	309
FELICIA ȘERBAN, Aspects stylistiques de la poésie lyrique populaire . . .	323

COMPTE RENDUS

<i>Tratat de lingvistică generală</i> . Rédacteurs : acad. A. Graur, S. Stati, Lucia Wald, Edit. Academiei, București, 1971 (<i>M. Borcilă et P. Schweiger</i>)	339
LUCIA DJAMO-DIACONIȚĂ, <i>Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în sec. XIV și XV</i> , Edit. Academiei, București, 1971 (<i>Ioana Anghel</i>)	346
GHEORGHE POP, <i>Elemente neologice în graiul maramureșean</i> , Edit. Dacia, Cluj, 1971 (<i>Gr. Rusu</i>)	351
MÁRTON GYULA, <i>A moldvai csángó nyelvjárás román kölesönszavai</i> , Kriterion Könyvkiadó, București, 1972 (<i>B. Kelemen et P. Neiescu</i>)	354
„Parole e metodi”. <i>Bolletino dell'Atlante linguistico italiano</i> , 1 (gennaio) et 2 (luglio), 1971 (<i>I. Mării</i>)	358
<i>Questionario dell'Atlante linguistico italiano</i> , edizione definitiva . . . , I a-TESTO, Torino, 1971 (<i>I. Mării</i>)	360

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

Bibliographie des œuvres d'Emil Petiovic	363
--	-----

CHRONIQUE

La réunion d'onomastique de Cluj (<i>Ion Roșianu, Gabriel Vasiliu</i>)	365
INDEX	367

ÎN LEGĂTURĂ CU PALATALIZAREA LABIALELOR

DE

PETRU NEIESCU

În lingvistica românească poate că nu a existat o discuție mai bogată, la care să participe un număr atât de impresionant de erudiți lingviști, ca cea dusă în jurul palatalizării labialelor.

Fenomen răspândit pe o mare arie în dialectul dacoromân și în cel meglenit, considerat general și colectiv în dialectul aromân, în diverse stadii de evoluție în dialectele amintite, a atras, în mod firesc, atenția marelui număr de cercetători¹ care i-au dedicat studii de amploare sau care, tratând alte probleme, s-au ocupat în mod tangențial și de palatalizarea labialelor. Nu ne propunem să facem un studiu monografic, căci acesta există prin merituosă lucrare a prof. Dimitrie Macrea², intenționăm doar să aducem unele fapte noi, în special din dialectul aromân, să punem în discuție unele concluzii care se desprind din aceste fapte și să vedem dacă toate afirmațiile făcute în jurul fenomenului amintit rămân valabile sau unele din ele se cer revizuite.

Cercetătorii care au studiat problema nu au avut un punct de vedere unitar nici în privința vechimii, nici în aceea a originii și nici în cea a explicării fiziologice a fenomenului. În timp, apariția fenomenului a fost plasată începând cu vorbirea femeilor dace sau cu graiul unor provincii din Italia, dinainte de colonizarea Daciei, până în zilele noastre, iar în spațiu, ca fiind importat din sudul Dunării, din dialectul aromân, sau ivit independent în dacoromână și în aromână.

Dacă pentru dacoromână fenomenul atrăgea după sine greutatea în explicarea sa și din diversele „stadii” de palatalizare, pentru aromână problema părea mai simplă, lingviștii considerând fenomenul general și colectiv, în ultimul stadiu de evoluție și, din aceste cauze, vechi.

¹ Amintim aici, în ordine cronologică, pe Dimitrie Cantemir, Petru Maior, Ion Eliade Rădulescu, Timotei Cipariu, Alexandru Lambrior, Franz Miklosich, Dimitrie Onciul, Moses Gaster, Lazăr Șăineanu, Bogdan Petriceicu Hașdeu, Alexandru Philippide, Ovid Densusianu, Sextil Pușcariu, Wilhelm Meyer-Lübke, Gustaw Weigand, Iorgu Iordan, Theodor Capidan, Alexandru Rosetti, Adolf Zauner, Eugen Herzog, Alexe Procopovici, Mathias Friedwagner, Dimitrie Macrea, Ioan Pătruș, G. Ivănescu, Emil Petrovici, Gr. Rusu, Liliana Ionescu, E. Vasiliu, Andrei Avram, Ștefan Giosu.

² D. Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba română*, în DR, IX, 1938, p. 92—160; cf. și idem, *Probleme de fonetică*, București, 1953, p. 41—102. Tot acolo vezi și bibliografia principală a problemei.

Iată ce ne spune Th. Capidan: „Labialele din dialectul dacoromân deși se arată alterate în cea mai mare parte din teritoriul dacoromân, afară de Banat și o parte din Muntenia, se deosebesc de labialele alterate din dialectul aromân prin aceea că, în vreme ce în acest dialect întâlnim peste tot o palatalizare completă, în dialectul dacoromân din contră, ea se arată cu forme intermediare (*pkátră*, *fher*), sau chiar cu trecere de articulație de la cea postpalatală la cea prepalatală (*pt'atră*, *fker*). Toate aceste forme intermediare sau cu articulație prepalatală lipsesc din dialectul aromân. Ele dovedesc că fenomenul în sine este relativ mai nou în dialectul dacoromân și mai vechi în dialectul aromân”³.

Ca dovadă a vechimii mari a fenomenului sînt date exemplele *alikescu* (*lepiti*), *tukescu* (*topiti*) de origine veche slavă.

Capidan lasă să se întrevadă și a doua posibilitate, că la coborîrea aromânilor în sudul Peninsulei Balcanice, alterarea labialelor să nu fi fost generală, dînd exemple ca *vin*, alături de *yin* din graiul secret al grecilor din Shorețana, sau forma *vizur* (viezure) din Ohrida, formă notată și de Șt. Mihăileanu, alături de *yedăre*⁴.

Autorul citat mai menționează cîteva forme cu labiale nealterate: *pică*⁵, *merd* (Mihăileanu), *merde* (Bitolea) și (*a*) *meu* (*a*) *mel'*, ultimele fiind considerate ca refăcute după (*a*) *mea* (p. 305—306)⁶.

Ocupîndu-se de palatalizarea labialelor în dialectul meglenoromân, Capidan nu o desprinde de fenomenul din aromână. În meglenoromână „pretutindeni unde *v* apare alterat, arată *ghi*, atunci cînd în dialectul aromân avem *y*. A admite că odată acest *ghi* < *vî* a existat și în dialectul aromân și că numai mai tîrziu a ajuns *y*... aceasta ar fi cu neputință, pentru singurul motiv că din *vî* nu se putea dezvolta decît un *y*, iar în ce privește *ghi*, acesta, de fapt, există în dialectul aromân, dar nu s-a dezvoltat din *vî* ci din *bi*. De aci urmează dar că chiar dacă pentru toate formele cu labiale alterate s-ar putea primi o influență venită din partea dialectului aromân, aceasta în nici un caz nu s-ar putea admite pentru acelea în care avem *ghi* pentru *vî*, pentru singurul motiv că ea nu a existat și nu există în dialectul aromân și, prin urmare, n-avea de unde să vină”⁷. Existența lui *ghi* pentru *vî* în graiul aromânilor din Moloviște și Gopeși (de fapt Muloviște și Gopiș, așa cum sînt pronunțate de aromâni) este explicată de Capidan prin originea meglenoromână a acestora⁸.

Din cele expuse reținem deci următoarele fapte privitoare la palatalizarea labialelor în dialectul aromân:

a) Este un fenomen general și colectiv, cu puținele excepții ca cele menționate mai sus;

³ Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, 1932, p. 292.

⁴ *Ibid.*, p. 292—293.

⁵ *Ibid.*, p. 294—295; cf. și G. Weigand, *Die Aromunen. Etnographisch-philologisch-historische Untersuchungen*, II, *Volksliteratur der Aromunen*, Leipzig, 1894, p. 267/7, unde este atestată forma *pică*, în graiul din Siracu.

⁶ *Ibid.*, p. 305—306.

⁷ Idem, *Meglenoromânii. I. Istoria și graiul lor*, București, 1925, p. 124. Afirmarea atît de categorică că în aromână nu există *g* < *vî* este infirmată de însuși Capidan, *Aromânii...*, p. 303, prin exemplele date, în afară de Moloviște și Gopes, din Albania și din Macedonia.

⁸ Idem, *Meglenoromânii...*, p. 124—125.

b) este în ultimul stadiu de evoluție, necunoscându-se faze intermediare, și din aceste cauze fenomenul este vechi;

c) nu există forme cu $v_i > g'$.

Materialele culese de noi din graiul aromânilor din R. P. Albania, ca și cele din Macedonia iugoslavă⁹ arată că fenomenul nu este atât de unitar cum s-a crezut.

Iată cum se prezintă de fapt labialele în aromână :

p_i (p_i , p^i) :

p_i (p^i) : [pi^éári] (V), [lupⁱ] (T), [scumpⁱ] (SG);

k : [kále] (Tv, CS), [káli] (C), [kéle] (M), [kéli] (G);

t' : [t'éle] (T, St. C), [t'éle] (P, BJ), [t'éli] (P, B), [(a) scát'] (G,

St. C, P, BJ);

t' : [t'éptini] (P, PS), [t'éptin] (S, C), [t'éptu] (V);

$é$: [lu^é] (P), [stu^é], [ééptlu] (S), [sca^é] (BJ II);

$é$: [sca^é] (T);

$é$: [ti éépti] = te piepteni (T), [sêinári, sêinárát] = șira spinării (G II);¹⁰

k : [képtu] (St. C, G), [képtini] (B), [képtini] (V), [skic^u] (Bb);

b_i (b_i , b^i) :

b_i (b^i) : [albⁱ] (T), [álbi] (C), [bíni] (Bb);

g' : [g'íni] (S), [alg'ínâ] (C, M), [alg'ínă] (G, Tv, Cș), [org'] (C), [órgi] (M, G, Tv, Cș);

d' : [ord'] (St. C, P, C, B), [órdi] (BJ);

d' : [slad^é] (S);

g' : [alg^é] (T), [g'íni] (S), [alg'ínă] (B);

d' : [áld'i] (S);

g' : [alg'ínă] (BJ), [org'] (Tv);

g : [alg'ínâ, órgi] (G), [álgi, g'íne] (V), [g'íni] (F, Bb, Cv);

g' : [alg'] (T);

⁹ În Albania am cules material în cursul a două călătorii de studii. În Macedonia iugoslavă am făcut anchete, în Tirnova, Crușova și parțial în Gopeș, cu acad. E. Petrovici, în Gopeș și în Beala de Jos cu prof. B. Cazacu, și în Moloviște cu Gr. Rusu. În cursul expunerii vom folosi, pentru localizare următoarele prescurtări : B = Biliști, R. P. Albania; Bb = Boboștița, R. P. Albania; BJ = Beala de Jos, R. S. F. Iugoslavia; C = Corcea, R. P. Albania; Cș = Crușova, R. S. F. Iugoslavia; Cv = Cavaia, R. P. Albania; G = Gopeș, R.S. F. Iugoslavia; F = Fieri, R. P. Albania; M = Moloviște, R. S. F. Iugoslavia; P = Poian, R. P. Albania; PS = Pleasa de Sus, R.P. Albania; S = Shqepur, R.P. Albania; St. C. = Stan Carburnara, R.P. Albania; T = Tirana, R.P. Albania; Tv = Tirnova, R.S.F. Iugoslavia; V = Virltop, R.P. Albania.

¹⁰ Exemplele de mai sus ne pot da dreptul să includem aici și forma [éiçor], care a fost explicată ca rezultat al asimilării lui k din $Kiçor$ la $é$ următor. Cf. D. Macrea, *Studii de fonetică*, p. 97.

mî (*mi*, *m'*):

- m*: [daŋi-m] (S), [a mel] (C), [a meŋ] (Ps), [aúŝá-m] (F), [lácârmi¹¹,
părîntsil'i a mel'i¹²] (C), [myádză dzúwă¹³, myádză nopts¹⁴];
mî: [mînel^v] (T), [mînelu] (P, V), [mîneri] (V), [mîneri, mînicu] (F);
î: [îneri] (T, St. C, S, PS, B, G), [îneru] (Bj, M), [îneri] (P, F),
[îneri] (C, Tv, Cș), [înicu] (Cv), [înercura, îneri] (V), [a înel'i, a
îney, a îneŋ¹⁵];

fî (*fi*):

- fi*: [fil'ină] (P), [fiie] (S);
î: [her^v] (St. C, B), [îneru] (Bj), [hil'ină] (St. C, Bj, M);
î: [îer^v] (T, S, C, Ps, B, G III, Tv, Cș), [îeri] (T, P, PS, B,
G III), [îare] (C, Tv, Cș), [îera] (S);
î: [îer] (T, St. C), [îl'^v — a meŋ] (C);
î: [îl'ină] (G, Cș), [îerbém] (V, Cv);
s: [sicati]¹⁶;
ș: [șerbém] (Cv).

vî (*vi*):

- vi*: [vîni-nvițât^v] (T), [vînit] (P), [vine] (V), [vîni] (Bb), [vîn]
(F);
y: [yis] (T, Bb), [yis^v] (C), [yîn^v] (P, C, Ps, B, Bj, Tv), [yîn]
(S, V, F), [yîne] (Cv);
i: [îni] (Cv);
d': [d'is] (T), [d'is^v] (St. C), [und'îsu] (P);
g': [ngîsésucu] (T), [ngîs, gițâl] (S), [mi-ngîséd^v] (B), [gîtâ] (M, G);
ÿ: [ÿin^v] (St. C, Cș);
ÿ: [ÿițâl^v] (Cș);
g: [gițâŋu] (S), [mi-ngîséd^v] (Bj), [gițâl^v] (G);
γ: [aγîne] (Tv), [aγiță, γițâl^v] (S);
ġ: [mi-ngîsîsî] (C);
z: [zin óml'i, cân zîni mveâsta, cân zîn núntru]¹⁷ (F).

¹¹ Cf. Al. Rosetti, *Cercetări asupra graiului românilor din Albania*, București, 1930, p. 65. Informatorul este originar de lângă Armiro, Thessalia.

¹² *Ibid.*, p. 33.

¹³ *Ibid.*, p. 66. Forma cu *m* nepalatalizat a fost obținută de la toți informatorii, originari din Corcea, Pleasa, Biliști, Frașeri, Colonia, Muzachia, Ceameria, Thessalia.

¹⁴ *Ibid.*, p. 67. Vezi nota precedentă.

¹⁵ *Ibid.*, p. 33. Formele au fost obținute de la toți informatorii, cu excepția celui din Corcea.

¹⁶ *Ibid.*, p. 66. Informatoarea este originară din Biliști, tatăl său din Tricala, mama din Pleasa.

¹⁷ Conjunctivul prezent al verbului *a veni* — *s(ă)-îin*, *s(ă)-îîn*, *s(ă)-îtnă* — a devenit în unele graiuri aromânești *z-îin*, *z-îîn*, *z-îlnă* etc., *z-in*, *z-iîn*, *z-ină* etc., cu sonorizarea lui *s* la *z*. În exemplele de mai sus e vorba însă de ind. prez. *zin óml'i*, conjunctivul ar fi *z-ină óml'i*, deci pare a fi o palatalizare a lui *vî* > *z*; cf. și *fî* > *s* (*sicâti*), ca cea din Maramureș.

Deci palatalizarea labialelor a fost notată, în sistemul ALR, în următoarele feluri :

p : p , k , t' , t' , t' , t' , t' , k ;
 b : b , g' , d' , d' , g' , d' , g' , g , g' ;
 m : m , $m\acute{n}$, n ;
 f : f , h' , $\acute{\lambda}$, $\acute{\lambda}$, λ , s , s ;
 v : v , y , i , d' , g' , \acute{y} , \acute{y} , g , γ , g , z .

Din exemplele citate reiese că în dialectul aromân, palatalizarea labialelor nu se prezintă atât de unitar cum se credea. E de menționat faptul că în graiul aceluiași sat sau în cel al aceluiași vorbitor labialele pot apărea fie palatalizate, în diverse cuvinte sau chiar în același cuvânt, în diferite nuanțe, fie nepalatalizate. Stadii intermediare nu am notat decât pentru m : $m\acute{n}$.

Așadar, în afară de *vin*, *picare*, *viezur* și *merd*, lista cuvintelor nepalatalizate trebuie completată cu *lupți*, *scumpți*, *picioare*, *albi*, *bine*, (*al*) *meu*, (*ai*) *mei*, *fie*, *vine*, *fin*, *lacrimi*, *miazăzi*, *miazănoapte*.

În spațiu, formele cu labiale nepalatalizate se extind și ele de la Shorețana, Livăd și Ohrida asupra unei zone mari în Albania și în Grecia. Cine urmărește cu răbdare literatura aromânească va putea înmulți exemplele cu labiale nealterate, mai puțin cu stadiile t' , d' etc., pentru că sistemele de transcriere ale celor ce au publicat literatură populară erau destul de simple și normalizatoare.

Prin urmare argumentul adus în sprijinul vechimii mari a fenomenului, conform căruia el este general și colectiv, fără stadii intermediare de evoluție, este infirmat de situația reală din dialectul aromân, descrisă mai sus.

Un alt argument de bază, pe care se sprijinea afirmația că fenomenul este vechi în aromână, atestarea numelui *Tintzilukis*, a fost combătut convingător.¹⁸

În privința stadiilor intermediare de evoluție dorim să facem o precizare. Ele nu trebuie considerate ca etape istorice absolute în evoluția fenomenului, cum au făcut unii cercetători, ci ca particularități teritoriale ale fenomenului, legate de evoluția lui în timp.

Dacă $m\acute{n}$ este un stadiu intermediar în evoluția în timp a lui $m + y$ la n , t' nu mai constituie o fază intermediară în evoluția lui $p + y$ la k , ci doar pt' în evoluția $p + y > t'$.¹⁹

În privința vechimii nu prea mari a palatalizării labialelor ne alăturăm părerilor exprimate de A. Byhan, Al. Lambrior, Al. Rosetti, G. Ivănescu, Gr. Rusu.

Referitor la originea fenomenului din dacoromână, socotim, ca și Al. Philippide, A. Byhan, G. Weigand, Al. Rosetti, că el a apărut inde-

¹⁸ M. Lascaris, *Tzintzilukis un nom roumain?*, în BL, XI, 1943, p. 112—113. Cf. și A. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, București, 1947, p. 221.

¹⁹ Evoluția labialelor urmate de *iod* trebuie studiată în corelație cu evoluția oclusivelor palatale k și g . Cf. Gr. Rusu, *Evoluția în limba română a lui iod precedat de consoanele labiale și consecințele pe plan fonologic*, FD, IV, 1972, p. 83—84.

pendent și, din lipsă de dovezi, nu putem admite teza importării lui din sudul Dunării.

Că fenomenul poate apărea în mod independent pe diverse arii ne-o dovedesc, credem, unele fapte din subdialectul bănățean și din dialectul istroromân.

În Banat fenomenul palatalizării labialelor a fost considerat ca inexistent. În afară de exemple ca *amîađ(ăđ)*²⁰ și *mîađă* „tifos”, cu o răspîndire mare, am notat forme ca *mînel*, *mînie*, *mînercuri*, *mîne* (Berzasca și Iabalcea, jud. Caraș-Severin). Astfel de forme au mai fost notate recent, în ancheta pentru NALRR-Banat, de către E. Beltechi, I. Faiciuc și N. Mocanu: *mînez mînerlă*, *mînerlón*, *mînală*, *mîne*, *mînercuri* (Căpălnaș, jud. Arad), *mîne*, *mînaúă*, *mîneđ*, *mînel*, *mînercuri* (Sichevița, jud. Caraș-Severin), *ńor*, *ńóră*, *ńere* (Beba-Veche, jud. Timiș), *ńere* (Nerău, jud. Timiș).

Am putea include aici și formele *zápsă* (Borlovenii Vechi, jud. Caraș-Severin), *mojîllă* (Sichevița) și *dăjginá*, foarte răspîndit în Banat²¹.

Singurul dintre dialectele limbii române care nu cunoaște palatalizarea labialelor este, după părerea celor ce s-au ocupat de problemă, dialectul istroromân. Nu dorim să reluăm aici discuția asupra tuturor formelor din dialectul istroromân; ne vom rezuma numai la cele în care, pentru *m* + *i*od din dacoromână, s-a notat *mî*: *mînic*, *mînală*, *mîne*, *mnel'* și care au fost explicate ca provenind din forme cu *ml'*²².

În exemple ca cele de mai sus, ca și în forma *spús-mî-a*, pe care am notat-o la istroromâni, considerăm că avem de-a face cu palatalizarea lui *m*. În Costîrcean am notat *ml'ăre*, dar *mîne*, *mînel'*, în Noselo, *ml'ăre*, *ml'e*, *mîne*, în Susnievița *ml'ăre*, *mîne*, *mînel'*, în Sucodru, *mîăre*, *mîne*, și în Jeiăn *ml'ăre* și *ml'e*. Dacă am putea admite pentru celelalte forme cu *mî* o fază mai veche *ml'*, pentru *spus-mî-a* „supusu-mi-a” credem că este imposibilă o formă *spús-ml'-a*²³.

În concluzie, considerăm palatalizarea labialelor ca 1 fenomen nu prea vechi. Faptul că atestările lui pentru Banat și pentru dialectul istroromân se referă mai ales la *m* > *mî*, că dintre toate labialele *m* pala-

²⁰ Dacă pentru explicarea lui *ń* din *amîađ(ăđ)* ar putea fi luată în considerare apropierea cuvîntului de forma *đimînađă*, *đimînađă*, din celelalte exemple e clar că e vorba de palatalizarea labialei *m*.

²¹ Exemplele din Comloșul Mare nu le-am inclus aici, dată fiind originea oltenească a locuitorilor. Vezi, despre palatalizarea labialelor în graiul acestei comune și despre originea locuitorilor, I. Faiciuc, *Note asupra graiului din Comloșul Mare (jud. Timiș)*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 247–252.

²² S. Pușcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, în „Beiheft zur Zeitschrift für romanische Philologie”, XXVI, 1910, p. 34; idem, *Études de linguistique roumaine*, Cluj – București, 1937, p. 81; cf. și D. Macrea, *Palatalizarea...*, p. 114.

²³ Considerăm că situația fenomenului din istroromână trebuie reanalizată. Un informator din Jeiăn, Marmelić Ivan-Şepálo, și nu numai el, rosteste numele provinciei Istria cînd *įstra*, cînd *l'įstra*, niciodată însă nu a rostit nimeni *ńistra*. Apariția unui *l'* de sprijin înaintea lui *i*od în istroromână nu credem că trebuie pusă neapărat în legătură cu palatalizarea labialelor. Cele două fenomene pot fi considerate independente și au putut să se exercite în același timp. Și forma *ěăptir* ar putea fi explicată prin asemănare fonetică cu *ěesi*, singurul verb existent în istroromână pentru „a se pieptena”: *įo me česes cu piđăptiru* a putut deveni foarte ușor *įo me česes cu čăptiru*.

talizat cuprinde cea mai vastă arie și din dialectul dacoromân²⁴ ne face să credem că fenomenul a început cu palatalizarea lui *m*. De altfel și din punct de vedere al fiziologiei vorbirii, trecerea de la *m* la *m̃* și apoi la *ñ* este mai ușoară decât în cazul transformării celorlalte labiale. Exemplele din Banat și din dialectul istroromân, aria cu *m* palatalizat, ne obligă, măcar pentru zonele amintite, la o astfel de concluzie, deși cele mai vechi atestări documentare le avem pentru $f > \tilde{h}$ ²⁵.

R É S U M É

S'étayant des matériaux recueillis chez les Aroumains d'Albanie et de Yougoslavie, l'auteur montre qu'en aroumain le phénomène n'est ni général, ni collectif, ni à son dernier stade d'évolution, ce pourquoi il ne présente pas une trop grande ancienneté.

Dans le Banat ainsi que dans le dialecte istro-roumain, où l'on considérait qu'il n'existe pas de labiales palatalisées, on a enregistré des formes avec $m + y > m̃$. L'auteur en tire la conclusion que le phénomène a pu commencer par la palatalisation de *m*, que, en roumain, il n'est pas très ancien et qu'il est apparu de façon indépendante dans les dialectes de la langue roumaine.

Iunie 1972

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

²⁴ Compară hărțile date de D. Macrea, *Probleme de fonetică*, p. 72 ș.u.

²⁵ A. Rosetti, *Recherches sur la phonétique du Roumain au XVIe siècle*, Paris, 1926, p. 87, 90, 119; cf. și G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, în BPh, XI—XII, Iași, 1944—1945, p. 160.

DIN VOCALISMUL GRAIURILOR DACOROMÂNE.

În legătură cu [ă] în poziție protonică

DE

GR. RUSU

Graiurile dacoromâne se caracterizează, după cum se știe, printr-o gamă bogată și variată de nuanțe vocalice. Unele dintre acestea se situează între două serii diferite de localizare, în timp ce altele ocupă un loc intermediar între două grade diferite de apertură. În sfârșit, a treia categorie de nuanțe vocalice, mai puțin numeroase însă, au o poziție intermediară atât în ce privește locul de articulare, cât și în privința gradului de deschidere ([ë] de pildă sau [ě]).

Prima categorie este determinată, în general, de caracterul consoanei precedente, intermediar din punct de vedere al timbrului, și, uneori, și de cel al consoanei următoare. Cea de-a doua categorie își datorează apariția prezenței, respectiv lipsei, accentului. Despre o vocală lipsită de accent în cadrul unui cuvânt se spune de obicei că se află în poziție slabă, care în general favorizează o seamă de modificări din partea fonemelor vecine. După E. Petrovici, o vocală se află în poziție slabă atunci „când fonemele vecine o modifică, schimbându-i câteodată cu totul timbrul, și atunci când se găsește într-o silabă neaccentuată (când pierde din intensitate și din sonoritate, când suferă, adică, o reducere, modificându-i-se și timbrul)”¹.

Analizând vocalele graiurilor dacoromâne în diverse contexte fonetice, am constatat, îndeosebi la vocalele de-al doilea grad de apertură, o mobilitate, în sensul deplasării lor de la gradul II de deschidere spre gradul III, ajungând să se confunde în multe cazuri cu vocalele cele mai închise.

La vocala [ă] se constată o mobilitate nu numai în sensul discutat mai sus, adică al deplasării ei înspre gradul III de apertură, ci și spre gradul I, mai ales când este urmată de accent, deci în poziție protonică, realizându-se sub variante mai mult sau mai puțin apropiate de vocala [a], și confundându-se în multe cazuri cu aceasta.

Nuanțele intermediare între [ă] și [a] au fost redată în ALR, de obicei, prin suprapunerea celor două litere : [$\overset{a}{\underset{\text{ă}}{\text{ă}}}$] când anchetatorului i-a

¹ Vezi E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română*, SCL, I, 1950, nr. 2, p. 181.

făcut impresia că această nuanță e mai apropiată de [ă] și [ã] când s-a considerat că e mai aproape de [a]. În foarte puține cazuri nuanța intermediară a fost redată prin [ă] ([bărbat]) „vocala cea mai deschisă din seria centrală: î, â, ă, ę”, după descrierea dată în transcrierea fonetică a ALR². Notarea cea mai frecvent întrebuintată este însă, așa cum am arătat mai sus, suprapunerea celor două vocale.

Privitor la descrierea dată de ALR vocalei [ă] trebuie să subliniem următoarele. Dacă pe [a] medial (neutru) nu-l încadrăm în nici una din seriile vocalice, atunci descrierea vocalei [ă] poate fi acceptată. Considerând însă, cum de fapt și este, că vocala [a] face parte din seria medială (centrală), atunci fără îndoială cea mai deschisă vocală din această serie este [a]. Vocala [ă] trebuie considerată deci intermediară ca grad de deschidere între [ă] și [a]. Asupra vocalei [ă] ne-am oprit însă pe larg într-un articol consacrat vocalelor deschise care, în sistemele fonologice ale unor graiuri, formează seria vocalelor de al II-lea grad de apertură, aparținând celor trei serii de localizare³.

Rostirea [a] pentru [ă] în poziție neaccentuată e consemnată în primele noastre texte scrise în românește. Se întâlnește de asemenea în unele graiuri dacoromâne actuale și e generală în istroromână. Precizăm că în graiul istroromânilor din Jaiän se rostește [a] și la finala substantivelor și adjectivelor feminine, deosebirea între singular și plural realizându-se prin opoziția [ă] — [e]: [o suza — do suze] „lacrimă — lacrimi”, [o lopătița — do lopătițe] „omoplat”, [o porkița — do porkițe] „purcea — purcele”, [o jâna — do jâne] „geană — gene”, [grasa — grase] „grasă — grase”, [uâba — uâbe] „albă — albe”, [uorba — uorbe] „oarbă — oarbe” etc⁴. Vocala [a] se rostește și la forma articulată a substantivelor și adjectivelor de tipul celor citate. Din această cauză cele două forme gramaticale, cea articulată și cea nearticulată, sint omofone.

Aria de răspîndire a rostirii [a] pentru [ă], precum și diversele nuanțe intermediare au putut fi determinate în graiurile dacoromâne, cu o oarecare aproximație însă, pe baza materialului ALR. Această rostire, în cuvinte ca *bărbat*, *bătaie*, *măsea*, *mătreață*, deci în cuvinte moștenite din latină cu un *a* etimologic neaccentuat în prima silabă, urmat de *a* accentuat în cea de-a doua sau de-a treia silabă, formează mai multe arii: o arie mare și compactă care acoperă aproape întreagă Moldova, una mai puțin întinsă în partea de sud-vest a Transilvaniei, inclusiv Munții Apuseni, și alte două mai mici: una în partea de vest a Olteniei (punctele 837, 839, 840) și alta în nord-estul Munteniei (punctele 730, 735, 740) (din ALR I). Izolat, această rostire a fost consemnată și în sudul Transilvaniei, în partea centrală și în nordul acestei provincii. ALR nu o înregistrează în Maramureș. Din materialul ALR-R-Mar. rezultă că rostirea [a] pentru [ă] în poziție protonică există și în aceste graiuri, fiind percepută mai ales sub nuanța intermediară între [a] și [ă], notată

² Vezi E. Petrovici, *Texte dialectale. Suplement la Atlasul lingvistic român II*, Sibiu — Leipzig, 1943, p. IX.

³ Vezi Gr. Rusu, *Statutul fonologic al vocalelor e, ę și ă în graiurile dacoromâne*, CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 279—290.

⁴ Exemplele citate au fost notate de noi din Jaiän, în toamna anului 1968.

prin suprapunerea celor două vocale : [ẵ] sau [ă̂] sau, în unele cazuri, prin [ă̄]. E cunoscută în 10 din cele 20 de localități cercetate și formează două arii : una mai mare, cuprinzând aproape jumătate din partea de est a Maramureșului, cu centrul la Dragomirești, punctul cartografic 234, și alta mai mică, în partea de nord-vest⁵. Nu putem afirma că aria din estul Maramureșului ar avea vreo legătură cu cea din Moldova, deoarece în punctul 237 (Gura Fintînii), localitatea extremă dinspre Moldova, am notat [ă̄] în poziție protonică, deci cele două arii sînt întrerupte. Un lucru e însă sigur : în subdialectul maramureșean fenomenul discutat există. El a fost înregistrat și de Tache Papahagi⁶, dar numai în Dragomirești, și aici însă destul de rar : *batrîn, savor, sarbatoare*. Putem oare trage concluzia că, în Maramureș, fenomenul a apărut în perioada care a urmat cercetărilor lui Tache Papahagi? Considerăm că nu se poate trage o astfel de concluzie. O nuanță intermediară între [ă̄] și [a] se rostea cu siguranță și în timpul cînd Tache Papahagi a făcut anchetele sale în Maramureș, nuanță pe care el însă nu a sesizat-o. De altfel, multe dintre notările cercetătorului amintit nu corespund realităților fonetice din acest subdialect.

Pronunțarea [a] pentru [ă̄] în poziție protonică, în graiurile actuale, a constituit obiectul a două studii în care se discută exclusiv această problemă, unul datorat acad. Iorgu Iordan⁷, iar cel de-al doilea lui R. Todoran⁸. Ambii autori vorbesc de trecerea lui [ă̄] neaccentuat la [a], deși se subliniază că această transformare fonetică „merge împotriva uneia dintre cele mai caracteristice legi fonetice ale limbii române — prefacerea lui *a* neaccentuat în *ă*, lege care e în acțiune pînă astăzi”⁹. Părerea că această lege e încă în vigoare e exprimată și de acad. Iorgu Iordan.

Problema este reluată de acad. Al. Graur, care consideră, de asemenea, că avem de-a face cu transformarea lui [ă̄] neaccentuat în [a]. Combate însă părerea exprimată de acad. Iorgu Iordan și de R. Todoran potrivit căreia legea fonetică *a* > *ă* ar acționa și în perioada actuală, susținînd că „trecerea lui *a* neaccentuat la *ă* este un proces fonetic încheiat, chiar dacă această trecere mai apare ca proces morfologic. În nici un caz nu poate fi numită lege fonetică actuală”¹⁰.

I.-A. Candrea, întîlnind fenomenul în textele noastre vechi, vorbește de „numeroase exemple cu *a* aton netrecut la *ă*”¹¹. Și în altă parte : „*a* aton apare adesea netrecut la *ă*”¹².

⁵ Vezi Petru Nelescu, Grigore Rusu, Ionel Stan, *Atlasul lingvistic român pe regiuni — Maramureș*, vol. I, București, 1969, harta 173. Rostirea *a* pentru *ă* protonic în graiurile din Maramureș a constituit obiectul unui articol recent. Vezi Maria Luiza Purdela, *Contribuție la studiul unui fenomen fonetic românesc dialectal : ă protonic > a*, CL, XV, 1970, nr. 2, p. 265—269.

⁶ *Graiul și folklorul Maramureșului*, București, 1925, *Introducere*, p. LVI.

⁷ *Un fenomen fonetic românesc dialectal : ă neaccentuat > a*, în „Revista filologică”, I, p. 117—154.

⁸ *Despre un fenomen fonetic românesc dialectal : ă protonic > a*, SCL, V, 1954, 1—2, p. 63—85.

⁹ R. Todoran, *ibid.*, p. 63. Cf. și S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, București, 1926, p. 74.

¹⁰ Vezi Al. Graur, *Cu privire la ă > a în românește*, SCL, IX, 1958, 2, p. 264.

¹¹ I. - A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din secolul al XVI-lea și al XVII-lea, traduse din slavonește*, București, 1966, p. XXXVI.

¹² *Ibid.*, p. XLIX.

N. Drăganu, ocupîndu-se de două manuscripte vechi, arată că în acestea „s-a păstrat chiar și *a* neintonat în *fapturile*”¹³.

Referindu-se la situația din istororomână, I. Popovici, la fel ca I.-A. Candrea și N. Drăganu, consideră că, în cuvinte ca *ramăs-au*, *cumparăt*, *pați* „păți”, „se păstrează *a* curat, după cum a fost nainte de a se schimba în *ă*”¹⁴.

După cum vedem, cei trei lingviști vorbesc de *păstrarea* lui *a* original, și nu de vreo transformare fonetică în urma căreia ar fi reapărut acesta. R. Todoran combate această părere, arătînd că forma *marită* din istororomână nu s-a păstrat printr-o continuitate neîntreruptă, din vremuri străvechi, și nici forma *barbat*, din unele graiuri dacoromâne, nu continuă pe lat. *barbatus*, ci s-au dezvoltat din *mărta*, respectiv din *bărbat*, forme comune tuturor dialectelor limbii române.

Că formele cu *ă* (*mărta*, *bărbat* etc.) sînt comune tuturor dialectelor limbii române, cu excepția instroromânei, bineînțeles, e foarte adevărat. În toate cele patru dialecte au acționat majoritatea legilor fonetice în urma cărora au ajuns să fie ceea ce sînt astăzi. Legea fonetică *a > ă* se pare că a acționat numai în trei din aceste dialecte. Nu e mai puțin adevărat însă că în toate cele patru dialecte regăsim forme cu [a] sau, mai frecvent, cum a fost notat în graiurile dacoromâne mai ales, cu un sunet intermediar între [a] și [ă] (în istororomână rostirea cu [a] fiind generală).

În dialectul aromân au fost atestate mai multe cuvinte cu [a] pentru [ă]¹⁵. Din dialectul meglenoromân dispunem doar de un singur exemplu, înregistrat în anchetele pentru ALR. R. Todoran crede totuși că, deși s-a atestat un singur caz, el „este în măsură a ne arăta că spontan și aici poate să apară această prefacere”¹⁶. Prin urmare „prefacerea lui *ă* protonic în *a* are—după părerea lui R. Todoran—rădăcini mai mult sau mai puțin profunde în toate dialectele limbii române. Ea ne apare ca o inovație spontană, în locuri diverse, născută din aceleași tendințe generale ale limbii”¹⁷.

Considerăm că nu e cazul să mai insistăm asupra unor amănunte. Credem însă că problema prezenței lui [a] pentru [ă] în poziție neaccentuată trebuie reanalizată. Ne aflăm într-adevăr în fața unei inovații, contrară uneia dintre cele mai caracteristice legi fonetice a limbii române sau avem de-a face cu un fenomen vechi, cu un arhaism în fonetismul graiurilor în care se mai întîlnește? Judecînd acest fenomen nu în mod izolat, ci în corelație cu alte fenomene fonetice, după părerea noastră trebuie să ne gîndim mai degrabă la cea de-a doua alternativă. Acad. Iorgu Iordan arată, pe bună dreptate, că „ne găsim în fața unui fenomen răspîndit la periferia teritoriului lingvistic dacoromân”¹⁸. Într-adevăr, fenomenul se întîlnește tocmai în regiunile în care se păstrează și alte fenomene vechi. Faptul că în graiurile din Muntenia și Oltenia apar foarte puține cazuri cu [a] pentru [ă] nu înseamnă, așa cum crede acad. Iorgu Iordan,

¹³ N. Drăganu, *Două manuscripte vechi: Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, București, 1914, p. 96.

¹⁴ Vezi I. Popovici, *Dialectele românești din Istria*, Partea 1, Halle, 1914, p. 57.

¹⁵ Vezi Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, 1932, p. 218.

¹⁶ R. Todoran, *Despre un fenomen fonetic...*, p. 75.

¹⁷ R. Todoran, *ibid.*

¹⁸ Iorgu Iordan, *Un fenomen fonetic românesc...*, p. 145.

că transformarea [ă] > [a] se află abia la începuturile ei, ci invers, ele ne arată că evoluția [a] > [ă] este aproape la sfârșitul ei; acele puține cazuri reprezintă urme ale lui [a] netrecut la [ă]. Prin urmare, în aceste graiuri, evoluția [a] > [ă] e aproape încheiată (în altele e complet încheiată), în timp ce în alte graiuri procesul se află încă în curs de desfășurare, cum de altfel în curs de desfășurare se află și alte transformări fonetice. O dovadă că procesul trecerii lui [a] la [ă] nu este încheiat o constituie stadiile intermediare înregistrate, care de fapt sînt și cele mai frecvente. Rostirea cu un „[a] curat” în loc de [ă] se întîlnește în foarte puține graiuri. O. Densusianu a exprimat părerea că nici în secolul al XVI-lea nu se pronunța [a], ci un sunet intermediar între acesta și [ă], deși exemplele pe care le citează din textele noastre vechi sînt scrise cu [a]. Toate cazurile citate sînt, după el, *urme* ale unei pronunțări speciale a lui *a* aton¹⁹. Cu siguranță că procesul prefacerii lui [a] în [ă] nu s-a desfășurat în mod brusc, trecîndu-se direct de la [a] la [ă], ci au fost parcurse, în toate graiurile limbii, aceleași stadii pe care le cunoaștem astăzi în unele din aceste graiuri.

Privitor la pronunțarea [a] pentru [ă] în poziție neaccentuată accepțăm părerea lui I.-A. Candrea, N. Drăganu și I. Popovici conform căreia avem de-a face cu un [a] original păstrat, și nu provenit dintr-un [ă]. Într-adevăr e greu de presupus că în istroromână, de exemplu, [a] > [ă] în toate cazurile, deci evoluția aceasta s-a încheiat, și apoi în toate cuvintele, din nu știm ce motive, [ă] > [a], revenindu-se astfel la pronunțarea cu [a]. Același lucru se poate spune și despre celelalte dialecte (dacoromân și aromân), deși în acestea avem relativ puține urme de [a] pentru [ă].

După părerea noastră e mai verosimilă ipoteza că în istroromână legea fonetică [a] > [ă] nu a fost cunoscută și deci nu a acționat (cauzele sînt greu de stabilit), iar în celelalte dialecte ea acționează și astăzi, evoluția respectivă fiind încă în curs de desfășurare.

[a] original, în poziție prononică, s-a putut păstra cu atît mai ușor cu cît acest fapt nu are nici o implicație pe plan fonologic, deoarece limba română nu cunoaște opoziția /a/ — /ă/ în această poziție²⁰. Indiferent că se rostește *barbat* sau *bărbat*, *padure* sau *pădure*, sensul cuvintelor respective rămîne același. Vocala /a/, după cum se știe, se opune lui [ă], în poziție neaccentuată, numai la finala unor substantive feminine, deosebind forma articulată a acestora de cea nearticulată: *casă* — *casa*, *masă* — *masa* etc. Opoziția dintre /a/ și /ă/ acționează și în cazul unor adjective feminine, deosebind aceste adjective de cele substantivizate: *grasă* — *grasa*, *bună* — *buna* etc. În graiurile istroromâne de nord, după cum am văzut mai sus, opoziția dintre cele două vocale nu e cunoscută nici în această poziție.

Vorbînd de păstrarea lui /a/ în poziție prononică, avem în vedere cuvintele în care acest /a/ e etimologic, adică cuvintele (latine sau slave) conținînd un /a/ neaccentuat, indiferent de natura vocalei din silabă accentuată, ca de pildă: *barbat* < lat. *barbatus*, *bataie* < lat. *batalia*, *cadea* < lat. *cadere*, *calca* < lat. *calcare*, *calcîi* < lat. *calcaneum*, *caldare*

¹⁹ Vezi O. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1961, p. 52.

²⁰ Pentru dacoromână, lipsa opoziției între /ă/ și /a/ în poziție neaccentuată a fost remarcată pentru prima dată de către Al. Graur și Al. Rosetti în schița fonologiei limbii române (*Esquisse d'une phonologie du roumain*, BL, VI, 1938, p. 6).

< lat. *caldaria*, *caldură* < lat. **caldura cali* < v. sl. *kaliti*, *capăstru* < lat. *capistrum*, *capații* < lat. *capitaneum* etc.

În cuvinte de tipul *batrîn* < lat. *betranus*, *pacat* < lat. *peccatum* etc., cu [ă] dezvoltat, pe teren românesc, din [e], datorită mai ales acțiunii labialelor sau a altor consoane care precedau această vocală, avem într-adevăr de-a face cu [ă] > [a] sau un sunet intermediar între aceste două vocale. Transformarea s-a produs datorită analogiei cu cuvintele amintite mai sus care conțin un [a] etimologic. Această analogie a fost aplicată nu numai cuvintelor moștenite din latină, ci și celor de alte origini, nu numai elementelor vechi, ci și celor intrate recent în limbă. Această transformare fonetică, datorată analogiei sau, mai precis spus, adaptării la sistem a elementelor respective, nu constituie un fapt izolat în graiurile limbii române. Astfel de adaptări la sistemul unui idiom oarecare a unor elemente pătrunse recent în acel idiom sînt cunoscute în cadrul graiurilor noastre populare. Vom cita doar un singur exemplu. În două arii mari, care acoperă aproximativ o treime din teritoriul lingvistic dacoromân, e caracteristică, după cum se știe, rostirea labializată a oricărei consoane în poziție finală absolută, într-o serie de forme gramaticale²¹. Această rostire constituie o regulă generală, o normă care acționează foarte puternic și în care se încadrează toate cuvintele aparținînd categoriilor gramaticale respective, indiferent de originea sau de vechimea lor în grai, întocmai cum elementele străine împrumutate într-o limbă se încadrează într-una din categoriile gramaticale existente în această limbă, fiind supuse aceluiași legi fonetice și morfologice ca și elementele vechi ale limbii. Cu alte cuvinte, are loc o adaptare la sistem. Fără îndoială, adaptarea la sistem a unor elemente noi intrate într-un idiom poate fi totală sau numai parțială. Cu adaptări parțiale avem de-a face îndeosebi în perioada actuală, cînd are loc pătrunderea în graiuri a numeroase elemente din limba literară, datorită multplelor mijloace de răspîndire a culturii în rîndul maselor populare.

Timbrul labial al consoanelor finale sau „u scurt final” constituie un arhaism în graiurile dacoromâne în care se mai păstrează. Aria de răspîndire a acestui fenomen nu crește, ci, dimpotrivă, se micșorează²². În aceeași situație se află și rostirea [a] (sau intermediară) pentru [ă] în poziție protonică. Procesul trecerii lui /a/ la /ă/, început foarte de timpuriu, probabil chiar în perioada de comunitate a celor patru dialecte, și determinat de tendințele interne de dezvoltare ale limbii române, a cunoscut, în graiurile regionale, o evoluție inegală și lentă, evoluție care se află încă în curs de desfășurare. Cu siguranță că acest fonetism arhaic, la fel ca și alte fonetisme vechi existente în graiurile noastre regionale, se va mai întîlni încă în aceste graiuri. Procesul de integrare a graiurilor noastre populare în limba standard, proces despre care se vorbește relativ mult în lingvistica românească, are loc fără îndoială, dar nu în ritmul în care-și închipuie unii cercetători că el s-ar desfășura.

²¹ Vezi Gr. Rusu, *Contribuții la problema consoanelor finale labializate în graiurile dacoromâne*, CL, XIV, 1968, nr. 2, p. 227—235.

²² Vezi Gr. Rusu, *art. cit.*

R É S U M É

L'auteur discute un phénomène plusieurs fois débattu dans la linguistique roumaine, mais en l'encadrant dans tout le complexe de faits phonétiques des parlers daco-roumains.

En se fondant sur la présence du phénomène dans les parlers des istro-roumains, surtout de ceux du nord, ainsi que sur sa diffusion dans les parlers daco-roumains actuels, et reprenant en même temps quelques observations de I.-A. Candrea, N. Drăganu et I. Popovici, l'auteur soutient que la présence de l'[a] dans *barbat*, *marita*, etc., constitue un archaïsme phonétique : c'est l'*a* inaccentué conservé du latin, et non pas une innovation phonétique : *ă* protonique > *a*.

Iunie 1972

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, nr. 21

SINTAXĂ ȘI SEMANTICĂ

(Observații despre complementul circumstanțial de cauză)

DE

ȘTEFAN MUNTEANU

Majoritatea gramaticilor limbii române menționează doar prepozițiile și locuțiunile cele mai frecvente — în special *de, din, din cauza (din pricina)* — cu care se construiește complementul causal în limba română. În *Gramatica Academiei*, ed. a II-a, vol. II, p. 177, se dă o listă mai bogată de asemenea instrumente gramaticale: *de, din, dintru, pentru, din cauza, din cauză de, din pricina*. Se face și precizarea (p. 178) că se folosesc mai rar și alte prepoziții, care introduc de obicei componente circumstanțiale de cauză cu alte nuanțe secundare (de timp, de mod etc.): *cu, în, la, pe, sub*.

Lăsăm la o parte faptul că tratatul academic nu amintește locuțiunile *de dragul, de răul*, de altfel ca și ceilalți autori de gramatici mai vechi sau mai noi, cu excepția lui A. Philippide și H. Tiktin. Cel dintâi notează printre altele și prepoziția *răul* (sic), revenind cu explicația că „*de răul arată cauza*” (*Gramatica elementară a limbii române*, Iași, 1897, p. 353, 361). Tiktin include printre locuțiunile prepoziționale, alături de *în dreptul, în ciuda, și în dragul*, care nu există de fapt sub forma aceasta în limba română. Vom reveni mai târziu asupra unora dintre aceste locuțiuni care prezintă un interes special din punctul de vedere al conținutului lor semantic. Pentru moment, ne propunem să arătăm că întrebuintarea prepozițiilor *de, din* este determinată de semantismul diferit al cuvintelor care exprimă cauza acțiunii sau a însușirii, fapt trecut cu vederea de gramaticile noastre, inclusiv de *Gramatica Academiei*. Facem precizarea că în volumul I din aceeași lucrare se discută într-un capitol aparte sensul lexical și valoarea sintactică a prepozițiilor luate separat (p. 329—387), făcându-se mențiunea generală că „Prepozițiile nu au sens lexical de sine stătător, dar nu sînt complet lipsite de sens” (p. 329).

Contribuții teoretice valoroase la clasificarea prepozițiilor din punct de vedere semantic a adus Laura Vasiliu în articolul *Cîteva observații asupra conținutului semantic al prepozițiilor în lumina categoriilor generalului și particularului*, PLG, III, 1961, p. 139—149, și într-un studiu mai dezvoltat, *Schiță de sistem al prepozițiilor limbii române*, SG, III, 1961, p. 11—42. Autoarea deosebește semnificațiile fundamentale de manifestările secundare, particulare ale sensurilor, pornind de la constatarea că prepoziția

are un sens propriu, caracteristic ei, distinct de cel al cuvintelor cu care este asociată (*studiul citat*, p. 13). Observațiile care urmează par să demonstreze totuși că sensurile unor prepoziții sînt selectate în funcție de sfera noțională a cuvintelor cu care ele se asociază pentru exprimarea unor raporturi sintactice. Este cazul prepozițiilor *de*, *din*, întrebunțate ca elemente introductive (de fapt componente) ale complementului cauzal, despre care vom vorbi în continuare.

Cu valoare cauzală, prepoziția *de* se întrebunțează în limba veche, ca și în limba română contemporană, populară și literară, cum se poate constata din exemplele : „Și... cîți n-au perit *de copaci* i-au prinsu vii” (Gr. Ureche); „Și alergară toți dimpreună... și apa aceia să făcuse roșie *de sînge*” (*Anonimul cantacuzinesc*); „Și pînă să mă ajungă, eu, *de frică*, am izbutit de m-am îngropat în țărână” (Creangă); „*De noroc* i-s umezi ochii” (Eminescu).

Dacă adăugăm la faptele semnalate și altele din limba curentă ajungem la concluzia că, prin natura lui, complementul de cauză introdus prin *de* se referă la :

- a) *un obiect material, exterior* : n-aveai unde te așeza *de mărăcini* ; nu te puteai mișca *de lume* ;
- b) *o senzație, o stare organică* : suferă *de foame, de sete, de frig, de căldură* ; nu mai poate *de oboseală* ; geme *de durere* etc. ;
- c) *o emoție* : plînge (ride) *de bucurie, de emoție, de uimire, de fericire* ; blestemă *de necaz* ; arde *de nerăbdare* etc.

De remarcat că de fiecare dată efectul provocat de cauză și exprimat prin verb are caracterul unei reacții spontane, momentane, ca răspuns — motivat din punct de vedere fizic sau organic — la o realitate obiectivă. Cu alte cuvinte, nu ne putem imagina (în cazul exemplurilor de la punctele b, c) reacțiile subiectului la senzația de frig, bunăoară, sau la o emoție cum ar fi bucuria, ca manifestări durabile, ci numai ca forme de exteriorizare accidentală și temporală. Reacțiile sînt, așadar, stări fiziologice sau afective, limitate ca posibilitate de desfășurare în timp. Ele sînt fenomene ce duc la modificarea stării subiectului, îi impun o condiție anormală, excepțională, a cărei menținere ar tulbura și ar avea ca rezultat pierderea inerției anterioare. Astfel, în propozițiile : *el suferă de foame, pămîntul a crăpat de arșița verii*, prelungirea uneia sau altelea dintre stările subiectului nu ne-o putem reprezenta ca posibilă decît între anumite limite. Dincolo de acestea, are loc schimbarea calității (naturii) verbale, ca urmare a cauzei care acționează pînă la capăt : efectele ei ar contribui la crearea altor propoziții, ar da naștere altei comunicări : *el a murit de foame, pămîntul este compromis de arșița verii* etc.

Alta este natura semantică a complementelor de cauză construite cu prepoziția *din*. Ea introduce un complement care indică drept cauză o realitate psihologică ținînd de caracterul subiectului, de comportamentul său general, afectat mai puțin de împrejurări accidentale. În acest caz complementul desemnează :

- a) *o trăsătură psihologică, intelectuală* : procedează astfel *din prudență, din precauție, din naivitate, din prostie* etc. ;

b) o *trăsătură morală (de caracter)*: acționează *din convingere, din vanitate, din calcul, din interes* etc.;

c) un *sentiment*: muncește *din pasiune*; s-au luat *din dragoste*; se poartă astfel *din invidie*;

d) o *deprindere*: se comportă astfel *din obișnuință, din neglijență, din nepăsare* etc.

Deosebirea dintre conținutul termenului care exprimă cauza în exemplele introduse prin *de* și cele date acum ni se pare clară: circumstanțialul construit cu *din* se asociază cu termeni desemnând o atitudine generală care intră în felul de a fi al subiectului, o însușire definitorie sub aspect psihologic, ca mod obișnuit de a acționa în împrejurări variate. Avem de-a face cu o trăsătură de caracter aparținând însușirilor psihice fundamentale, exprimate într-o conduită. Prelungirea cauzei nu duce la modificarea naturii propoziției, adică nu schimbă caracterul comunicării, întrucât reacția are drept corespondent o atitudine consecventă a subiectului: *el a procedat (procedează sau va proceda) astfel din prudență, din obișnuință*. Comportamentul subiectului este determinat de o constantă psihologică și se înscrie în sfera intelectual-morală, față de comportamentul discutat la început, a cărui determinare fizică, pe de o parte, sau afectivă, pe de altă parte, situează reacția subiectului în sfera senzorial-emoțională.

De remarcat că o parte din complementele cauzale introduse prin *din* prezintă unele trăsături comune cu complementul de *mod*: a făcut acest lucru *din neatenție, din greșeală, din întâmplare* etc. Explicația trebuie căutată în faptul că ideea de *mod* se apropie de ideea de cauzalitate, înțeleasă ca motivare psihologică a unei atitudini, a unei modalități de conduită.

Evident că există și unele excepții de la regula stabilită mai sus. În această situație se găsesc în primul rând locuțiunile specifice limbii române: de *dragul*, de *răul*, la care am adăuga și de *dorul*¹. Ele se caracterizează prin conținutul lor semantic foarte concret, indicând cauza particulară a unei acțiuni: *răutatea, simpatia, dorul*: de *dragul tău, de răul lui, de dorul lor*. Faptul că elementele de proveniență nominală ale locuțiunilor nu sînt desemantizate conferă acestor instrumente gramaticale un coeficient

¹ Ni se atrage atenția de către Gh. Radu că tot aici ar trebui inclusă și locuțiunea *de ochii*, dintr-un exemplu ca *de ochii lumii*. Observația rămîne valabilă în ce privește conținutul foarte concret al locuțiunii în discuție, similară sub acest aspect cu cele semnalate de noi mai sus. Valoarea expresivă a locuțiunii se datorește și de data aceasta alcătuirii ei lexicale, care ne trimite spre o realitate „fizică”: privirea și deci prezența ascultătorilor. Ea se deosebește însă din punct de vedere sintactic de celelalte, întrucît cumulează funcții multiple. În adevăr, este greu să precizăm dacă împrejurarea care determină acțiunea este în acest caz o *cauză* (o *face de ochii lumii* = fiindcă vrea să cîștige, din dorința de a cîștiga aprobarea altora) sau o *modalitate* (*de ochii lumii* = de formă, în aparență; cf. și D L R M, s.v. *de*). Din punct de vedere stilistic, sau mai exact spus, al psihologiei vorbitorului, se poate vorbi aici de un complement de scop, deoarece acțiunea subiectului vorbitor este determinată de intenția, scopul vorbitorului, de a cîștiga adeviziunea opiniei publice; de a face ca să apară în ochii lumii altfel decît este în realitate. O explicație în plus în legătură cu acest cumul de funcții s-ar putea căuta și în faptul că sensul real, caracteristic sintagmei în discuție, este, pentru vorbitor ca și pentru ascultător, *disimulat*, de unde rezultă și posibilitatea de a-l pune pe seama unor factori diferiți care acționează asupra gândirii celui care este suspectat că vorbește sau acționează astfel.

înalt de expresivitate. Deosebit de aceasta, ele ar trebui încadrate — ca formă — în prima categorie, adică a complementelor introduse prin *de*, despre care am afirmat că denumesc fie o cauză de natură fizică, fie una cu caracter senzorial sau afectiv, și nu un sentiment sau o trăsătură de caracter. Sub aspectul valorii semantice, locuțiunile amintite ar trebui să cuprindă prepoziția *din*, fiindcă în cele trei exemple cauza se confundă cu un sentiment sau cu o trăsătură psihologică foarte puternică, denumite prin chiar elementul de origine nominală: *dragul*, *răul*, *dorul*. Contradicția trebuie explicată în felul următor: *de* este o prepoziție mai veche în comparație cu *din* (aceasta *din* urmă fiind alcătuită pe terenul limbii române din *de* + *în*). Locuțiunile *de dragul*, *de răul* s-au păstrat astfel în formule fixe, a căror structură a fost ferită de modificări ulterioare. De altfel, complementul causal introdus prin *din* apare mai ales în exprimarea cultă, vorbirea populară preferând tot prepoziția *de* atunci când numește o cauză aparținând celei de-a doua categorii de fapte discutate mai sus. În acest caz, complementul introdus prin *din* se transformă într-o prepoziție introdusă prin *de*; în loc de: o face *din nepăsare*, vorbirea populară preferă construcția cu *de*: o face *de nepăsător ce e*. (Despre unele corespondențe sintactice dintre complementul de cauză și prepoziția causală de tipul celei citate acum, vezi Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, 1956, p. 674.)

Este instructiv să arătăm, în încheiere, rezultatele unei statistici provizorii făcute pe baza excerptării complementelor de cauză din primele 50 de pagini ale următoarelor opere: I. Creangă, *Amintiri din copilărie*, L. Rebreanu, *Răscoala*, Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*. Numărul total al complementelor causale din aceste pagini este de 112, ele introducându-se prin prepozițiile și locuțiunile: *de*, *din*, *pentru*, *din cauza* (*din pricina*), *de dragul*, *de răul*, grupate, astfel: *de*: 64, *din*: 26, *din cauza* (*și din pricina*): 16, *pentru*: 3, *de răul*: 3, *de dragul*: 1. Pe scriitorii, prepozițiile se repartizează astfel: Creangă: 55, Camil Petrescu: 45, Rebreanu: 12.

Semnificative ni se par cifrele care indică frecvența mare a complementelor de cauză formate cu prepoziția *de* la Creangă — 40 de exemple, față de 3 exemple formate cu *din* —, și proporția echilibrată dintre prepozițiile *de* și *din* în romanul lui Camil Petrescu: 20 față de 21. Concluziile ce se pot trage de aici duc la înțelegerea unor aspecte particulare ale stilului celor trei scriitori. La Creangă, acțiunile sînt motivate într-o măsură mult mai mare de reacțiile spontane ale eroilor, de împrejurările neprevăzute în care sînt puși să acționeze de peripețiile lor, care, toate, creează stări emotive, variate și temporare. Camil Petrescu urmează calea lucidă și metodică a analizei stărilor de conștiință, a sentimentelor și pasiunilor, analiză însoțită însă și de notarea atitudinii de moment a manifestărilor de natură afectivă, directe și spontane (cel puțin în paginile menționate).

Credem că studiul sintaxei întemeiat pe luarea în considerare a semanticii termenilor între care se stabilesc raporturi gramaticale poate duce la o mai bună cunoaștere a specificului unei limbi și, din această perspectivă, la aprofundarea unor aspecte ale cercetării stilistice.

R É S U M É

L'auteur s'occupe de la construction du complément de cause en roumain, plus précisément du régime des prépositions *de*, *din*; on démontre que la sélection de ces deux instruments grammaticaux est déterminée par la nature sémantique du terme qui exprime la cause. *De*, par exemple, introduit un complément qui désigne une cause d'ordre physiologique ou affectif: *cade de oboscală*, *plînge de bucurie* etc., pendant que *din* introduit un complément qui désigne un trait psychologique constant (une attitude morale, un sentiment, une habitude): *o face din convingere*, *din dragoste*, *din obișnuință*. La distinction faite présente un intérêt spécial pour l'analyse stylistique. Les exemples qui illustrent le problème envisagé sont tirés de la syntaxe de Ion Creangă, Liviu Rebreanu et Camil Petrescu.

Mai 1972

Universitatea din Timișoara
Facultatea de filologie
B-dul V. Pârvan, 4

ÎN LEGĂTURĂ CU PLURALUL SUBSTANTIVULUI CASĂ ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE

DE

R. TODORAN

Pluralul substantivului *casă* a constituit obiectul unui studiu special al lui Valeriu Rusu¹.

Pe baza materialului oferit de *Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia*, Valeriu Rusu constată că în graiurile oltenesti se întâlnesc „patru forme tip de plural : *case, casă, căși (căși, căș, căș)* și *căs*”². Cu ajutorul hărților lingvistice, ariile acestor patru tipuri sint delimitate cu minuțiozitate, evident, în limitele geografice ale Olteniei.

Autorul examinează aceste patru tipuri din unghiul morfonologiei. Tipului (sg.) *casă* : (pl.) *case* îi fixează doar răspîndirea, explicîndu-i prezența în nord-estul și sud-estul Olteniei prin influența centrului administrativ al regiunii (Craiova) și, totodată, prin influența graiurilor muntenești. O comentare din punct de vedere morfologic asupra acestui tip i se pare, probabil, de prisos, de aceea n-o face. Opoziția *-ă/-e* la sg./pl. este dintre cele mai obișnuite și a fost de multă vreme remarcată³. Nu cred că e necesar să se recurgă la influența centrului administrativ, care impune formele literare, și la influența graiurilor muntenești vecine. Oare, aici, în cele două zone⁴, a fost altădată o altă formă de plural? Evident că nu. Cronologic vorbind, pluralul *case* e cel mai vechi, conservat din latină. Zonele amintite sint în prelungirea ariei muntenești, care, ca și în cazul altor fenomene, cuprinde și estul Olteniei⁵.

¹ Din *morfonologia graiurilor oltenesti : pl. subst. casă*, în SCL, XIX, 1968, nr. 2, p. 135—139 (cu 2 hărți în text); studiul menționat este un fragment din recenta lucrare a autorului, *Graiul din nord-vestul Olteniei. Fonetica. Considerații fonologice*, București, 1971, p. 45—48. Referințele noastre se fac la articolul din revistă.

² V. Rusu, *op. cit.*, p. 135.

³ Vezi, acum în urmă, Gr. Rusu, *Probleme de morfonologie în Atlasul lingvistic român*, în CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 63—65; Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970, p. 116—126.

⁴ Vezi harta nr. 1, V. Rusu, *op. cit.*, p. 137.

⁵ Cf. ALRM I, vol. 1, h. 114 : *eu auz*; h. 119 : *eu rîz*; h. 120 : *să rîză*; h. 126 : *eu înghiț*; V. Rusu, *Graiul din nord-vestul Olteniei...*, p. 153, harta 29, după NALR-Olt. : *șale*; idem, *ibid.*, p. 166, harta 42 : *pă, dă* etc.

Tipul *casă*: *casă*, înregistrat în nordul Olteniei, prezintă forme omofone la singular și plural, așadar fără valoare opozițională. Morfemul de plural *-e* devine *-ă*, după *s* dur⁶.

Celelalte două tipuri menționate de autor, adică: *căși* (*căș!*, *căș*, *căș*) și *căs*, sînt tratate împreună, fiind reduse, de fapt, la unul singur⁷. Dezvoltarea acestora este, după V. Rusu, în dependență de fenomenul asurzirii vocalelor finale neaccentuate, fenomen specific limbii române, semnalat îndeosebi în graiurile dacoromânești de sud. În anchetele *Noului atlas lingvistic român — Oltenia* a fost frecvent înregistrat. Asurzirea vocalelor finale are drept rezultat, „pe de o parte, eliminarea unui element redundant (vocala *ă*), care nu mai joacă rol de marcă morfologică, și, pe de altă parte, în consecință, se creează noi opoziții: sg. *casă* — pl. *casă* [...], sg. *casă* — pl. *căs* [...] și sg. *casă* — pl. *căși* (*căș!*, *căș*, *căș*)”⁸. Mai departe se afirmă că „formele de pl. *casă* și *căși* (*căș!*, *căș*, *căș*) corespund gradului diferit de afonizare a vocalei *ă*: *ă* sau amuțirea completă. Forma de plural *cas*, care reprezintă un stadiu intermediar între *casă* și *căși* (*căș!*, *căș*, *căș*), a fost conservată [?!] numai în câteva puncte [...] deoarece, prin analogie cu pluralul substantivelor masculine, se reface o nouă formă de pl., *căși* (*căș!*, *căș*, *căș*), în consonanță cu tendința limbii române de a diferenția cît mai bine formele flexionare”⁹.

Explicația lui V. Rusu este inacceptabilă din mai multe motive.

Prin „eliminarea” lui *-ă* din pl. *casă*, pe calea afonizării, se naște forma *cas*, care, în nici un caz, nu poate fi „intermediară” între *casă* și *căși* (*căș!*, *căș*, *căș*). Pornind de la o asemenea formă nu sînt explicabile pluralele *căsi*, *căs*, *căș!*, *căș* ale substantivului *casă*. În explicația lui V. Rusu rămîn nelămurite alternanțele fonologice *a/ă* și *s/ș*; esențiale în morfonologia limbii române. Este neîndoios faptul că alternanța *a/ă*, cu rol morfematic, apare la substantivele feminine cu pluralul în *-i*¹⁰. Ea singură ar fi suficientă să ne indice că pentru explicarea pluralilor *căsi*, *căs*, *căș!*, *căș* trebuie să pornim nu de la pl. *case*, care devine *casă*, cu *-e* > *-ă* după *s* dur, și apoi, prin afonizare, *cas*, ci de la o formă de plural în *-i*. Pluralul substantivelor feminine în *-i* nu este surprinzător. Constituie o inovație anterioară primelor texte românești¹¹. În limba veche apare în numeroase exemple¹². Pe parcursul evoluției limbii, pluralul în *-i* al substantivelor feminine se manifestă ca o tendință care se face din ce în ce mai simțită, pe măsură ce ne apropiem de perioada actuală¹³. Spre

⁶ V. Rusu, *op. cit.*, p. 136.

⁷ În acest caz, ne întrebăm dacă mai putem vorbi de patru forme-tip de plural ale subst. *casă*, cite menționează autorul la p. 135.

⁸ V. Rusu, *op. cit.*, p. 136.

⁹ V. Rusu, *op. cit.*, p. 136—139.

¹⁰ Cf. Dagmar Falk, *O problemă de morfologie română, în Omagiul lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, 1965, p. 227—232, unde se menționează bibliografia problemei; cf., de asemenea, Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 126—131, 170—173.

¹¹ Apariția pluralului în *-i* la subst. fem. cu sg. în *-ă* înainte de separarea aromânei de dacoromână, cum crede S. Pușcariu, nu se confirmă (cf. *Istoria limbii române*, II, București, 1969, p. 217).

¹² Cf. Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 118 ș. u.

¹³ Cf. Iorgu Iordan, *Pluralul substantivelor în limba română actuală*, în BPh, V, 1938, p. 43—44; idem, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor”*, Iași, 1943, p. 60—61; idem, *Limba română contemporană*, [București], 1956, p. 279—283; Al. Graur, *Tendențele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 106 ș. u.

aceeași concluzie ne duce și alternanța *s/ș*, în care *ș* s-a dezvoltat prin palatalizarea lui *s* înainte de morfemul *-i*, marcă a pluralului sau a persoanei a doua a indicativului prezent (cf. *gras—grași*; *las—lași* etc.).

Explicarea fonetică propusă de V. Rusu pierde din vedere că în pluralele *căsi* și *căși* apare un *i* marcă a pluralului¹⁴. Cum s-a putut dezvolta *i* din *ă*?¹⁵ Nu îl putem explica nici chiar dacă admitem evoluția propusă de V. Rusu: pl. *casă* → *casă* → *cas* → *căși*, *căș*, ultimele forme de plural fiind refăcute „prin analogie cu pluralul substantivelor masculine”¹⁶.

Formele de plural *căs*, în raport cu *căsi*, și *căș*, în raport cu *căși*, rezultă prin asurzirea completă a lui *-i* final¹⁷.

Încă un fapt, de data aceasta de ordin geografic, care se opune explicației propuse de V. Rusu. Dacă pluralele *căsi*, *căs* și *căși*, *căș* s-ar explica din pluralul *casă* (< *case*), prin asurzirea lui *-ă*, morfem devenit redundanț, ar trebui ca aceste plurale să le găsim numai în aria fenomenului fonetic amintit. Este adevărat, formele de plural menționate se găsesc în Oltenia, unde se înregistrează asurzirea lui *-ă*, dar este tot atât de adevărat că ele se găsesc pe o arie întinsă care cuprinde Banatul, Transilvania, Crișana (cu excepția unei regiuni restrinse) și Maramureșul, unde nu se întâlnește fenomenul, iar dacă se întâlnește e puțin frecvent și într-o fază incipientă. În plus, asurzirea vocalelor finale nu apare cu caracter de „lege”; în vorbirea aceluiași vorbitor și în aceleași condiții, aceleași vocale uneori se asurzesc, altele rămân sonore¹⁸. Pe de altă parte, asurzirea vocalelor finale neaccentuate este un fenomen care apare mai frecvent în Oltenia, Muntenia, Dobrogea și Moldova, regiuni în care nu sînt cunoscute pluralele *căsi*, *căs*, *căși*, *căș*, cu excepția unei arii relativ restrinse din vestul Olteniei¹⁹. Nu sînt acestea dovezi că între pluralele *căsi*, *căs*, *căși* și *căș* și asurzirea vocalelor finale neaccentuate nu există nici o legătură? Am mai adăuga încă un fapt de care trebuie să se țină seama — dacă mai e cazul să aducem o dovadă în plus —, și anume că vocala *-ă* se afo-nizează nu numai în pluralul *casă* (< *case*), ci și la singular, mai ales dacă cuvîntul este în poziție absolută.

Cercetarea opoziției formelor de singular și de plural a cuvîntului *casă* pe întreaga arie a dialectului dacoromân, pe baza materialului *Atlasului lingvistic român* (ancheta S. Pop), ne oferă posibilitatea unei priviri de ansamblu (și de detaliu, totodată) asupra acestei interesante probleme de morfologie și morfonologie. Ariile stabilite de V. Rusu pentru Oltenia, cu ajutorul *Noului atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia*, nu se găsesc în contradicție cu cele ce se pot trasa pe baza materialului adunat de

¹⁴ După cum se știe, unii lingviști consideră că, în asemenea exemple, pluralul e marcat prin *s'* și *ș'*.

¹⁵ În altă formulare; cum s-a putut dezvolta un *s'* și *ș'* dintr-un *s* și *ș*, cu pronunțare dură, urmați de *ă*, ca în pluralul *casă*?

¹⁶ V. Rusu, *op. cit.*, p. 136.

¹⁷ În alți termeni: prin durificarea consoanelor *s'* și *ș'*.

¹⁸ Vezi A. Avram, *Cercelări asupra sonorității în limba română*, [București, 1961,] p. 30.

¹⁹ Idem, *ibidem*, p. 30—36, cu deosebire hărțile 1 și 2.

S. Pop. Ele se integrează firesc în acestea, aducând uneori un spor de precizie pentru mai exacta lor conturare²⁰.

Inventarierea formelor de singular în raport cu cele de plural ale cuvântului *casă*, după *Atlasul lingvistic român I* (chest. 647), ne permite constatarea următoarelor variante²¹:

- ă : -e : *căsă* — *căse* (160, 174, 178, 180, 186, 230, 584, 720, 760, 764, 768, 770, 780, 782, 786, 792, 795, 805, 874, 880, 887, 898, 922, 926, 940);
- ⁱ
-ă : -e : *căsă* — *căse* (595);
- î : -e : *căsi* — *căse* (596, 684, 695, 710, 735, 740, 750, 790, 900, 932, 954, 986);
- ă : -e : *căsă* — *căse* (776);
- ă : -e : *căsă* — *căse* (394);
- ă : -e : *căsă* — *căse* (164, 190, 200, 518, 772, 803, 878);
- ă : -e : *căsd* — *căse* (744);
- ^k
-î : -e : *căsi* — *căse* (748);
- î : -e : *căsi* — *căse* (677, 679, 725, 730, 746, 984, 988, 990);
- ^l
-î : -e : *căsi* — *căse* (896);
- ă : -i : *căsă* — *căsi* (93, 690);
- ă : -î : *căsă* — *căsi* (295);
- î : -î : *căsi* — *căsi* (*căsi* — *căsi*) (690, 700, 727, 890, 960, 980);
- î : -î : *căsi* — *căsi* (934);
- ă : -ă : *căsă* — *căsă* (112, 118, 129, 159, 194, 345, 542, 800, 808, 810, 825, 835, 865);
- î : -ă : *căsi* — *căsă* (522);
- î : -ă : *cas* — *căsă* (412);
- î : -î : *căsi* — *căsi* (*căsi* — *căsi*) (387, 402, 418, 420, 424, 508, 510, 512, 528, 530, 532, 536, 538, 540, 550, 552, 556, 588, 590, 592, 594, 600, 610, 614, 618, 675, 704);
- î : -î : *cas* — *căsi* (516);
- î : -î : *căsi* — *cas* (526);
- ă : -î : *căsă* — *căsi* (94, 96, 103, 158, 166, 289);
- căsă* — *căsi* (*căsi*, *căsi*) (80, 815, 820, 842, 846, 856);
- ă : -i : *căsă* — *căsi* (= *căsi*) (308);
- ă : -i : *căsă* — *căsi* (885);
- ă : -i : *căsă* — *cas* (850);
- ă : -î : *căsă* — *căsi* (285);
- î : -î : *căsi* — *căsi* (708);
- ă : -θ : *căsă* — *căs* (90, 98, 100, 109, 116, 122, 125, 131, 136, 138, 140, 144, 148, 150, 156, 170, 214, 215, 217, 218, 223, 227, 229, 231, 243, 249, 251, 255, 257, 266, 268, 269, 270, 273, 280, 283, 290, 298, 315, 320, 335, 337, 339, 343, 347, 348, 350, 351, 354, 355, 357, 359, 360, 361, 363, 375, 378, 381, 385, 388, 571, 573, 576, 578, 798, 840);

²⁰ O descriere sumară a acestor arii o găsim la Gr. Rusu, *op. cit.*, p. 65.

²¹ Cifrele menționate în dreptul acestor variante reprezintă localitățile anchetate.

căsă — *căș* (1, 5, 9, 12, 18, 24, 26, 30, 40, 51, 56, 59, 61, 63, 69, 75, 77, 85, 87, 107, 333, 831, 837, 839, 870);

-ă: -Ø; *căsă* — *căș*: (28, 35, 45, 65, 79, 305, 860);

-ă: -Ø: *casă*^ă — *căs* (302);

-ă: -Ø: *căsă*¹ — *căs* (247, 278);

-î: -Ø: *căsî* — *căs* (554, 558, 582);

căsî — *căș* (49);

-î: -Ø: *căsî* — *căs* (370);

-ă: -ă și -î: *căsă* — *căsă* și *căsî* (341).

Din datele materialului *Atlasului* se constată o mare varietate de desinențe, atât la singular cât și la plural. Încercînd reducția acestor variante morfematice la invariante, se pot stabili alomorfeme morfologice:

A		și	B	
sg.	pl.		sg.	pl.
-Ă	-E		-Ă	-I

Alomorfemele morfologice de sub A și B sînt motivate pe plan diacronic. Desinența *-e* e moștenită din limba latină (*case* < lat. *casae*). Cît privește desinența *-i*, ea este rezultatul unei dezvoltări interne a limbii române la substantivele feminine cu singularul în *-ă* (de declinarea întîii). Originea acestei desinențe o găsim în pluralul masculinelor de declinarea a doua (*bărbați* < lat. *barbati*), care a trecut, prin atracția genului, la substantivele masculine de declinarea a treia (*frate*: *frați*), iar, apoi, în cadrul aceleiași declinări, de la masculine la feminine (*vulpe*: *vulpi*) și, în sfîrșit, din nou prin atracție de gen, de la femininele de declinarea a treia la femininele de declinarea întîii (*casă*: *căsi*)²². Este neîndoios faptul că la declinarea a treia plural în *-i* este vechi, coborînd pînă în epoca de formare a limbii române sau, poate, și mai încolo, pînă în epoca latinei vulgare. Apariția acestei desinențe, cum a arătat O. Densusianu²³, este determinată de necesitatea de a se crea opoziții, bine marcate, între singular și plural.

Alomorfemele morfologice *-Ă*: *-E* și *-Ă*: *-I*, pe plan sincron, se realizează în graiurile dacoromâne în diverse alomorfeme fonetice²⁴. Acestea sînt condiționate de:

(a) contextul fonetic: pl. *case* > *casă*; cu *-e* > *-ă*, precedat de *s*;

²² Vezi discuția problemei, cu indicații bibliografice, la O. Densusianu, *Istoria limbii române*, II, București, 1961, p. 107—108; Iorgu Iordan, *Pluralul, substantivelor...*, p. 4; Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, [București], 1968, p. 140—141; cf. și Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 131.

²³ O. Densusianu, *Istoria limbii române*, II, București, 1961, p. 107: „Desinența *-i* a masc. pl. de declinarea a III-a se explică prin influența pl. declinării a II-a: deoarece sg. *canem* și pl. *canes*, după căderea lui *-m* și *-s*, se redusese la o singură formă, pentru a evita confuzia celor două numere s-a adoptat la plural terminația *-i* a declinării a II-a, de unde **canti*, ca *domini!*”.

²⁴ Pentru distincția dintre cele două noțiuni, v. Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 47; Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 43—44.

(b) închiderea vocalelor finale neaccentuate : *casă* > *casî*; *case* > *casî*;

(c) asurzirea vocalelor finale neaccentuate : *case* > *casă* > *casă* > *cas*; *căși* > *căș*.

Fenomenele fonetice menționate sub (a), (b) și (c) sînt surprinse de anchetator în diverse stadii, de la cele incipiente pînă la cele finale, sporite prin caracterul impresionist al transcrierii fonetice.

În unele cazuri, alomorfele fonetice sînt determinate de acționarea unui singur factor din cei menționați (de ex. : *case* > *casă*, *case* > *casî*), în altele de acționarea a doi dintre ei (de ex. *case* > *casă* > *casî*) sau chiar a celor trei împreună (*case* > *casă* > *casî* > *casî*).

În tabelul de mai jos, am cuprins principalele tipuri de alomorfe fonetice, subordonate celor două alomorfe morfologice ale cuvîntului *casă*, cu menționarea alternanțelor fonologice.

III	II	I	Desinențe sg. : pl.	Alternanțe sg./pl.	Exemple	
B	-Ă : -I	4	d	-i : -θ	a/ă	<i>casî</i> : <i>căs</i>
					a/ă ; s/ș	<i>casî</i> : <i>căș</i>
		3	c	i : f	a/ă	<i>casî</i> : <i>căși</i>
		2	b	-ă : -θ	a/ă	<i>casă</i> : <i>căs</i>
				a/ă : s/ș	<i>casă</i> : <i>căș</i>	
	1	a	-ă : f	a/ă	<i>casă</i> : <i>căsî</i>	
				a/ă : s/ș	<i>casă</i> : <i>cășî</i>	
	A	-Ă : -E	5	g	-i : -i	
4			f	-i : -ă		<i>casî</i> : <i>casă</i>
			e	-ă : -ă		<i>casă</i> : <i>casă</i>
3			d	-i ; -i		<i>casî</i> : <i>casî</i>
		c	-ă : -i		<i>casă</i> : <i>casî</i>	
2		b	-ă : -e		<i>casă</i> : <i>case</i>	
1		a	-ă : -e		<i>casă</i> : <i>case</i>	

Alomorfele morfologice ale unui morfem și cele fonetice prin care se realizează acestea pot fi și sînt, de obicei, diferențiate sub raport teritorial. Ele, la diverse nivele, în ierarhia unităților lingvistice, devin importante elemente caracterizatoare, arătînd, totodată, gradul de apropiere sau de deosebire a acestor unități de același nivel ²⁵.

²⁵ Vezi Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 44.

Urmărind răspîndirea celor două alomorfe morfologice ale pluralului substantivului *casă*, constatăm conturarea cu destulă precizie a ariilor lor. Alomorful morfologic -E (cu toate alomorfemele sale fonetice) este răspîndit în sudul, sud-estul și estul teritoriului dacoromân, iar alomorful -I, în vestul, nordul și nord-vestul aceluiași teritoriu. În timp ce alomorful morfologic -E se realizează prin alomorful fonetic -e în partea de vest a Munteniei și în sudul Transilvaniei, prin *i* în vestul Munteniei și în Dobrogea, iar prin *î* în Moldova, alomorful morfologic -I se realizează în nord-vestul Olteniei și, izolat, în sudul Transilvaniei și în Munții Apuseni prin alomorful fonetic *i*, iar în Banat, Transilvania, Crișana, Maramureș și, parțial, în nordul Moldovei prin alomorful fonetic *ø*.

E interesant să constatăm că pluralul în -I, cu excepția Moldovei, acoperă aria consoanelor dure. Trebuie să ne întrebăm: e oare întîmplătoare cuprinderea ariei alomorfului morfologic -I în aria mai largă a consoanelor dure? Credem că nu. Durificarea consoanelor în Oltenia de vest, Banat, Transilvania, Crișana, Maramureș și Moldova a determinat forme sincretice la singular și plural: sg. *casă* — pl. *casă* (< *case*). Se creează o situație intolerabilă, în năzuința limbii de a-și îndeplini cu eficiență și economicos funcția sa de comunicare. „De aceea indivizii vorbitori simt nevoia s-o înlătore și recurg la simplul mijloc pe care li-l oferă sistemul limbii noastre, acela de a înlocui pe -e de la plural prin -i”²⁶.

Se observă așadar că tendința de marcare a categoriei numărului, pe care o întîlnim într-o epocă veche din evoluția limbii noastre²⁷, acționează în aceleași condiții din aceleași cauze și cu rezultate identice în epoci ulterioare, inclusiv în perioada actuală²⁸. Tendința de diferențiere a singularului de plural este permanent sesizabilă în evoluția limbii, adică pe plan diacronic²⁹.

Acad. Iorgu Iordan constată, pe bună dreptate, că prin desinența -i pluralul este mai marcat, nu prin ea însăși, ci prin alternanțele fonologice pe care le cauzează în tema cuvîntului³⁰. Un exemplu pe deplin ilustrativ sînt pluralele *căsi*, *căs*, *căși*, *căș* în raport cu *case*. Limba română, alături de celelalte limbi romanice, de-a lungul dezvoltării ei, de la limba latină pînă în prezent, prin apariția alternanțelor fonemelor vocalice și consonantice, manifestă tendința de anticipare a informației morfologice³¹.

²⁶ Iorgu Iordan, *Pluralul substantivelor...*, p. 47.

²⁷ Vezi, mai sus, p. 250, 253.

²⁸ Cu privire la formele sincretice moldovenești sg. *cast* — pl. *cast*, Iorgu Iordan (*Pluralul substantivelor...*, p. 48) face următoarea remarcă: „nimeni nu poate afirma că, pînă la urmă, exemple de soiul mold. *cast* nu se vor supune și ele tendinței generale de separare strictă a celor două numere”.

²⁹ Vezi Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 109.

³⁰ Vezi Iorgu Iordan, *Pluralul substantivelor...*, p. 41: „un plural ca *dăfi*, *școli* etc. se deosebește mai precis de sing. *dală*, *școală* etc. decît plur. *date*, *școale* etc., din cauza prefacerilor fonetice pe care le provoacă -i în tema cuvîntului”; ... românu simte că, în special la substantivele feminine, pluralul diferă de singular mai mult prin temă decît prin terminație”.

³¹ Vezi Emese Kis, *Anticiparea informației morfologice în evoluția limbii române*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Philologia, 1966, fasc. 1, p. 107—113.

R É S U M É

L'auteur discute les types du pluriel du substantif *casă* : *case*, *căși*, *căs*, *căși căș*, etc., en montrant que les nombreux allomorphes phonétiques des parlers daco-roumains se réduisent à deux allomorphes morphologiques : -Ă : -I.

L'explication des pluriels *căși* (*căși*, *căș*, *căș*) du substantif *casă* par voie phonétique est considérée comme inacceptable. La désinence *-i* pour les substantifs féminins de la première déclinaison est une innovation antérieure au XVIe siècle, qui est apparue pour marquer d'une manière plus précise le pluriel. La désinence *-i* joue ce rôle grâce aux alternances phonologiques qu'elle produit. Le pluriel en *-i* du substantif *casă* est à cet égard un exemple typique. Il est apparu dans l'aire des consonnes dures.

Iunie 1972

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

PRONUME SAU MARCĂ A GENULUI?

DE

MIHAI ZDRENGHEA

În limba engleză orice discuție care implică genul ridică probleme dificile datorită numărului mare de opinii care nu converg.

Se admite că limbile în care există gen au cel puțin „două clase de flectivi ai substantivului și două clase corespunzătoare de flectivi ai adjectivului”¹. În limba engleză nu există asemenea clase.

În latină, precum și în toate limbile moderne care au un gen gramatical, acesta este indicat de comportamentul adjectivului în acordul cu substantivul, de distribuția lor în vorbire. În latină „genul, constituit ca element gramatical, avea în primul rînd o valoare relațională, aceea de a indica — prin acord — raportul de determinare dintre adjectiv și substantiv”² (ex. *homo bonus*). Aceasta înseamnă că, în limbile care au un gen gramatical, „relația adjectivului cu substantivul este determinată de gen”³.

Limba engleză nu are un gen gramatical, ceea ce înseamnă că adjectivele nu au forme flexionare care să se acorde cu diferitele categorii gramaticale ale substantivului. Totuși, existența celor trei forme ale pronumelui personal la persoana a treia singular ne îndreptățește să afirmăm că substantivele masculine selectează pronumele *he*, *him*, substantivele feminine *she*, *her*, iar cele neutre *it*⁴. Această părere nu este însă acceptată de Jack E. Conner, care arată că în engleză „nu cuvîntul, ci vorbitorul selectează pronumele și această selecție este făcută în funcție de ceea ce știe el despre lume și nu de gramatică”⁵.

¹ Jack E. Conner, *A Grammar of Standard English*, New York, 1968, p. 40.

² Iorgu Iordan, Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, București, 1965, p. 126.

³ Jack E. Conner, *A Grammar...*, p. 41.

⁴ Maria Manoliu arată că „în engleză genul se manifestă numai în acordul numelui cu pronumele”. În continuare arată că „la substantiv apare de cele mai multe ori o schimbare tematică (*the husband-he, the wife-she, the dog-it*), rareori una sufixală *actor-actress*”. Vezi Maria Manoliu-Manea, *Gramatica comparată a limbilor romanice*, București, 1971, p. 135.

⁵ Jack E. Conner, *A Grammar...*, p. 41. Autorul arată că într-o propoziție ca *Sally put her hat on* se folosește *her* dacă și numai dacă considerăm că *Sally* este o femeie. Mai departe afirmă că un nume nu poate singur să selecteze un pronume și indică pentru aceasta numele de *Clara Belle*. Totuși, acest nume era purtat și de un bărbat clown la care, din experiența celor care l-au văzut, se făceau referiri cu *he* și nu datorită unor norme gramaticale.

În engleza contemporană, conform unei clasificări a genului natural⁶, numele de persoane (și din ce în ce mai mult și cele de animale) sînt împărțite în două clase (masculin și feminin), iar substantivele care denumesc obiecte sînt considerate neutre⁷. Existența unor substantive care denumesc ființele și de un sex și de celălalt a determinat încadrarea lor într-o a patra clasă, ele fiind considerate ca aparținînd *genului comun*⁸.

Spre deosebire de limba română, limba engleză include în clasa substantivelor de gen comun și nume de persoane pe lângă numele unor animale⁹. În engleză unele substantive de gen comun există paralel cu o formă masculină și alta feminină: *father, mother/parent; boy, girl/child*; altele nu au decît o formă comună: *cousin* (văr), *teacher* (profesor), *writer* (scriitor), *goat* (capră), *elephant* (elefant) etc.¹⁰.

Faptul că pentru majoritatea substantivelor care denumesc persoane sau animale de ambele sexe există o formă masculină și alta feminină pe lângă cea comună¹¹ a determinat apariția unor mijloace speciale pentru indicarea sexului.

He-bear, she-bear, he-wolf, she-wolf, he-goat, she-goat, billy-goat, nanny-goat, manservant, maidservant, boy friend, girl friend, boy cousin, girl cousin, cock sparrow, hen sparrow, peacock, peahen, tom cat, tabby cat, man friend, woman friend, landlord, landlady sînt doar cîteva dintre substantivele compuse menționate de Eckersley, în care primul element denotă sexul¹².

În cele ce urmează ne propunem să stabilim natura primului element din combinații de tipul celor de mai sus. Pentru a putea stabili exact acest lucru, considerăm că este bine să se pornească de la compusele al căror prim element este un pronume personal.

⁶ Genul natural aparține planului obiectiv, extralingvistic, conținutului care se exprimă. Vezi Maria Manoliu-Manea, *Gramatica comparată...*, p. 134.

⁷ Totuși în anumite cazuri substantivele care denumesc obiecte pot să fie încadrate și la genul masculin sau feminin. După Charles F. Hockett aceste substantive pot să fie încadrate într-o clasă specială, cea a substantivelor la care se pot face referințe cu *he* sau *it*: *ram, drake*, sau la care se fac referiri cu *she* sau *it*: *duck, goose, boat, car*. Vezi Charles F. Hockett, *A Course in Modern Linguistics*, New York, 1964, p. 233.

⁸ Acest gen a existat și în limba latină, incluzînd substantivele care cu aceeași formă denumeau ființele și de un sex, și de celălalt. Maria Manoliu-Manea arată că genul comun (*nomina communia*), bine reprezentat în latină, nu este de fapt decît o categorie de teme incapabile de a primi morfeme de gen, dar care admit atît contextul femininului cît și al masculinului. Vezi Maria Manoliu-Manea, *Gramatica comparată...*, p. 136.

⁹ În limba română această clasă de substantive este mai restrînsă, iar cuvintele incluse în ea sînt numite „epicene”. Această clasă cuprinde substantive care denumesc animale la care nu contează deosebirea de sex și „numele acestor animale au aceeași formă pentru desemnarea ambelor sexe” (*Gramatica limbii române*, vol. I, ed. II, Editura Academiei, București, 1966, p. 63).

¹⁰ Aceste substantive cer combinarea într-un singur tot morfematic a trăsăturilor non-contextuale și a genului gramatical, lăsînd contextul să semnaleze semnul + sau - al femininului. Aceste teme se caracterizează prin [- Colectiv, + Animat, + Animal, + Uman, + Sex, ± Feminin.] Vezi Maria Manoliu-Manea, *Gramatica comparată...*, p. 145.

¹¹ Substantivele care au doar o formă ce indică masculinul și alta ce indică femininul și nu au o formă comună folosesc, pentru genul comun, una din cele două forme existente. De obicei este folosit masculinul: *lion, lioness/lion; fox, vixen/fox*, dar în cazul în care animalele de sex femeiesc depășesc cu mult în număr pe cele de sex bărbătesc substantivul care denumește femininul este folosit și ca formă comună: *drake, duck/duck*.

¹² C. E. Eckersley, J. M. Eckersley, *A Comprehensive English Grammar*, London, 1966, p. 43. Am menționat gramatica lui Eckersley deoarece prin caracterul practic pe care îl are indică multe substantive de felul celor care ne interesează.

Pronumele este partea de vorbire care se declină și ține locul unui substantiv (a)¹³. Deși ține locul unui substantiv, totuși, în engleză, pronumele personal nu poate fi folosit atributiv (b). Aceste două indicații la care se poate adăuga și aceea că pronumele personal nu poate fi precedat de articol hotărît (c)¹⁴ vor constitui punctul de plecare al analizei pe care o vom face primului element al unei combinații de tipul celor mai sus menționate.

Din punct de vedere semantic, pronumele, care este folosit în locul unui substantiv, poartă conținutul semantic al acelui substantiv. În toate construcțiile de care ne ocupăm pronumele nu ține locul nici unui substantiv, pierzându-și în acest fel calitatea de pronume ce implică un conținut semantic care ar trebui să acopere în întregime conținutul substantivului căruia îi ține locul¹⁵. În cazul unei propoziții ca:

(1) *Mary is one of my friends* (Mary este una din prietenele mele), substantivul *Mary* poate fi înlocuit cu un pronume care este încărcat cu elementele semantice caracteristice substantivului căruia îi ține locul:

(2) *She is one of my friends* (Ea e una din prietenele mele). Mai mult, în urma unei analize distribuționale se observă foarte ușor că pronumele personal nu poate să apară în poziție atributivă, or, locul ocupat de pronume în acest caz este chiar locul atributului, știut fiind că în engleză determinantul atributiv este, în majoritatea cazurilor, plasat înaintea substantivului pe care îl determină. În:

(3) *The black goat was killed by a hunter* (Capra neagră a fost împușcată de un vânător), *black*, determinantul atributiv, este plasat înaintea substantivului *goat* pe care îl determină, adică are aceeași poziție ca elementul *she* în

(4) *The she-goat was killed by a hunter* (Capra a fost împușcată de un vânător).

Revenind la caracteristicile (a) și (b) ale pronumelui personal, și anume la faptul că acesta ține locul unui nume și nu poate să apară în poziție atributivă, observăm că elementul antepus substantivului *goat* în *she-goat* nu satisface nici una din condițiile absolut necesare pentru încadrarea lui în clasa pronumelor personale. În propoziția (4) articolul hotărît *the* apare înaintea lui *she* ceea ce contrazice și regula (c), conform căreia pronumele personal nu poate fi precedat de articolul hotărît (vezi nota 14).

De altfel, R. A. Budagov arată că, în engleză, un mijloc de diferențiere înăuntrul categoriei gramaticale a genului este folosirea unor *cuvinte ajutătoare speciale*, neîncadrându-le în clasa pronumelor personale¹⁶.

¹³ Gramatica limbii române, vol. I, p. 135.

¹⁴ În urma analizei distribuționale, Maria Manoliu-Manea arată că pronumele nu poate apărea în sintagme cu articolul hotărît. Vezi Maria Manoliu-Manea, *Sistematica substitutelor ...*, București, 1968, p. 22.

¹⁵ Totuși, distribuția pronumelui nu este întru totul identică cu a substantivului. În *Structura morfologică a limbii române contemporane* se arată că există contexte în care nu este posibilă înlocuirea pronumelui cu substantive, dar există și tipuri de construcții în care nu pot apărea decât substantive. Vezi Iorgu Iordan, Valeria Guțu-Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 126.

¹⁶ R. A. Budagov, *Introducere în știința limbii*, București, 1961, p. 262.

Dacă mergem mai departe și luăm propozițiile (2) și (4) și substituim în aceste propoziții pronumele personal cu zero, observăm că în primul caz propoziția nu mai are nici un înțeles, fiind lipsită de subiect¹⁷, pe când în cel de-al doilea caz înțelesul nu se schimbă. Singura modificare pe care o aduce înlocuirea în propoziția (4) a pronumelui cu zero este lipsa indicației sexului animalului. În primul caz (2), *she* este un morfem independent, pe când în cel de-al doilea caz (4) *she* este un morfem dependent. Ultimul apare întotdeauna pe lângă alte secvențe care sînt morfeme independente. Indicația de gen, care este asociată acestor morfeme atunci cînd sînt distribuite pe lângă morfeme independente și care le lipsește atunci cînd sînt utilizate fără acest determinant, precum și lipsa calităților ce caracterizează pronumele personal ne îndreptățesc să considerăm elementele respective ca marcă a genului, avînd același conținut ca morfemul *-ess*, marcă a genului, în cuvinte ca *lion*, *lioness* în care *-ess* indică femininul, iar înlocuirea acestui sufix cu zero schimbă înțelesul de la feminin la masculin.

Este puțin mai complicat să se explice natura elementelor antepuse în cazul unor substantive ca: *manservant*, *maidservant*, *boy friend*, *girl friend*, *tom cat*, *tabby cat*, *cock sparrow*, *hen sparrow* etc. Substantivele pot să apară în poziție atributivă:

(5) *It was a family gathering* (Era o reuniune de familie), și, la prima vedere, s-ar părea că *girl* în propoziția

(6) *I met your girl friend*

este un atribut substantival. Analiza conținutului semantic ne arată că în acest caz (6) primul element al combinației este golit de sensul lui primar și păstrează doar asocierea cu genul feminin.

În caz că un substantiv apare în poziție atributivă (5) el adaugă ceva conținutului substantivului pe care îl determină prin relația ce se stabilește între aceste două substantive.

În cazul substantivelor compuse, primul element are un conținut semantic care, adăugat elementului ce urmează, obține un nou conținut:

(7) *He carried the bottles into the store-room* (El a dus sticlele în cămară),

(8) *The man with a black hat is a schoolmaster* (Omul cu pălărie neagră este învățător).

Înlocuirea primului element cu zero în propoziția (5) duce la ciuntirea conținutului semantic:

(9) *It was a purely gathering* (Era doar o reuniune): iar în (7) și (8) duce la schimbarea sensului:

(10) *He carried the bottles into the room* (A dus sticlele în cameră),

(11) *The man with a black hat is a master* (Omul cu pălărie neagră e patron).

¹⁷ Obligatorietatea folosirii unui subiect în limba engleză, spre deosebire de limba română sau de alte limbi, este una din trăsăturile esențiale ale structurii limbii. Martin Joos arată că aceasta este o lege a gramaticii engleze (Martin Joos, *The English Verb, Form and Meaning*, The University of Wisconsin Press, 1968, p. 56).

Dacă înlocuim cu zero primul element în (6) nu se schimbă sensul cuvîntului, ci se pierde doar indicația de sex :

(12) *I met your friend* (Ți-am întâlnit prietenul/prietena). Conținutul semantic al substantivelor *family*, *store* sau *school* din propozițiile (5), (7) și (8) se opune lipsei de sens a substantivului *girl* din propoziția (6). De aici se poate deduce că în aceste situații (6) primul element al combinației este doar o marcă a genului, un morfem dependent, pe cînd *friend* este un morfem independent. Faptul că se poate spune *a good friend* care poate fi comparat cu *a good book*, în care vecinul lui *good* este clar independent, ne îndreptățește să considerăm pe *friend* în combinația *girl friend* un morfem independent.

Funcția ne indică faptul că pronumele personal poate avea valoare de subiect în propoziție, iar substantivul și valoare de atribut, pe cînd elementele antepuse unor substantive din construcțiile discutate mai sus nu au nici o valoare sintactică, ele fiind simple instrumente care îndcă genul.

Deși nu se vorbește în engleză de un gen gramatical vedem că există totuși elemente care pot fi asimilate unor mărci ale genului.

Datorită varietății de elemente care pot fi folosite ca marcă a genului, în engleză numai criteriul distribuțional ne poate indica natura acestui element în cazul în care este folosit un pronume, și conținutul semantic în cazul în care este folosit un substantiv.

PRONOUN OR GENDER MARK ?

S U M M A R Y

The author discusses the nature of the first element in combinations of the *he-goat* type. The distributional features indicate that the first element in these combinations is a bound form. The gender indication, associated to these morphemes when they are distributed with free forms and which is absent when they are not used in such an environment, justifies our considering them gender markers, having a content similar to the morpheme *-ess* in *lioness*, *actress*, etc.

The author concludes saying that, though there is no grammatical gender in English, some elements may be considered morphemic segments indicating gender.

Iunie 1972

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

ELEMENTE ROMÂNEȘTI ÎN TERMINOLOGIA POPULARĂ
BULGARĂ DIN DOMENIUL ÎMBRĂCĂMINTEI *

DE

MAXIM SL. MLADENOV
(Sofia)

Influența limbii române asupra limbii bulgare nu a constituit încă obiectul unei cercetări de ansamblu, sistematice și exhaustive. O serie de autori au atins această problemă, însă fie numai pe baza unor fapte foarte restrânse, fie pe baza unor elemente din graiuri divergente, care ocupă o situație aparte față de celelalte graiuri bulgare, și, din această cauză, imaginea pe care o oferă cercetările respective în ceea ce privește influența limbii române asupra bulgarei rămâne fragmentară și neconcludentă¹. În ultimul timp s-au adus câteva contribuții mai substanțiale asupra influenței limbii române în diverse graiuri bulgare². Cuvinte izolate de origine românească au constituit obiectul atenției câtorva cercetători³.

Stringerea unui material lexical bogat și variat din diverse graiuri bulgare întregeste cunoștințele noastre asupra diferențierii lexicale a limbii bulgare. Deocamdată cunoaștem mai amănunțit graiurile bulgare septentrionale, situate în apropierea imediată a teritoriului lingvistic românesc. Acest lucru permite să se pătrundă mai adânc în lexicul dialectal bulgar, să se dezvăluie anumite relații cu caracter de sistem între elementele

* Parte dintr-o lucrare mai mare, consacrată studierii elementelor de origine română din limba bulgară.

¹ Cf., de ex., Th. Capidan, *Raporturile lingvistice slavo-române. Influența română asupra limbii bulgare*, în DR, III, 1924, p. 129—238; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, t. IV—VI, București, 1966; St. Mladenov, *Kăm vâprosa za ezika i nacionalnata prinadležnost na Novo selo (Vidinsko)*, în „Sbornik”, fasc. XVIII, 1901; I. Gălăbov, *Problemât za ėlena v bĕlgarski i rumĕnski ezik*, Sofia, 1962 etc.

² Cf., de ex., M. Sl. Mladenov, *Govorât na Novo selo, Vidinsko*, în *Trudove po bĕlgarska dialektologija*, 6, 1969; I. Kočev, *Grebenskiĵat govor v Silistrensko s osoben ogled kĕm leksikalnata mu sistema*, în aceeași serie, t. V, Sofia, 1969.

³ Cf., de ex., R. Bernard, *Dve rumĕnski dumi ot slavjanski proizchod, obratni zaemki v bĕlgarski*, în „Bĕlgarski ezik”, XII, 1962, nr. 2, p. 534—537; idem, *Quatre mots bulgares d'origine roumaine*, în „Balkansko ezikoznanie”, t. VII, partea a II-a, Sofia, 1963, p. 33—37; t. VIII, 1964, p. 53—58; M. Văglenov, *Nĵakolko leksikalni zaemki ot balkanskite ezici v nașite govori*, în „Bĕlgarski ezik”, XVI, 1966, nr. 4, p. 373—377; V. Nestorescu, *Cuvinte românești în limba bulgară*, în „Studii de slavistică”, II, București, 1971, p. 141—146; M. Sl. Mladenov, *Neskol'ko leksičeskich rumynskich zaimstvovanij v severovostočnyh bolgarskich govorach*, în „Balkansko ezikoznanie”, t. XII, Sofia, 1970, p. 27—30.

sale structurale, să se pună în evidență volumul, locul și cronologia straturilor străine din el. Deja pot fi bine trasate zonele de influență din partea limbilor balcanice vecine asupra limbii bulgare. Publicarea *Atlasului dialectal bulgar*, în curs de încheiere, va aduce mai multă lumină și asupra zonelor dialectale lexicale de pe teritoriul lingvistic bulgar.

Cercetarea lexicului dialectal pe grupe lexico-semantice permite să se evidențieze în mod mai aprofundat elementele acestor microstructuri și să se stabilească raporturile teritoriale dintre elementele respective.

În studiul de față vom încerca să arătăm elementele lexicale românești din terminologia bulgară privitoare la îmbrăcăminte și la confecționarea ei.

În majoritatea cazurilor ne referim la date lexicale care au devenit cunoscute în ultimul deceniu, dar cea mai mare parte din ele a rămas deocamdată nepublicată. Dacă nu indicăm sursa din care provine un cuvânt, aceasta înseamnă că el a fost luat din Cartoteca *Dicționarului dialectal ideografic al limbii bulgare* de la Catedra de limbă bulgară de la Universitatea din Sofia⁴, sau, cel mai adesea, că a fost înregistrat personal de autorul acestor rânduri, cu prilejul numeroaselor anchete dialectale efectuate în ultimul deceniu.

Majoritatea cuvintelor de care ne ocupăm mai jos nu au fost examinate de Th. Capidan, Al. Rosetti și I. Gălăbov. Nu cităm termeni din graiul de la Novo Selo, districtul Vidin (despre care vezi lucrarea noastră citată mai sus) și din districtul Silistra (examine în lucrarea amintită a lui I. Kočev).

Elementele lexicale românești examinate în prezentul studiu au pătruns pe calea contactului cultural multiseclar, cât și pe cale orală. Populațiile celor două țări dunărene au avut legături strinse, atât în domeniul culturii materiale și spirituale, cât și în ceea ce privește limba. Unele dintre elementele lexicale examinate mai jos sînt la origine bulgare, dar au fost ulterior reîmprumutate din română, fapt datorită căruia le considerăm ca fiind împrumuturi românești. Sînt și cuvinte care în română provin din alte limbi; și pe acestea, dacă au pătruns în graiurile bulgare din română, le vom socoti tot cuvinte din română.

Împrumuturile lexicale românești legate de îmbrăcăminte sînt localizate mai ales în graiurile bulgare nordice de pe malul drept al Dunării. Se poate spune că zona dintre Dunăre și culmile nordice ale Balcanilor are cele mai numeroase împrumuturi lexicale din română. Nu dispunem pînă în prezent de suficiente date pe baza cărora să se poată stabili mai exact, pe bază cartografică, această zonă.

Este greu de stabilit cronologia împrumuturilor examinate mai jos, dar se poate admite că ele au pătruns în decursul ultimelor 3—4 secole.

Dispunem datele de mai jos în ordine alfabetică. La început dăm cuvîntul de bază, cu majuscule (în alfabet bulgar), după care menționăm categoria gramaticală, apoi sensul (ilustrat uneori prin citate), iar după aceea, introdus prin linioară (—), locul (satul, districtul) unde cuvîntul a fost înregistrat. Variantele și derivatele se notează separat. La sfîrșitul fiecărui articol se indică etimonul românesc. Arătăm, de asemenea, lucrările

⁴ Amănunte despre acest dicționar, în St. Stojkov și M. Sl. Mladenov, *Proekt za „Ideografski dialekten rečnik na bŕlgarskija ezik”*, în „Bŕlgarski ezik”, XIX, 1969, nr. 2, p. 155—170.

în care cuvintele respective au fost cercetate, într-o măsură sau alta, de către alți autori.

АКОЇ m. „ac mare, acoi”: *Daj mi akója* (Dă-mi acoiul). — Vălčedrâm, distr. Lom.

Cf. rom. *acói*, DA.

АРНЪЧ m. 1° „fir de bumbac vopsit roșu” — Komarevo, Opanec, distr. Plevna; distr. Botevgrad (cf. Sbornik, VI, 232); 2° „motiv ornamental cusut pe cămașă” — Gigen, distr. Nicopol; 3° „voal roșu de bumbac cu care se acoperă mortul” — Gigen, distr. Nikopol.

Cf. rom. *arnici*, DA. Vezi și DEB, I, 15; Capidan, 220; Rosetti, 126; Armaș și col., 72.

АЦА f. 1° „mosor de ață”: *Daj mi átata* (Dă-mi mosorul de ață); *Kupich si nova ața* (Mi-am cumpărat un nou mosor de ață) — Nikopol; Kneža; Bochet, Staro Selo, distr. Plevna; Plevna; vezi Rreč, X, 136; V. Tîrnovo; vezi Sbornik, XIV; 2° „ață (de prăvălie), de diverse culori; papiotă” — Teteven; vezi Sbornik XXXI.

Cf. rom. *átă*, DA. Vezi Rosetti, 126.

БАЙЪРЧИ n. 1° „podoabă plată, smălțuită, de argilă” — V. Tîrnovo; vezi Sbornik, XIV; 2° „mărgele sau bani cusuți la scufiță” — distr. Tolbuchin; Arh. etnogr., nr. 264, p. 114; distr. Grudovo, Nova Zagora, Jambol (ADB I, h. 250).

Cf. rom. *baier*, DA. Vezi Rosetti, 126; DEB, I, p. 26; Nestorescu, 1965, p. 309; Armaș și col., 74.

БАМБАКА genul (?) „un anumit fel de ață de cusut” — Gagovo distr. Popovo; Arh. etnogr., nr. 291, p. 80.

Cf. rom. *bumbác*, DA.

БАМБАЧЪЛ m. „un fel de ață de bumbac pentru cusut motive ornamentale pe pînză” — Popina, distr. Silistra.

Cf. rom. *bumbăcel*, DLRM.

БАНТА f. „manșetă la mîneacă” — Popina, distr. Silistra.

Cf. *bánta*, DLRM. (< rus. *bant(a)*).

БАРИШ, БЪРЪШ m. „un fel de basma (de obicei neagră)” — Bukovlák, Opanec, Pordim, distr. Plevna; Guljanci, distr. Nikopol.

Variante: *барыш* — Pepelina, distr. Vjala; *баръш* — Kacelovo, distr. Vjala; *бъреш* — Kirilovo, distr. Elchovo.

Cf. rom. *bariș*, DA. Vezi și DEB, I, 34; Armaș și col., 74.

БАСМАУЦА f. „basma mare cu ciucuri pe margini, broboadă” — Popina, distr. Silistra.

Cf. *băsmăluță*, DLRM.

БАТИК, БЪТИК m. „un fel de broboadă” — Distr. Silistra.

Cf. rom. *batie*, DA.

БАТИСТРА f. „fustă dintr-un material subțire” — Kacelovo, distr. Vjala.

Cf. rom. *batistă*, DA.

БАВЪЛИ pl. „danteluță la mînecele cămășilor femeiești, din ață roșie, verde și albă” — Rjachovo, distr. Ruse; Arh. etnogr., nr. 15, p. 111; Vojnoro, distr. Silistra.

Derivate: *бѣвѣлче* n. dimin. — Rjachovo, distr. Ruse; *ibid.*, p. 296.

Cf. rom. *bibîl*, pl. *bibîli*, DA.

БОКЪНКИ pl. „un fel de încălțăminte” — Voinovo, distr. Silistra.
Cf. rom. *bocănc*, DLRM.

БОЛДУРКА f. „ac cu gămălie colorată care se folosește ca ornament și pentru fixarea unui obiect în păr” — Ajdemir, distr. Silistra.
Variante: *бодурка* — Kutlovica, distr. Tervel; *ббдурка* — Popina, distr. Silistra.

Cf. rom. *bold*, pl. *bolduri*, DA, din vbg. *БОДИЛЬ* cu suf. bg. — КА. Forma și sensul cuvîntului *бблдурка* ne îndeamnă să-l raportăm la rom. *bold*.

БОРКА f. „pliuri mărunte la încheietura dintre mînceci și rochie” — Văbel, Muselievo, Novačene, distr. Nikopol; Pelovo, distr. Plevna; Staro Selo, distr. Trojan; vezi Veleva, p. 19, 24.

Variante: *бброве*, *ббрчета*, Veleva, *ibid.*

Cf. rom. *bor*², DLRM.

БРОБОДА f. „broboadă mare de lînă împletită” — Kalipetrovo, Popina, distr. Silistra.

Variante: *бриббда* — Ajdemir, Smilec, distr. Silistra.

Cf. rom. *broboadă* (din vbg.).

БРАЦЪР, **БРЪЦАР** m. 1° „manșetă la mîncecă” — Izgrev, distr. Nikopol; Obnova, distr. Plevna; vezi Arh. etnogr., nr. 54, p. 349; Rjachovo, Čilnov, Štrăklevo, distr. Ruse; 2° „două fișii late de 35—42 cm, purtate de la umeri pînă la șale” — Bjala, vezi Veleva, 19; 3° „podoabă ce se poartă pe mînă, brățară” — Novgrad, distr. Svištov; 4° „parte a căruței” — Malčika, Trănčovica, distr. Nikopol, Cartoteca DDB.

Variante: *бръцър* m. „manșetă la mîncecă” — Dve Mogili, Koprivec, distr. Bjala; *бръсьр* „ornament colorat pe manșetă” — Batin, distr. Ruse; *блзър* „manșetă la mîncecă” — Ljubenovo, Muselievo, distr. Nikopol; Totleben, distr. Plevna; *бъзър* „manșetă la mîncecă” — Gradište, distr. Sevlievo; vezi DEB, I, p. 57.

Derivate: *обръцър* pl. „ornament colorat pe marginea mîncecilor la cămășile bărbătești” — Belcov, distr. Bjala; vezi Arh. etnogr., nr. 367, p. 34.

Cf. rom. *brățără*, DA. În DEB, I, p. 97 formele *бззър* și *бззър* sînt menționate ca fiind cu etimologie neclară. Într-adevăr din punct de vedere fonetic ele s-au îndepărtat considerabil de etimonul românesc, dar, prin sensul lor, ele pot fi comod raportate la acesta.

БЪНДА f. „un fel de haină păstorească de piele” — Rjachovo, distr. Ruse.

Cf. rom. *bîndă*, DA (< din magh. *bunda*). Cuvîntul este menționat încă de Djuvernua, I, 173, unde se citează un exemplu din *Narodne pesme makedonskich Bugara*, Belgrad, 1860, p. 341, ale lui St. I. Verković. Djuvernua considera cuvîntul un împrumut din maghiară. În DEB, I, p. 90, termenul e menționat ca vest-bulgar și este pus în legătură cu magh. *bunda*. Atestarea sa în distr. Ruse ne determină să admitem o filieră românească. Nu este exclus, de altfel, să fie vorba de un dublu împrumut: în graiurile bulgare de vest — din maghiară (desigur prin scr.), iar în cele de est — prin română.

БЪРНИШОР m. „șiret folosit pentru a susține ițarii” — Oreš, distr. Svištov.

Cf. rom. *brînișor*, DA. În bulgară s-a produs metateza *ră > ăr*, fenomen caracteristic pentru această limbă.

ГЪТА f. 1° „un fel de încălțăminte înaltă” — Vidin, Sbornik, XIX, p. 28; Medovnica, Skomlja, Stakevci, distr. Belogradčik; Toševci, distr. Kula; Požarevo, distr. Silistra; 2° „ciorapi trei-sferturi, confecționați din lînă” — Asenovo, distr. V. Tîrnovo; Mečka, distr. Nikopol; Poljanovo, distr. Charmanli.

Cf. rom. *gheată*, pl. *ghete*, DA. Forma din bg., cu *ea > e*, se explică prin pl. *ghete*, de la care bulgarii au refăcut sg. *zéma*.

ГЪРЕЛ m. „guler lat de stofă” — Văbel, distr. Nikopol; vezi Veleva, p. 64.

Derivate: *угър'ъл* m. „guler îngust” — Oreš, distr. Svištov.

Cf. rom. *guler*, DA. În bulgară s-a produs metateza la distanță *ter > rel*. *ЗЪБУЛОЙ* m. „șesătură rară de in sau de cînepă, din care se confecționează saci” — Zlatarica, distr. Elena, EL, XV, 1960, fasc. II, p. 138.

Variante: *забунóи* m. — Gorna Orjachovica; vezi Arh. etnogr., nr. 256, p. 201.

Cf. *zăblău*, DLRM (fără etimologie). Forma bulgară obișnuită este *zebló*. Vezi DEB, I, p. 629, care trimite la te. *ziblo*. Tot aici se indică și rom. *zăblău*.

ИЦАРИИ pl. „ișari cu găitane” — Voinovo, distr. Silistra.

Cf. rom. *ișari* pl., DA.

КАТАРАМА f. „cataramă” — vezi DB², p. 305; DBSM, I, 1962, p. 224.

Cf. rom. *cataramă*, DA.

КАЦАВЪЙКА f. 1° „haină cu mîncei, scurtă pînă la briu” — În DB², p. 307, cuvîntul este menționat ca regional; Ravniște, distr. Teteven; vezi Arh. etnogr., nr. 96, p. 14; 2° „haină femeiască, fără mîncei, care acoperă corpul pînă la briu și care se îmbracă peste un suman lung” — Vranjak, distr. Bjala Slatina.

Variante: *къцъвѣйка* — Rosica, distr. Tolbuchin; *касафѣйка* — Kalenik, distr. Loveč; *късуфѣйка* — Debelec, distr. V. Tîrnovo; vezi Arh. etnogr., nr. 52, p. 48; *късофѣйка* — Veleva, p. 61; *куцувѣйка* — Žernov, distr. Nikopol; *куцуфѣйка* — Mečka, distr. Nikopol; vezi Veleva, p. 61; *куцуфѣйка* „anterie cu mîncei scurte” — Lozica, distr. Nikopol; vezi Miletič, p. 68.

Cf. rom. *cațavîică*, DA.

КИПТАР m. „pieptar” — Părvomajci, distr. Gorna Orjachovica; Rosica, Spasovo, distr. Tolbuchin; Požarevo, Popina, Srebărna, distr. Silistra; vezi și Veleva, p. 63.

Variante: *контър* — Krasen, Pčelarovo, distr. General Toševo; *киптар* — Părvomajci, distr. Gorna Orjachovica; vezi Arh. etnogr., nr. 181, p. 282. Pentru o mai exactă localizare, vezi ABD, II, 1966, h. arh. 261, precum și Mladenov, 1966, p. 28.

Cf. rom. *cheptér*, variantă fonetică a lui *pieptar*. Vezi ALR, s. n., V, h. 1184.

КОДИНА f. „lînă de calitate inferioară, obținută la tunderea oilor” — distr. Silistra.

Cf. rom. *códină*, DA.

КОДИЦА f. „coadă împletită” — Vinarovo, distr. Vidin.

Cf. rom. *codiță*, DA.

КОКАЛЕЦ m. „ochi de împletitură” — Lom; vezi Sbornik, XXXVIII, 1930, p. 35.

Cf. rom. *coclêț*, DA (cu menț. : etimol. necunoscută).

КОИЧ m. „un fel de broboadă pe care o poartă româncele” — distr. Vidin și Lom; vezi Gerov, Supliment, s. v.

Cf. rom. *cónci*, DA.

ЛАНЕЦ m. 1° „lănțișor de ceas” — Mladenovo, distr. Lom; Kalen, distr. Vraca; Popica, distr. Bjala Slatina; Batulci, distr. Teteven; Bălgarene, distr. Loveč; Trăstenik, distr. Plevna; Mečka, distr. Nikopol; Novi Chan, Kalotino, Ravno Pole, distr. Sofia. Cu același sens ca în română, cuvîntul e menționat în DB², p. 364. La Djuvernua, I, p. 1098, cuvîntul este fără etimologie, dar se face trimitere la scr. *lanaj*; 2° „medalion cu lăntișor” — Kostičovci, distr. Belogradčik; Dondukovo, distr. Lom; Gložene, distr. Teteven; Kalenik, distr. Loveč; Trăstenik, distr. Plevna; Čurek, distr. Sofia; Petrič, distr. Pirdop.

Variante: **ланц** — Nikopol; vezi Arh. etnogr., nr. 84, p. 74; Trăstenik, distr. Plevna.

Derivate: **ланче** n. „medalion” — Kneža; Pokpornik, distr. Blagoevgrad.

Cf. rom. *lanț*, DA. E foarte posibil ca acest cuvînt să fie un reîmprumut, căci în română el provine din slavă.

ЛЕФТУРИ pl. „galbeni atîrnați în jurul gîtului, ca podoabă” — Cenovič, distr. Silistra.

Cf. rom. *left*, pl. *lefturi*, DLRM.

ЛИМБА f. de obicei pl. **ЛИМБИ** 1° „smoc de păr pe frunte, şuviță, moț” — Liljače, distr. Vraca; Trăstenik, distr. Plevna; Mečka, distr. Nikopol; Batulci, distr. Teteven; Novi Chan, Dobroslavci, distr. Sofia; vezi DBSM, II, 1965, p. 66; Barata, Belica, distr. Ichtiman; Samokov, vezi DBSM, III, 1967, p. 238; distr. Elena; Markovo, distr. Plovdiv; Kermen, distr. Sliven. Cu același sens cuvîntul este indicat ca fiind de origine românească în DB², p. 374. Cuvîntul se folosește și în beletristică, ca de ex. : „Dovolen ot chudožectvenite postizenija, brăsnarjat se izmi, sresa se na *limba*, napraška se s odekolon, iznese edna masa navăn” („Mulțumit de succesele sale artistice, bărbierul se spală, se pieptănă cu un moț pe frunte, se stropi cu parfum, scoase o masă afară. . .”). Čudomir, *Opere*, vol. I, 1971, p. 201; 2° „obiect de podoabă care atîrnă” — Rjachovo, distr. Ruse; vezi Arh. etnogr., nr. 151, p. 88; 3° (în expresia **НА ЛИМБЪ**) „modalitate de a se împodobi a femeilor”; de ex. : „Ošči zavărzvat basmata na čuška, na *limbă* ili načelo na temitu săz ednă fl’ongă. Kazvă să na čuška” (Își mai leagă basmaua sub formă de ardei — pe creștet cu o fundă; se zice pe ardei, pe moț sau pe frunte) — Bebrovo, distr. Elena; vezi Cartoteca DDB; 4° „un fel de broboadă” — Voden, distr. Elchovo; 5° „obiect în formă de limbă (de ex. limba de la pantofi sau ghete)”; de ex. : „*limba* să kazvă ezika na obuvkata” (Limba se numește limba unei încălțămînți) — Popina, distr. Silistra; vezi Cartoteca DDB; 6° „o bucată de pînză croită în semicerc, care se pune ca platcă

pe spatele unei haine" — vezi N. Nameranov, p. 232. Autorul raportează, neîntemeiat, acest cuvânt direct la lat. *limbus*.

Variante: *лѣмпа* cu sensul 1° — Lenovo, distr. Părvomaj.

Derivate: *лѣмбиче* (într-un cântec: „Józdole ide... jo kolța, limbero, *limbiče*, bilțiče, i bel sārmen gajtan") — Lipen, distr. Vraca; vezi Stoin, p. 894.

Cf. rom. *limbă*.

МАРТИШОРА f. „mărțișori" — Pčelarovo, distr. General Toševo; vezi Arh. etnogr., nr. 260, p. 350.

Cf. rom. *mărțișor*, DLR.

МОЦ m. 1° „moș de păr în vârful capului"; de ex.: „Kosite na glavata, săbrani v edno i vārzani s koneŭ pravjat moŭ. V moŭ pletat obik-noveno deŭata" („Părul de pe cap strîns laolaltă și legat cu așă formează un moș. Cu moș sînt împletiți de obicei copiii") — Bulgaria de vest; vezi Sbornik, XIII, p. 253; Vidin; vezi Sbornik, XIX, p. 13; 2° „coadă împletită, cosită" — Kostičovci, distr. Belogradčik.

Cf. rom. *moș*¹, DLR (cu menș.: etimol. necunoscută). Vezi și Capidan, p. 227; Rosetti, p. 126, ambii avînd însă în vedere cuvîntul din graiul bulgar de la Novo Selo, distr. Vidin; cf. și Armaș și col., p. 91.

МОЦА f. „panglică" — Vābel, distr. Tārgoviște.

Cf. rom. *moș*¹ (vezi mai sus).

МАНТА f. „un fel de haină căptușită, de bumbac, care se poartă pe timp rece; haină vătuită" — vezi Namenarov, p. 233.

Cf. rom. *mană*, DLRM.

НАСТУР m. „nasture" — Vidin; vezi Sbornik, XIX, p. 29.

Cf. rom. pop. *năstur*, DLR (cu menș.: etimol. necunoscută).

ОБЪС m. „colier din monede" — Muselievo, distr. Nikopol.

Derivate: *о̀бъзо̀ўка* f. „ornament de găitan pe manșeta unei mînici" — Ljubenovo, distr. Nikopol; *у̀бъзън* adj. „cusut de jur împrejur" (de ex.: „s kădăfé ubăzān" „cusut cu catifea de jur împrejur") — Novačene, distr. Nikopol.

Cf. rom. *obădă*, pl. *obăzi*, DLR. Vezi Mihăilă, p. 25. Forma din bulgară trebuie raportată la forma de plural din română. Depalatalizarea — *z*' s-a putut produce fie în română, fie în bulgară.

ПАЛАРИ́Я f. „pălărie de paie bărbătească" — Rjachovo, distr. Ruse; vezi Arh. etnogr., nr. 296. Cu aceeași formă și cu sens foarte apropiat („pălărie bărbătească sau femeiască cu borurile late") cuvîntul e semnalat (ca învechit) ca fiind din română, în DB², p. 563; încă. Djuvernua, t. II, p. 1590, îl considerase românesc.

Variante: *пaпaлíя* — Carpetrovo, distr. Kula; Stakevci, distr. Belogradčik; Dobruša, distr. Vraca; Vojново, distr. Silistra; Mečka, Muselievo, distr. Nikopol.

Cf. rom. *pălărie*, DLR. Vezi și Capidan, p. 223; Rosetti, p. 126.

ПАНТО́Ф m. „încălțăminte ușoară de casă" — vezi DB², p. 566 (unde se face trimitere nemijlocită la limba latină).

Cf. rom. *pantof*, DLR. Vezi Gălăbov, p. 11; Armaș și col., p. 92. Mai multe informații se găsesc la Nestorescu, 1971, p. 142.

ПЕЛЕШ m. 1° „un anumit șirag se numește *peleş*; este o fișie de postav cafeniu pe care se înșiră mici monede și mărgelile; se pun la gît..

lăsându-se să atîrne pe spate pînă la călcîie” — vezi Miletič, p. 40; Avren, distr. Provadija; vezi Spisanie BAN, t. LVI, p. 70; Kozičino, distr. Pomorie; vezi Izvestija Fil. II, p. 160; 2° „galbeni, înșirați pe frunte” — distr. Novi Pazar; vezi Sbornik, XLVII; 3° „podoabă care se poartă de ziua sf. Lazăr: o bandă lungă și lată bătută cu mărgelile, nasturi și bani” — Kozičino, distr. Pomorie.

Variante: *пелемѣ* numai sub formă de pl. *пелемѣта* 1° „podoabă: bani mărunți, dispuși în rînduri dese, ca solzii peștelui”; 2° „monede cusute pe o fișie de pînză” — distr. Botevgrad; vezi Sbornik, XXXVIII, p. 131; distr. Sofia; vezi Sbornik BAN, XXXIV, p. 291.

Derivate: *пелемски* numai la pl. 1° „4–5 și chiar mai multe rînduri de bani mărunți înșirați pe fire și avînd la capete cîteva boabe de dimensiuni mai mari. Se agată pe umeri și atîrnă pînă la brîu. Le poartă femeile în primul an de căsătorie, numai în timpul iernii, peste scurteică și le abandonează dacă nasc”. — Bulgaria de vest; vezi Sbornik, XIII, 2, p. 261; 2° (contextual) „și după ureche atîrnă de pe pălărie visulki, din bani mărunți de argint, numiți *peleški*, pînă la o sută de bănuți, unul lîngă altul” — distr. Trojan, vezi Miletič, 54; 3° „șirag de mărgelile prinse pe o panglică de postav, purtată pe cap” — distr. Drjanovo; vezi Miletič, p. 50; 4° „ornamente rotunde de argint pentru împodobit părul” — Lik, distr. Vraca; vezi Stoin, p. 275; 5° „podoabă de femeie tînără, căsătorită” — Bălgari, distr. Malko Tărnovo; vezi R. Angelova, *Igra po oğânja*, Sofia, p. 184; 6° „cercei” — Dermanci, distr. Lucovit; vezi Stoin, p. 703; Brenica, distr. Bjala-Slatina; vezi Stoin, p. 96; distr. Teteven; vezi Sbornik, XXXI, p. 229; Staverci, distr. Orjachovo; vezi Stoin, p. 138; *пелешка* f. „bănuți prinși, după nuntă, la pălăria fratelui mirelui și a celor apropiați de tînăra soție” — Enina, distr. Kazanlăk; *опилемски* numai la pl. „un fel de dungi pe piepții cămășii” — Bulgaria de vest; vezi Sbornik, XIII, 2, p. 259.

Omonime: *пелем* m. „partea moale de jos a urechii, care se găurește cînd se pun cercei” — Trănčovica, distr. Nikopol; vezi Cartoteca DDB.

Variante: *пелемѣ* n. 1° „două fructe (gemene) pe aceeași tijă” — Stubel, distr. Michajlovgrad; vezi Rreč, VI, p. 150; 2° „cele două bărbii laterale care atîrnă la gîtul unei capre, găini etc.” — Stubel, distr. Michajlovgrad; *ibid.*

Derivate: *пелешка* f. „partea cîrnoasă care atîrnă sub urechile unor animale” — Gabare, distr. Bjala Slatina; vezi Izvestija, IV, 1956, p. 163; Galata, distr. Teteven; Botevgrad; vezi Arh. etnogr., nr. 6, p. 370; Tiševica, distr. Vraca; vezi Arh. etnogr., nr. 353, p. 175; *пилешка* f. (vezi *пелешка*) — Novo Selo, distr. Trojan; Krăvenik, distr. Sevlievo; vezi DBSM, V, 1970, p. 33; Rodopite; vezi DBSM, V, 1970; *пелешър*, *пилишър* adj. (despre animale sau oameni) „care are sub bărbie o parte cîrnoasă ce atîrnă” — Pelovo, distr. Plevna; vezi Cartoteca DDB; Krăvenik, distr. Sevlievo; vezi DBSM, V, 1970, p. 33.

Cf. rom. *pêleş*, DLRM (fără menționarea etimologiei). Nu este însă exclus ca în română cuvîntul să provină din bulgară; în acest sens pledează, se pare, geografia lingvistică. Sînt necesare și alte cercetări.

ПЕТЕК m. 1° „petec, bucată de pînză” — distr. Pirdop; vezi DBSM, IV; Panagjuriște; vezi Arh. etnogr., nr. 87, p. 288; 2° „clin pe o

cămașă, lat de 7—8 cm și lung de 30—40 cm” — Pelovo, distr. Plevna ; Lesidren, distr. Teteven ; vezi Veleva, p. 20. Cuvîntul este menționat ca regionalism de origine românească în DB², p. 579 (cu var. *némak*).

Variante : *пѣтѣк* n. „petec de aba” — Radovene, distr. Vraca ; *пѣтак*, *пѣтък* m. 1° „petec de aba” — Botevgrad ; vezi DBSM, I, 1962, p. 198 ; 2° „bucată de aba presărată cu sare și stropită cu apă fiartă ; se folosește drept compresă pe un loc contuzionat” — Botevgrad ; Sbornik, XXXVIII, p. 235 ; *пѣтъци* pl. „resturi de croitorie” — Tiševica, distr. Vraca ; vezi Arh. etnogr., nr. 353 ; *пѣт’ѣк* m. „bucăfică, fișie”, cf. „Ustănă idin *pét’ák* ut plătăt” (A rămas un petec din pinză) — distr. Trojan ; vezi DBSM, IV, p. 217 ; *пѣтѣк* m. 1° „bucată de aba pe care se cos monede, mărgel etc.” ; 2° „orice bucată de material rămas de la croit” — vezi Djuvernuia, II, 1621 ; Sbornik, XIII, p. 267 ; *пѣтек* m. „tălpile la pantofii de casă din pîslă” — Momino, distr. Varna ; vezi Cartoteca DDB.

Cf. rom. *pétec*, *pétic*, DLRM. Cuvîntul nu are o etimologie sigură. Originea românească în bulgară este indicată de DB², p. 579, iar mai tîrziu de St. Pčev în DBSM, I, p. 198 ; Mladenov în Rsl. XIV, 1967, p. 87. Recent de originea cuvîntului în bulgară s-a ocupat V. Nestorescu, 1971, p. 143. Djuvernuia II, p. 1927, trimite la tatar. *petek*.

ПИТАРЧИ n. „haină de copil, din pinză albastră, cu mîncei” — Rjachovo, distr. Ruse ; vezi Arh. etnogr., nr. 296, p. 61.

Cf. rom. *pieptar* (vezi mai sus *КИПТАР*), cu suf. dimin. bg.-чи

ПЪНДЪЛІКА f. „panglică” — Babovo, Cervena Voda, distr. Ruse ; vezi Arh. etnogr., nr. 5, p. 201.

Variante : *пангаліка* f. — Pepelina, distr. Bjala ; *пантіка* — Vidin ; vezi Sbornik, XIX, p. 28 ; Stalijska Mahala, distr. Lom ; Tărnak, distr. Bjala Slatina.

Derivate : *пандалічка*, dimin. — Rjachovo, distr. Ruse.

Cf. rom. *panglică*, dial. *pândlică*, *pântlică* etc., DLR.

РІГЛА f. „imitație de butonieră pe rever” — vezi Nameranov, p. 234, unde se indică și proveniența din română.

Cf. rom. *riglă*, DLRM, dar cf. și neogr. *rigla*.

СИГУРА́НЦА f. „ac de siguranță” — Balcik.

Variante : *сигура́нциѣа* f. — Vojново, distr. Silistra.

Cf. rom. *ac de siguranță*, DLRM.

СКУРТЕ́ЙКА f. 1° „haină lungă femeiască, căptușită cu blană” — Kotel ; vezi Sbornik 1898, p. 189 ; 2° „haină femeiască cu mîncei, peste care nu se mai îmbracă altceva” — Krăvenik, distr. Sevlievo ; vezi DBSM, V, p. 40 ; Središte, distr. Tervel.

Variante : *скурте́йка* f. — Vojново, Popina, distr. Silistra ; Kotel ; *скуру́ѣйка* f. — Beljakovec, distr. Veliko Tărново.

Cf. rom. *scurteică*, DLRM. În bg. termenul este menționat ca regionalism de origine română în DB², p. 840, cu sensul : „un fel de haină scurtă, ce se îmbracă pe deasupra”. Un ex. : „Măžete obljackocha zimnite si palta, ženite — skurtejkite si s lisiči koži”, („Bărbații își îmbracă ră paltoanele de iarnă, iar femeile — *scurteicile* cu blană de vulpe”) (J. Jovkov, *Raskazi v dva toma*, I, 1968, p. 457). Vezi și Capidan, p. 224 ; Rosetti, p. 126 ; Armaș și col., p. 95.

СКУФІЯ, СКУФЯ f. „scufie” — Malak Preslavec, Garvan, Kalipetrovo, Popina, Srebarna, distr. Silistra; Belica, distr. Tutrakan (Turtucaia); vezi și Veleva, p. 80. Cuvîntul e menționat și în Djuvernua, I, 2177, cu sensul de „capișon alb”.

Cf. rom. *scufie*, DLRM. H. Mihăescu consideră că în română cuvîntul a pătruns din greacă, prin filieră bulgară (*Influența grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea*, București, 1966, p. 152). Răspîndirea geografică arată însă că în bulgară cuvîntul este de origine românească.

СТАМБА f. „basma” — Rjachovo, distr. Ruse.

Cf. rom. *stambă*, DLRM.

СТІВА f. „haine aranjate în stivă”; cf. „*Stivă kázvami na drechi* (čergi, jurgani) nărideni nă katuvi” („Zicem stivă la hainele (păturile sau plăpumile) așezate în teanc, una peste alta”) — Trjavna; vezi Cartoteca DDB; Borisovo, distr. Popovo; 2° „vase de orice fel așezate unul peste altul” — Gabrovo; vezi Arh. etnogr., nr. 346, p. 32.

Variante: **СТІВЪ** f. — Drăganovo, distr. Veliko Tărnovo; **СТІФА** f. — Vojnovo, distr. Silistra; **СТІВ**, **СТІФ** m. — distr. Šumen, vezi Gh. Popivanov, *Osebenosti na šumenskiĵa govor*, p. 423; vezi și Gerov. La Djuvernua, II, p. 2251, cuvîntul înseamnă „strat de paie”.

Omonime: **СТІВА** f. „strat (în grădină)” — Petokladenci, distr. Svišov.

Cf. rom. *stivă*, DLRM (< neogr. *stiva* < ital.). M. Filipova-Bajrova (*Grăjkite zaemki v savremennija bălgarski ezik*, Sofia, 1969, p. 159) consideră termenul bg. de origine neogr., dar, ținînd seamă de considerentul geografic, putem admite și proveniența din română.

СУЛ m. „un fel de ață toarsă” — Botevo, distr. Jambol; vezi Arh. etnogr., nr. 98; Krasen, distr. General Toșevo; vezi Arh. etnogr., nr. 264, p. 54. Se întîlnește și în beletristică: „Pretegli mi, čina, tri grančeta ot sinija *sulan* če mi ne dostiga za vătāk” („Împrumută-mi, mătușă, trei sculuri de ață albastră, că nu-mi ajunge la țesut”; Ūdomir, *Opere*, vol. I, 1971, p. 375).

Cf. rom. *sul* 3°, DLRM.

СЪПТА f. „haină bărbătească purtată pe deasupra” — Stakeveci, distr. Belogradčik; Gajtanci, Slana Bara, distr. Vidin; vezi Sbornik, XLI, p. 218.

Cf. rom. *scürtă*¹, DLRM.

ТАЛПА f. „talpă la încălțăminte” — Požarevo, distr. Tutrakan (Turtucaia).

Cf. rom. *talpă*, DLRM.

ТИФОН m. „un fel de pînză pentru captușit rochii” — Nikopol; vezi Arh. etnogr., nr. 84, p. 76.

Cf. rom. *tifon*, DLRM.

ТУЛПАН m. „mică dantelă care împodobește un șorț” — Obnova, distr. Plevna; vezi Arh. etnogr., nr. 54, p. 368.

Cf. rom. *tulpán*, DLRM.

ФІША f. „fișie de piele (de obicei de porc), din care se fac opinci” — Stalijska Machala, distr. Lom; Gabare, distr. Bjala Slatina; vezi Izvestija, IV, p. 169; distr. Elena; Kacelovo, distr. Bjala; distr. Sofia

și Ichtiman; Dolno Levski, distr. Panagjuriște; Cărvarica, distr. Kjustendil; Sušica, distr. Blagoevgrad; Krändžilica, distr. Petrič; Bujново, Jagodina, Petvar, distr. Devin ș.a. Cu acest sens cuvîntul este menționat și în DB², p. 953.

Omonime: *фáма* f. „fișie de pămînt la arat, lată de 20—30 cm” — Beli Osăm, distr. Trojan.

Cf. rom. *fășă*, DA. Mladenov, DE, p. 660, îl consideră în bg. de origine italiană. Vezi și Capidan, p. 195; Rosetti, p. 125; Armaș și col., p. 84.

ФЕРМУАР m. „fermoar” — Vojново, distr. Silistra; General Kolevo, distr. Tolbuchin.

Cf. rom. *fermoár*, DLRM.

ФЫШКУЛ m. (la cineva netuns) „smoc de păr” — Golemanovo, distr. Kula.

Cf. rom. dial. *fișcă*, DLRM (fără indicarea etimol.).

ФЛЪТУРИ de obicei la pl. „cerculețe lucioase de metal, folosite ca podoabă pe haine” — Červena Voda, distr. Ruse; vezi Arh. etnogr., nr. 5, p. 59.

Variante și derivate: *флѣтурки* pl. — Vojново, distr. Silistra; *флѣторки* pl. — Kиѣовica, distr. Vиaca; *флѣторке* n. — Guljanci, distr. Nikopol; *флѣтурчи* n. — Kcmarevo, distr. Plevna; *фрѣтурки* pl. (cu metateză) — distr. Lom; vezi Sbornik, XII, p. 296; *лѣтури*, *лѣтори* pl. — Ljubenovo, distr. Nikopol; Červena Voda, distr. Ruse; *лѣторка* f., de obicei la pl. *лѣторки*, *лѣторки* — Kncža; Oranee, Staroselci, distr. Plevna; *лѣтурки* pl. — Obsova, distr. Plevna; *лѣтори* pl. — Cenovo, distr. Bjala; *лѣтурки* pl. — Văibovka, distr. Sevlievo; vezi Arh. etnogr., nr. 120, p. 150; *лѣтурки* pl. — Gradište, distr. Sevlievo. Menționat și la Gerov, V.

Cf. rom. *fiătur*, *fiături*, DA. Vezi și Capidan, p. 221; Rosetti, p. 126; Bernard; Armaș și col., p. 85.

ФОЙ m. „brant” — Požarevo, distr. Tutrakan (Turtucaia).

Cf. rom. *foaie* 2°, pl. *foi*, DA.

ФУНДА f. 1° „panglică” — Okorš, Ajdemir, Vojново, distr. Silistra; distr. Tolbuchin; 2° „fel de a lega basmaua, la femei”; de ex.: „Dvăță kraiščă na kărpătă să krăstósvăt utzád nă tilă put kusătă i sétni utgóri nă čélutu să zăvărzvat nă fundă” (Cele două capete ale basmalei se încrucișează la spate pe ceafă, sub păr și pe urmă deasupra, pe frunte, se leagă cu fundă) — Trjavna; vezi Cartoteca DDB.

Derivate: *фундичка* f. „podoabă pe rochie constînd dintr-o bucățică de pînză îndoită sub formă de fluturaș” — Trjavna; *ibid.*

Cf. rom. *fundă*, DA.

ЦИНТ m. „cui cizmăresc de fier” — Nikopol; Pelovo, distr. Plevna; Novo Selo, distr. Trojan; Lopjan, distr. Teteven; vezi Cartoteca DDB.

Variante: *цѣнтра* f. — Zlatarica, distr. Elena; vezi EL, XV, 1960, fasc. 2, p. 141.

Cf. rom. *țintă*, DLRM (vbg. цѣнта). Aspectul fonetic și răspîndirea actuală în bulgară arată că e vorba de un împrumut din română.

ЦѢПА f., de obicei pl. *ЦѢПЫ*, „șirag de monede, care se agață la gît în spate ca podoabă” — Belcov, Pepelina, Čilnov, distr. Bjala; Kamenovo, distr. Razgrad; Odărne, distr. Plevna.

Cf. rom. *țop*², DLRM.

ЧУКУР m. 1° „capătul unei cozi împletite” — Kacelovo, distr. Bjala; 2° „legătore la șorț și la traistă” — Kamenovo, distr. Razgrad; 3° „tiv la ițari, prin care trece șnurul” — Mečka, distr. Nikopol.

Derivate: чукурче n., 2° — Štráklevo, distr. Ruse; vezi Arh. etnogr., nr. 15, p. 233.

Cf. rom. *ciucur*, DA.

ШАНУРИ pl. „șanuri (pentru încălțăminte)” — Požarevo, distr. Tutrakan (Turtucaia).

Cf. rom. *șan*, pl. *șanuri*, DLRM.

ШИРÉT, m. „șiret, la încălțăminte” — Požarevo, distr. Tutrakan (Turtucaia).

Cf. rom. *șirét*, DLRM (< te. *șerit*). Aspectul fonetic bulgăresc arată că împrumutul s-a făcut din română.

ШОРЦ m. „șorț” — Vojново, Garvan, Kajnardža, Popina, distr. Silistra; Belene, distr. Svištov.

Variante: шорец m. 1° „șorț” — Bukovec, distr. Vidin; Čuprene, distr. Belogradčik; Stalijska Mačhala, Kovačica, Vasilovci, Dondukovо, distr. Lom; Kopilovici Mitrovici, distr. Michajlovgrad; vezi și Sbornik, XLI, p. 70; Bălgarene, distr. Svištov; Ostrica, distr. Bjala; 2° „șorț de catifea” — Bela Rada, distr. Vidin; 3° „șorț de bumbac” — Kostičovci, distr. Belogradčik; 4° „un fel de șorț cu broderii” — Asparuchovo, distr. Lom; 5° „șorț țesut, de lână” — Studeno Buče, distr. Michajlovgrad. Observăm că în Bulgaria de nord se conturează două zone: una răsăriteană, cu forma шорц, mai apropiată de cea românească, iar alta apuseană, cu forma шорей. Pentru răspîndire vezi și T. Bojadžiev, *Dialektni nazvanija na njakoi časti na oblekloto. Nazvanija na prestilkata v bălgarskija ezik*, în *ĖL*, 1967, fasc. 6, p. 69—75, inclusiv harta anexată.

Cf. rom. *șorț*, DLRM.

ШОСÉТИ pl. „șosete (de lână)” — Ajdemir, Vetren, Okorš, Kutlovica, Vojново, distr. Silistra; Balčik; Odrinci, distr. Tolbuchin, distr. Varna.

Cf. rom. *șosetă*, pl. *șosete*, DLRM.

Elementele lexicale de origine românească examinate aici pot fi grupate în câteva categorii:

a) denumiri de materiale: арніч, аца, бамбакá, бамбачéл, бибíли, бърнишор, збулóй, катарáма, ко́дина, кокалéц, настур, стíва, сулáн, тифóн, тулпáн, фáша, фермуár, фой, чукур, ширéт;

b) denumiri de unelte: акóй, сигурáнца, шáнури;

c) denumiri ale unor obiecte de îmbrăcăminte și încălțăminte sau ale unor părți ale acestora: бáнта, барíиш, басмаýца, батíк, батíстра, бокáнки, бóрка, брацёр, бробóда, бунда, гéта, гýрел, ицáриш, кацáвéйка, килтáр, конч, мáнта, паларíйа, пантóф, пéтек, питáрчи, рíгла, скуртéйка, скуфíя, стáмба, сýрта, шорц, шосéти, тáлпа;

d) ornamente și podoabe: бáйгъри, бóлдурка, кодíца, лáнец, лéфтури, лимба, мартишóра, мо́ц, мóца, пéлеш, óбъс, пьндéлйка, фíшкүл, флúтури, фúнда, цóпа.

O parte dintre acești termeni se referă la îmbrăcămintea modernă, care nu se confecționează în casă, ci se cumpără gata. Teritoriile din nordul Dunării au constituit în trecut o sursă de aprovizionare cu diverse mărfuri. Contactele dintre bulgarii din Bulgaria de nord și Valahia au fost foarte strînse, mai ales în secolul trecut. Mulți bărbați mai ales din Bulgaria Centrală de nord (distr. Tîrnovo, Gabrovo, Elena, Gorna, Orjachovica, Drjanovo) plecau să lucreze în România, cel mai adesea ca grădinari, în sec. al XVIII-lea, al XIX-lea și chiar la începutul sec. al XX-lea. La întoarcerea acasă ei își cumpărau diverse mărfuri din târgurile și orașele românești, și, după cum este și firesc, în primul rînd îmbrăcăminte sau materiale pentru îmbrăcăminte și podoabe. Interesante sînt unele date privitoare la sătenii bulgari care plecau ca muncitorii sezonieri în România în special în sec. al XIX-lea : „Cei mai numeroși muncitori agricoli bulgari provin din satele de pe malul drept al Dunării. Plecau însă din interiorul țării, ba chiar și din Macedonia și din Bulgaria meridională”⁵. În vara anului 1866 numai din satul Polikrajște (distr. Gorna Orjachovica) au venit în România 200 de muncitori în perioada secerișului⁶.

O parte considerabilă dintre cuvintele examinate aici sînt concentrate tocmai în această zonă.

Fără a intra în amănunte, menționăm că ultimele cercetări ale istoricilor dovedesc schimburi comerciale intense între centrele comerciale în curs de dezvoltare și înflorire din Bulgaria de nord și Țara Românească⁷.

Este de remarcat că termenii împrumutați din română referitori la îmbrăcăminte au în bună măsură un caracter periferic în raport cu termenii fundamentali privitor la acest domeniu. Ei se referă mai mult la anumite detalii, caracterizate prin nestabilitate și influențate de curentele la modă.

Considerate în mod absolut, elementele românești din terminologia bulgară a îmbrăcămintei ar putea să pară considerabile. Atragem atenția că aceasta ar fi însă numai o impresie, căci în nici un grai nu se întîlnesc laolaltă toți sau majoritatea termenilor citați mai sus.

În ansamblul terminologiei referitoare la îmbrăcăminte, cota elementelor de origine românească este neînsemnată.

Se impune însă o remarcă : cea mai mare parte a cuvintelor de mai sus sînt, în genere, termeni populari, într-un proces activ de dispariție. Se știe bine că îmbrăcămintea de la sate a suferit în ultimii 25—30 de ani schimbări radicale, modernizîndu-se ; nu se mai confecționează în casă, ci se cumpără de la magazin, gata confecționată. Dispar și granițele care arătau ariile de răspîndire ale anumitor tipuri de îmbrăcăminte. Toate acestea duc în mod firesc la schimbări în terminologie. În genere, în evoluția culturii materiale, îmbrăcămintea este, poate, unul dintre elementele cele mai schimbătoare, mai ales în epoca noastră atît de dinamică. Cauzele

⁵ Vezi D. Kosev, Vl. Dîculescu, V. Paskaleva, *Položenie i stopanska dejnost na bălgarskata emigracija vav Vlaško prez XIX v.*, în *Bălgaro-rumănski urăzki i otnošenija prez vekovete*, vol. I, Sofia, 1965, p. 356.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Vezi, de ex., în legătură cu această problemă, V. Paskaleva, *Razvitie na gradskoto stopanstvo i genizisăt na bălgarskata buržoazija prez XVIII v.*, în *Paisij Chilendarski i negovata epoha*, în *Sbornik ot izsledvanija po slučaj 200-godišnina ot Istoriija slavjanobălgarska*, Sofia, 1962, p. 71—126.

sînt atît obiective (condițiile de viață), cît și subiective (se schimbă gusturile și criteriile estetice în ce privește îmbrăcămintea).

Fără îndoială că datele prezentate aici nu epuizează terminologia populară bulgară de origine românească referitoare la îmbrăcămintea. Desigur că studii noi, mai aprofundate și mai sistematice, asupra lexicului graiurilor bulgare de nord vor scoate la iveală și alți termeni. Împrumuturile expuse aci sînt însă suficiente pentru a ne oferi o imagine sugestivă asupra caracterului influenței românești în acest important domeniu al culturii materiale a poporului bulgar.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- ABD = *Bългарски диалектен атлас в четри тома*, t. II, Sofia, 1966.
- Arh. etnogr. = *Răkopisna etnografska sbirka pri Bibliotekata na Sofijskija universitet „Kliment Ochridski“*.
- Armaș și col. = S. N. Armaș, N. Pavliuc, D. Gămulescu, T. Pieter, T. Alexandru, M. Mitu, M. O. Zavera, I. Rebușapcă, A. Tănăsescu, E. Timofte, D. Zavera, *L'influence roumaine sur le lexique des langues slaves*, „Romanoslavica“, XVI, 1968.
- Bernard = R. Bernard, *Étude étymologique*, Paris, 1964.
- Capidan = Th. Capidan, *Raporturile lingvistice slavo-române. Influența română asupra limbii bulgare*, în DR, III, 1924, p. 129–238.
- Cartoteca DDB = Kartoteka na Bългарskija dialecten rečnik pri Institutata za bälgarski ezik, Sofia.
- DB² = *Bългарски тълковен речник*. Vtoro izdanie, Sofia, 1963.
- DBSM = *Bългарска диалектологија. Proučvanija i materiali*, kn. I, 1962; kn. II, 1965; kn. III, 1967; kn. IV, 1968; kn. V, 1970.
- DEB = *Bългарски етимологичен речник*. Săstavili Vl. Georgiev, Iv. Gălăbov, J. Zaimov, St. Ilčev, t. I, Sofia, 1971 god.
- Djuvernua = A. Djuvernua, *Slovar bolgarskogo jazyka po pamjatnikam narodnoj slovesnosti i proizvedenijam novejšej pečati*, t. I–II, 1885–1889.
- EL = sp. *Ezik i literatura*.
- Gălăbov = Iv. Gălăbov, *Problemät za čtena v bälgarski i rumänski ezik*, Sofia, 1962.
- Izvestija = „Izvestija na Institutata za bälgarski ezik“.
- Izvestija Fil. = „Izvestija na Seminara po slavjanska filologija“.
- Mihăilă = Gh. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română. Studiu lexico-semantic*, București, 1960.
- Miletič = L. Miletič, *Starolo bälgarsko naselenie v Severoizložna Bälgarija*, Sofia, 1902.
- Mladenov, DE = St. Mladenov, *Elimologičeski i pravopisen rečnik na bälgarskija knižoven ezik*, Sofia, 1941.
- Mladenov, 1966 = M. Sl. Mladenov, *Neskol'ko leksičeskich rumynskih zaimstvovanij v severovostočnyh bolgarskich govorach. (Po dannym Bolgarskogo lingvističeskogo atlasa, t. II, 1966)*, „Balkansko ezikoznanie“, t. XIII, 2, 1970.
- Nameranov = N. Nameranov, *Čuždi dumi v profesionalnija govor na bälgarskite šivači*, *Bългарска диалектологија. Proučvanija i materiali*, kn. I, 1962.

- Nestorescu, 1965 = Recenzie la *Bălgarski etimologičen rečnik*, sv. I, II, in SCL, XVI, 1965, nr. 4.
- Nestorescu, 1971 = V. Nestorescu, *Cuvinte românești în limba bulgară*, „Studii de slavistică”, vol. II, 1971, p. 141–146.
- Rosetti = Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, v. IV–VI, București, 1966.
- Rreč = sp. Rodna reč. Urednici St. Mladenov i St. P. Vasilev, 1927–1944.
- Rsl = „Romanoslavica”.
- Sbornik = „Sbornik za narodni umotvorenija i narodopis”, t. 1–52, 1889–1963.
- Sbornik BAN = „Sbornik na Bălgarskata Akademija na Naukite”, t. 1–41, 1913–1949.
- Spisanie BAN = „Spisanie na Bălgarskata Akademija na Naukite”, kn. 1–71, 1911–1950.
- Stoin = V. Stoin, *Norodni pesni ot Timoka do Vita*, Sofia, 1928.
- StSl = „Studii de slavistică”.
- Veleva = M. Veleva, *Bălgarskata dvuprestilčena nosija*, Sofia, 1963.

РУМЫНСКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ В БОЛГАРСКОЙ НАРОДНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ, СВЯЗАННЫЕ С ОДЕЖДОЙ

РЕЗЮМЕ

Настоящая статья является отрывком из более обширного монографического исследования об элементах румынского происхождения в болгарском языке.

Автор устанавливает, что большинство заимствованных элементов сосредоточены в североболгарских говорах, находящихся между Дунаем и Балканами.]

Нет четких указаний на хронологию заимствований, однако автор допускает, что они проникли в болгарские говоры в последние три-четыре столетия. Кроме того, в статье подчеркивается, что эти заимствования осуществлялись не путем двуязычия, а через обычный культурный контакт.

Автор приходит к выводу, что заимствованная из румынского языка болгарская народная терминология, связанная с одеждой, является периферийной. Он отмечает, что данная лексика (как, впрочем, и вся остальная терминология, касающаяся народной одежды), находится теперь в активном процессе исчезновения, в результате действия экстралингвистических причин.

В статье проанализировано около 70 терминов румынского происхождения, причем автор снабжает свой фактический материал указаниями о географическом распространении данных слов.

APORTUL TIPĂRIȚURILOR DIN TRANSILVANIA DE LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XVII-LEA LA PROCESUL DE FORMARE ȘI UNIFICARE A LIMBII LITERARE

DE

B. KELEMEN

Este îndeobște cunoscută diversitatea părerilor despre limba literară. Cele două probleme care au dat naștere la discuții sînt : a) de cînd putem vorbi despre o limbă literară ? și b) care dintre subdialectele limbii române stă la baza limbii literare ?

În ce privește începuturile limbii române literare, gama părerilor și a teoriilor este extrem de largă : de la ideea că limba literară începe cu folclorul literar (I. Coteanu, L. Onu) pînă la părerea conform căreia limba română literară ca limbă perfect omogenă începe în secolul al XIX-lea. (Al. Philippide, G. Ibrăileanu, Iorgu Iordan, G. Istrate, D. Macrea ș. a.). După apariția lucrării de sinteză a lui Al. Rosetti și B. Cazacu¹ se acceptă, în general, că din secolul al XVI-lea, odată cu apariția primelor texte tipărite, putem vorbi despre limba literară. Părerea aceasta este accentuată și în ediția a II-a a acestei lucrări : „Limba română literară, în forma în care o cunoaștem astăzi, ca element constitutiv al culturii noastre naționale, reprezintă rezultatul unei îndelungate și complexe evoluții ; istoria ei, strîns legată de istoria societății românești, în special în momentele mai importante ale dezvoltării culturale și ale formării conștiinței naționale, este în esență, istoria scrisului românesc de la origini pînă în prezent”². Ea prezintă de la o epocă la alta nivele de dezvoltare diferențiate, forma cea mai desăvîrșită oferindu-ne o limba română contemporană.

Cea de-a doua problemă, anume baza dialectală a limbii române literare, a îmbogățit de asemenea literatura lingvisticii noastre. Unii, și aceștia formează majoritatea lingviștilor, susțin că la baza limbii române literare stă subdialectul muntean. Alții contestă această teză, dintre aceștia cel mai categoric este Al. Philippide. Pe de altă parte, Iorgu Iordan,

¹ Al. Rosetti, B. Cazacu, *Istoria limbii române literare. I. De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea*, București, Editura științifică, 1961, p. 13—23.

² Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare. Vol. I. De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea*. Ediția a doua, revăzută și adăugită. Editura Minerva, București, 1971, p. 19.

G. Istrati, G. Ivănescu susțin că limba română avea mai multe dialecte literare și că limba română literară rezultă din contopirea lor. E. Petrovici a contestat din motive de ordin fonetic baza dialectală munteană a limbii române literare³. Ținem să precizăm că în concepția lui G. Ivănescu în secolele al XVI-lea și al XVII-lea baza limbii literare a fost graiul maramureșean, iar din secolul al XVIII-lea graiul muntean⁴.

Problema e departe de a fi încheiată. Odată cu progresul cercetărilor filologice și lingvistice asupra textelor de literatură veche, unele ipoteze sau bănuiele de mai înainte se confirmă, altele se răstoarnă. În această ordine de idei amintim rezultatele cele mai recente ale lui Ion Gheție, obținute studiind ipostaza de model lingvistic a cărților bisericești în procesul de constituire a limbii române literare⁵. După analize filologice și lingvistice minuțioase, Ion Gheție conchide: „... după 1750 și pînă spre 1780, graiul muntenesc, așa cum fusese fixat în cărțile bisericești, s-a impus drept unică normă literară în textele tipărite, adică în acele lucrări în care producțiile spirituale erau îmbrăcate în haina cea mai aleasă și, într-un anumit sens, cea mai solemnă, destinată unei largi răspîndiri a cuvîntului tipărit”⁶.

Ion Gheție a adus o contribuție de seamă la elucidarea problemei la care M. Gaster a făcut numai referire⁷. Problema unificării limbii cărților bisericești este complexă. La realizarea ei și-au adus contribuția, într-adevăr, în primul rînd cărturarii munteni. Sînt fapte însă care merită să fie luate în considerație și care dovedesc că, într-o măsură mai mică sau mai mare, toți cărturarii au fost stăpîniți de ideea unificării limbii cărților bisericești și, prin aceasta, a limbii literare. Pe drept cuvînt, Ion Gheție a fost impresionat de faptul că *Liturghia* tipărită la București în 1728 a fost retipărită fără nici o modificare la Iași în 1747. Leșenii n-au pus de acord limba acestui text cu normele tradiționale moldovenești, ci au acceptat intact textul din tipăritura bucureșteană, gest pe care d-sa îl explică „prin dorința de a avea o limbă bisericească comună cu a muntenilor, nu numai în fond, ci și în formă”⁸.

Această tendință se găsește constant și la cărturarii transilvăneni, începînd cu Simion Ștefan. Este cunoscut că în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, pînă la 1699, toate tipăriturile din această parte a țării se leagă de numele lui Ioan Zoba din Vinț. În *Cuvîntul către cetitori* al *Sicriului de aur*, Ioan Zoba spune, printre altele: „Afla-vei și cuvinte, pentru că rumânii nu grăim toți într-un chip, cum iaste: *oca — pricina au adevărînța, în alian — împrotivă, hasna — folosul, alduiala — blagoslo-*

³ O bună sinteză a preocupărilor privitoare la începutul și la baza limbii române literare și bibliografia problemei, la I. Coteanu și I. Dănăilă, *Introducere în lingvistica și filologia românească. Probleme, bibliografie*. Editura Academiei, București, 1970, p. 246—252.

⁴ G. Ivănescu, *Teorii eronate despre limba literară românească*, în „Iașul literar”, 1956, nr. 10, p. 97; idem, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1947, p. 136, 139, 370, 374.

⁵ Ion Gheție, *Contribuții la problema unificării limbii române literare. Momentul 1750*, în LR, XX, 1971, nr. 2, p. 113—124.

⁶ *Ibidem*, p. 124.

⁷ M. Gaster, *Chrestomatie română*. Texte tipărite și manuscrise (sec. XVI—XIX), dialectale, populare, cu o introducere, gramatică și un glosar româno-francez. Vol. I, *Introducere, Gramatică, texte (1550—1710)*, Leipzig — București, 1891, p. XC.

⁸ Ion Gheție, *loc. cit.*, p. 123.

venia și altele, care li-am pus după obiceiul cum grăescu pre aceste locuri”⁹. Pornind de la această prefață, unii cercetători au afirmat că limba lui Ioan Zoba este greoaie, folosește multe regionalisme și că în problema limbii literare nu s-a situat pe poziția avansată a lui Simion Ștefan. Studiile efectuate de noi asupra celei de-a doua cărți a lui Ioan Zoba, *Cărare pre scurt pre fapte bune îndreptătoare*, ne-au făcut să ajungem la convingerea că Ioan Zoba n-a rămas în urma altor cărturari ai epocii în năzuința de unificare a limbii române literare. În *Noul Testament* al lui Simion Ștefan întâlnim cuvinte ca *beteag*, *chelciug*. Acestea nu apar în *Cărare*, Ioan Zoba folosind în locul lor *bolnav*, *cheltuială*. Varlaam folosește cuvântul *giuruesc*; la Zoba echivalentul acestuia este *făgădui*, verb de circulație mai largă și care azi face parte din lexicul limbii române moderne¹⁰.

Stadiul evoluat al limbii lui Ioan Zoba îl demonstrează nu numai felul cum sînt alese cuvintele, dar și felul folosirii lor în propoziții și fraze. Cărturarul transilvănean leagă cuvintele cum îi dictează firea limbii române. Pentru ilustrare, citez cîteva propoziții și fraze din cartea amintită a lui Ioan Zoba :

Viața și toate faptele vieții să nu le croiască după voia acestii lumi înșelătoare, nice după părerea oamenilor în răutate bătrîniți, ce după voia lui Dumnezeu cea sfîntă, care îmblă cu ei într-o cale (din prefața către Mihail Apați, p. I v 1—7); — ... *pentru că vremea acestora [a prilejurilor pentru păcat] au au trecut, au sînt venitoare de acum înainte* (p. 7 r 1—4); — *Așea chibzuieste totdeauna cuvintele tale cum să nu fie nice mai multe, nice mai mari despre acela lucru carele grăiești, că cuvintele sporite peste alte cuvinte sînt semnele nebuniei* (p. 12 v 14—16 și [13] r 1—3); — *Pre aceia cari sînt mai mari și mai bătrîni decît tine cînsteste-i cum să cuvine; dă loc bătrînilor, sculîndu-te înaintea lor* (p. 24 v 6—10); — *Cum, în ce chip pămîntul roditurile lui, pomii poamele lor, dobitoacele prăsiturile lor, așea și maica dulce însăși să-i aplece și să-i crească [pe prunci]. Așea pofteste năravul* (p. 99 v 15—16 și 100 r 1—4).

În cartea lui Zoba sînt și construcții greoaie, nefirești, dar acelea nu prevalează. Oricum, propoziții și fraze ca cele de mai sus, prezența într-un număr mic a regionalismelor sînt o dovadă a unei strădanii incontestabile de a folosi o limbă îngrijită, pe înțelesul tuturor.

Cărțile tipărite într-o limbă îngrijită în Transilvania în ultimul sfert al secolului al XVII-lea și-au adus modesta lor contribuție la procesul de unificare a limbii literare și prin răspîndirea lor. Astfel, *Molîtvenicul* lui Ioan Zoba, tradus din limba slavă în limba română, care s-a tipărit la Bălgrad, 1689, cu ajutorul material al lui Varlaam, mitropolitul Bălgradului și a toată Țara Ardealului, avînd calități incontestabile, a trecut și dincolo de Carpați. Iată ce spune în această privință N. Drăganu : „Pe cînd *Molîtvenicul* lui Dosofteiu, care are o formă particulară, a rămas neîntrebuințat, izolat chiar, acel al lui Ioan din Vinț, care încă a fost tradus din slavonește într-o limbă destul de bună și ținînd socoteală de tradiția literară, a fost foarte căutat și toate edițiile care urmează după el, d. p. cea slavo-română scoasă la Buzău la 1699 și 1701, ba chiar și aceea

⁹ Bianu — Hodoș, BVRI, p. 273.

¹⁰ Cf. DM s.v.

din Râmnic de la 1706, despre care se afirmă că e tradusă din grecește, sînt prelucrate cu oarecare schimbări după el¹¹. Răspîndirea acestei cărți dincolo de Carpați, precum și faptul că a fost retipărită, fiind nevoie numai de mici schimbări pentru a se pune de acord cu limba tipăriturilor muntenesti, servind drept model de tipărire pentru alte două molitvenice din Muntenia, au astfel o semnificație deosebită.

Momentul realizării unei limbi bisericești unitare în secolul al XVIII-lea, așa cum a demonstrat și Ion Gheție în articolul citat, constituie încheierea unui proces început mai de mult, la care au contribuit, deși nu în mod egal, după părerea noastră, toți cărturarii, inclusiv cei transilvăneni. Lexicul și construcțiile frazeologice ale cărților lui Ioan Zoba, calitățile *Molitvenicului* lui sînt o mărturie grăitoare a acestui adevăr.

R É S U M É

Dans cet article l'auteur apporte une contribution à l'étude de l'histoire de la langue littéraire roumaine. Il s'occupe du rôle des écrivains religieux transylvains, parmi lesquels Ioan Zoba (du Vinț dernier quart du XVII-e siècle), dans le développement et l'unification de la langue roumaine littéraire.

Mai 1972

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

¹¹ Nicolae Drăganu, *Din cel mai vechi Molitvenic românesc*, în DR, II, Cluj, 1922, p. 260.

TOPONIME PROVENITE DIN ANTROPONIME
ÎN COMUNELE BERZASCA ȘI SICHEVIȚA
DIN JUD. CARAȘ-SEVERIN

DE

ILEANA NEIESCU

Raportul de interdependență dintre numele de loc și cel de persoană a fost adeseori subliniat de lingviștii care s-au ocupat de probleme legate de onomastică. Pe de o parte satele și orașele și-au luat de multe ori numele de la întemeietorul lor; pe de altă parte indivizii au fost numiți după localitatea, provincia sau țara de unde au plecat¹.

Cercetătorii care s-au ocupat de denumirea locurilor după nume de persoană se referă în majoritatea cazurilor la așezările omenești². Un sat își trage numele de la stăpînul sau întemeietorul său, care foarte adesea se confundau, întemeietorul fiind proprietarul moșiei pe care se dezvoltă satul³. Nu numai orașele și satele poartă nume de persoane, ci și „numeroase accidente de teren, mai ales cînd natura acestora face posibilă, sub o formă sau alta, intervenția omului în existența lor”⁴.

De cele mai multe ori proprietățile cum sînt pășunile, terenurile arabile, fînăturile etc. care timp îndelungat au fost în posesia unui individ păstrează pentru multă vreme numele acestuia. Uneori și munții poartă nume provenite de la antroponime⁵. Golurile alpine, fie că se găsesc pe un platou înalt, într-un circ glaciatic sau pe o pantă de munte, servesc ca pășuni. Ele au fost numite după proprietarii stînilor sau după baci. Procesul este deci valabil și pentru microtoponime, mai ales dacă acestea prezintă și un oarecare interes economic pentru locuitorii satelor situate în apropierea lor.

În cele ce urmează vom discuta numele de loc provenite din nume de persoane desprinse din toponimia a două comune din județul Caraș-Severin: Berzasca și Sichevîța, localități apropiate, care au multe elemente

¹ A. Dauzat, *Les noms de personnes*, Paris, 1925, p. 4.

² N. A. Constantinescu, *Rapports entre toponymes et anthroponymes dans l'onomastique roumaine*, în *Contributions onomastiques*, București, 1958, p. 115.

³ Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Edit. Acad. R.P.R., 1963, p. 155.

⁴ *Ibid.*

⁵ E. Petrovici, *Oronime formate din antroponime în Carpații românești*, în SMO, Cluj, 1969, p. 66.

toponimice comune. Fiind situate într-o zonă muntoasă, în apropierea Dunării, hotarul celor două comune prezintă forme de relief variate. Din această cauză și proprietățile agricole ale unui individ sau ale unei familii (pământ arabil, pășuni, poieni, păduri) sînt în general mici și mai numeroase. Aceasta explică numărul relativ mare al toponimelor provenite din antroponime.

Majoritatea numelor de loc din această categorie sînt formate dintr-un apelativ topic însoțit de un prenume sau de un nume de familie în cazul genitiv, exprimînd raportul de posesiune: *Moșara lu Sáva, Pódu lu Altmpe, Crácu lui Dávid, Tîrsítúra lu Cóstá, Lácu lu Iován, Dósu lu Stoárán, Moșara lu Dámián, Pojáná lu Șebán, Pojáná lu Moldován, Crácu lu Bălábán, Stránácu lu Pl'ęša, Crácu lu Péra, Crácu lu Mărán, Ogáșu lu Sáráfin*. În exemplele de mai sus genitivul este format cu ajutorul articolului proclitic *lu* < *lui*. Dar raportul de posesiune poate fi exprimat și prin genitiv format cu articol enclitic în locul celui proclitic, ca în: *Ogáșu Mánol'i, Crácu Vlădii, Scámnu Irimii, Ogáșu Vidului, Crácu Vél'i, Crácu Bîrcului, Moșara Nédi, Crácu Bóii*.

Poziția articolului în declinarea numelor de persoană masculine poate constitui un indiciu pentru vechimea elementelor în componerea cărora intră, postpunerea articolului fiind socotită un atribut al limbii vechi. În unele regiuni ale țării, cum ar fi nord-vestul Transilvaniei⁶, procedeu mai este cunoscut și astăzi, dar în sudul Banatului a ieșit din uz. În ceea ce privește preumele feminine, limba literară recomandă postpunerea articolului la genitiv, dar în comunele amintite ele se declină tot cu articolul proclitic *lu*. Așa că forme ca *Crácu Stánki, Păđina Flóari*⁷, *Pojáná Múli* se păstrează numai în forma fixă a unor toponime. Putem presupune deci că toponimele de tipul celor înșirate mai sus, cu articolul postpus, datează dintr-o epocă mai veche decît celelalte. Fiind vorba de microtoponime, atestările documentare care să confirme acest lucru lipsesc.

O altă categorie o formează numele de locuri alcătuite prin simpla alăturare a numelui de persoană pe lingă un apelativ topic, avînd rol de apoziție pe lingă acesta: *Crácu Miciánu, Ogáșu Stánțe, Ogáșu Stóikié, Păđina Măcéi, Păđina Flóáreș, Ogáșu Drágomír, Crácu Dușá, Ogáșu Soboș*. Despre acest fel de construcții E. Petrovici spune că s-ar putea să fie arhaice, datînd din epoca în care numele de persoană se întrebuintau fără articol. Forme de acest fel, ca *Ríu Bărbat* de ex., au fost atestate în documente din sec. al XIV-lea⁸. Toponimele *Bába Márta* (teren arabil) și *Munđána* (poiană) apar fără apelativ topic.

Supranumele și porecelele au intrat adesea în componerea numelor topice: *Crácu lu Șolán, Șóaca lui Iédu, Lácu lu Láieș, Drámu lu Codreán*. Mai numeroase sînt supranumele care apar cu articol postpus probabil pentru faptul că unele din ele au putut fi asimilate în conștiința vorbitorilor cu apelativele propriu-zise⁹: *Crácu Nódului, Crácu Pémului, Crácu Námțului, Crácu* și *Ogáșu Úrsului, Ogáșu Pítului, Crácu Pușcă-*

⁶ E. Petrovici, *Nume proprii de bărbați articulate*, în DR, V, 1929, p. 579. Vezi și N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. XXXII.

⁷ În sprijinul ideii că *Floarii* din toponimul sus-menționat reprezintă genitivul prenumelui *Floarea*, vezi Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 136.

⁸ E. Petrovici, *Oronime...*, p. 66.

⁹ Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 487.

riului, Crăcu Iédului, Crăcu Ficului, Crăcu Pitul'icului, Dălu Moșului, Ogăsu Băbi. Uneori supranumele denumesc locuri, nefiind însoțite de apelative topice: *Flămînda* (teren arabil și pădure), *Diđerăt* (pădure, poeni și pământ arabil), *Tînjălă* (pădure), *Stîrcu* (poiană), *Pîrlipsșoana* (poiană)¹⁰.

Din secolul al XV-lea în sudul Banatului există o populație de limbă sîrbocroată¹¹, ai căror urmași mai trăiesc și azi în satele învecinate comunelor Sichevița și Berzasca. Influența pe care limba sîrbocroată a exercitat-o asupra limbii române în această regiune a lăsat numeroase urme și în toponimie. Au fost împrumutate atît apelative topice, cît și toponime¹². Unele din ele sînt formate din prenume provenite din această limbă: *Avrina* (poiană) hip. *Avro* < *Avram* + suf. scr. cu sens posesiv *-ina*¹³; *Drăgosăl'a* (pîriu) < pr. *Drago* și subst. *selo* „sat, așezare”; *Mărcovăsa* (poieni și teren arabil) < pr. *Marko* cf. și top. scr. *Markovačo*; *Părđina* (poiană) < pr. masc. *Purđa* + suf. *-ina*; *Șorcovăsa* (poiană) < pr. *Sorko*, cf. top. scr. *Sorkovačo*; *Tulimbrég* (interfluviu) < pr. masc. *Tula* + suf. *-ina* și *breg* „deal”. În toponimele *Méčki-ogaș* < scr. *mečka* „urs” și *Rúsovi-ogaș* < scr. *ruso* „rus, rusesc”, apelativul românesc constituie al doilea termen al compusului. Alăturarea celor doi termeni s-a făcut după model sîrbocroat: antroponim + apelativ topic (cf. *Tulimbrég*). De altfel, considerăm că apelativul românesc *ogaș* a fost preluat de limba sîrbocroată¹⁴. În acest caz avem de-a face cu nume de locuri sîrbocroate în întregime.

În toponimul *Vrăpsșoana* (pădure) format din apelativul sîrbocroat *vrapča* hip. < *vrabac* „vrăbie”, la care s-a adăugat forma feminină a suf. *-oău*¹⁵. Prezența sufixului românesc *oău*, în forma lui dialectală bănățenească *-oău*, ne îndreptățește să credem că e vorba de un patronim sau poreclă format pe teren românesc¹⁶. Aceasta e o consecință firească a bilingvismului care a existat aici.

Procedeele de a crea toponime pe bază de antroponime este foarte vechi și totodată actual¹⁷. Mai recent intră în circuit o serie de nume noi, unele românești, altele străine, legate de exploatarea minieră și forestieră a regiunii: *Drămu lui Drac* (de fapt *Drah*), un inginer care în 1936 a construit un drum forestier; *Búéman*, numele unei mine și împrejurimile ei, după inginerul care a început exploatarea minieră; *Fîntîna lu Dănuț*, *Ogăsu lu Roh*, *Ogăsu lu Văjcrayf*, *Pânca lu Hána* etc.

O examinare succintă a exemplurilor de mai sus ne permite să stabilim mai multe straturi în ce privește vechimea toponimelor celor două comune, după comportamentul antroponimelor în exprimarea raportului de pose-

¹⁰ Toponimul este derivatul feminin cu sufixul *-oău* al numelui *pîrlipsan*, care indică proveniența locală (locuitor al satului *Pîrlipești*, popular *Pîrlipăt*); cf. *Mindoana* = nevasta lui Minda. E. Petrovici, *Sufixul -oău(-oău)*, în *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 135.

¹¹ S. Dragomir, *Vechimea elementului românesc și colonizările străine în Banat*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, III, 1925–25, p. 281 și urm.

¹² De unele apelative ne-am ocupat în CL, XV, 1970, nr. 2, p. 301–305.

¹³ Toate formele scr. date în articol sînt atestate de RJA, s.v.

¹⁴ Termenul este atestat de RJA, s.v., dar cu origine necunoscută.

¹⁵ Cf. și *Vrapče*, localitate în Jugoslavia, în *Leksikon Minerva*, Zagreb, 1936.

¹⁶ Cf. nota 10.

¹⁷ N. A. Constantinescu, *Rapports...*, p. 123.

siune. Cele mai vechi par a fi toponimele formate cu antroponime fără articol¹⁸, apoi cele formate cu antroponime cu articolul postpus și, în sfârșit, cele declinate cu articolul antepus. Din ultima categorie fac parte atât antroponimele ai căror purtători au dispărut cât și cele formate mai nou, cu numele unor persoane cunoscute locuitorilor.

R É S U M É

En étudiant les toponymes formés sur des anthroponymes dans deux villages du sud du Banat, l'auteur tire des conclusions en ce qui concerne la chronologie relative de leur apparition. Les plus anciens semblent être des créations du type appellatif + noms de personne non décliné. (*Crăcu Micău*), suivis dans le temps par les noms de lieux formés d'un appellatif + le génitif de l'anthroponyme, décliné avec l'article enclitique (*Crăcu Ūrsului*); enfin, les plus récents, sont les toponymes formés d'anthroponymes déclinés avec l'article proclitique (*Poiána lu Moldován*).

Iunie 1972

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

¹⁸ Unii cercetători sînt de părere că astfel de toponime pot fi de dată recentă și că lipsa articolului s-ar datora tendinței de economie a limbii.

VECHI TOPONIME ROMÂNEȘTI ÎN TRANSILVANIA

DE

I. PĂTRUȚ

În introducerea la lucrarea *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum* (Budapesta, 1941)¹, Ladislau Makkai afirmă că cel mai vechi toponim românesc din Transilvania ar fi *Căprioara* (scris *Caprewar*), numele unei localități de pe Mureș, în jud. Arad, atestată într-un document din 1337².

Lingviștii noștri căutaseră să afle toponime românești anterioare acestei date. Printre ei trebuie amintit, în primul rând, N. Drăganu, care, în cunoscuta sa lucrare *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticei* (București, 1933), susține originea românească a mai multor nume de locuri atestate înaintea localității *Căprioara*. Însă etimologiile propuse de N. Drăganu, pentru asemenea localități, au nevoie de retușări sau completări.

În cele ce urmează voi pune în discuție câteva nume de localități ardelenе, anterioare anului 1337, care însă par a fi de origine românească, avînd la bază antroponime.

Birsa

Neîndoielnic că în compusul *Țara Bîrsei* apare forma de genitiv a antroponimului în discuție. Toponimul e atestat în cel mai vechi document cunoscut din Transilvania în care sînt pomeniți românii, din 1222, prin care regele Andrei al II-lea acordă cavalerilor teutoni *quandam terram Burza nomine*³. Fără îndoială că prin *terra Burza* se traduce *Țara Bîrsei*⁴.

Bîrsa este și numele apei care curge prin regiune. Una dintre ele, apa sau regiunea, a fost astfel botezată după un oarecare *Bîrsa*, nume purtat și de alte cursuri de apă, văi, localități din diferite părți ale țării.

¹ În continuare : *Doc. Val.*

² *Ibidem*, p. XIII, 79—80.

³ *Doc. Val.*, p. 1.

⁴ *Doc. Val.*, p. 1, nota 3. Numele apare în documente și sub alte forme, unele evident denaturate : *Borza*, *Borsa*, *Bursa*, *Burza*, *Barza* (N. Drăganu, *Românii...*, p. 544). Asemenea forme, atît de diferite grafic, dovedesc că toponimul era străin pentru scribii documentelor respective.

Etimologiile, inacceptabile, analizate de N. Drăganu⁵; nu le discutăm aici. Cea propusă de N. A. Constantinescu — „un radical trac: *Bars* — *Bers* din care derivă numirile dace: Barsames, Barsemis, Barsemon, Barsimia și Bersobis, Berzobim”⁶ — se exclude de la sine.

Explicația justă, după părerea mea, a fost, în privința componenței numelui, propusă, cu ezitare, de N. Drăganu: „În cazul că avem a face la origine cu un nume de persoană, după toată posibilitatea este vorba de un derivat cu sufixul slav *-sŭ, -sa*” [de fapt sufixul este *-s-*]⁷.

N. Drăganu nu a găsit însă radicalul la care s-a adăugat sufixul *-s-*: propune [sl.] *ber-, bŕr-* (*berŕ, bŕrati* „a aduna, a lua”) sau *bor-* (*borŕe, bŕrti* „a lupta”), care, ambele, apar — crede autorul — în diferite nume (cf. *Beris, Berislav; Boris, Borsa* etc.)⁸. Dar, după părerea mea, aceste nume (*Beris* etc.) nu se leagă de verbele menționate; există și în limba română nume cu radicale corespunzătoare, *Ber-* (cf. *Berca, Bercea*), *Bor-* (*Bora, Borilă* etc.), dar ele nu au legătură cu *Bîrsa*, format de la un alt radical *Bîr-*, prezent în nume ca *Bîrcă, Bîrcu, Bîrcea, Bîrga, Bîrlea*⁹ etc.

Bîrsa poate fi deci un derivat românesc, corespunzător bg. **Bârso*, presupus de (derivat cu suf. *-ov*) *Bârsov* nfm, cf. *Băro* nb¹⁰.

Menționăm că *Bîrsa* este numele a încă două localități ardelenice: una în jud. Arad (1489 *Barza*, 1746, 1828 *Berza* etc.)¹¹, alta în jud. Sălaj (care apare, sub un nume asemănător, mai târziu: 1733 *Bersza*; formele anterioare din documente: 1549 *Wjffalw*, 1570 *Wjffalw* etc.)¹².

Cirța

Numele unui rîu (care se varsă în Olt) și al unei vechi localități, în jud. Sibiu, în care se găsea o mănăstire. Menționăm dintre atestările vechi: 1223 monasterium de *Kerch*; 1225 abbas de *Kerz*; 1226 *Querch*, 1233 *Kerz*, *Kerc*; 1252 terra Olachorum de *Kyrch*, 1264 *Kyrch*; 1300 *Candela* [!]; 1306 *Kyerczh*; 1357 *Candelia*; 1373 abbas monasterii beate Marie de *Candelis* etc.¹³. N. Drăganu reproduce o formă *Cherța*, fără să indice unde a găsit-o¹⁴.

Formele latinești *Candela, Candelia*, (abbas monasterii beate Marie de) *Candelis* (v. *supra*) dovedesc că scribii documentelor respective credeau că numele localității este de proveniență germană (cf. germ. *Kerze* „luminare”).

⁵ *Românii...*, p. 544 și urm.

⁶ *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 204 (în continuare: DO).

⁷ *Românii...*, p. 549.

⁸ *Ibidem*, p. 550.

⁹ Înregistrate în DO, p. 203—204; nu accept însă etimologiile propuse.

¹⁰ St. Ilčev, *Rečnik na tičnite i familni imena u bălgarile*, Sofia, 1969, s.v.

Abrevierile *м, ж, ђ*, utilizate de St. Ilčev le voi reda prin nb = nume de bărbat, nf = nume de femeie, nfm = nume de familie, pe care le voi folosi, cînd e nevoie, și pentru numele românești.

¹¹ C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania, I*, [București, 1967], p. 83.

¹² *Idem, ibidem*.

¹³ *Idem, ibidem*, p. 156—157.

¹⁴ *Românii...*, p. 551.

N. Drăganu pune în discuție etimologiile propuse, gândindu-se și la un onomatopeic de origine slavă (și la rom. *cîrțai*), apropiat prin etimologie populară de germ. *Kerz[e]*¹⁵. Se gîndește și la un nume de persoană „*Cîrstea* = *Cristea* sau **Cîrstu* = *Cristu*” etc. și afirmă că, dacă toponimul pornește de la antroponimul *Cîrstea* sau **Cîrstu* = *Cristu*, rom. *Cîrța* „ar fi o reprimire din săsește” [?] ¹⁶. Cum însă nu ar renunța și la cealaltă posibilitate, originea slavă onomatopeică (v. *supra*), conchide: „în ambele cazuri însă limba română a fost intermediarul radicalului slav primitiv” [?] ¹⁷.

Și eu cred că hidronimul sau toponimul ¹⁸ este la origine un nume de persoană, cu forma nu alta decît *Cîrța*, același cu care a fost numit și un curs de apă în Moldova ¹⁹ (unde nu ne putem gîndi la nici un amestec german).

Antroponimul *Cîrța* nu are nimic comun cu subst. *cîrță* „cîrpă” ²⁰. *Cîrța*, ca și *Cîrțu* ²¹, au fost, fără îndoială, prenume, care au corespondent în bg. *Kărco* nb (cf. der. *Kărcco* nfm), considerat de St. Ilčev ca variantă a lui *Krăco* nb, ca să-l poată explica, forțat, din *Krăsto* nb: „prin prefacerea lui *st* în *c*” ²². Dar de ce să se fi transformat *st*, un grup consonantic atît de frecvent, în *c*? Numai din motivul că lingvistului bulgar nu-i pare prea obișnuit numele *Kărco*?

De fapt bg. *Kărco* are altă origine. El este format cu suf. *-c-* de la același radical *Kăr-* ca următoarele: *Kăržo* nb ²³ (cf. *Kărža* nf), *Kărčo* nb (cf. *Kărčev* nfm), *Kăršo* nb (cf. *Kăršov*, *Kăršev* nfm) ²⁴ etc.

Dar *Cîrța*, *Cîrțu* pot fi și derivate românești cu suf. *-ț-*: cf. *Balțu*: *Bal(ea)*, *Barțea*: *Bara*, *Bonțul*: *Bon(ea)*, *Borțea*: *Bora*, *Monțea*: *Monea*, *Perț(e)a*: *Pera* ²⁵ — etc.

Dar toponime românești vechi există nu numai în această parte sud-estică a Ardealului, în care se recunoaște existența din vechime a românilor ²⁶, consemnată în documente: (în același document, citat, din 1222) *per terram Siculorum aut per terram Blachorum* ²⁷; (1222) *nullum*

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, p. 552.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Knieszsa István, declarînd că etimologia este necunoscută, afirmă că întii a fost numit astfel riul (*Keletmagyarország helynevei*, în *Deér József — Gáldi László, Magyarok és Románok*, I, Budapesta, 1943, p. 208).

¹⁹ N. Drăganu, *Români*..., p. 551; DO, p. 243.

²⁰ Cum se afirmă în DO, p. 243; explicație luată de la Șt. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 201.

²¹ DO, p. 243; cf. și der. *Cîrțescu*, *Cîrțilă* (*ibid.*; ultimul scris *Cărțilă*).

²² St. Ilčev, *Rečnik*..., s.v.

²³ Considerat, greșit, de St. Ilčev, ca o formă modificată a lui *Krăstjo* nb („vidozmeneno ot Krăstjo”) (*Rečnik*..., s.v.).

²⁴ Idem, *ibidem*; considerate și acestea ca variante ale lui *Krăstjo*.

²⁵ Toate aceste nume cu suf. *-ț-* sînt înregistrate în DO (p. 189, 192, 209, 211, 326 și 329, 346). Nu am ținut însă seama de explicațiile autorului (ultimul nume, *Perța*, s.v. **Perț*, ar proveni din ung. *perc* „minut” [1], p. 346).

²⁶ Chiar și în *Doc. Val.* este acceptată prezența românilor aci în secolul al XIII-lea (cf. p. X).

²⁷ *Ibidem*, p. 3.

*teneamini prestare tributum nec etiam homines vestri cum per Siculorum terram transierint aut Blachorum*²⁸; (într-un document din 1224) *preter vero supradictam silvam Blacorum et Bissenorum cum aquis usus communes exercendo cum predictis scilicet Blacis et Bissenis eisdem contulimus*²⁹.

În jud. Arad există câteva localități vechi care cred că au fost numite de români.

Pincota

E. Petrovici credea că numele localității *Pincota* (jud. Arad) ar proveni „din ung. *Pankota* (1219 : *Ponkata*)”, toponim pe care maghiarii l-ar fi creat de la un nume de persoană de origine slavă : *Pokota*³⁰. De fapt localitatea este atestată cu ceva mai devreme : 1202—1203 *villa Pankotha*³¹. Nu se poate însă dovedi că toponimul românesc este împrumutat din maghiară. El a fost, mai probabil, creat de români, după numele unei persoane.

În DO antroponimul este explicat din *Pan*, extras din *Pantelimon* + un sufix începător cu *-c-* + *ota* (p. 126). Explicația nu poate fi acceptată, chiar și numai din motive formale : date fiind nume ca *Panc*, *Panco*, *Pancu*, *Pancoi*, *Pancota*³², alături de care este inserat *Pincota*³³, nu se înțelege de ce în acesta din urmă *a* sub accent s-a modificat în *i*. În realitate numele cu *-a-* menționate anterior nu sînt înrudite cu *Pincota*. Acesta are, cred, următoarea origine : de la un *Pincu* (de unde *Pinculescu*)³⁴, *Pinca* (și localitate în apropiere de Mediaș), cf. bg. *Pânko* nb (der. *Pânkov* nfam), care la rîndul lui e un derivat față de *Păno* nb³⁵.

Întrucît nu-i cunosc lui *Pincota* un corespondent la bulgari și la sîrbi și deoarece antroponimele în *-ota* par a fi la ei mai puțin numeroase, este probabil ca acest nume să fi fost al unui român și chiar localitatea să fi fost astfel numită de români³⁶, împotriva părerii lui Kniezsa I., care afirmă că în regiunea aceasta nu există toponime românești³⁷.

Afirmația lui Kniezsa I. este contrazisă și de alte toponime, din apropierea *Pincotei* : *Mocrea*, *Galșa*, *Mîsca*.

²⁸ *Ibidem*, p. 8.

²⁹ *Ibidem*, p. 11—12.

³⁰ *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 197, unde este citat Kniezsa I., *Keletmagyarország...*, p. 189.

³¹ C. Suciu, *Dicționar...*, II, p. 44.

³² Cf. scr. (derivat cu suf. *-ov-*) *Pankovo*, nume de sat (*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, s.v.).

³³ DO, p. 126.

³⁴ DO, p. 126.

³⁵ St. Ilčev, *Rečnik...*, s.v.

³⁶ Formele *Pankotha*, *Ponkata*, menționate mai sus, și altele existente în documente (1318 *Pankatha*, *Pankota* etc., C. Suciu, *Dicționar...*, II, p. 44) redau toponimul românesc.

³⁷ *Keletmagyarország...*, p. 188, s.v. *Apatetek ~ Mocrea*.

Mocrea

Dintre atestările vechi menționez : cea 1160 villa *Aqua*, 1199 *Macra*, 1213 *Apa*, 1220 villa *Macra*, 1478 *Appa* ³⁸.

N. Drăganu, cunoscând ca cea mai veche atestare pe cea din 1213, crede că *Apa* reprezintă traducerea românească a sl. *Macra* [?] < *mokrŭ* „umed” ³⁹.

Kniezsa I. (care nu cunoaște atestarea villa *Aqua*) este de părere că *Apa* reprezintă un nume de persoană străvechi maghiar, în timp ce numele românesc provine din sl. *mokrŭ* „umed” ⁴⁰.

Ținând seama de prima atestare, villa *Aqua* (v. supra), se pare că *Apa* reproduce apelativul românesc *apa*, care, la rîndul lui, redă sl. *mokra* „umedă”, presupus a sta la baza numelui *Mocrea*. De fapt *Macra* (v. supra) redă forma românească *Mocrea* (-rea fiind înlocuit prin -ra ⁴¹), care însă nu are nici o legătură cu sl. *mokrŭ*.

Localitatea poartă numele unei persoane. Antroponimul *Mocrea* poate fi un împrumut slav (cf. bg. *Mókre*, *Mókrjo* nb ⁴²), dar și un derivat românesc (cu suf. -r-, cf. *Macrea*, *Bogrea*), față de *Moc*, *Mocu*, *Moca* (cf. și der. *Mocioiu*, *Mocsa*, *Moclea*) ⁴³.

Galșa

Așezare foarte veche este și *Galșa* : 1202—1203 villa *Golosa*, 1331 *Galsa*, 1334 *Gsossa* [?], 1444 oppidum *Galsa* ⁴⁴. Formele *Golosa*, ca și *Gsossa* sînt, evident, greșite.

N. Drăganu leagă toponimul de sl. *galŭ* „sordidus, impurus” și de verbul sl. *galiti*, din care s-ar fi format nume de persoană ca bg. *Galeš*, sau, crede N. Drăganu, numele localității ar putea avea la bază un diminutiv al lui *Galaction* ⁴⁵.

Kniezsa I. afirmă că numele localității are la bază un antroponim de origine slavă ⁴⁶ și că toponimul românesc este evident împrumutat din maghiară ⁴⁷.

De fapt, antroponimul *Galșa*, pe care nu l-am găsit în limbile slave, pare a fi un derivat românesc (cu sufixul -ș- : cf. numeroasele nume de

³⁸ C. Suci, *Dicționar...*, I, p. 404.

³⁹ *Români...*, p. 309.

⁴⁰ *Keletmagyarország...*, p. 187. Lingvistul maghiar crede că *Mokra* a fost la început numele dealului din apropiere, apoi și al așezării românești de la poalele dealului, apoi s-a extins și asupra așezării [alteia] maghiare [?] (*ibidem*).

⁴¹ Cf. I. Pătruț, *Din nou despre toponime populare și oficiale*, CL, XV, 1970, nr. 1, p. 85 (rom. *Brezova* : ung. *Brázova*).

⁴² St. Ilčev, *Rečnik...*, s.v.

⁴³ Atestate în DO, p. 324—325.

⁴⁴ C. Suci, *Dicționar...*, I, p. 251.

⁴⁵ N. Drăganu, *Numele proprii cu sufixul -șa*, Cluj, 1933, p. 22—23.

⁴⁶ *Keletmagyarország...*, p. 189, referindu-se la Fr. Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, Heidelberg, 1927, p. 50. De fapt, la p. 50, indicată, apar nume ca ceh. *Holaš*, *Holeš*, *Holiš*; *Holiša*, scr. *Golašija* (explicate de Fr. Miklosich din *golŭ* „nudus”), din care nu ar putea proveni toponimul maghiar.

⁴⁷ Kniezsa I., *Keletmagyar ország...*, p. 189.

acest fel, ca *Bucșa, Focșa, Lupșa, Topșa* etc.), față de *Gal*⁴⁸, *Galu*⁴⁹, *Galea*, cf. bg. *Gálé* nb, *Gálo* nb, *Galjo* nb⁵⁰.

Tinând seama de marele număr de toponime românești de acest fel (cf. *Babșa* — jud. Timiș, *Balș*, *Bocșa* — numele câtorva localități, *Borșa*, de asemenea, *Copșa* — etc.) se poate afirma, cred, fără risc, că *Galsa*, din documentele citate, redă forma românească.

Misca

Atestată numai din secolul al XIV-lea: 1331 villa *Nezth* (= Mezt), 1334 *Mezth*, *Nest* (= Mezt), 1335 *Gesth* (= Mæzt), oppidum *Mezth*, 1477 castrum *Mezth*⁵¹. Forma dintre paranteze este adăugată de C. Suci, crezînd că *Mezt* ar fi corectă. Se pare că a și devenit formă oficială, însă ea a fost greșită de la început. Ea l-a indus în eroare pe Kniezsa I., care o consideră ca abreviere a numelui de persoană *Mesti-slav*, *Mesti-voj*, cu mențiunea că nu este clar raportul fonetic dintre numele vechi și cel de mai târziu *Muszka* (1746, 1828, 1856)⁵²; deosebirea dintre ele (dintre formele vechi atestate și *Muszka*) se datorează, presupune Kniezsa I., unei evoluții fonetice românești⁵³.

De fapt *Muszka*, în loc de *Misca*, este o formă inexactă a administrației maghiare, cu *i* redat prin *u*, după labială, ca și în *Mundra*: *Mindra* (jud. Sibiu), *Mutnik*, *Mutnok*, *Muthnok*: *Mitnic* (jud. Caraș-Severin)⁵⁴. Forma *Musca* a fost preluată și de administrația românească după primul război mondial⁵⁵.

Misca, forma corectă, reprezintă un nume de persoană existent și astăzi⁵⁶.

Turda

Cele mai vechi atestări sînt: 1075 *Turda*⁵⁷, 1197 *Thorda*, 1247, 1268, 1269, 1276 *Torda*, 1278 *Thorda*, 1288 (villa cruciferorum de) *Torda*, 1291 *Thorda* Akna, 1295 *Turda*, 1297 civitas *Tordensis*, 1315 *Thorda* Akna etc.⁵⁸.

⁴⁸ *Documenta Romaniae historica*. B. Țara Românească, I, (1247—1500), București, 1966, p. 75: (1409) jupan *Gal*.

⁴⁹ DO, p. 62, s.v. *Galie*.

⁵⁰ St. Ilčev, *Rečnik*..., s.v.

⁵¹ C. Suci, *Dicționar*..., I, p. 402.

⁵² A se vedea și C. Suci, *Dicționar*..., I, p. 402.

⁵³ *Keletmagyarország*..., p. 189.

⁵⁴ C. Suci, *Dicționar*..., I, p. 402.

⁵⁵ A se vedea S. Moldovan — N. Togan, *Dicționarul numirilor cu populațiune română din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, ed. II, Sibiu, 1919.

⁵⁶ *Măscul* nfm (cu *ă* redînd probabil pe *ɤ*) pare a fi o formă paralelă, care nuare, bineînțeles, nici o legătură cu subst. *măsur*, cum crede autorul DO (p. 317). Pe *Misca*, *Măscul* le cred derivate cu suf. *-c-* de la un radical *Mis-*, cf. bg. *Măsef* nfm (St. Ilčev îl explică, forțat, din *Mărsev*; *Rečnik*..., s.v.).

⁵⁷ Fr. Zimmermann — C. Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I, Sibiu, 1892, p. X; N. Drăganu, *Românii*..., p. 478; „ad castrum, quod vocatur Turda”.

⁵⁸ C. Suci, *Dicționar*..., II, p. 207.

O serie de etimologii propuse sînt discutate de N. Drăganu⁵⁹. Nu le voi reproduce și comenta aici. După părerea mea, localitatea poartă numele unei persoane, *Turda*, așa cum au susținut diferiți lingviști⁶⁰.

Întrucît antroponimul *Turda* apare în cronică și documente din Transilvania și din Ungaria, este greu de precizat dacă localitatea a fost numită astfel de români sau maghiari, fiindcă are mai mică importanță apartenența etnică a celui care a purtat numele *Turda*. Un fapt însă este de reținut: chiar dacă toponimul românesc ar fi de proveniență maghiară, împrumutul trebuie să fie anterior secolului al XII-lea, căci după anul 1197 în documente apare forma *Thorda*, *Torda* (v. *supra*)⁶¹, care ar fi reprezentată în română prin *Torda* sau *Toarda*⁶², nu prin *Turda*.

Turda însă, pe cît știu, nu poate fi explicat în limba maghiară. El a fost și este un antroponim cunoscut la români⁶³: cf. și formele *Turd*, *Turdea*, *Turdeș*⁶⁴, la care trebuie adăugat *Turdaș*⁶⁵, după care s-au numit două localități, în jud. Alba și Hunedoara.

Deoarece nu-i cunosc corespondentul în limbile slave, *Turd*, *Turd(e)a* par a fi formații românești, cu suf. *-d-*, existent în multe derivate: cf. *Balda*, *Baldea*: *Bal*, *Balea*: *Beldea*: *Beiu*, *Boldea*: *Bolea*, *Burda*: *Buru* (și localitate, jud. Cluj), *Monda*: *Monea*, *Coandă*: *Conea* etc.

Turda este deci un derivat față de *Turul*, *Tura*⁶⁶.

Dacă *Pîncota*⁶⁷, *Galșa*, *Mocrea*, *Mîsca*, *Turda*, *Tur*, așezate toate pe șes, au nume românești, cum am încercat să dovedesc, atunci nu are vreun temei nici afirmația, din *Doc. Val.*, că românii, ocupîndu-se cu păstoritul, au trăit numai în părțile muntoase ale Transilvaniei, pînă la năvălirea tătarilor (p. XVI).

⁵⁹ *Românii...*, p. 478 și urm.

⁶⁰ Idem, *ibidem*, p. 470 și urm.; Knieszka I., *Keletmagyarország...*, p. 284.

⁶¹ *Turda*, din anul 1295 (v. *supra*), redă, evident, forma românească.

⁶² N. Drăganu afirmă că și ung. *Torda* ar fi putut da în română *Turda*, ca și *ciurdă*, (*im*)burda < ung. *csorda*, *borda* (*Românii...*, p. 482). Însă *ciurdă* provine dintr-un *csurda*, formă anterioară lui *csorda* > rom. *cioardă*. De altfel, N. Drăganu conchide că ung. *Torda* este de proveniență românească.

⁶³ În DO se menționează că opt persoane din Săpința, jud. Maramureș, poartă numele *Turd*, *Turda*.

⁶⁴ DO, p. 394.

⁶⁵ *Turdeș* și *Turdaș* nu au nimic comun cu ceh. *Turdiš*, *Turdiša*, srb. *Turdoš*, cum crede N. Drăganu (*Românii...*, p. 480).

⁶⁶ Atestate în DO, p. 393.

Cred că numele localității, din apropierea Turzii, *Tur* (azi *Tureni*), ung. *Túr* (1276 villa *Thur*, 1279 villa *Tuur*, 1289 *Tur*, 1310 *Twr*, 1345 *Thur* etc. C. Suci, *Dicționar...*, II, p. 208) trebuie raportat nu la subst. sl. *turŭ* „bour” (cum credea Knieszka I., *Keletmagyarország...*, p. 284), și nici la adj. sl. *turjt* „al bourului” (E. Petrovici, *Adjective posesive slave în -j- ca toponimice pe teritoriul R.P.R.*, SCL, IV, 1953, p. 79; autorul presupune că toponimul românesc este de origine maghiară — pentru că *-f* s-ar fi păstrat în română — sau că toponimul provine din subst. sl. *turŭ*), ci la antroponimul *Tur*. Și alte localități și cursuri de apă poartă numele *Tur*.

⁶⁷ La corectarea articolului, constat că E. Petrovici a renunțat la părerea exprimată cu mulți ani în urmă asupra originii toponimului *Pîncota*: „Les toponymes hongr. *Pankota* (districts d'Arad, de Bihor et d'Hunedoara) ne sont peut-être que des emprunts faits au roumain. En effet les toponymes *Pîncota* semblent venir du nom de personne roumain *Pîncotă* (*La population de la Transylvanie au XI-e siècle*, extrait de la „Revue de Transylvanie”, X, 1944, p. 11).

ДРЕВНИЕ РУМЫНСКИЕ ТОПОНИМЫ В ТРАНСИЛЬВАНИИ

РЕЗЮМЕ

Защищалось мнение, что самый древний топоним в Трансильвании—это *Săpri-oaga* название деревни в уезде Арад, отмеченное в документе 1337 года. Автор настоящей статьи пытается доказать, что румынского происхождения (то есть названы румынами) и нижеследующие топонимы, отмеченные до 1337 года: *Bitrsa* (1222); область (*Tara Bitrsei*) и река на юго-востоке Трансильвании: *Clrța* (1223), местность в уезде Сибиу, приток Олта; *Pincola* (1202—1203), *Mocrea* (1199), *Galșa* (1202—1203), *Misca* (1331), местности в уезде Арад; *Turda* (1075), город; *Tur* (1276), местность в уезде Клуж. Автор думает, что имена этих местностей имеют в основе антропонимы.

Iunie 1972

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

DESPRE NUMELE PROPRII ȘI CONȚINUTUL LOR¹

DE

ION ROȘIANU

Deși este utilizat pe scară largă, numele propriu — această veche categorie lingvistică — suscită și astăzi discuții contradictorii. De asemenea, nu s-a căzut încă de acord asupra criteriilor esențiale de separare a numelor proprii de cele comune.

Problema în discuție merită atenție, în primul rând pentru importanța ei teoretică netăgăduită atât în lingvistica generală, cât și în onomastică și, bineînțeles, în gramatică.

Din punct de vedere practic, utilizarea numelor proprii ridică și o problemă de ortografie, aceea a scrierii cu majuscule. Se impune în acest sens găsierea unui criteriu (sau a unor criterii) care să permită uniformizarea folosirii majusculilor. Deși a fost pusă în discuție la mai toate congresele internaționale de onomastică, ca să nu mai vorbim de reuniuni mai restrinse ale specialiștilor, și această problemă a rămas nerezolvată.

Nu ne propunem să elucidăm aici chestiunea numelor proprii. Vom face doar câteva referiri la conținutul² pe care acestea îl exprimă, la unele asemănări și deosebiri dintre numele proprii și cele comune.

Pentru cristalizarea conceptului de *nume propriu*, văzut în opoziție cu *numele comun*, au fost emise mai multe păreri³.

¹ Într-o primă formă, expunerea de față a fost prezentată la Consfătuirea de onomastică de la Cluj, din octombrie 1969. Cf. LR, nr. 2, 1970, p. 175—176; CL, nr. 1, 1970, p. 194—195. După această dată, problema conținutului numelor proprii a fost reluată de V. Păltineanu în articolul *Numele propriu-semn lingvistic*, publicat în StUBB, Series philologia, Cluj, 1971, fasc. 1, p. 95—99.

² Utilizăm termenul de *conținut*, atât în sensul mai general, de *componentă ce revine oricărei entități în raport cu o formă a sa*; cit mai ales în sensul de... *sens, de înțeles*. În această ultimă accepție, nu am făcut distincție netă între termenii *conținut, sens, înțeles, semnificație, valoare semantică, funcție semiotică etc.*

³ Iată cum au fost ele sintetizate de W. Mańczak în studiul său *Différence entre nom propre et nom commun*, din *10. internationaler Kongress für Namenforschung*, Wien, 1969, tom. II, p. 285:

După opinia noastră, diferența esențială dintre un nume propriu și un nume comun este aceea că numele propriu individualizează strict⁴ obiectul desemnat, deosebindu-l de alte obiecte din aceeași clasă sau din clase diferite, pe cînd numele comun realizează o diferențiere numai de la clasă la clasă, adică, de fapt, a „conceptelor”. Numele propriu posedă o valoare distinctivă și singularizatoare împinsă pînă la „izolare”⁵.

Chiar dacă limita dintre numele proprii și cele comune este — cum spune F. Brunot — „fragilă și convențională”⁶, trebuie precizat din capul locului că avem a face cu două categorii lingvistice distincte. Dar simpla enumerare sau descriere a elementelor lor constitutive rămîne insuficientă dacă nu se trece la generalizări de natură să stabilească relațiile dintre ele. Atît noțiunile în discuție, cît și părțile lor componente, există ca atare numai în virtutea raporturilor interne și externe care le leagă⁷.

Continutul și forma sînt determinări inerente oricărei entități, iar unitatea dintre aceste două coordonate este — după cum se știe — un principiu fundamental al oricărei cercetări științifice. În limbă cele două aspecte sînt absolut necesare și inseparabile. Ele se presupun reciproc ca cele două pagini ale unei foi de hîrtie⁸. „Existența universului de înțelesuri și necesitatea socială a comunicării constituie prima condiție a folosirii limbajului... *Materialul limbii*... face posibilă exprimarea

„1 Numele propriu se aplică unui individ sau unui lucru, în timp ce numele comun desemnează un grup.

2 Numele propriu, în opoziție cu numele comun, se aplică la unul sau la mai mulți indivizi, luați în particular, nu la toți (P. Crouzet).

3 Numele proprii, spre deosebire de numele comune, nu sînt traduse în limbile străine.

4 Numele proprii urmează transformările mai lent decît numele comune.

5 Absența articolului caracterizează numele proprii.

6 Numele proprii sînt semne de putere a doua (M. Bréal).

7 Extensiunea numelor proprii este mai mică decît a numelor comune, chiar dacă aceasta este inversă cu comprehensiunea unora și a altora.

8 Diferența dintre numele proprii și numele comune este aceeași cu cea stabilită între « identification » și « signification » (A. Gardiner), între « identification » și « subsomption » (P. Trost) sau între « denotation » și « signification ».

Deși recunoaște că toate aceste criterii sînt relative, Mańczak se oprește totuși la două dintre ele :

„1 Numele propriu se aplică unui individ sau unui lucru, pe cînd numele comun desemnează un grup.

2 Numele comune sînt traduse în limbile străine, iar numele proprii nu”.

„Cu toate că le găsește discutabile și pe acestea, arătînd că numele de familie desemnează mai mulți indivizi, iar nume proprii ca *Stătele Unite ale Americii* sau *Capul Bunei Speranțe* se traduc și în alte limbi, autorul le consideră fundamentale, evidențînd în mod deosebit pe cel de-al doilea.

⁴ Această strictete merge pînă la „nonambiguitate” sau, cel puțin, pînă la „dezambiguizare”.

⁵ S-ar părea că aceeași calitate o au și numele comune (în formă articulată) care indică gradul întii de rudenie în sens ascendent, cum sînt *mama* și *tata*, dar numai atunci cînd ele exprimă punctul de vedere al unor indivizi luați izolat. Numele proprii nu au nevoie de această determinare prin articol. Articolul la numele proprii e o chestiune formală.

⁶ *La pensée et la langue*, Paris, 1922, p. 39.

⁷ Cf. L. Hjelmslev, *Preliminarii la o teorie a limbii*, traducere din limba engleză, București, 1967, p. 39—40.

⁸ Comparația aparține lui F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Payot, Paris, 1964, p. 157.

conținutului . . . Existența acestui material este cea de-a doua condiție a folosirii limbii [s.n.]”⁹.

Problema definirii numelor proprii și a separării lor de numele comune este, în primul rând, o problemă de lingvistică, dar abordarea ei de pe poziții exclusiv lingvistice o găsim insuficientă. Ea trebuie privită dintr-un unghi mai larg, acela al raportului dintre limbă, gândire și realitate.

Procesul denominării începe totdeauna de la obiect¹⁰. Dacă obiectele nu ar exista în realitatea înconjurătoare și nici măcar în imaginația oamenilor, nu am avea nici un motiv să creăm numele. „Cuvîntul, prin conținutul său, este strîns legat de realitatea externă pe care o semnaleză”¹¹. Nu putem ignora obiectul, pentru că el este acela care acționează asupra simfurilor noastre devenind *imagine psihică* (*noțiune, idee sau concept*), iar noțiunea, după cum se știe, joacă un rol deosebit în cercetările de semantică. Dar „latura cea mai importantă a semasiologiei este extralingvistică fiindcă modalitățile de reflectare în [și prin] cuvînt țin de teoria cunoașterii”¹². Eliminarea realității extralingvistice din cercetările de semantică constituie un neajuns al acesteia¹³, făcînd din ea o știință de un „formalism esoteric extrem”¹⁴. „Dacă în fonetică, gramatică, legătura cu realitatea este mai mult sau mai puțin evidentă, în schimb, în vocabular legătura apare nemijlocită. Semnul lingvistic, în general, trebuie înțeles ca corelativul lingvistic al realității extralingvistice, fără de care el nu are nici un sens, nici drept de existență”¹⁵.

În analiza procesului de realizare a funcției semiotice a cuvintelor trebuie să ținem cont, în primul rînd, de relația *obiect-concept* și, în al doilea rînd, de relația *concept-formă lingvistică*¹⁶; subliniem acest lucru, deoarece la numele proprii legătura dintre nume și obiect este mai accentuată și mai evidentă decît la numele comune, și vom vedea de ce. Aceasta nu înseamnă că sensul numelui propriu, conținutul lui, este unul și același lucru cu conținutul obiectului, după cum numele nu este unul și același lucru cu obiectul însuși. Lingvistul este primul chemat să semnaleze pericolul acestei confuzii și primul care trebuie să îl evite. Nu putem pune semnul egalității între un fapt de limbă (cuvîntul) și un obiect extralingvistic. Obiectele concrete le consumăm (ex. alimentele), le producem, le transportăm (ex. mobila), dar nu putem consuma sau transporta în același fel cuvintele sau conținutul lor¹⁷. În plus, „orice cuvînt generalizează”

⁹ S. Stati, *Interferențe lingvistice*, București, 1971, p. 179.

¹⁰ Termenul *obiect* trebuie înțeles, în cazul de față, într-un sens foarte larg: obiect propriu-zis (lucru), ființă, fenomen, proces, raport etc.

¹¹ Tatiana Slama-Cazacu, *Limbaj și context*, București, 1959, p. 203.

¹² I. Coteanu, *Contribuții la o semasiologie sistematică*, în PLG, vol. I, București, 1959, p. 30.

¹³ Cf. și B. Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, Paris, 1966, p. 186 și urm.

¹⁴ H. Werner, recenzie la St. Ullmann, *The principles of semantics*, în „Language”, vol. 28, nr. 2, part. 1, 1952, p. 255.

¹⁵ I. Rîzescu, *Note asupra sistemului limbii (Elemente de sistem în lexic)*, în PLG, vol. II, București, 1960, p. 53.

¹⁶ Cf. și V. Păltineanu, *Observații asupra denominării*, comunicare prezentată la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj în 23 mai 1972.

¹⁷ Cf. și A. I. Smirnițki, *Sensul cuvîntului*, în „Voprosi iazikoznania”, nr. 2, 1955, p. 80; apud I. Coteanu, *Note pe marginea citorva studii recente despre cuvînt*, în SCL, nr. 2, 1957, p. 173.

(Lenin), ceea ce nu se poate spune despre un obiect. Această condiție, „care se controlează în actul comunicării în capacitatea cuvintelor de a fi înțelese, este și trebuie să fie respectată de toate cuvintele din limbă. Fără ea nici un grup de sunete nu este cuvânt”¹⁸.

Numele propriu este un semn lingvistic¹⁹, un cuvânt, dar nu un cuvânt lipsit de sens, gol din punct de vedere semantic, cum susțin unii lingviști²⁰. „Semnul, spre deosebire de nonsemn, este purtătorul unui înțeles”²¹. Nu există „cuvânt vid”. „Sens nelegat de un grup de sunete nu există, un grup de sunete care nu are sens nu este cuvânt”²². „Oricât de melodioasă ar fi, articularea nu poate transforma în cuvânt un complex sonor fără nici un înțeles”²³. A considera numele proprii drept „forme pure” ale intelectului, simple „etichete mentale” care nu au nici un înțeles, înseamnă a săvârși o eroare. Concepute astfel, ele ar masca realitatea, în loc să o reflecte. „Condiția eficacității folosirii semnelor este depășirea aspectului concret-senzorial al exprimării și recunoașterea valorii ei semnificative”²⁴. Ca „etichete”, numele proprii ar trebui să fie ceva foarte abstract, dar, ca mijloace de singularizare și individualizare a unor obiecte, ele nu pot fi concepute decât ca ceva foarte concret, deși sînt cuvinte, iar „cuvintele care au la bază noțiuni sînt mai abstracte decât noțiunile pentru că relațiile cuvintelor cu obiectele sînt mediate de noțiuni, dar cuvintele pot fi și mai concrete, pentru că se pot referi la un singur exemplar al unei spețe”²⁵. „Distanța mai mare sau mai mică a conținutului cuvîntului față de obiectele sau fenomenele denumite nu arată decât că uneori acest conținut este mai concret, alteori mai abstract”²⁶.

Virtual, limba este alcătuită dintr-un număr infinit de semne. Toate și fiecare în parte sînt forme de manifestare a gândirii și reflectă, într-un fel sau altul, realitatea, însă ele se diferențiază sub aspectul conținutului pe care îl exprimă, al gradului de codificare pe care îl presupun.

Deși sensul cuvîntului nu poate fi identificat cu obiectul, între el și obiect există o legătură strînsă, pentru că „sensul cuvîntului cristalizează rezultatele gândirii vorbitorilor care au apreciat prin practica socială însușirile obiectului... denumit”²⁷.

Între existența obiectivă a obiectelor și caracterul obiectiv al sensului cuvintelor trebuie să facem deosebire. În timp ce obiectele există în realitate independent de voința și conștiința oamenilor, independent de societate, sensul cuvintelor este independent de voința individului luat izolat, dar nu independent de societate. „Limba există în mod obiectiv prin însuși faptul că există în mod social”²⁸.

¹⁸ I. Coteanu, *Note...*, p. 183.

¹⁹ Înțeles ca unitate biplană, formată dintr-un *complex sonor* și un *sens*, nu numai ca un simplu *simbol*.

²⁰ Cf. Sabina Teiuș, *Referitor la sfera și locul onomasticii în lingvistică*, în SMO, București, 1969, p. 7-11, și lucrările citate de domnia sa.

²¹ L. Hjelmslev, *Preliminarii...*, p. 82.

²² Al. Graur, *Studii de lingvistică generală, variantă nouă*, București, 1960, p. 155.

²³ H. Wlad, *Structura logică a gândirii*, București, 1962, p. 68.

²⁴ Tatiana Slama-Cazacu, *Limba...*, p. 198.

²⁵ Al. Graur, *Studii...*, p. 220.

²⁶ I. Coteanu, *Note...*, p. 183.

²⁷ Idem, *ibidem*, p. 174.

²⁸ I. Coteanu, *Contribuții...*, p. 14.

La primul contact cu un nume propriu *necunoscut*, vorbitorul nu realizează în conștiința sa nici un fel de legătură cu obiectul denumit, nici un fel de reprezentare a acestuia, chiar dacă imaginația l-ar ajuta considerabil. Până aici situația este perfect identică cu a numelor comune. Când în procesul comunicării înțelegerea cuvântului respectiv este realmente impusă, se ivește ca necesară „explicarea” lui. Chiar dacă informația primită este vagă (se precizează că este nume de persoană, de loc etc.) se face, ca și în cazul numelor comune, apel la noțiunea căreia îi aparține. De exemplu: *Popescu*, la noțiunea de „om” (persoană), *Grivei* la noțiunea de „ciine”, *Cluj* la noțiunea de „oraș” ș. a. m. d. Se realizează în acest fel o reflectare pe care, în discuția de față, din considerente metodologice, o numim convențional „reflectare de gradul întâi”. Ea este specifică apelativelor. Separarea și totodată distanțarea numelor proprii de numele comune, sub aspectul conținutului pe care îl exprimă, începe de aici încolo. Numai când vorbitorului îi sînt aduse la cunoștință și informații de amănunt privind însușirile obiectului desemnat, numele propriu care îl desemnează ajunge să fie perceput în „totalitatea” sa. Numai atunci referirea lui este completă, iar reflectarea pe care o realizează este o „reflectare de gradul al doilea”.

Numele propriu nu reprezintă o noțiune, în sensul indicării notelor comune și esențiale ale obiectelor dintr-o categorie oarecare, dar — așa cum am văzut — trimite automat la noțiunea realizată prin acest proces de abstractizare. Noțiunea se fixează în mintea omului și este reținută ca atare grație cuvântului care o denumește. Acest cuvînt este un nume comun²⁹. El reunește sub aspectul conotațivității toate exemplarele unei clase, pe cînd numele propriu, prin valoarea lui individualizantă, separă toate aceste exemplare. Sensul cuvîntului nu se confundă cu noțiunea în primul rînd pentru că o noțiune poate fi exprimată prin mai multe cuvinte³⁰, în al doilea rînd pentru că sfera sensului este mai largă decît a noțiunii. El cuprinde în plus, în afară de noțiune, și factorul subiectiv, concretizat în atitudinea vorbitorului față de obiectul reflectat³¹. Noțiunea este totdeauna generală, sensul poate fi și individual. În orice limbă, sensurile sînt mai numeroase decît noțiunile. Sensul și noțiunea se găsesc în relații de interdependență și se presupun reciproc³².

La funcția primordială a cuvintelor, aceea de generalizare, se adaugă, în cazul numelor proprii, una de concretizare, de individualizare. Această revenire la obiectele concrete se produce pe un plan superior. Se pornește de la obiecte concrete, prin generalizare se creează noțiuni, după care se revine la aceleași obiecte, de data aceasta individualizate. Numele proprii sînt, în acest sens, *denumiri singularizante* (ex. *Cluj*) ale *denumirilor generale, noționale* („oraș”, în cazul de față).

²⁹ Semnificația numelui comun este legată necondiționat de noțiunea căreia îi aparține, dar nu se confundă cu aceasta, după cum limba este indisolubil legată de gîndire, dar nu se confundă cu ea.

³⁰ I. Coteanu, *În legătură cu sistemul vocabularului*, în PLG, vol. II, București, 1960, p. 34.

³¹ Al. Graur, *Studii...*, p. 210.

³² Cf și Angela Bidu, M. Mitu, *Sensul cuvîntului în lingvistica contemporană*, în LR, nr. 3, 1965, p. 304.

Sensul numelui propriu dispune de *seme* în plus față de sensul numelui comun. Acesta din urmă, în unele situații, cîștigă, la rîndul său, datorită contextului, *seme* în plus față de cele intrate în realizarea noțiunii, de notele acesteia. Dar „sensul lexical” al numelui comun se îmbogățește numai prin context, pe cînd numele propriu nu are întotdeauna nevoie de context. Autonomia lui semantică este mai pregnantă prin însăși conceperea lui, el rămînînd pentru context doar o *incluziune*³³ cu funcție secundară.

Practica socială impune delimitarea strictă a unor obiecte. Delimitarea socială a obiectelor impune o delimitare lingvistică a cuvintelor care denumesc aceste obiecte. Dacă, din considerente sociale, un obiect se cere a fi individualizat, denumirea lui nu poate fi decît o denumire individuală, altfel, scopul social al delimitării obiectelor nu poate fi atins. Această denumire se realizează cu ajutorul numelor proprii. Ea nu o exclude pe cea generală, noțională, ci o presupune.

Un nume propriu are aceeași semnificație atîta timp cît convenția socială o promovează. Chiar dacă individualizarea realizată cu ajutorul numelui propriu este strictă, trebuie subliniat și faptul că sensul numelui propriu prezintă diferențieri de nuanță subiectivă care se manifestă de la un grup de vorbitori la altul. Cauzele sînt indiscutabil de natură extralingvistică și nu găsim necesar să ne oprim asupra lor.

Un nume propriu este totdeauna purtătorul unei referiri la un singur obiect. „Dacă un nume propriu nu poate realiza această referire, nu este nume, ci numai o excitație acustică; este ca un număr de telefon care nu știm cui aparține”³⁴. Numele propriu „identifică pe baza unei convenții de semn individual, nu pe baza unui sens general”³⁵.

După ce un apelativ devine nume propriu — într-un fel sau altul, toate numele proprii au fost cîndva „cuvinte ale limbii comune”³⁶ — valoarea intrinsecă pe care o primește și care îi este nouă este aceea de singularizare. De aceea, putem spune că numele propriu posedă, față de numele comun, o valoare semnificativă superioară. El are mai degrabă un conținut dublu decît nici unul³⁷.

Deci, pe de o parte, sensul numelui propriu trebuie căutat în cantitatea de informație primită prin intermediul numelui comun care denumește noțiunea ce urmează a fi individualizată, pe de altă parte, prin relațiile complementare ce ni se dau despre corespondentul real. Acestea din urmă conferă numelui propriu autonomie. Prin ele numele proprii depășesc în comprehensiune numele comune. Și, cu acest prilej, revenim la legătura dintre nume și obiect făcînd precizarea că ea nu se efectuează

³³ *incluziune*, în sensul logic al cuvîntului, de noțiune cu sferă mică și conținut bogat cuprinsă într-o noțiune cu sferă mai mare, dar cu conținut mai sărac.

³⁴ Márntinko András, *A tulajdonnev jelenléstanához*, în *Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára*, Budapeșt, 1956, p. 191.

³⁵ P. Trost, *Zur Theorie des Eigennamens*, în *Omăgiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 867.

³⁶ Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 20.

³⁷ Primul se oprește la nivelul apelativelor, al doilea i se adaugă și îi revine exclusiv. Aceasta din urmă conferă numelui propriu unicitate, individualitate. Să se compare, în acest sens, cuvintele: *riu, capitală, țară, continent*, cu *Mureș, București, România, Europa*. În timp ce primele denumesc noțiuni în general, celelalte exprimă, pe lingă aceste noțiuni, și conținuturi geografice reale, precise.

într-un singur sens (complex sonor → obiect) și nici în mod direct, nemijlocit. Dacă am urma această cale, ar însemna să excludem tocmai treapta rațională a procesului denominării, care explică și realizarea funcției semiotice a numelor proprii.

Ca și între apelative, între numele proprii întâlnim cazuri când același complex sonor desemnează două sau mai multe corespondente reale diferite³⁸. Există mai multe obiecte care se cer a fi individualizate decât mijloace lingvistice care ne stau la dispoziție pentru realizarea acestei individualizări. Apariția „omonimelor” este, din acest punct de vedere, inevitabilă. Economia în limbă își are și ea rostul ei. „Omonimia” creată nu împiedică distingerea obiectelor denumite cu nume proprii. Dacă două sau mai multe nume proprii sînt „omonime”, virtual ele sînt neidentice, pentru că obiectele denumite sînt și ele neidentice³⁹, chiar dacă aparțin aceleiași clase. În acest sens, două sau o sută de nume *Popescu* sînt identice numai prin formă, prin învelișul lor material. Toate au comun numai partea fizică, nu și pe cea semnificativă. De cîte ori referirea la un corespondent real este diferită, de atîtea ori *Popescu* are alt înțeles. Aceste corespondente nu constituie o „extensiune” a înțelesului aceluiași nume, ci fiecare dintre ele formează prin sine însuși o „extensiune” ce corespunde unei „intensiuni” separate și distincte⁴⁰. Practic, această referire diferențiată ne-o dă însăși împrejurarea concretă în care apare ca necesară utilizarea numelui respectiv. Numai aceasta ne permite să nu confundăm pe X (să zicem *Bran*, un coleg de birou) cu Y (tot *Bran*, un fost profesor de liceu) și, cu atît mai mult, pe oricare dintre ei cu toponimul *Bran*.

Pe de altă parte, există situații când același corespondent real este identificat prin două sau mai multe nume proprii. Acestea au complexe sonore diferite, dar au o semnificație comună, pentru că se referă la același *denotatum*. Conținutul fiecărui dintre ele este sensibil diferențiat în funcție de intenția vorbitorului de a scoate în evidență unele sau altele din însușirile referentului. Dăm ca exemplu, în acest sens, utilizarea paralelă de către membrii aceluiași nucleu social a numelui oficial și a poreclei unui individ oarecare. Ca și în cazul precedent, descifrarea „adevăraturii” conținut al numelui respectiv este dat de situația concretă în care apare faptul de limbaj.

Numele proprii pot fi „multivoce”, dar sînt întotdeauna „monovalente”, au, adică, un conținut singular⁴¹.

Nici numele proprii cu formă de plural, cum sînt: *Carpații*, *Bucegii*, *Alpii*, *Filipinele*, nu pot fi luate ca indiciu al eventualei nonsingularității a numelor proprii. Ele „desemnează o pluralitate văzută ca unitate” (Gardiner), ca totalitate, și totalitatea nu este altceva decît „pluralitatea.

³⁸ Cauza acestei așa-zise omonimii diferă de la caz la caz, în funcție de categoria de nume în discuție. De exemplu, în cazul numelor de persoane (cea mai largă categorie de nume proprii) și, mai precis, al numelor de familie, ea se datorește preluării automate a numelor respective de către generațiile descendente.

³⁹ Cf. și B. Migliorini, *Dal nome proprio al nome comune*, Genève, 1927, p. 3 și urm.

⁴⁰ B. Bosanquet, *Logic or the Morphology of Knowledge*, London, 1931, p. 49; apud E. Coseriu, *Teoria del lenguaje y lingüística general*, Madrid, 1962, p. 268.

⁴¹ B. Russell, *An Inquiry into Meaning and Truth*, traducere spaniolă, Buenos Aires, 1946, p. 50; apud E. Coseriu, *Teoria...*, p. 268.

considerată ca unitate" (Kant)⁴². Arhipelagul Filipinelor nu însemnează o *Filipină* + altă *Filipină* + altă *Filipină*, de 7000 de ori, după câte insule are cu aproximație întreg arhipelagul și nici această, aceea și cealaltă *Filipină*.

În alte exemple, de tipul: „Mi-am luat din librărie un *Minulescu*, era ultimul” sau „Au trecut prin fața mea două *Fiaturi* și o *Volgă*” sau „Cutare este un adevărat *Hercule*”, „X este un *Eminescu* al secolului al XX-lea”⁴³ etc., avem a face cu nume de clasă sau de tip, nu cu nume proprii „adevărate”. Toate aceste exemple ilustrează cazuri speciale în care „adevăratele” nume proprii înlocuiesc, de fapt, niște apelative⁴⁴.

Între obiectul denumit și numele propriu care îl denumește nu există o motivație. În principiu, orice *denotatum* poate fi numit cu orice complex sonor. Numele, oricare ar fi el, este cu totul exterior naturii obiectului desemnat⁴⁵. Însă forma numelui propriu poate crea și creează de fiecare dată un echilibru în raport cu conținutul pe care îl exprimă. Acest conținut este dat de relația rațională ce se stabilește între forma numelui și reflectarea obiectului mediată de noțiune, relație care se încheie cu un bagaj informațional capabil să distingă obiecte luate în particular⁴⁶.

Din însușirile nediferențiate reflectate, una este considerată (de cele mai multe ori în mod subiectiv) ca fiind fundamentală. În general, este luată drept fundamentală acea însușire care este mai cunoscută. Deseori ea este folosită pentru a denumi și un alt obiect (ființă sau lucru) care posedă aceeași calitate sau una asemănătoare.

Acest proces este foarte frecvent și între apelative⁴⁷, de exemplu, când o *floare* este numită *clopoțel*, cu toate că în multe alte privințe este atât de diferită de un *clopoțel* adevărat, sau când un *politician* este numit *vulpe bătrână* sau o *femeie*, o *bijuterie*⁴⁸. „Transferul în cazul numelor proprii — spune O. Jespersen — se datorește aceluiași cauze ca în cazul numelor comune, adică conotativității lor, iar diferența dintre cele două clase este doar una de grad”⁴⁹. În acest sens, numele proprii sînt „semne de puterea a doua”⁵⁰. „Numele proprii conotează cel mai mare număr de atribute. Dacă numele proprii nu ar conota multe atribute, nu am putea înțelege sau explica fenomenul foarte frecvent prin care un nume

⁴² Cf. E. Coseriu, *Teoria...*, p. 273.

⁴³ Numele de persoană cel mai des întâlnite în această situație sînt: *Harpagon*, *Messalina*, *Narcis*, *Don Juan*, *Adonis*, *Afrodita*, *Machiavelli*, *Păcală*, *Mefisto*.

⁴⁴ Cf. și F. Brunot, *Le pensée...*, p. 75; B. Migliorini, *Dal nome proprio...*, p. 3 și urm.

⁴⁵ Avem în vedere mai ales aspectul evoluat al limbajului. Numele propriu este o categorie istorică. Într-o fază incipientă se căuta o corespondență între numele dat și obiectul denumit. Chiar dacă corespondența nu era reală, ea exprima dorința celor care îl acordau. Fiind în cele mai multe cazuri inexactă, această corespondență nici nu mai era reținută ca atare, numele urmînd să ia calea arbitrarului. Pentru numele de persoane, de pildă, orice individ se putea (și se poate) numi *Petru* sau *Alexandru*, *Eugen* sau *Ioan*, indiferent de fizionomia personalității lui. De fapt, semnificația etimologică a numelor proprii nici nu mai contează, progresul lor constînd, într-un fel sau altul, tocmai în dezgolirea de semnificații.

⁴⁶ După Sorensen „înțelesul unui semn S constă în condițiile necesare și suficiente satisfăcute de o entitate extralingvistică A, în așa fel ca A să poată fi considerat că este denotat prin S”. Cf. H. S. Sorensen, *The Meaning of Proper Names*, Copenhaga, 1963; apud Viorica Florea, *Despre înțelesul numelor proprii*, în CL, nr. 1, 1972, p. 172.

⁴⁷ Cf. M. Bréal, *Essai de sémantique*, Paris, 1899, p. 198.

⁴⁸ Exemplele aparțin lui O. Jespersen.

⁴⁹ O. Jespersen, *The Philosophy of Grammar*, London, 1958, p. 66.

⁵⁰ M. Bréal, *Essai...*, p. 197.

propriu devine nume comun. În felul acesta, *Caesar* a devenit numele general al împăraților romani, al kaiserilor germani și al țarilor ruși”⁵¹. „Dacă s-ar clasa numele după cantitatea de idei pe care le trezesc, numele proprii ar trebui să ocupe locul de frunte, căci ele sînt cele mai semnificative dintre toate, fiind cele mai individuale”⁵².

Cu timpul, numele propriu își pierde valoarea primitivă apelativă, se cristalizează și, treptat, se sudează perfect cu imaginea obiectului desemnat. Vorbind despre numele de persoane, Lidia Șerdeanu arată că „spre deosebire de restul cuvintelor... numele propriu indică întotdeauna o ființă unică și concretă. Fiind cel mai individual, el este și cel mai semnificativ dintre cuvinte, adică cel mai capabil de a evoca o mare cantitate de idei și sentimente legate de imaginea persoanei respective”⁵³.

Pentru un nume propriu, distribuția individuală a semnului lingvistic (a „expresiei-semn”) subînțelege nu atît individualitatea formei, cît a numelui în totalitatea sa (formă, conținut și raportul dintre aceste coordonate).

Atît pentru substantivele comune, cît și pentru cele proprii, forma lor este convențională, dar o dată statornicită, se folosește ca atare. Așa cum complexul sonor *m + a + s + ă* are semnificația cunoscută, tot așa și *Clujul* are pentru vorbitori o anumită semnificație. Dacă, prin tradiție, vorbitorii limbii române nu confundă *scaunul* cu *furculița*, nu vor confunda nici *Oltul* cu *Aradul*, pentru că fiecare din aceste cuvinte le comunică altceva.

Este adevărat că învelișul sonor al substantivelor proprii suportă și unele modificări, că numele proprii se pot înlocui automat cu altele fără ca procesul comunicării să sufere, dar totdeauna nu în afara convenției sociale. Numele comune sînt mai puțin susceptibile de intervenții subiective sau de înlocuiri. Ele trăiesc mai mult decît numele proprii tocmai prin caracterul lor general dat de noțiunile pe care le presupun. Numele propriu se caracterizează printr-un grad mai mare de variabilitate față de particularul desemnat. Limba ar avea mai puțin de suferit în urma înlocuirii unui nume propriu cu altul decît în urma înlocuirii unui nume comun cu altul. Acceptăm destul de ușor ca orașului *Onești* să-i zicem *Gheorghe Gheorghiu-Dej* sau orașului *Turnu-Severin* să-i zicem *Drobeta-Turnu-Severin*, însă „dacă cineva dintre noi ar dori să zicem « pisicii » *geam* — complex sonor de care prin tradiție este legată altă noțiune — sau *flir* — complex sonor nefolosit pînă acum de limba noastră — n-ar putea-o face, în primul rînd pentru că ascultătorii n-ar înțelege ce vrea vorbitorul să spună, și deci acesta ar pierde posibilitatea de comunicare cu semenii săi, în al doilea rînd pentru că, chiar dacă pînă la urmă s-ar înțelege că intenția vorbitorului este să dea alt nume « pisicii », compatrioții lui ar refuza să-l urmeze pe această cale, deoarece n-ar avea nici un interes să o facă”⁵⁴.

Dar și în cazul numelor comune pot interveni modificări, numai că aceste modificări sînt mai greu suportate de limbă, uneori chiar refuzate, mai ales dacă ele constituie intervenții artificiale.

⁵¹ O. Jespersen, *The Philosophy*, ..., p. 66.

⁵² M. Bréal, *Essai*..., p. 198.

⁵³ *Nume de persoane în Țiganiada lui Budai Deleanu*, în LR, V, nr. 1, 1956, p. 52—53.

⁵⁴ Al. Graur, *Nume*..., p. 5.

Concordanța creată între conținutul și forma unui nume propriu nu este veșnică, ea se păstrează atîta timp cît convenția socială o promovează. Orice nume propriu include în sine atît o *constantă* a semnificației, cît și o *variabilă*. Aceste două coordonate sînt obiectiv determinate de faptul că numele propriu denumește un obiect anumit, care la un moment dat are un anumit rol în țesătura complexă a raporturilor dintre oameni. Acesta este un alt aspect al diferenței dintre numele proprii și cele comune.

Delimitarea între numele proprii *cunoscute* și *necunoscute* făcută în paginile precedente intenționează să sublinieze că, sub acest aspect, ele sînt foarte asemănătoare cu cele comune cînd ne referim la conținutul pe care îl exprimă. Atît numele comune, cît și numele proprii pot fi folosite numai dacă sînt cunoscute. Limba a fost creată pentru a ne putea folosi de ea și o putem folosi numai dacă o cunoaștem. Pentru comunicarea dintre oameni toate cuvintele au o egală importanță. Toate se supun legilor interne de dezvoltare a limbii din care fac parte.

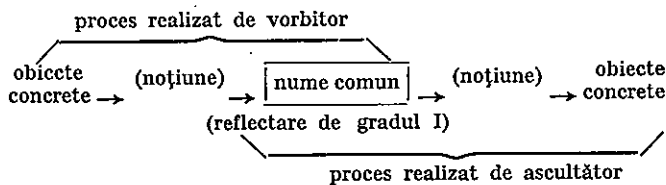
Din cele spuse pînă aici se desprind următoarele :

Numele proprii denumesc obiecte unice, în sensul că ele nu pot fi niciodată exemplare de serie, nu se pot multiplica. (Aceste obiecte sînt deja denumite de numele comune, care clasifică realitatea prin denumiri generale, noționale).

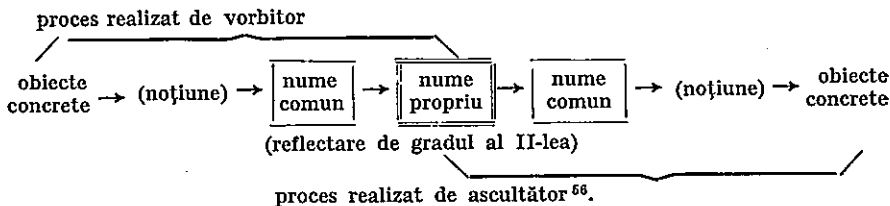
Conținutul numelor proprii este unic, individualizant și unificator (chiar dacă același complex sonor este aplicat la mai multe obiecte și chiar dacă aceste obiecte aparțin aceleiași clase), de aceea și denumirea cu nume proprii este o denumire superioară, individualizantă și unificatoare, care se produce nu înainte, ci după denumirea prin intermediul „universalilor”⁵⁵.

Schematic, procesul denominării se poate reprezenta astfel :

PENTRU NUMELE COMUNE

PENTRU NUMELE PROPRII

⁵⁵ E. Coseriu, *Teoria...*, p. 280.

⁵⁶ A se compara cu schema din articolul Sabinei Teiuș, *Referitor la...*, p. 8.

Unii cercetători neagă importanța teoretică a distincției între numele proprii și cele comune, considerând această încercare „artificială în ochii lingvistului” și „logic imposibilă”⁵⁷, iar numele proprii „străine vocabularului propriu-zis al limbii”⁵⁸. Alții ajung la clasificări noi, deosebite de cele tradiționale. Ch. Bally, de exemplu, împarte numele proprii în strict proprii sau legitime (adevărate), naturale⁵⁹, nume proprii mai puțin legitime, mai puțin adevărate (actualizate ocazional), și, în sfârșit, nume proprii (comparabile în mare măsură cu numele proprii „passepartout”) care sînt predestinate a fi nume proprii ale limbii, dar care devin ca atare numai „grâce à une situation donnée permanente”⁶⁰. Și F. Brunot înțelege prin nume „strict proprii” acele nume care aparțin unui singur obiect⁶¹. E. Pulgram împarte și el numele în trei categorii⁶². A. Gardiner, de asemenea, întrevede o categorie intermediară între numele proprii și cele comune, „common proper names”, în exemple de tipul: *The Plantagenets, the Romanoffs* etc⁶³. V. Brøndal consideră că diferența între numele proprii și cele comune nu are nici o legătură cu numărul obiectelor desemnate, aceasta fiind o concepție populară și arbitrară din punct de vedere logic, pentru că din timpul creștinismului primitiv și pînă astăzi nume ca *Petru* și *Ioan* s-au aplicat la mii de indivizi, iar *Washington* este numele a mai mult de 200 de localități din S.U.A.⁶⁴. De aceeași părere este și S. Ullmann, care consideră că diferența dintre numele proprii și cele comune „nu rezidă în « număr », așa cum susține gramatica tradițională, din moment ce în Anglia sînt mai mulți *Johni* decît mareșali”⁶⁵, iar în Franța „sînt mii de *Jeani*, dar nu există decît un președinte al Republicii”⁶⁶.

Dar numărul mare de indivizi care poartă același nume nu ne împiedică să-i distingem; conținutul fiecărui nume rămîne un conținut unic. Dintre mulți *Johni* ai Angliei, unul sau mai mulți pot fi mareșali, iar dintre miile de *Jeani* din Franța unul sau mai mulți pot fi, pe rînd, președinți. Cuvintele *Jean* și *președinte* nu sînt sinonime, chiar dacă președintele respectiv se numește *Jean*, termenii sînt în acest caz *coreferenți*⁶⁷. Franța are un președinte și numai unul, dar el este un singur *Jean* din miile existente. Că unul din *Jeani* a ajuns președinte nu înseamnă decît că sensul cuvîntului respectiv a primit un *sem* în plus care-i întregește sfera de conținut și totodată individualitatea, deosebindu-l de alt *Jean* care nu este președinte, ci contabil, să zicem.

Obiecțiile aduse încercării teoretice de separare a numelor proprii de cele comune, prin invocarea unor criterii care vizează „numărul” obiectelor desemnate, sînt — după E. Coseriu — superficiale și, pe alocuri,

⁵⁷ A. Dauzat, *Les noms de personnes. Origine et évolution*, Paris, 1946, p. 1.

⁵⁸ J. Marouzeau, *Précis de stylistique française*, Paris, 1963, p. 124.

⁵⁹ Un fel de nume propriu ideal.

⁶⁰ *Linguistique générale et linguistique française*, Berna, 1950, p. 81, nota 2.

⁶¹ *La pensée...*, p. 95.

⁶² *Individual name, class name, common noun*, în *VI. internationaler Kongress für Namenforschung*, München, Band III, 1961, p. 828.

⁶³ *The Theory of Proper Names*, London, 1940, p. 21 și urm.

⁶⁴ *Ordklasserne*, Copenhaga, 1928, p. 43—46; apud E. Coseriu, *Teoria...*, p. 266.

⁶⁵ *Words and their Use*, London, 1951, p. 34; apud E. Coseriu, *Teoria...*, p. 267.

⁶⁶ *Précis de sémantique française*, Paris — Berna, 1959, p. 24.

⁶⁷ S. Stati, *Interferențe...*, p. 195.

viciate de ambiguitate. Ele se datoresc — spune același Coseriu — unei exigențe nejustificate de *biunivocitate* și unei ciudate confuzii referitoare la conceptul de „cuvînt”. El recomandă pentru diferența între numele *multivoce* și *plurivalente* sau *universale* pe E. Husserl⁶⁸, iar între nume *univoce* și *echivoce* pe J. St. Mill⁶⁹.

Numele proprii se caracterizează prin *unicitate*, *unitate* și *unidimensionalitate*, iar numele comune sînt *generice*, *plurivalente* și *bidimensionale*⁷⁰.

În concluzie, în urmărirea procesului de denominare cu nume proprii și implicit în realizarea funcției lor semiotice, trebuie să ținem cont atît de obiectele concrete, cît și de noțiunile ce se realizează (la nivelul apelativelor) pornindu-se de la aceste obiecte și, bineînțeles, de complexul sonor care îmbracă, să zicem așa, a doua oară aceste noțiuni.

Semnul lingvistic-nume propriu reprezintă, ca și numele comun, o structură a trei elemente: *complex sonor* (forma), *semnificație* (conținutul) și *referent* (corespondentul său real). Numele propriu diferă de numele comun nu atît prin structura sa, cît prin rolul și raportul diferit pe care îl au elementele acestei structuri unele față de altele.

Reamintim că expunerea de față nu are pretenția de a pune capăt discuției referitoare la numele proprii și conținutul lor. Menirea ei este doar aceea de a atrage atenția asupra faptului (uneori neglijat, alteori condamnat) că numele proprii au și ele un înțeles. Cercetările ulterioare vor confirma sau infirma, cu argumente de aceeași natură sau poate cu altele, mai convingătoare, această idee⁷¹.

R É S U M É

Dans la théorie, très controversée, des noms propres, l'auteur se situe sur la position de ceux qui soutiennent que les noms propres, tout comme les noms communs, ont un contenu. Le contenu des noms propres est un contenu unique. On essaie de démontrer aussi, à l'aide d'arguments d'ordre logique et linguistique, en quoi consiste ce contenu: la relation rationnelle qui s'établit entre la forme du nom (le complexe sonore) et le reflet de l'objet par l'entremise de la

⁶⁸ *Logische Untersuchungen*, apud E. Coseriu, *Teoria...*, p. 267.

⁶⁹ *System of Logic*, apud E. Coseriu, *Teoria...*, p. 267—268.

⁷⁰ E. Coseriu, *Teoria...*, p. 278. Mărturisim că la data susținerii prezentei comunicări lucrarea lui Coseriu nu ne parvenise încă. Citatele frecvente, ca și trimiterile adăugate ulterior au în vedere mai ales terminologia și unele exemple. Cf. capitolul *El plural en los nombres propios*, p. 261—281.

⁷¹ Pentru numele proprii se mai pot consulta: O. S. Ahmanova, *Le „nom propre” en tant que catégorie linguistique*, în CL, III, 1958, supliment, p. 13—18; B. Trnka, *A Theory of Proper Names*, în CL, III, 1958, supliment, p. 519—522; J. Kuryłowicz, *La position linguistique du nom propre*, în „*Onomastica*”, Wrocław, 1956, p. 1—14; J. Balázs, *Le nom propre dans le système de signes linguistiques*, în *Atti del VII Congresso internazionale di scienze onomastiche*, Firenze, 1962, p. 153—159; Kálmán Bela, *A nevek világa*, Budapest, 1969, capitolul I, A. tulajdonnev, p. 7—10.

notion, relation qui est close par un bagage informationnel capable de distinguer des objets pris en particulier.

En considérant que le processus de la dénomination et, implicitement, de la réalisation de la fonction sémiotique des noms propres part toujours de l'objet -- les mots constituant « le corrélatif linguistique de la réalité extralinguistique » -- l'auteur souligne le fait que pour comprendre « le véritable » contenu d'un nom propre il est nécessaire qu'on connaisse parfaitement son correspondant réel, son rôle et son importance sociaux dans la complexité des relations établies entre les hommes.

La dénomination à l'aide des noms propres est une dénomination supérieure qui individualise et qui se produit non avant mais après la dénomination par l'intermédiaire des « universaux ».

Iunie 1972

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

ASPECTE ALE UNEI SINTEZE TEORETICE ÎN STILISTICĂ

DE

MIRCEA BORCILĂ

1. Literatura noastră de specialitate a rămas fără o sistematizare de mare cuprindere și adâncime a problematicii domeniului atât de controversat al stilisticii, deși *Introducerea acad. Iorgu Iordan la Stilistica limbii române*, unele dintre articolele lui Tudor Vianu sau reflecțiile prof. Henri Jacquier conțineau, *in nuce*, coordonatele ei. Împreună cu lucrarea lui G. Ivănescu, *Limba poetică românească*, și cu bogatele contribuții ulterioare ale lui I. Coteanu sau cele ale lui B. Cazacu, acestea au constituit premise necesare și, în multe cazuri, puncte de sprijin pentru recenta sinteză a lui Ștefan Munteanu¹. Lucrarea apare într-un moment în care în teoria stilistică românească se afirmă puncte de vedere noi și fecunde, în contrast cu atâtea voci sceptice care insinuează, aiurea, ideea „agoniei” sau chiar a „morții stilisticii”². Evaluarea lucrării lui Șt. Munteanu, în acest context, ridică o serie de probleme de interes mai general, care ar merita să fie supuse unei atente discuții. Ne propunem să sugerăm aici câteva aspecte legate direct de problema posibilității de fundamentare a unei baze teoretice unitare pentru diferite orientări care se manifestă în sfera și sub numele stilisticii.

2. Faptul că stilistica n-a reușit pînă în prezent să-și delimiteze, în mod unanim, obiectul propriu și să-și traseze un cîmp de investigație unic constituie principalul argument al scepticilor și o inepuizabilă sursă de dispute sterile. Ni se pare că, pe lângă o serioasă doză de automisti-

¹ Șt. Munteanu, *Stil și expresivitate poetică*, București, Edit. Științifică, 1972, 280 p. Deși în „Cuvîntul înainte” autorul își asumă obiective excesiv de modeste, cartea nu poate fi judecată „în primul rînd” din perspectiva propusă, ea depășind net interesul didactic sau pur informativ. Este adevărat că, tocmai sub acest din urmă aspect, lucrarea nu acoperă importante porțiuni din spațiile mai noi ale cercetării. Dincolo de această lacună generală, ca și de unele inconsecvențe — provenite dintr-o apropiere pe alocuri prea mare față de izvoare și din concesii făcute descriptivismului —, ea constituie o temeinică sinteză științifică, u n i c ă la noi prin amploarea și profunzimea dezbaterii.

² Cf., de ex., M. Arrivé, *Postulats pour la description linguistiques des textes littéraires*, în „Langue française”, I, 1969, nr. 3, p. 13. Iminența unei inflații metodologice și teoretizante e denunțată la J. C. Coquet, *Poétique et linguistique*, în *Essais de sémiotique poétique*, Paris, Larousse, 1972, p. 26.

ficare — sesizabilă la mulți cercetători din această zonă —, motive de panică, *în principiu*, nu prea există. Chiar dacă stilistica nu ar avea un „domeniu” propriu sau, mai exact spus, dacă ar împărți cu alte discipline cîmpul de investigație faptică, pentru a-și certifica dreptul la existență științifică ar fi suficient ca ea să-și afirme un *unghi de abordare* propriu, în virtutea căruia să promoveze un *mod* de cercetare specific. Pentru a vorbi de o disciplină (și de *numai una*) ar trebui, însă, ca acest mod de abordare să fie unitar și să constituie o axiomă a oricărei cercetări.

În realitate, starea actuală *de fapt* nu ne îngăduie să afirmăm existența unei *singure* stilistici. Cunoscuta poziție a lui H. A. Hatzfeld, în această privință, împărtășită și de Șt. Munteanu (v. p. 88, 99), poate fi acceptată numai ca un deziderat. Exegeza profesorului timișorean este obligată, ea însăși, să accepte, drept punct de plecare, „concepția actuală că stilistica cuprinde un domeniu insuficient delimitat și că se poate vorbi sub acest aspect de mai multe stilistici sau de mai multe direcții ale stilisticii...” (p. 11), pe care le va grupa, apoi, după Ullmann, în „două drumuri”, ce „determină două tipuri de studii stilistice: unele care cercetează stilul unei limbi (*the style of a language*) și altele avînd ca obiect stilul scriitorului” (p. 88). Practic, deși se înscrie în principal în cea de-a doua categorie, lucrarea întreprinde un tenace efort de *unificare*, urmărind o întemeiere a „unei stilistici literare” din perspectiva unei stilistici *generale* a limbii. Ea propune, în acest scop, o sinteză proprie a teoriilor stilistice tradiționale (stilistica retorică, teoria expresivității, stilistica psihologico-estetică sau „literară”), fără să facă abstracție însă de „orientările mai noi” (poetica lingvistică dezvoltată de structuralismul praghez și danez, stilistica italiană actuală).

3. Cum se poate observa de pe acum, efortul sintetic al lui Șt. Munteanu se exercită dintr-un alt unghi și într-un alt cadru teoretic general decît cel inițiat în ultima vreme la noi de stilistica numită „funcțională” (promovată mai ales sub impulsul lucrărilor lui I. Coteanu), deși, aproape paradoxal, ambele orientări se sprijină, în parte, pe unele teze ale școlii structuraliste pragheze și se dezvoltă, în fond, din premise apropiate.

Ca și teoria funcționalistă, Ștefan Munteanu își delimitează poziția inițială printr-o critică a concepției saussuriene a limbajului³. Demersul său teoretic se dezvoltă din postulatul că „semnele sînt purtătoare de semnificații. Stilistica pornește pentru noi de la această teză teoretică fundamentală a lingvisticii ca știință a semnificațiilor, căutînd îndărătul semnelor *motivarea* întrebunțării lor în funcție de un *conținut* de *gîndire* care a *impus* utilizarea lor...” (subl. n. — p. 8). Acest punct de sprijin, în esență un derivat al principiului gnoseologic al reflectării, ni se pare de o importanță cardinală. Ca și teoria funcționalistă, el nu consideră așadar limba în sine, ci ca reflex al unei realități extralingvistice; ambele concepții interpretează apoi această relație ca una de *determinare*, opunîndu-se, în acest fel, radical, tuturor teoriilor

³ Cf., acum, o succintă critică de același gen la Margareta Quittner, *Cu privire la delimitarea noțiunii de stil verbal*, în StUBB, 1971, fasc. 1, p. 37, unde se propune o abordare funcțională deosebită de cea teoretizată de I. Coteanu, întemeiată mai mult pe unele sugestii ale școlii britanice.

formaliste sau „imanentiste” ale stilului, care au învădat literalmente cultura secolului nostru. Deosebirea dintre orientarea „funcționalistă” și cea promovată de lucrarea lui Șt. Munteanu apare la unul din termeni: dacă am substitui în formularea citată „conținutul de gândire” prin „conținut social-cultural”, am avea, în esență, baza de pornire a stilisticii funcționale.

4. În încercarea de a se defini un principiu fundamental de sinteză în stilistică, de importanță deosebită ni se pare elaborarea unui model de investigație dialectică a evoluției concepțiilor despre stil. Schița istorică a lui Ștefan Munteanu poate servi, prin cea mai bună parte a sa⁴, în această finalitate.

Cea dintâi opoziție pe baza căreia se poate schița o primă determinare a categoriei „conținut de gândire” este cea între stilistica antică și teoria expresivității a lui Bally. În această privință, Șt. Munteanu întreprinde o adevărată pledoarie pentru „reabilitarea” retoricii clasice. Lucrarea sa oferă cea dintâi argumentare mai amplă a tezei, susținute la noi de G. Ivănescu⁵, despre actualitatea ideilor antichității în materie de stil, teză care cunoaște, de câțiva ani, un spectaculos reviriment în diferite țări europene. Contribuția lui Șt. Munteanu, în acest context, se leagă tocmai de postulatul amintit: se demonstrează, după părerea noastră elocvent, că ideea centrală a retoricii antice este adaptarea necesară, organică (*prépon*), a expresiei la „conținutul variat al comunicării”, primordialitatea „substănței” în comunicare. Faptul istoric al negării retoricii de către teoria expresivității lingvistice a lui Bally poate fi explicat, în acest caz, prin ipoteza subtilă că excluderea „stilului” din domeniul noii „stilistici” s-a datorat unei identificări abuzive a conceptului de *stil* „cu acela de *ornatus* sau cu ceea ce se transmisese în acest sens din tradiția vechii retorici” (p. 40). Se oferă, astfel, o bună explicație a insistenței lui Bally asupra opoziției *prelucrat/spontan* și asupra laturii interne a fenomenului numit „expresivitate”; el include aici „emoțiile, sentimentele, impulsurile, cu un cuvânt reacțiile noastre interne față de lumea din jur” (p. 37) sau, în alți termeni, „latura internă a limbii ca expresie a voinței, a sentimentelor și emoțiilor omenești” (p. 103 — subl. n.). Șt. Munteanu propune, de fapt, o

⁴ Pe lângă faptul că e prima încercare mai amplă de acest gen la noi, consemnăm ca merit deosebit al unor contribuții ignorate până acum, mai ales din lingvistica românească (Hasdeu, Gruber, Philippide, Pușcariu, Blaga). În acest capitol ar fi de semnalat însă și unele omisiuni destul de importante (Paul Iorgovici, Maiorescu, Mihail Dragomirescu, Eugen Lovinescu). În unele paragrafe (ex. cele despre Iorgu Iordan, T. Vianu, școala pragueză, Riffaterre), prezentarea e mai mult descriptivă; nicăieri nu întâlnim, însă, judecăți pripite, superficiale sau subiective. (Am semnalat, totuși, un caz: incriminând subiectivismul analizelor lui Caracostea, autorul cade el însuși în acest păcat; compară p. 59 a lucrării cu D. Caracostea, *Expresivitatea limbii române*, București, 1942, p. 230—231).

⁵ Cf., acum în urmă: *Principii în studierea limbajului poetic*, în „Convorbiri literare”, 1972, nr. 10, p. 11, unde autorul analizează, din această perspectivă, un articol al subsemnatului din *Studii de limbă literară și filologie*, II, București, 1972, p. 95—124. (Trebuie spus că articolul nostru nu avea obiective primordiale stilistice — cum se precizează la p. 96 text și nota 4, 98 text și nota 12, 106 și 114 —, astfel încât o parte din observațiile teinice ale prof. G. Ivănescu, formulate și în numerele următoare ale revistei ieșene, sub titlul *Stilul lingvistic al lui Lucian Blaga*, îl vizează numai indirect).

negare a negației sau o sinteză a celor doi termeni ai opoziției (și, implicit, a celor două domenii definite prin „stil” și „expresivitate”), prin introducerea unui element de deosebită relevanță, după părerea noastră — conceptul de *a t i t u d i n e*: sinteza este posibilă „întrucât și într-un caz și în altul avem de-a face cu manifestarea unei *atitudini* a emițătorului mesajului, care transpare în faptele de limbă devenite astfel *fapte expresive*, adică *fapte de stil*” (p. 41). Paradoxul „stilisticii fără stil”, analizat cu acuitate de prof. Henri Jacquier⁶, ajunge, astfel, să fie soluționat prin acest concept; deși nu apare precizat mai riguros, conținutul acestuia ar putea fi descris (v. *infra*, 5), în termenii utilizați de Margareta Quittner, drept „raportarea emoțional-axiologică a vorbitorului față de subiectul comunicării sale, concepută sub forma unor reacții social-psihologice universale...”⁷.

O nouă opoziție istorică realizează apoi atitudinea „social-psihologică” a lui Bally și cea „individual-estetică” a lui Vossler. Ceea ce opune, de fapt, cele două orientări este accentuarea asupra unuia dintre cei doi poli ai conceptului de expresie (aspectul *afectiv-sociologic* la Bally și cel *imaginativ-estetic* la Vossler). Singura modalitate de rezolvare a acestei opoziții este sinteza dialectică. Deși sesizează just că „ignorarea unității dialectice dintre individual și general în limbă” este valabilă și în cazul lui Spitzer, ca și la Vossler, Șt. Munteanu tinde să considere poziția „individual-psihologică” a acestuia drept o asemenea sinteză, întrucât astfel „se anihilează distincția arbitrară făcută — din puncte de vedere deosebite — de Bally pe de o parte și de Vossler de cealaltă, în ce privește domeniul stilisticii” (p. 47, 48). Autorul ar fi putut găsi, credem, în această privință, un punct de sprijin în determinarea noțiunii de *formă internă*, ce prezintă suficiente elemente care să permită o reflectare a ambelor aspecte. În felul acesta și opoziția între atitudinea „individual-psihologică” și întreaga orientare strict formalistă din stilistica actuală, opoziție fundamentală pentru teoretizarea propriei sinteze, s-ar fi conturat, poate, mult mai pregnant.

Cu toate neajunsurile pe care le prezintă încă, imaginea evolutivă schițată aici, pe baza secțiunii istorice a cărții lui Șt. Munteanu, poate fi comparată, din punctul de vedere al unei sinteze a teoriei stilului, cu cea pe care o propune recent Lidia Sfirlea⁸, față de care prezintă, în mai multe privințe, deosebiri importante.

5. Din acest moment devine posibilă o raportare mai directă a concepției reprezentate de sinteza profesorului timișorean la teoria funcționalistă. „Conținutul de gândire” din formularea inițială (v. *supra*, 3) este legat, așadar, de conceptul de *individual*, în jurul căruia Șt. Munteanu urmărește o circumscriere a domeniului stilisticii. Tocmai în acest aspect pare să găsească stilistica funcțională punctul nevralgic al teoriilor anterioare⁹, reproșând, în general, o abordare nedialectală a lui.

⁶ H. Jacquier, *Réflexions sur le domaine de la stylistique*, în „Bulletin linguistique”, XII, 1944, p. 89—106.

⁷ Margareta Quittner, *art. cit.*, p. 42.

⁸ Lidia Sfirlea, *Stilul și obiectul stilisticii*, în CL, XVI, 1971, nr. 1, p. 122—124.

⁹ Cf., la noi, în special, I. Coteanu, *Considerații asupra structurii stilistice a limbii*, în *Probleme de lingvistică generală*, IV, 1962, p. 64—65, și Lidia Sfirlea, *loc. cit.*

Am văzut, însă, că Șt. Munteanu are în vedere posibilitatea acestei obiecții și o exercită, însuși, în critica pe care o face antecesorilor, ceea ce îi dă posibilitatea să se posteze din capul locului pe o poziție de principiu net consolidată: „o stilistică concepută ca un studiu al individualului în limbă nu este decât într-o contradicție aparentă cu cercetarea limbii ca sistem, întrucât cele două aspecte — și funcții — ale limbii alcătuiesc o unitate dialectică” (p. 8). Mai mult, chiar în „dialectica individual-general”, își va găsi lucrarea sa un punct de sprijin la nivelul epistemologic, pentru schițarea unei fundamentări filozofice a teoriei stilului, cerință pe care o considerăm de maximă importanță. Disociind *individualul de accidental* și plasându-l în cadrul relației dialectice *esență-fenomen*, Șt. Munteanu probează, după părerea noastră, relevanța conceptului său central prin faptul că, la acest nivel foarte general, el poate da seama de dihotomia esențială a limbajului („uzual” — „artistic” sau „poetic”), subliniată de cercetătorii dintotdeauna, dar nereflectată adecvat, credem, cel puțin deocamdată, în teoria funcțională a stilurilor limbii¹⁰. Argumentarea autorului se referă la teza hegeliană despre „contradicția fundamentală inerentă oricărei limbi” între caracterul „universal” al acesteia și „experiența individuală” a vorbitorului. În interiorul acestei contradicții poate fi plasată linia de demarcație între *t e n d i n ța* „limbii comune” și a celei „poetice”: „în vreme ce tendința firească a limbii e spre generalizare și abstractizare, iar cea a limbii *l i t e r a r e*¹¹ spre unitate și corectitudine în raport cu norma, arta recomandă, dimpotrivă, ca etapă provizorie, dar necesară, individualizarea” (p. 109—110). Șt. Munteanu insistă judicios asupra finalității gnoseologice a limbajului artistic, care „mediază cunoașterea universalului prin faptele individuale...” (p. 107). Aici apare însă pericolul unor confuzii de planuri. Nu știm, adică, dacă aceste „fapte individuale” aparțin structurii „limbii poetice” ca atare sau artei ca „limbaj”, în sens larg (personaje, acțiuni etc.). Problema ar merita, oricum, să fie reluată și aprofundată, pentru a conferi un grad mai mare de certitudine și de specificare concluziei după care, prin modul în care funcționează în această sferă, individualul „pare să rezolve contradicția inerentă a limbajului, semnalată de Hegel, între individual și universal, în sensul că reface procesul de la *existență* la *esență*” (p. 110). S-ar putea reveni, de asemenea, și asupra modului în care este aplicată contradicția dintre *existență* și *esență* la realitățile limbajului (preluată în formularea lui Leibniz; cf. p. 104—105), prin valorificarea excepționalelor disociații ale lui Heidegger în această privință¹².

Reluând relaționarea posibilă cu stilistica funcțională, nu s-ar putea afirma, cu deplină îndreptățire, nici că încercarea de fundamentare a statutului epistemologic al individualului în limbaj, pe care o întreprinde

¹⁰ V. și observațiile asupra *Tratatului de lingvistică generală*, în numărul de față din CL, p. 343.

¹¹ N. n.: termen utilizat inconsecvent în lucrarea lui Șt. Munteanu (cf. p. 105, 109, 207, 210), ca și cel de *valoare* (cf. p. 136, 140, 157, 159, 167—168) sau *semnificație* (p. 156—157).

¹² O dezbatere temeinică a acestora, în studiile mai vechi ale lui J. Löhrmann, *Martin Heideggers „Ontologische Differenz” und die Sprache*, în „Lexis”, I, 1948, p. 49—106, și B. Alleman, *Heidegger et la langue*, în idem, *Hölderlin et Heidegger* [traduit de l'allemand par François Fédier], Paris, 1959, în sp. p. 142—150; (v. și recent, la noi, Al. Boboc, *Existență și limbaj în concepția lui Martin Heidegger*, în vol. *Existență, cunoaștere, acțiune*, București, 1971, p. 111—130, care, din păcate, nu se referă la studiile menționate aici).

Șt. Munteanu, ar încălca ierarhia conceptuală general-particular-individual, cum pare să rezulte din mai multe formulări concrete din text. Trebuie remarcat că Șt. Munteanu face abstracție de relația individual-particular, întrucât interpretează individualul în orice act de comunicare prin intermediul conceptului de *intersubiectivitate*, introdus de E. Benveniste. Această soluție, care reprezintă o poziție nouă în stilistica noastră, ar putea interesa și teoria funcțională, în încercările ei de a depăși „dificultatea” teoretică a „reintegrării aspectului individual artistic în cercetare”¹³.

În sfârșit, și cu aceasta atingem punctul cel mai sensibil, *nu credem* că unei concepții care propune individualul la baza unei teorii a stilului i s-ar putea aduce, *ipso facto*, obiecția că „neglijează factorul social”¹⁴. Șt. Munteanu insistă, de la început, asupra necesității unei determinări mai largi a individualității ca „modalitate de gândire și de percepere a lumii, în care sînt implicați factori intelectuali și culturali [cu alte cuvinte, de natură *sociologică* — n.n.], precum și factori psihologici...” (p. 20). Acest aspect se va regăsi, desigur, și în postulatul inițial al lucrării, dacă ținem seamă că prin „conținuturi de gândire” [spațiarea n. — M.B.] trebuie să înțelegem, cel puțin în parte, ceva determinat obiectiv, social¹⁵. Poate că însuși acest concept — a cărui formulare ar trebui, oricum, modificată, pentru că nu corespunde și conținutului afectiv-emoțional al „expresivității” — ar putea fi restructurat, în acest sens, printr-o apropiere mai mare de ceea ce s-ar numi *conținut de experiență* în filozofia stilului a lui G. Granger¹⁶. Aproximarea propusă ni se pare cu atât mai necesară, din punctul de vedere al sintezei lui Șt. Munteanu, cu cît ea ar valida pe deplin relația între *individual* și *intersubiectivitate* și ar preciza mai riguros conceptul de *atitudine stilistică* sau *individuală* (v. p. 18—20). Acesta a putut fi indus și dezvoltat de autor din cunoștințele considerației ale lui Tudor Vianu (v. p. 18), dar el nu exploatează în întregime conținutul său de acolo, fiind pe de altă parte și mai cuprinzător. În perspectiva sintezei pe care o urmărim, termenul *atitudine stilistică* apare, la prima vedere, ca un corelat pe plan subiectiv al celui de *situație*, dezvoltat de teoria funcțională¹⁷. Șt. Munteanu a avut însă buna intuiție de a încerca o eliberare a conceptului său de coloratura lui pur subiectivă, prin integrarea în teoria comunicației (v. p. 18—19), unde el poate vădi, într-adevăr,

¹³ Lidia Sfirlea, *art. cit.*, p. 124. Cf. însă, ulterior, I. Coteanu, *Reflecții asupra stilisticii funcționale*, în *Studii de limbă literară și filologie*, II, București, 1972, p. 143.

¹⁴ Lidia Sfirlea, *art. cit.*, p. 123, nota 8 (observația e formulată cu privire la concepția retorică).

¹⁵ Aserțiunea este confirmată indirect și de Margareta Quittner (*art. cit.*, p. 42) atunci cînd observă că „raportarea emoțional-axiologică” din statistica retorică, pe care am văzut că Șt. Munteanu o include prin conceptul de *atitudine*, „comportă, pe lângă elemente subiective, o serie de condiționări obiective, impuse de microcontextul situației și de macrocontextul social-cultural (nevoile practicii sociale, nivelul cunoașterii sociale, sisteme de evaluare)...”.

¹⁶ Cf. G. Granger, *Essai d'une philosophie du style*, Paris, Armand Colin, 1968 (mai ales p. 5—18 și 297—304). Am discutat unele aspecte ale acestei filozofii a stilului în *Noi contribuții la o teorie a stilului*, „Steaua”, XXII, nr. 6, p. 24.

¹⁷ Cf. I. Coteanu, *Reflecții...*, p. 142, și Margareta Quittner, *art. cit.*, p. 42, 44, 46. Termenul „situație” apare utilizat și la Șt. Munteanu, într-un alt context, împrumutat de la I. Fónagy (v. p. 133—134).

reale virtuți constructive. *Atitudinea stilistică* devine în acest cadru „un punct de contact între planul emițătorului mesajului și acela al recepto- rului lui, care se realizează și se obiectivează într-o zonă de inter- ferență sau de coincidență dintre două planuri ale aceleiași comunicări” (p. 19; subl. n. — M. B.). Pornind de aici ar fi posibilă, mai întâi, depă- șirea restrîngerii la emițător, care constituie, credem, limita esențială a teoriei „expresivității”, și definirea unei funcții stilistice a limbii, care să prezinte o serie de avantaje capitale: (a) nu s-ar confunda cu funcția de comunicare, dar nici nu i s-ar opune disjunctiv, ci între ele ar exista un raport de implicație; (b) nu s-ar restrînge la un anumit do- meniu de manifestare a limbii și nici nu s-ar defini exclusiv prin structura formală a mesajului (cum este și cazul *funcției poetice* a lui R. Jakobson, sau al *funcției stilistice* a lui M. Riffaterre). Lucrarea lui Șt. Munteanu nu este, însă, suficient de consecventă în desprinderea conceptului de planul emițătorului (v. p. 41) și nu întreprinde o dezvoltare a lui în cadrul teoriei comunicației. Autorul se mulțumește să postuleze că „efectul pe planul enunțului [n. n. mesajului]” al „noțiunii de *atitudine stilistică*” este „*cali- tatea stilului*” pe care o numește *expresivitate*, și să întreprindă apoi o „teorie a expresivității”, în care *atitudinea stilistică* transpare destul de vag sub alte denumiri (v. *infra*, 6.2.).

6. Observațiile de mai sus îndreptățesc, credem, concluzia că cele două stilistici nu se exclud, ci sînt complementare. Sinteză lui Șt. Mun- teanu adoptă, în fond, tot o perspectivă funcțională (prin centrarea asupra caracterului „motivată”, „impus”, al întrebuintării semnului). Numai că ea dezvoltă o teorie proprie a „expresivității”, pentru care propune o fundamentare mai largă, lingvistică și psihologico-estetică. Izvorul expresivității este postat în „raportul de solidaritate [ce] se stabilește între forma expresiei și forma conținutului, acest raport fiind pus, totodată, în relație cu realitatea extralingvistică, înțeleasă ca sub- stanță, determinată ontologic, a gândirii umane”. Fenomenul apare de- terminat, astfel, printr-un raport de dublă dependență: „pe de o parte o relație între două forme ale elementelor semnului lingvistic (expresie și conținut), pe de altă parte — și concomitent — o relație între această unitate constituită și realitatea desemnată prin ea” (p. 122). În această reevaluare a unui concept care a fost considerat, pe bună dreptate, „prin- cipala sursă de confuzii”¹⁸ în domeniul stilisticii, trebuie descoperită, de fapt, adevărata contribuție originală a lucrării.

6.1. Sub aspect lingvistic, deși posedăm aproximări apropiate¹⁹, Șt. Munteanu este cel dintîi la noi care explică expresivitatea pornind de la structura semnului propusă de Hjelmslev. Oarecum similar procedase anterior Jean Cohen în stabilirea distincției între limbajul prozei și cel al poeziei, cu deosebirea esențială, însă, că acesta vede originea diferențierii

¹⁸ Lidia Sîrlea, *art. cit.*, p. 130.

¹⁹ Acest sens „oarecum etimologic” al termenului a fost surprins, izolat, și la acad. Iorgu Iordan și aproximat în mod similar de Lidia Sîrlea (cf. *art. cit.*, p. 123—133: „calitatea expresiei de a corespunde conținutului, forța semnificantului de a fi un ecou, de a sugera — într-un fel oarecare — semnificatul”) și I. Coteanu (*Considerații...*, p. 81: „expresivitatea este o va- loare realizată cu ajutorul unor contexte astfel întocmite încît să se provoace o deplasare pe planuri în conținutul semnelor lingvistice”).

exclusiv în forma mesajului, fără a implica și substanța lui, pe cînd autorul român se întemeiază pe poziția, evident superioară, conform căreia „forma trebuie luată în considerare numai ca element al unei unități dialectice, adică în raport cu substanța” (p. 120, nota 1) ²⁰.

În noua sa fundamentare lingvistică, conceptul recîștigă perspective teoretice. Expresivitatea nu mai apare ca o funcție a limbii, opusă celei de comunicare, dar nici ca un „aspect” sau ca o „însușire” a vorbirii (*parole*), depinzînd direct de execuția mesajului și de relația concretă, foarte variabilă, între emițător și receptor ²¹, ci ea ține de natura intimă a limbajului, manifestîndu-se în procesul de funcționare a semnului lingvistic. Fiind postat într-o dublă relație, dintre care una angajează aspectul obiectiv al structurii semnului, fenomenul poate servi drept bază a unei delimitări fundamentale, de principiu, între limbajul artistic și cel non-artistic, în funcție de gradul sau tipul de expresivitate: „stilul artistic” (sau limbajul poetic) se opune tuturor celorlalte luate în bloc, dar nu atît ca formă mai „îngrijită” sau „prelucrată”, cît ca limbaj mai expresiv ²². Lucrarea lui Șt. Munteanu efectuează, deși nu suficient de aprofundat, o delimitare între modul în care se realizează concret expresivitatea stilistică în sfera esteticului (*expresivitate poetică*) și în afara ei (*expresivitate lingvistică*). Precizările imediate, atîtea cîte se aduc, pledează, oricum, pentru ideea că se poate explica, în acest fel, mult mai convingător decît prin conceptele tradiționale de *abatere*, *deviere*, *anomalie* (față de „limba comună”) sau *alegere*, *selecție* (din mijloacele oferite de aceasta), statutul funcțional al limbajului poetic în sistemul limbii (v. p. 123—131). Soluția aceasta oferă destule elemente și pentru argumentarea tezei „plusului de informație” pe care îl comportă expresia artistică în raport cu cea uzuală (v. p. 166), teză care cîștigă tot mai mulți adepți între teoreticienii de astăzi.

6.2. Sub aspect psihologico-estetic, argumentarea lui Șt. Munteanu se întemeiază pe corelarea teoriei lui Karl Bühler despre „funcția reprezentativă” a limbii (*Darstellungs Funktion*) cu faimoasa teză a esteticii hegeliene conform căreia „adevăratul izvor al limbajului poetic” nu rezidă în cuvinte, ci în „felul reprezentării”.

Vom sesiza aici doar efortul autorului de a integra „expresivitatea poetică” într-o teorie unitară asupra limbajului și consecvența de principiu, în acest sens, cu premisele sale inițiale. Domeniul expresivității stilistice apare structurat bipolar în virtutea unei determinări extralingvistice, psihologico-estetice, dar s-ar putea ușor întreprinde o racordare a acestui „nou” conținut la conceptul inițial de *atitudine*, căci în reformularea autorului „expresivitatea variantei artistice este

²⁰ Șt. Munteanu insistase asupra acestui aspect și într-o discuție critică a cărții lingvistului francez, *Structure du langage poétique* (v. „Analele Universității din Timișoara”, Seria științe filologice, V, 1967, p. 276—281). Amintim că, anterior cărții lui J. Cohen, lingvistul belgian N. Ruwet discutase, în *L'analyse structurale de la poésie*, „Linguistics”, 1963, nr. 2, p. 38—59, raportul între sunet și sens în poezie, pornind de la teoria funcției poetice a lui R. Jakobson, într-o perspectivă hjelmsleviană, ca relație între două substanțe (fonică și semantică). În definirea specificului limbajului poetic, P. Miclău se bazează și el pe relațiile din interiorul semnului, pe care, pornind de la Hjelmslev, le interpretează însă în mod original [cf. *infra*, p. 342].

²¹ Lidia Sfirlea, *art. cit.*, p. 133.

²² Cf. și I. Coteanu, *Considerații...*, p. 77, și *Structura stilistică a limbii*, în *Elemente de lingvistică structurală*, București, 1967, p. 219.

motivată de această modalitate specială de reprezentare a faptelor, asociate cu trăirea lor, care situează comunicarea într-un plan intuitiv și emoțional totodată” (p. 169). Autorul ajunge să opereze, pe această bază (v. p. 205), o distincție de „natură” și „calitate” între „reprezentarea semantică (lingvistică)” și „reprezentarea stilistică (estetică)”. Sub acest aspect, însă, teoretizarea sa merită să fie supusă unui examen mai amănunțit.

7. În ce măsură condiționarea psihologico-estetică a stilului ar putea „îndepărta de la o rezolvare strict lingvistică a problemei”²³? Ne îngăduim să credem că soluția analizată de noi aici nu este de loc mai puțin *lingvistică* decât cea propusă de teoria funcțională. Dimpotrivă, ni se pare că teoria stilurilor limbii concepe funcționalitatea lingvistică exclusiv din direcția determinărilor exterioare, extralingvistice, pe când Șt. Munteanu alege locul de intersecție al determinării exterioare cu perspectiva semiotică a funcționării semnului. Ambele doctrine fiind funcționale, soluția din urmă prezintă așadar, după convingerea noastră, avantajul fundamental că se potrivește cu o concepție dialectică a procesului reflectării — ca interacțiune între factorul obiectiv și cel subiectiv — și angajează, în același timp, dinamica interioară a semnului, care ține de esența limbajului.

Ne-am opri, însă, tocmai asupra fundamentării lingvistice propuse, care necesită, credem, o serie de precizări și comportă, încă, destule discuții. Obiecția noastră principală vizează un aspect esențial al teoriei propuse, și anume modul în care e concepută funcționarea semnului în procesul de generare a expresivității.

Autorul urmărește să explice fenomenul expresivității pe baza unei teze a lui I. Fónagy, pe care o reproducem pentru importanța care i se acordă (v. p. 133, 205—206): „Semnele lingvistice nu sînt percepute ca semne decât prin referire la alte obiecte. Ceea ce înseamnă că semnul nu poate funcționa, nu poate exista ca semn, decât dacă el nu are existență proprie. Atenția noastră se îndreaptă de la *sunetul* emis prin limbă, pentru a nu considera decât fonemul, și de la fonem atenția noastră se îndreaptă asupra morfemului, iar de aici la frază și de la frază la context, la situația în care fraza se inserează și pe care o implică”. Teza îi servește lui Șt. Munteanu pentru a plasa, după Hegel, izvorul „limbajului poetic” în modalitatea reprezentării (cuvintele „sînt simple *semne*”, credea și Hegel) și de a argumenta ideea că „facultatea” fundamentală a acestui limbaj este de „a spori pe căi multiple capacitatea de reprezentare a faptelor, de a le actualiza în chip pregnant în conștiința noastră și de a adînci astfel cunoașterea” (p. 132). Chiar în contextul concepției sale, însă, teza lui Fónagy prezintă, din păcate, neajunsuri grave, provenite din faptul că nu explică acceptabil relația din interiorul semnului *lingvistic* în poezie. Dacă sunetul nu ar avea și „existență proprie” în limbajul poetic am mai putea defini expresivitatea poetică drept „o modalitate de cunoaștere și trăire, prin reducerea pînă la identificare a

²³ Cf. observația de principiu a lui I. Coteanu, *Structura stilistică...*, p. 212, asupra teoriei lui Bally.

distanței dintre concept și complexul sonor, fuzionate ambele în mijloace de reprezentare semantică și emoțională” (p. 121)? Dacă recepția poetică n-ar „considera decît fonemul” și *sunetele* n-ar fi percepute „decît prin referire la alte obiecte” am mai putea afirma, pe bună dreptate, că „semnificația lingvistică și stilistică nu rezultă din asocierea celor două planuri, ci este produsul unei fuziuni dintre elementele sonore și semnificative” (p. 133)? Teza lui Fónagy minimalizează inadmisibil rolul elementului sonor în poezie și ea poate fi combătută chiar cu argumentele lui Șt. Munteanu, care face o deosebire între „cuvînt ca semn lingvistic și cuvîntul poetic ca simbol” (p. 159) și îl citează de mai multe ori pe Blaga, pentru a sublinia că în cazul limbajului poetic „însuși corpul sonor al cuvîntului este privit și ca substanță, iar nu numai ca formă” (p. 121, 168). Din păcate autorul nu se situează ferm pe această din urmă poziție și, în consecință, teoretizarea sa suportă în destule locuri obiecția adusă tezei lingvistului maghiar. Tinzînd să înțeleagă arta verbală mai mult ca o „Potențare” a funcției de reprezentare a cuvîntului (p. 132; în sensul lui K. Bühler), decît ca o „modalitate specifică de reprezentare” (p. 169), reflex polar al unei *atitudini stilistice* (v. și *supra*, 6.2.), Șt. Munteanu nu poate, de cele mai multe ori, depăși poziția hegeliană și ajunge să exagereze în acest fel rolul imaginii în dauna „cuvîntului” în limbajul poetic (v. p. 174—176). Din această cauză, concepția sa nu poate explica satisfăcător un fenomen esențial ca cel al ambiguității sau obscurității expresiei poetice (v. p. 108—206, unde se explică adecvat numai tipul de ambiguitate determinată de relațiile strict sintagmatice).

Credem că aceste limite, ca și unele contradicții la care ajunge autorul, au fost impuse lucrării analizate numai în momentul în care s-a acceptat, prea ușor și fără nici o delimitare, optica tezei lui Fónagy (bazată și ea pe textul lui Hegel) cu privire la natura raporturilor semiotice în limbajul poetic. Rezolvarea acceptabilă și conformă cu premisele cercetării ar fi fost, după opinia noastră, aceea de a se întemeia disocierea între expresivitatea lingvistică și cea poetică pe teza naturii duble a cuvîntului și a posibilității lui de a funcționa atît ca „simplu semn”, cum spunea Hegel, cît și ca simbol (ipostază în care el are și o existență proprie).

Am relevat unele aspecte ale acestei concepții în gîndirea lui Lucian Blaga²⁴, iar Ștefan Munteanu a fost cel dintîi lingvist care a subliniat importanța ideilor acestui mare poet și teoretician în materie de limbaj poetic. Profesorul timișorean își însușește teza poetului despre caracterul „integral și secret metaforic al limbajului poetic” (prin „fuzionarea substanței sonore și a semnificației” — v. p. 185—186), dar nu extrage de aci toate consecințele care s-ar fi impus pentru propria sa concepție. În lumina tezei menționate, „expresivitatea” teoretizată de Șt. Munteanu

²⁴ *Teoria limbajului poetic la Blaga*, în „Limbă și literatură”, 1972, nr. 1, p. 40—42. (În acest articol, dintr-o regretabilă eroare de corectură, nota 27 a rămas nemarcată în text, la p. 37, r. 1, creîndu-se astfel o inadvertență între numerotarea din text și cea din note pînă la cifra 47, p. 39, r. 4 de jos — și nu r. 2.) V. și *Elemente de filozofie a limbii în gîndirea lui Lucian Blaga*, în „Revista de filozofie”, 1969, nr. 12, p. 1 486—1 487.

ar apărea ca reflexul în planul limbajului al unei situații semiotice fundamentale, realizat pe o scară ascendentă de la „relevanța abstractă” (*abs-trakten Relevanz* a lui K. Bühler) la relevanța fuzionată „abstract-sensibilă” („reprezentarea profundă și revelatorie”, prin care își definește și Ștefan Munteanu categoria de „expresivitate poetică” v. p. 120). În acest fel, s-ar fi putut preciza, dezvolta și formula întreaga concepție, în mod unitar și, credem, mai adecvat, pe baza unei teze de care autorul s-a apropiat, la un moment dat, foarte mult (v. p. 160). — Impresia noastră este că sinteza lui Șt. Munteanu ajungea, oricum, aici, dacă postulatul inițial despre caracterul „motivată”, „impus” al întrebuirii semnului lingvistic era suficient dezvoltat și întemeiat teoretic, cu instrumentele de astăzi ale teoriei limbajului. Concepția lucrării ar fi avut numai de câștigat prin confruntarea cu pledoariile actuale pentru reformularea tezei caracterului arbitrar al semnului lingvistic²⁵. Ea ar fi fost, credem, bine servită și printr-o apropiere de perspectiva generativă asupra limbajului, care rămîne, din păcate, cu totul străină lucrării (v., totuși, p. 102, nota 5).

3. Am considerat nimerit prilejul apariției acestei lucrări pentru a pune în discuție — prin câteva relaționări între „stilistica literară” tradițională, așa cum apare ea reîntemeiată la Șt. Munteanu, și teoria stilurilor funcționale — problema necesității de a asigura o bază teoretică mai generală, comună, acestor două perspective diferite de abordare a fenomenului stilistic. Avem impresia că dezvoltarea paralelă a celor două direcții a ajuns în momentul în care, din dorința legitimă de a impune specificitatea fiecărui criteriu în parte, se prefigurează afirmarea unor tendințe exclusiviste.

Instructiv este faptul că însăși sinteza lui Șt. Munteanu, foarte receptivă altfel, se delimitează destul de categoric în această privință și, pornind de la o constatare judicioasă (criteriul socio-stilistic „situează pe plan orizontal compartimente deosebite calitativ ale cercetării filologice” — p. 85), nu admite perspectiva funcțională ca aparținînd disciplinei *stilisticii* (p. 86—87), în centrul căreia am văzut că preconizează, drept secțiune principală (p. 18), o teorie a expresivității poetice. Trebuie semnalat, însă, că, practic, el nu exclude din cercetare trăsăturile specifice dispuse în dimensiunea social-culturală a limbii, ci le atrage în perspectiva proprie (v. p. 157—158, 237—266) unde acestea își schimbă funcționalitatea, dobîndind „valori stilistice”.

O reacție de același gen ne întîmpină din partea opusă: Lidia Sfirlea neagă justificarea unei „stilistici literare” atît în domeniul lingvisticii, cît și în cel al esteticii, infirmînd, implicit, existența unor deosebiri esențiale, în planul variațiilor funcționale ale limbii, între sectorul artistic și celelalte sectoare de activitate socială. Dacă, însă, „estetica nu e îndreptățită

²⁵ Autorul trimite, pentru istoricul problemei, la E. Coseriu (p. 159, n. 1). V. însă studiul fundamental al lui R. Jakobson, *À la recherche de l'essence du langage*, în „Diogenes”, nr. 51, 1965, p. 37—54, pe care, de altfel, Șt. Munteanu îl citează în cartea sa (v. p. 201, nota 1). O bază teoretică originală, în această privință, oferă recent, la noi, P. Miclău (cf. *Le signe linguistique*, Paris, Klincksieck, 1970, p. 104—127, și *Sistemul limbajului*, în *Sistemele limbii*, București, 1970, p. 7—26).

să-și creeze o disciplină aparte, care să studieze expresia beletristică independent de expresia artistică în general”, deoarece scopul esteticianului este „cunoașterea artei, nu a limbii”²⁶; dacă lingvistica „cercetează structura generală a limbii”, iar stilistica (= lingvistică) „al doilea sistem de «grairuri» și «dialecte» ale unei limbii”, ne întrebăm cine rămâne să se ocupe cu studiul limbii ca artă, cu structura generală a limbajului artistic? Acesta nu este, în mod sigur, un „stil funcțional” ca oricare altul, o dată ce autoarea însăși recunoaște că el se opune tuturor celorlalte ca un „alt tip de comunicare”²⁷. Ni se pare că, în delimitarea tranșantă pe care o propune cercetătoarea din București, rămâne abandonat un important teritoriu interdisciplinar, ce se circumscrie tocmai la „punctul de întâlnire a celor două domenii (limbă + artă = beletristică)”²⁸. Mai ponderat se exprimă I. Coteanu: „obiectul stilisticii este limba în întregime, dar cercetată numai în funcțiile ei social-culturale”, iar „toate stilisticile limbajului artistic, inclusiv cea parte a poeziei care tratează expresia, nu reprezintă față de teoria funcțională decât modalități de explicare a unei variante”, care „pot fi deci [în „importante fragmente”] luate în considerație de teoria funcțională”²⁹. [spațierea n. — M. B.]

Observațiile schițate pe marginea cărții lui Șt. Munteanu confirmă, credem, poziția anterioară a lui I. Coteanu; după care „teoria stilurilor și a limbajelor ar trebui să fie precedată în lucrările de ansamblu asupra stilisticii de teoria expresivității”³⁰. Considerăm însă, ca și Ștefan Munteanu, că criteriul expresivității, fiind mai aproape de structura intimă a semnului lingvistic, este cel care trebuie să dea seamă de opoziția fundamentală între limbajul uzual și cel artistic și că, deci, el nu poate fi aplicat, tocmai în virtutea respectării nivelului de generalitate, „după criteriul social-cultural”³¹ [subl. n. — M. B.]. Teoria expresivității trebuie să asigure însă o bază generală suficient de largă atât pentru a explica această opoziție fundamentală — cu alte cuvinte pentru a putea întemeia o teorie a limbajului poetic³², cât și pentru „ilustrarea diverselor trepte de concretizare” din structura stilistică a limbii — deci pentru a întemeia teoria „funcțională”. Am propus în acest sens, după modelul lui Granger [*supra*, 5], lărgirea postulatului fundamental al teoriei expresivității prezentate de Șt. Munteanu, prin asimilarea, drept concept central, a unui termen de conținut derivat din generalizarea accepției marxiste a „practicii sociale”. S-ar putea crea în acest fel o punte de legătură între, dacă nu chiar o bază co-

²⁶ Cf. Lidia Sfirlea, *art. cit.*, p. 126—130. Nu știm unde poate fi încadrată, în acest caz „poetica nouă”, despre care autoarea afirmă că „promite să devină una din cele mai importante ramuri ale esteticii” și care își propune „să definească specificul mesajului literar-artistic sub raportul organizării formei” (p. 123; spațierea n. — M.B.).

²⁷ *Ibidem*, p. 126.

²⁸ *Ibidem*, p. 130.

²⁹ I. Coteanu, *Reflecții...*, p. 143.

³⁰ I. Coteanu, *Structura stilistică...*, p. 220.

³¹ *Ibidem*, p. 219.

³² Dacă termenul de „stilistică literară” prezintă inconveniente, credem că nici termenul de *poetică*, pentru cercetările care urmăresc specificul comunicării artistice exclusiv în planul limbajului (în sens restrins), nu poate fi acceptat decât din unghiul unei concepții strict formaliste asupra artei literare (v. și I. Coteanu, *Reflecții...*, p. 138); cu atât mai mult el nu se poate justifica în sensul atribuit de D. C. Freeman (v. CL, XVI, 1971, nr. 1, p. 178).

m u n ă, pentru cele două stilistici, care se pot dezvolta dintr-o teorie mai generală a stilului ca „modalitate de integrare a individualului într-un proces concret care este munca, și care se prezintă cu necesitate în toate formele practicii”³³.

ASPECTS OF A THEORETICAL SYNTHESIS IN STYLISTICS

ABSTRACT

The author discusses the recent synthesis by Ștefan Munteanu, *Stil și expresivitate poetică* (Style and poetic expressivity), and raises the problem of the possibility to underlie a unitary theoretical basis for “the literary stylistics” and for “the functional stylistics”. First of all he proposes, based upon the quoted work, a model for the dialectical investigation of the evolution of the concepts about style. The author concludes that the two stylistics are not exclusive, but complementary. The criterion of expressivity, being closer to the intimate structure of the linguistic sign, has to account for the fundamental opposition between poetic and nonpoetic language. The theory of expressivity has to ensure a general basis, sufficiently large to explain this fundamental opposition — i.e. to underlie a *theory of poetic language*, and to illustrate the different levels of concretization in the “stylistic structure” of language — i.e. to underlie the functional theory. In this sense the author proposes, upon Granger’s model, the assimilation as a central concept in the theory of expressivity, of a content term derived from the Marxist notion of “social practice”.

Iunie 1972

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

³³ G. Granger, *op. cit.*, p. 8.

ASPECTE STILISTICE ALE LIRICII POPULARE

DE

FELICIA ȘERBAN

1. Raporturile cantitative dintre părțile de vorbire*

O cercetare sistematică a liricii populare din punct de vedere lingvistic presupune și abordarea aspectului ei morfologic, începînd cu o caracterizare cantitativă. Conform principiilor expuse anterior¹, vom încerca să relevăm particularitățile liricii populare românești prin comparație cu poezia epică populară românească și vorbirea populară, cu poezia cultă românească și cu lirica populară a altor popoare².

* Fragment dintr-o comunicare prezentată în martie 1969 la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj.

¹ Vezi Felicia Șerban, *Stilistica liricii populare. Premise de cercetare*, CL, XVI, 1971, nr. 1, p. 139—149.

² Atît din lirica populară, cit și din cea cultă, am selectat numai poezie erotică. Din fiecare culegere au fost excerptate cite 4000 cuvinte-text. Dăm mai jos lista culegerilor utilizate și a abrevierilor:

ALRT II	= <i>Texte dialectale</i> culese de E. Petrovici. Supliment la <i>Atlasul lingvistic român II</i> , Sibiu — Leipzig, 1943.
ARGHEZI	= T. Arghezi, <i>Versuri</i> , București, 1959.
BALADE	= <i>Balade populare românești</i> , antologie de Al. I. Amzulescu, vol. I—III, București, 1964.
BÎRLEA, B.	= I. Bîrlea, <i>Balade, colinde și bocete din Maramureș</i> , București, 1924.
BÎRLEA, C. P.	= I. Bîrlea, <i>Cîntece poporane din Maramureș...</i> , București, 1924.
DENS., T. H.	= O. Densusianu, <i>Graiul din Țara Hațegului</i> , București, 1915.
EMINESCU	= M. Eminescu, <i>Poezii</i> , București, 1960.
JARNÍK-BÍRS., D.	= I. U. Jarník — A. Birseanu, <i>Doine și strigături din Ardeal</i> . Ediție definitivă de A. Fochi, București, 1968.
NAR.	= <i>Narodnye liricheskie pesni</i> , antologie de V. Ja. Propp, Leningrad, 1961.
PAMFILE, C. Ț.	= T. Pamfile, <i>Cîntece de țară</i> , București, 1913.
RUSS.	= <i>Russkie narodnye pesni</i> , antologie de A. M. Novikova, Moskova, 1957.
SZ. GY.	= <i>Székelyföldi gyűjtés</i> , culegere Mailand Oszkár, Budapesta, 1905.
TEODOR., P. P.	= G. Dem. Teodorescu, <i>Poesii populare române</i> , București, 1885.

Pentru materialul românesc am întreprins un sondaj detaliat al părților de vorbire ³ (v. tabelul nr. 1). Am considerat că ar suscita interes introducerea în comparație a culegerii de poezii populare a lui I. U. Jarnik și A. Bîrseanu, evitînd intervențiile în text ale celor doi autori ai culegerii pe baza observațiilor lui A. Fochi la ediția definitivă. Tot printr-o statistică mai restrînsă vom prezenta repartitia părților de vorbire din texte ardelenesti (după ALRȚ II), ilustrînd astfel mai convingător raportul dintre lirica și vorbirea populară (v. tabelul nr. 2).

Substantivul. — Cifrele de frecvență cele mai ridicate din toate tabelele se referă la substantive.

În lirica populară am înregistrat valori diferite, în cele trei culegeri de texte, limita inferioară fiind reprezentată de *Cîntecele* culese de I. Bîrlea, iar cea superioară — de lirica din *Țara Hațegului* a lui O. Densusianu. Media lor coincide aproximativ cu procentul din *Doinele* ardelenesti, apropiindu-se mult de al liricii eminesciene, care însă este simțitor mai scăzut decît acela al liricii lui Arghezi. Tabloul general al acestei categorii morfologice este întrucîtva derutant: lirica, epica și vorbirea din Maramureș, cu cifre surprinzător de asemănătoare (21,05%, 21,50%, 21,50% din 4000 cuvinte text) ne-ar duce la concluzia unei unități stilistice a graiului, substantivul nefiind o caracteristică a stilurilor de care ne ocupăm, dacă pentru Transilvania nu s-ar arăta o cifră mai ridicată pentru poezie decît pentru vorbire, care este în schimb foarte apropiată de cea a vorbirii maramureșene. Am putea deduce de aici că numărul relativ redus de substantive este o particularitate specifică liricii maramureșene, iar în rest, ca și în limba literară, poezia înregistrează cifre mai ridicate decît proza. Lirica erotică atît la Eminescu cît și la Arghezi prezintă un procent mai ridicat de substantive.

Adjectivul urmează întrucîtva linia substantivului: curba frecvenței crește de la vorbirea populară spre epica populară, lirica reprezentînd punctul cel mai înalt al frecvenței adjectivului în textele populare; în poezia cultă erotică procentul e mai ridicat decît în cea populară.

Verbul înscrie o curbă inversă, coborînd de la vorbirea populară spre poezia epică și apoi spre lirica populară; poezia cultă are un procent mai scăzut de verbe decît cea populară.

Adverbul. — Întrucît din punctul de vedere al valorii semantice categoria aceasta nu este unitară ⁴, am făcut o diferențiere în statistică, împărțind adverbele în: 1) echivalente ca potențial de informație lexicală cu celelalte categorii de cuvinte pline (adverbe propriu-zise), 2) pronominale și 3) fără valoare sintactică independentă (neanalizabile ca parte separată de propoziție, formînd grup cu determinantul: adverbe de afirmație, negație, nesiguranță, precizare, restricție, aproximație și adverbe explicative ⁵). Se poate constata că, dintre cuvintele pline, adverbele propriu-zise înregistrează în întreg tabelul cele mai scăzute valori.

³ Din punct de vedere lexico-gramatical, criteriul a fost următorul: asemenea lui Gilbert Barth (*Recherches sur la fréquence et la valeur des parties du discours en français, en anglais et en espagnol*, Paris, 1961, p. 12), am considerat cuvîntul drept un grup de litere separate prin spații, dar n-am făcut nici o excepție de la această delimitare.

⁴ Cf. V. Brøndal, *Les parties du discours. Parties orationis. Études sur les catégories du langage*, Copenhague, 1928, p. 236.

⁵ Cf. *Gramatica limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, vol. I, București, 1963, p. 317.

Grupul nominal și grupul verbal. — „Le substantif et l'adjectif sont les mots privilégiés de la poésie lyrique à la fois par leur haute fréquence, par leur rôle de mots-thèmes et de mots de caractérisation”⁶. După cum reiese din datele statistice, grupul nominal (substantive și adjective) este și în lirica populară, cu toată abundența verbelor, mai puternic decât grupul verbal (verbe și adverbe); în poezia epică populară balanța lor se află aproape în echilibru, pentru ca în vorbirea populară grupul verbal să domine asupra grupului nominal (v. tabelul nr. 3). În poezia lui Eminescu, ponderea celor două grupuri este foarte asemănătoare cu a celei din lirica populară, valoarea ceva mai ridicată a adjectivelor compensând numărul relativ redus de substantive; în poezia lui Arghezi însă, grupul nominal are un avantaj categoric.

Pe baza datelor statistice de mai sus am reținut spre cercetare comparativă cu structura liricii ruse și maghiare substantivul, adjectivul, verbul și numeralul⁷ (v. tabelul nr. 4). Având în vedere scopul acestui sondaj, nu ne vom opri, pentru moment, asupra particularităților de tipologie a limbii intervenite în aceste date și care impun, în special pentru substantiv și adjectiv, o cercetare statistică mai detaliată, pe baze semantice.

2. Verbul și probleme de compoziție. Elementul epic în poezia lirică

Examinând situația verbului în lirica și epica populară românească, mult discutata problemă a genului literar devine inevitabilă. După cifrele statistice, apropierea lor este mai sensibilă în ceea ce privește numărul verbelor, fapt care trasează o diferențiere între lirica populară și cea cultă. Rezultă de aici că ponderea verbului este datorată unei intervenții mai masive a factorului narativ în lirica populară? Sînt granițele ei cu epica mai slab conturate? Ne propunem, în consecință, să urmărim particularitățile compoziționale ale liricii populare ca gen, în special sub acele aspecte în care verbului îi revine un rol.

Pornim teoretic de la o definiție a liricii în formularea lui Gérard Genot: „Il poeta si confonde apparentemente, nella maggior parte dei casi, con il personaggio, o almeno con un personaggio essenziale della poesia lirica, quello che dice «io» [...] Intanto, possiamo proporre l'ipotesi dell'unicità del personaggio, o meglio di una unificazione attraverso un personaggio unico, che è appunto il poeta”⁸. Și, mai departe: „La disgiunzione epica separa il personaggio non solo dall'autore, ma pure del lettore. Narratore e lettore sono dalla stessa parte, formano un gruppo omogeneo di fronte al personaggio, e l'autore non è alto che il primo lettore dei fatti[...] Nella poesia lirica, invece, narratore e personaggio sono della stessa parte”⁹. De aici decurge un prim obiectiv în cercetarea noastră:

⁶ P. Guiraud, *Les caractères statistiques du vocabulaire. Essai de méthodologie*, Paris, 1954, p. 94.

⁷ Pentru observațiile asupra celui din urmă, cf. Felicia Șerban, *Valori stilistice ale numeralului în poezia lirică*, CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 389–408.

⁸ G. Genot, *Strutture narrative della poesia lirica*, în „Paragone”, 1967, p. 38.

⁹ G. Genot, *Strutture...*, p. 39.

categoria persoanei în formele verbale. Este una dintre mărcile formale ale deosebirii dintre lirică și epică, cea mai simplă și mai facil de pus în evidență. Poezia lirică se realizează însă și excluzând această marcă — este suficient să recurgem la cunoscutul exemplu al poeziei lui Goethe „Der Tannenbaum”.

Un alt punct de plecare îl constituie următoarea distincție făcută de Emil Steiger : „*Lyrischer Stil : Erinnerung* [...] Was lyrische Dichtung vor dem Zerfließen bewahrt, ist einzig die *Wiederholung*. Doch irgendwelche Wiederholung eignet aller Poesie”¹⁰. „*Epischer Stil : Vorstellung* [...] Das wahrhaft epische Kompositionsprinzip ist die einfache Addition. Im Kleinen wie im Großen werden selbstständige Teile zusammengesetzt. Die Addition geht immer weiter”¹¹. Prin urmare, pe cînd piesa lirică se constituie într-un întreg prin reamintire, implicit prin repetiție, piesa epică are ca principiu simpla adăuție, adică succesiunea acțiunilor. Aceasta este de fapt principiul narațiunii. Iată pentru ce vom urmări în cele ce urmează atît *ponderea elementului narativ în lirica populară*, cît și anumite *modalități specifice* pe care le adoptă aici povestirea.

În primul rînd să definim însă noțiunile cu care vom opera. Vom introduce în analiză noțiunea de *vorbire pragmatică (parole pragmatique)*, stabilită de Tzvetan Todorov, cuprinzînd două grupe : 1) discursul *personal*, care comportă forme pronominale și verbale ale personalității (persoana I și a II-a) și « shifters » de tipul *aici, acum* etc. ; 2) discursul *emotiv*, care comportă mijloace lexicale, sintactice, fonice, interogarea, exclamarea etc. Vorbirea pragmatică, reflecțiile, figurile de stil și stilul direct marchează unul din registrele vorbirii — *reprezentarea* — care se opune *narațiunii*¹².

În poezia lirică (mai ales erotică), predomină, în mod firesc, registrul reprezentativ. În poezia populară însă, observăm adesea îmbinarea celor două registre, în cuprinsul aceleiași piese :

Suie mîndra pe colnic,
Răsucind la borangie,
Și pe fus n-a pus nimic,
Pe cer călînd dup-un nor.
Bată-te pustia, dor !

(TEODOR., P.P. 278) ;

discursul emotiv apare aici numai în versul final, exclamativ. Și în poezia cultă eroul liric își manifestă deschis prezența uneori cu întîrziere : primele șase versuri ale poeziei *Oreion* de Tudor Arghezi compun o narațiune obiectivă — o fată trecînd rîul pe punte. Prima manifestare a prezenței autorului este de natură lexicală, o supoziție introdusă prin locuțiunea adverbială *fără-ndoială*. După un scurt interludiu obiectiv —

Zburdalnică pe glezne
Se-nloarce către casă

¹⁰ E. Steiger, *Grundbegriffe der Poetik*, zweite erweiterte Auflage, Zürich, 1961, p. 27.

¹¹ E. Steiger, *Grundbegriffe*..., p. 120.

¹² T. Todorov, *Les registres de la parole*, în „Journal de psychologie normale et pathologique”, 1967, nr. 3, p. 265—278.

— intervine adresarea directă, o apostrofă, cu verbul la persoana a II-a :

*O! vîntule, ți-e lezne
Să-i spui că e frumoasă.*

Persoana I este introdusă abia în versurile următoare, la început, printr-un dativ etic :

*Dar puntea-n salturi repezi
Se clatină-n tre mure.
O! punte, fă-te lebezi
Și du-mi-o-n țărni ușure.*

În final sentimentele sînt expuse direct :

*Cu sufletul și eu
O duc din mal de mîini
Și-o simt în dorul meu
Ca miezul unei piîni*

(ARGHEZI, 65).

Avînd în vedere obiectul pe care-l vom supune descrierii, terminologia adoptată de Tzvetan Todorov nu corespunde întru totul. Preluăm categoria de vorbire pragmatică, dar vom rezerva termenul de *narativ* pentru un tip de vorbire, și anume pentru acela în care se realizează principiul epic al simplei adîpții, adică în care acțiunile se succedă în timp : „Mentre nel racconto « epico » la cronologia è via riferita ad elementi immediatamente o quasi immediatamente precedenti, e generalmente espressi in quanto tali, nella poesia lirica invece la cronologia è sempre riferita anche al presente assoluto del poeta”¹³. Grafic, aspectul structurii pur narative ar fi reprezentat de un șir de săgeți de-a lungul unei axe orizontale, pe cînd structura nonnarativă ar fi reprezentată prin săgeți paralele : (v. fig. 1) :

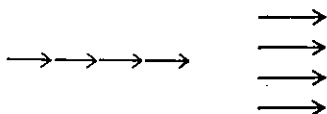

Fig. 1

*Cîntă păsărica-n iarbă,
Trece badca, nu mă-ntrebă,
Pare că nu i-am fost dragă ;
Da eu încă nu-l întreb,
Numai cu ochiu-l petrec*

(JARNÍK-BÍRS., D. 267)

— compoziția constă aici dintr-un șir de propoziții juxtapuse, cu toate verbele la prezent. Rezultatul nu este totuși o narațiune, acțiunile fiind simultane, printr-o schimbare rapidă de planuri : de la primul la al doilea vers prin paralelismul natură/om, de la al doilea la al treilea prin alter-

¹³ G. Genot, *Strutture...*, p. 46.

nanța obiectiv/ subiectiv; la al patrulea vers se schimbă subiectul. Discursul are un aspect stacat, ceea ce corespunde caracterizării făcute de Robert Petsch: „Poetul epic, cu cât vederea sa obiectivă este mai originală și cu cât jocul dintre obiect și eu este mai însuflețit în această concepție, cu atât mai mult caută să constrângă materialul lingvistic într-o perioadă — în opoziție cu poetul liric și cu dramaturgul, care chiar în monolog tinde spre « ripostele » asemănătoare cu niște lovituri sau spre înșiruire și gradații de expresii scurte”¹⁴. Același caracter compozițional îl are și poezia următoare:

Iese mîndra la porțiță
 Numa-n ie și-n cretință;
 Badea trece pe uliță
 Mîndra trage cu ochiu,
 Badea-și trage clopu;
 Badea trage cu geana,
 Mîndra-și trase năframa

(JARNÍK-BÍRS., D. 238 și 598),

în care acțiunile au o corespondență de semnificație asemănătoare unui dialog. Spre deosebire însă de exemplul precedent, este imposibil să precizăm pe poziția cărui personaj se situează poetul, scena pare să fie redată de un observator dinafară.

Vom numi tip *narativ-impersonal* acel tip de narațiune poetică (sau secvență) în care poetul nu se identifică deschis cu nici unul dintre personajele producției lirice, spre deosebire de tipul *narativ-personal*, în care verbele și/sau pronumele apar la persoana I sau a II-a. Discursul narativ-personal și cel narativ-impersonal se află, dacă luăm în considerare numai forma, la limita dintre lirică și epică. Proporția în care apar asemenea poezii sau secvențe în cadrul liricii populare poate fi considerată ca o particularitate stilistică¹⁵.

Criteriul manifestării directe a prezenței eroului liric se întvede și în clasificarea compozițională a producțiilor lirice populare elaborată de Karl-Heinz Pollok (dezvoltînd o idee a lui Schmaus):

I. Cîntece a căror compoziție se bazează pe reprezentarea unui element unic, cu subdiviziunile:

A. Cîntece de tip narativ-descriptiv

B. Cîntece de tip monologat.

II. Cîntece a căror compoziție se bazează pe reprezentarea a două elemente:

A. Îmbinare între prezentarea unei situații și monolog

B. Îmbinare de vorbire și replică.

III. Cîntece a căror compoziție se bazează pe reprezentarea a trei elemente (cînd compoziția cuprinde un dialog, de cele mai multe ori începe prin expunerea situației sau printr-o descriere).

¹⁴ R. Petsch, *Wesen und Formen der Erzählkunst*, zweite verbesserte Auflage, Halle (Saale), 1942, p. 373.

¹⁵ Cf. și V. I. Gusev, *Problemy liričeskogo roda i stilja (postveoennaja sovsckaja poezija. A. Tvardovskij i V. Lugovskoj)*. Avtoreferat disertației na soiskanie učenog stepeni kandidata filologičeskich nauk, 1964, p. 8.

IV. Forme dezvoltate — rezultate din repetarea schemelor precedente¹⁶.

Structura specific lirică a configurației verbelor o prezintă cîntecele de tip monologat. E. Stankiewicz spune că nu există o graniță precisă între limba poetică și nonpoetică, ci ele se situează la doi poli avînd între ei diverse grade de saturație¹⁷. Tot astfel în poezia populară există un pol liric — monologul, și anume cel nonnarrativ; de aici pînă la polul epic (pur epic), se înșiră o serie de producții de tranziție, începînd cu tipul narativ-personal, spre producțiile lirice cu elemente epice și apoi epice cu elemente lirice. Încadrarea unei piese într-un gen sau altul poate fi adesea discutabilă. După G. Cocchiara, distincția care se face între lirica și epica populară este numai de natură psihologică, în sensul că cele povestite aparțin sau nu propriei experiențe a poetului, și se datorează unei tradiții rămase fixe și ca atare străine dezvoltării istorice a artei¹⁸. Răsună aici un ecou al criticii crociene la adresa teoriei genurilor literare: „Este imposibil să separi, în analiza estetică, latura subiectivă de cea obiectivă, liricul de epic, imaginea sentimentului de cea a lucrurilor”¹⁹. Dar teoria genurilor este „un principiu de ordine”²⁰ absolut necesar în exegeză, nu însă pentru a judeca o creație după conformismul față de anumite tipare, ci pentru a găsi un mijloc de descriere, conturînd pe de o parte structura epică și pe de altă parte structura lirică.

Pentru a urmări mai ușor specificul compozițional al liricii populare românești, vom recurge la un procedeu de formalizare, inspirat din lucrarea lui Tzvetan Todorov, *Grammaire du Décameron* (The Hague, Paris, 1969). Faptul că operăm pe materialul poeziei lirice și nu pe proza scurtă impune câteva modificări, cea mai importantă rezultînd din obligația de a analiza gramatical și semantic aproape fiecare propoziție din poezia sau secvența examinată, așa încît reprezentarea noastră nu are același grad de abstractizare. Stilistica verbului necesită îmbinarea, în acest capitol, a morfologiei, sintaxei și semanticii.

Simbolurile de care vom uza sînt următoarele :

x, y, x ₁ , y ₁ ...	personaje la persoana a III-a
E	personajul la persoana I
T	personajul la persoana a II-a
O	obiecte, elemente ale naturii
F	plante sau animale
a ₁ , a ₂ , ...	verbe (acțiuni)
a', a'', a' ₁ , a'' ₁ ...	verbe sinonime sau apropiate ca sens de a, a ₁ etc.
-a	verb la forma negativă
A ₁ , A ₂ , ...	atribute
prez/ perf ...	modurile verbale
:	introduce completetive directe

¹⁶ K.-H. Pollok, *Studien zur und Komposition des balkanlawischen lyrischen Volksliedes. I. Das Liebeslied*, Göttingen, [1964], p. 156—239.

¹⁷ E. Stankiewicz, *Poetik and Nonpoetic Language in their Interrelation*, in *Poetics*, Varșovia, [1961], p. 13.

¹⁸ G. Cocchiara, *Il linguaggio della poesia popolare*, Palermo, [1942], p. 70.

¹⁹ B. Croce, *Estetica privită ca știință a expresiei și lingvistică generală. Teorie și istorie*, București, 1970, p. 109.

²⁰ R. Wellek și A. Warren, *Teoria literaturii*, București, 1967, p. 300.

„...”
[...]

marchează vorbirea directă
închide ceea ce se deduce, fără a fi fost exprimat
sau din precizări ulterioare secvenței.

Luăm întâi ca termen de comparație un etalon al narațiunii populare, dintre povestirile care constituie preforme (*Vorformen*) ale epicii artistice²¹. Primul exemplu este un caz-limită: povestitorul nu știe dacă întâmplarea s-a petrecut în mod real, înclină să creadă că nu, de aceea începe cu un verb la o formă impersonală, în felul poveștilor: „Zice că o fost...”. Modul de redare însă ar putea corespunde unei întâmplări reale: fără pretenții de artă, fără artificii. Pe primul plan apar cele relatate, mesajul fiind cu totul transparent — nu ne reține atenția asupra sa.

Narațiunea populară la persoana a III-a:

Zice că o fost un om ș-o femeie. Femeia-aceea și cu omu o avu' doi prunci.

După această introducere în care sînt prezentate personajele, începe narațiunea:

x_{1a_1} perf	<i>Și la-miazăzi le-o făcut tocană „mămăligă” cu lapte.</i>
X_1, Y, Z_{1a_2} perf	<i>Și tată-so o mîncatu-n casă și cu mă-sa și-un prunc.</i>
X_{2a_3} perf.	<i>Și unu o mers afară pe prizmă</i>
X_{2a_2} perf.	<i>și o mîncat acolo.</i>
Y_{2a_1} perf.	<i>Și o venit un gîndac „șarpe” de su' prizmă și i-o</i>
Y_{2a_2} perf.	<i>bău' laptele de la prunc din blid.</i>
X_{2a_4} perf.	<i>Și pruncu l-o mărăritu-l.</i>
X_{2a_2} perf.	<i>Ș-o mers pruncu-n casă cu blidu</i>
X_{2a_5} perf. : „...”	<i>ș-ozis: — Mămucă, pune-m lapte!</i>
X_{1a_5} perf. : „...”	<i>Da o zis mă-sa că: — Ce-ai făcu' cu laptele? Adintea ț-am pus.</i>
X_{2a_5} perf. : „...”	<i>O zi' pruncu: — Mămucă, am un puiut.</i>
X_{2a_5} perf.	<i>Și i-o mai pus lapte la prunc al doilea.</i>
X_{2a_3} perf.	<i>Și s-o dus pruncu pe prizmă iară [...]</i>

(ALRT II 155).

Rezerva exprimată la început față de cele relatate trădează prezența povestitorului — este o parte reprezentativă a discursului; această prezență a povestitorului, independent de personajele povestirii, este o caracteristică, deși nu obligatorie, a epicii; în dramă povestitorul nu apare deloc, în lirică el se confundă cu unul dintre personaje. O altă trăsătură epică a textului: introducerea vorbirii directe prin *verba dicendi*. Narațiunea de tip personal are de obicei o schemă similară în ceea ce privește modul și timpul verbal (v. povestirea *Cum a ars o șiră*, ALRT II 80), cu deosebirea persoanei: $X (Y, Z) a_n$ perf devine $E (X, Y, Z) a_n$ perf.

În poezia epică românească se pot distinge două tipuri principale, după felul cum sînt utilizate modurile și timpurile verbale:

²¹ Cf. R. Petsch, *Wesen und Formen der Erzählkunst*, zweite vermehrte und verbesserte Auflage, Halle (Saale), 1942, p. 11—12.

1) Acțiunea propriu-zisă se desfășoară avînd verbul la imperfectul indicativului; antecedentele acestei acțiuni sînt expuse la perfect; în descriere obiectul este apropiat datorită verbului la prezent (v. *Iovan Iorgovan*, în BALADE, I, 319—322, sau *Soarele și luna*, în BALADE, I, 283—293). Această „transfocare” a acțiunii prin intermediul verbului constituie un procedeu artistic al epicii. Uneori povestirea este menținută de la început pînă la sfîrșit cu verbul la imperfect (v. *Gruia lui Novac*, în BALADE, I, 372—378).

2) În desfășurarea acțiunii propriu-zise alternează diferite timpuri ale indicativului, de exemplu a_n prez / a_n perf (v. *Irinca*, apud BÎRLEA, B. 24) sau a_n prez / a_n perf / a_n imperf (v. *Nevastă vîndută la un fecior comișăresc*, apud BÎRLEA, B. 25).

Vom începe prezentarea structurii liricii populare dinspre polul ei epic, pentru a ajunge, treptat, la modalitățile specific lirice.

În lirica populară românească întîlnim rar exemplare în întregime narativ-impersonale :

*N-apuca a se-nsera,
Vîntu-ncet că aburea,
Pămîntu se clătina,
Fa₁ imperf Murgu-n poartă se oprea,
Fa₂ imperf Pe puicuța mi-o lua
Fa₃ imperf Și-o ducea, ducea departe
Și-o ducea, ducea pe sus
Cum alta nu s-a mai dus;
Și-o ducea, ducea cûlare,
Cum se duce-o fată mare!*

(PAMFILE, C. Ț. 153).

Se remarcă aici în primul rînd verbul la imperfect — cu excepția propozițiilor comparative — ca și în epica populară românească. Dar narațiunea constă de fapt numai în versurile 4, 5 și 6; versurile 1, 2, 3 cuprind o descriere, iar 7, 8, 9 și 10 — o amplificare a ideii din versul 6. Personajul central nu aparține epicii: pe de o parte nu este realizatorul, ci obiectul acțiunii, pe de altă parte nu poartă un nume, ci este designat printr-un termen pronunțat afectiv. Autorul cîntecului nu este, prin urmare, un povestitor neutru, ci un personaj rămas în umbră pe planul acțiunii, dar ale cărui sentimente sînt exprimate de poezie. O altă deosebire a piesei în discuție față de epică se detașează din conținut: compoziția are o încheiere de tip liric, prin amplificarea unei părți din corpul narațiunii. Datorită încheierilor de tip liric, în care acțiunea nu este prezentată ca terminată, cînd receptorul are impresia că nu s-a spus totul și este tentat să dea el însuși o explicație și o continuare a celor exprimate în text, mesajul devine „deschis”²².

²² Înțelegem prin aceasta un mesaj care presupune o mai activă participare a cititorului a receptarea și completarea mesajului (cf. B. Cazacu, *Mesaj poetic închis și mesaj poetic deschis*, SCL, 1968, nr. 5, p. 463—467).

Producțiile lirice narativ-impersonale sînt rare și în lirica populară maghiară :

X _{a1} perf	<i>Székely legény rezet lopott az este,</i>
X _{a2} perf	<i>Rézsarkantyút csináltatott belőle.</i>
X _{a3} , a ₃ ' prez	<i>Szombat este olyan szépen csengeti, pengeti,</i>
Y _{a4} prez	<i>Hogy rózsája a szobába ereszti, ereszti.</i>
Y _{a4} perf	<i>A babája az ajtón beengedte,</i>
Y _{a5} perf + Y _{a6} perf	<i>Széket hozott, szépen le is ültette.</i>
„...”	<i>Új ie náunk, hiszen rég nem láttalak,</i>
„...”	<i>Ha szépen ülsz, talán meg is csókollak, csókollak</i>

(SZ. GY. 76)

(Flăcăul secui a furat aseară aramă, / Pinteni de aramă și-a făcut din ea. / Sîmbătă seara atît de frumos îi sună, îi zornăie, / Încît mîndra lui în cameră îl îngăduie. / Mîndra pe ușă i-a dat drumul, / Scaun aduse, frumos l-a și așezat. / Șezi la noi, doar de mult nu te-am văzut, / Dacă stai frumos, poate că te și sărut). Poezia se compune în întregime dintr-o narațiune, cu excepția ultimelor două versuri în care intervine vorbirea directă, introdusă fără *verbum dicendi*. O astfel de încheiere o considerăm de tip liric; ea apare uneori în balade, constituind și aici un element de factură lirică. Timpurile verbului în narațiune variază: la început perfectul, în primele două versuri, în care sînt prezentate preliminariile. Momentele de tensiune ale poeziei, versurile 3 și 4, au verbul la prezent, pentru ca povestirea să decurgă iarăși liniștit, la timpul trecut, în versurile 5 și 6, deci procedeul „transfocării” este utilizat și în lirică, în episoadele narrative.

Epica nu menține îndelung verbul la timpul prezent, ceea ce ar presupune o permanentă solicitare a receptorului: o povestire în întregime la prezent se aseamănă cu o scrisoare în care fiecare cuvînt este subliniat — spune Robert Petsch²³. Lirica însă, date fiind dimensiunile reduse ale pieselor, nu exclude asemenea cazuri:

O _{a1} , prez	<i>Szépen folyik a buborék a vizen,</i>
X _{a2} prez	<i>Szépen sétál az ácslegény a réten.</i>
X _{a3} prez	<i>Fenyőfába belevágja a bárdját,</i>
X _{a4} prez	<i>Odavárja szeretőjét, babáját</i>

(SZ. GY. 72)

(Frumos curge spuma pe apă, / Frumos se plimbă flăcăul dulgher pe luncă. / În brad își înfige barda, / Acolo își așteaptă iubita, mîndra). În cîntecul de tip narativ-descriptiv intervin și elemente de vorbire reprezentativă — aici aprecierea subiectivă a acțiunilor: *frumos curge spuma, frumos se plimbă flăcăul dulgher*. De altfel și asocierea metaforică, asemenea comparației și metaforei, se încadrează în limitele vorbirii reprezentative: *Esik eső, de zuhog, / Barna kislány de zokog. / Ki-kinyitja szobája kis ablakát, / Úgy hallgatja az eső zuhogását. / Jaj Istenem! így sóhajt fel megába, / Mért is élek e szomorú világba* (SZ. GY. 145) (Cade ploaia, cum curge șiroaie, / Fata brunetă cum plînge cu hohot / Deschide ferestraua camerei, / Așa ascultă șiroitul ploii. / Vai, Doamne! așa oftează în sinea ei, / De ce mai și trăiesc oare în lumea tristă).

²³ Wesen und Formen..., p. 366.

Adoptînd forma narativ-impersonală, o producție rămîne lirică atunci cînd scopul ei nu este redarea fabulei, ca în epică, ci reprezentarea unei situații²⁴. Prin aceasta, orice mesaj autentic liric este, chiar în lipsa unor mărci formale, un mesaj deschis. Și invers : orice mesaj artistic deschis este un mesaj liric, ceea ce poate suplini prezența manifestă a eroului liric.

Timpul narativ-impersonal este mai bogat reprezentat în lirica populară rusă decît în cea românească și maghiară. O explicație psihologică a acestei particularități stilistice a fost dată de V. Ja. Propp : deși scopul cîntecului este dezvăluirea sentimentelor, structura psihică a țărănului rus îi impune discreție, și aceasta se observă mai ales în cîntecele fetelor ; poezia lirică este astfel compusă încît, ascunzînd sentimentele personale, să le exprime totuși²⁵.

Forma narativă se încarcă de tensiune lirică atunci cînd i se întrevăde un dublu sens, valoarea sa fiind fie explicită (ca în poezia lui Eminescu. *De cîte ori, iubito*), fie implicită sau simbolică : *Pri doline kust kalinuški stoit, / Na kaline solovej-ptica sidit. / Gor'ku jagodu kalinušku kljuet, / A malinoju zkusyvaet. / Priletali k solovju dva sokola, / Vzgljati, vzjali solovjušku s soboju. / Posadili ego v kletocku, / Za serebrjanu rešetocku, / Ne davali solovjuške pit' i est', / Zastavijati solovjušku pesni pet'* (RUSS. 145) (Lîngă. vale o tufă de călini se află, / Pe călin pasărea privighetoare stă. / Fructul amar de călin îl ciugulește, / Iar cu ale mălinului își face desertul. / Au zburat lîngă privighetoare doi șoimi, / Au luat-o, au luat-o pe privighetoare cu ei. / Au pus-o în colivie, / După gratii de argint, / Nu i-au dat privighetoarei să bea și să mănînce, / Au silit-o pe privighetoare cîntece să cînte). În partea a doua a poeziei este dezvăluit sensul acestei povestiri : dincolo de rîu se află un sat neiobag, dincolo de sat locuiește o văduvă cu o fată frumoasă. Dar ceasurile vesele au trecut, căci frumoasa este acum soția unui bătrîn, care o ține închisă.

Un pronunțat caracter epic au și producțiile lirice compuse dintr-o secvență narativ-impersonală urmată de dialog, mai ales cînd vorbirea directă este introdusă prin *verba dicendi* : *Po ulice mostovoj, / Po širokoj stolbovoj / Šla devica za vodoj. / Za nej pareň molodoj / Kričit : „Devica, postoj, / Krasavica, podoždi ! / Pojdem vmeste za vodoj [...]” / „Ah, ty pareň-parenek [...]”* (RUSS. 139—140). (Pe ulița cu pod, / Pe cea largă, ulița mare, / Mergea fata după apă. / După ea flăcăul tînăr strigă : „Fată, oprește-te, / Frumoaso, așteaptă ! / Mergem împreună după apă” [...]) „Ah, tu flăcău-flăcăiaș...”).

Cînd însă după secvența narativă urmează un monolog, acesta poate fi vorbirea unui personaj, reproducă, dar și vorbirea poetului însuși, adică piesa poate fi compusă dintr-un monolog narativ (cu verbele la persoana a III-a) și o adresare directă (verbul apare la persoana a II-a, dar nu în mod obligatoriu : *Toate fetele se duc, / Pe sub luncă în pădure, / Să culeagă fragi și mure. / — Mîndro, spune, dumneata, / Mai fragă ca gura ta, / Se mai află undeva ? / (PAMFILE, C. T. 113) ; Pă deatu cu siminicu / Cum fluiereă voinicu ! / Fluiereă că-i supărat, / Că tată-so l-o-n-*

²⁴ Cf. V. Ja. Propp, *Folklor i dejstvitei' nos'*, în „Russkaja literatura”, 1963, nr. 3, p.79.

²⁵ V. Ja. Propp, *O russkoj narodnoj liričeskoj pesne*, introducere la *Narodnye liričeskie pesni*, Leningrad, 1961.

surat / Ș-o luat fată de bogat, / De bogat cu șasă boi. / „Aia, taică, nu-i de noi” [...] (DENS., Ț.H. 149).

Pentru această categorie, supoziții asupra poziției poetului față de personaje se pot face numai pe baza conținutului: o introducere aparent narativ-impersonală se dovedește, în versurile următoare, prima parte a unei comparații sau a unei metafore: *Bate vîntul tîricel, / Prin vînt zboar-un porumbel; / Porumbel cu pana sură, / Tot zboară prin bătătură; / Nu-i porumb cu porumbiță, / Ci-i dragostea de bătută* (PAMFILE, C. Ț. 103); *Amott egy kis madár / Elhagyta az ágát, / Ágról ágra repül, / Keresi a párját. / Én is egy ideig / Elhagyom falumat. / Mint a vándormadár / Keresem páromat, / Mint a vándormadár. / Messze, messze szállok, / Idegen helyeken / Egyedül megállok* (SZ. GY. 41–42) (Acolo o păsărică / Și-a părăsit ramura, / Din creangă-n creangă zboară, / Își caută perechea. / Și eu de o vreme / Îmi părăsec satul. / Ca pasărea călătoare / Îmi caut perechea, / Ca pasărea călătoare. / Departe, departe zbor, / În locuri străine / Singur mă opresc). Narațiunea obiectivă se transformă în narațiune lirică.

Față de tipul narativ-impersonal, tipul narativ-personal este mai bogat reprezentat în lirica românească, chiar dacă piesele compuse în întregime cu această structură sint rare:

Ea ₁ prez	<i>Las și plugul la arat Pentr-un fleac de sărutat;</i>
Ea ₁ prez	<i>Las și boii amîndoi</i>
Ea ₂ prez	<i>Și mă-ntorc tocmai de-apoi!</i>
Ea ₃ , a ₄ prez	<i>Înjug boii și pornesc,</i>
Ea ₅ prez	<i>La puica iar mă gîndesc;</i>
Ea ₆ prez	<i>Dau o brazdă, alta dau</i>
Ea ₇ prez	<i>Și pe urmă iar mai stau, Că nu-i vreme de arat Pe cîmpul cu florile În satul cu mîndrele!</i>

(PAMFILE, C. Ț. 105).

Specifică pentru formula acestui tip este prezența lui Ea_n.

Procedeu „transfocării” prin utilizarea timpurilor verbale apare și în producțiile lirico-narative: *Ș-au strîns fete la strînsoare, / Să ne lăsăm la izvoare. / Foaie verde lăcrămioare, / Făcui cu ele-o prinsoare, / Să fugă toate la vale: / Pe cari le-oi căpăta, / Pe toate le-oi săruta [...] / Fug fetele și nu prea, / Se fac a se-mpiedeca* (id. ib. 156).

Narațiunea la persoana I este foarte frecventă în lirica populară rusă, ca și narațiunea la persoana a III-a; „reprezentarea acțiunilor erorilor, des întîlnită în cîntece, a provocat dezvoltarea în ele a unor povestiri caracteristice” — afirmă A. M. Novikova²⁶:

Ea ₁ perf	<i>Ja vo sne drugu milomu kričala</i>
X—a ₂ prez	<i>— on ne slyšit;</i>

²⁶ *Russkoe narodnoe poetičeskoe tvorčestvo*, izdanie 2-e, Moskva, 1956, p. 429.

Tabel nr. I

Categoriile gramaticale	Lirică populară		Epică pop. Bîrlea, <i>Bătăde</i>	Vorbire pop. ALRT II (Maramureș)	Lirică cultă	
	Densuianu <i>Țara Hațeg.</i>	Bîrlea, <i>Cîrțace</i>			Eminescu	Arghezi
Substantive Verbe Adjective	24,95 15,67 4,09	21,05 15,35 4,40	21,50 15,98 3,45	21,50 16,25 2,50	23,72 14,58 6,23	26,13 13,66 6,06
Adverbe	2,07 0,45 5,35	2,80 1,10 4,70	2,85 1,37 3,88	2,98 2,95 2,62	3,35 1,42 3,88	2,02 0,49 3,09
{ propriu-zise pronominale fără val. sintact.						
personale reflexive posesive inter-rel. demonstr. nehot. negat.	7,62 2,60 1,08 0,80 0,32 0,62 0,13	8,62 3,17 1,20 1,58 0,32 0,52 0,18	9,10 3,55 0,88 0,78 0,32 0,35 0,17	7,40 2,48 1,12 1,12 1,18 0,55 —	7,10 2,35 2,12 1,20 0,48 0,68 0,10	6,25 2,13 1,51 1,97 0,20 0,65 0,05
cardinale ordinale colective fracționare multiplic. distributive adverbiale	1,60 — 0,12 — — — 0,03	1,82 0,13 0,08 — — — 0,03	0,60 0,05 0,03 — — — 0,05	1,90 0,13 0,18 — — 0,25 0,25	0,62 0,03 0,15 — — — —	0,60 0,07 0,05 — — 0,02 0,02
Verbe copulative Verbe auxiliare Interjecții	2,05 3,25 0,68	2,63 5,72 0,58	1,33 8,30 1,75	1,45 5,92 0,25	1,52 2,88 0,40	1,41 3,44 0,27

Tabel nr. 2

Categorii gramaticale	Maramureș		Transilvania	
	Birlea, Cnteece	ALRT II	Jarnik-Birseanu, Doine	ALRT II
Substantive	21,05	21,50	23,30	21,52
Verbe	15,35	16,25	14,92	17,40
Adjective	4,40	2,50	5,02	2,57
Adverbe	8,60	8,55	8,70	9,27

Tabel nr. 3

Grupul nominal	Lirică populară		Epică populară		Vorbire populară		Lirică cultă	
	Densianu, Țara Hațeg.	Jarnik-Birseanu, Doine	Birlea, Cnteece	Birlea, Balade	ALRT II (Maramureș)	ALRT II (Transilvania)	Eminescu	Arghezi
Grupul nominal	29,04 %	28,32 %	25,45 %	24,95 %	24,00 %	24,09 %	29,95 %	32,19 %
Grupul verbal	23,54 %	23,62 %	23,95 %	24,08 %	24,30 %	26,67 %	23,22 %	19,28 %

Tabel nr. 4

Categorii gramaticale	Densianu, Țara Hațeg.	Pamfile, Cnteece	Jarnik-Birseanu, Doine	Birlea, Cnteece	Teodorescu, Poezii pop.	Săkeľyöldi gyűjtés	Russkie nar. pesni
Substantive	54,70	52,95	53,87	51,60	54,10	44,59	48,73
Verbe	34,38	36,24	34,51	37,62	37,19	39,95	32,16
Adjective	10,91	10,81	11,62	10,78	8,71	15,46	19,10

Ea ₃ perf	<i>Pravoj rušeńkoj machala</i>
X— _a ₄ prez	— <i>drug ne vidit</i> ;
Ea ₅ perf	<i>Tjaželešeńko vzdochnula</i> —
X ₂ ₆ perf	<i>drug ogljanulsja</i> ,
X ₂ ₇ perf	<i>On pripodnjaj puchovu šljapu</i> ,
Xa ₃ perf	<i>sam prostilsja</i>
	(NAR. 144)

(În somn l-am strigat pe dragul meu prieten — el nu aude; / Cu mîna dreaptă am făcut semn — prietenul nu vede; / Greu am oftat — prietenul a aruncat o privire, / Și-a ridicat pălăria moale, el însuși și-a luat rămas bun).

„Cîntecul popular nu este niciodată pur liric, adică niciodată nu vorbește numai despre sentimentele eroilor. Cîntecul popular liric rus are întotdeauna subiect într-o oarecare măsură, adică în el se vorbește întotdeauna despre niște întîmplări sau se descrie o situație oarecare. Cîntecul popular poate fi totdeauna repovestit în proză [...]; cîntecul liric nu se delimitează foarte strict de balada populară”²⁷. Producțiile epico-lirice în cadrul liricii formează o particularitate a poeziei populare ruse, așa cum elementele lirice intervin în baladele populare maghiare le dau o notă aparte față de eposul slav. Intervenția masivă a narațiunii personale sau impersonale în lirica populară rusă nu înseamnă însă că ea nu-și are trăsăturile lirice bine precizate, pe de o parte de conținut, cum sînt: scopul narațiunii — prezentarea sentimentelor personajelor —, simbolica acțiunilor și mesajul poetic deschis, pe de altă parte de formă.

Urmărind din acest punct de vedere situația verbelor în lirică, vom constata că nu există o legătură strînsă între frecvența lor și ponderea elementului epic: pentru lirica populară rusă, deși textele pe care am operat erau în majoritate lirico-epice, procentul verbelor este mai scăzut decît pentru lirica populară românească și maghiară. Numărul mare de verbe în lirica populară românească înseamnă acțiune și mișcare; dar cifra verbului apare mărită și datorită faptului că mesajul poetic uzează puțin de adjective; de aici decurg în mare parte și diferențele statistice dintre lirica populară și cea cultă. Datele statistice ne indică deosebirile; pentru a releva aspectele comune liricii în ceea ce privește verbul, este necesară urmărirea modurilor și timpurilor verbale.

R É S U M É

La première partie de l'étude constitue une recherche statistique des parties du discours dans la lyrique populaire roumaine, en comparaison avec l'épique et avec le parler populaire, ainsi qu'avec la lyrique de M. Eminescu et T. Arghezi, en retenant, pour la comparaison avec la lyrique populaire hongroise et russe, le verbe, le nom et l'adjectif.

²⁷ V. Ja. Propp, *O russkoj...*, p. 54.

Dans la seconde partie, en partant du pourcentage élevé des verbes de la lyrique populaire roumaine, pourcentage qui la rapproche de l'épique et du parler populaire roumain, on doit poser la question du rapport entre le nombre des verbes et l'importance de l'aspect épique. Par un moyen de formalisation, suivant les catégories de la personne et des modes verbaux, on relève les particularités linguistiques de la narration et on constate qu'il n'existe pas une corrélation entre la fréquence du verbe dans la lyrique populaire roumaine et la place occupée par les éléments épiques.

Iunie 1972

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

Tratat de lingvistică generală. Sub redacția acad. Al. Graur, S. Stati, Lucia Wald, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1971, 760 p.

1. O lucrare de dimensiunile și importanța acestui *Tratat de lingvistică generală*¹, care urmărește să înfățișeze „toate problemele cercetate de lingvistică” (cf. p. 5), reprezintă, fără îndoială, un eveniment științific care ar merita o dezbateră aprofundată. Nu ne putem propune, în cele ce urmează, decât să schițăm câteva modeste observații.

2. Viziond o sistematizare a domeniului atât în extensiune cit și în comprehensiune, autorii *Tratatului* au trebuit să rezolve, în prealabil, problema delimitării riguroase a obiectului și a fundamentării filozofice a unei concepții proprii.

2.1. Fără să circumscrie *expressis verbis* sfera conceptului de lingvistică generală, *Tratatul* pornește de la teza că obiectul lingvisticii „îl constituie nu numai limbile naturale, ci și limbajul, ca facultate comună tuturor oamenilor (limbile sînt realități particulare prin care se actualizează facultatea generală numită limbaj)” (p. 41). Din păcate, această definiție suficient de largă nu este, însă, *ab initio*, și suficient de precisă [„În concluzie, nu limba ca atare, ci o anumită viziune asupra ei, un anumit tip de analiză (decupare, segmentare), anumite specii de distincții constituie, împreună, limba ca obiect al lingvisticii, și obiectul acesta e variabil în timp” (*ibidem*)], ceea ce, după cum vom vedea, poate duce la destule inconsecvențe în tratarea unor aspecte concrete care vizează relațiile lingvisticii generale cu epistemologia, logica, psihologia și estetica.

2.2. Postulatul filozofic care a orientat efortul lingviștilor bucureșteni este formulat clar: „Concepția despre limbă a lingvisticii marxiste nu e absolut nouă în ceea ce privește principalele ei trăsături. Nouă este numai îmbinarea, în lumina concepției materialist-dialectice, a celor mai importante cuceriri din istoria lingvisticii” (p. 72).

Vom admite, fără discuție, că acest mod de a rezolva problema fundamentală de concepție este singurul în măsură să asigure unei asemenea lucrări un cadru teoretic adecvat. Sintem convinși că, indiferent de evaluarea rezultatelor ei, nici o sinteză reală a unui domeniu atât de vast și de ramificat în problematică și soluții nu se poate practic realiza în afara unei concepții și metode dialectice.

¹ Se cuvine să amintim că lucrarea a fost preludată de o serie de alte sinteze: Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1956 și, variantă nouă, 1960; *Probleme de lingvistică generală*, I—V, București, 1959—1967 (volume colective de studii, sub redacția lui Al. Graur); *Introducere în lingvistică*, București, 1958, 1961, 1965 (de un colectiv sub conducerea lui Al. Graur); Al. Graur, Lucia Wald, *Scurtă schiță de istorie a lingvisticii*, București, 1961, 1965, 1970; *Sistemele limbii* (red. resp. I. Coteanu și Lucia Wald), București, 1970; P. Miclău, *Le signe linguistique*, Paris, Klincksieck, 1970.

3. Ar fi o mare greșeală să se privească însă aportul acestei lucrări numai din unghiul selecției, sistematizării („îmbinării noi”) și atitudinii în raport cu orientările și teoriile preexistente. A reduce contribuția *Tratatului* la această luare de atitudine înseamnă a o priva de partea sa cea mai importantă, de aspectul ei creator. Lucrarea teoretizează însă poziții proprii sau numai sugerează soluții noi într-o serie de probleme esențiale. Dintre acestea, am dori să atragem atenția doar asupra citorva teze cu caracter mai general, care ni se par că au un contur și o personalitate aparte: redefinirea naturii sociale a limbii (p. 9—15); soluționarea proprie a problemei raportului dialectic dintre conținut și formă în limbă (p. 181—190); dezvoltarea și nuanțarea teoriilor lui E. Coșeriu și A. Martinet despre structura fonetică a limbii și evoluția sistemului fonologic (p. 148—149); nuanțarea tezei despre caracterul arbitrar al semnului lingvistic (p. 190—195); teoretizarea interdependenței compartimentelor limbii — în sincronie și diacronie — și a inegalei penetrabilități a acestora (p. 287—295; 331—336); contribuția la definirea conceptului de *progres* în limbă (p. 336—347); reformularea integrală și dezvoltarea originală a teoriei despre structura stilistică a limbii (p. 371—397).

Fie că aparțin autorilor *Tratatului*, fie că reflectă rezultatele cercetărilor altor lingviști români (în special I. Coteanu, A. Avram, Em. Vasiliu), acestea pot fi considerate, pe bună dreptate, așa cum se specifica într-o culegere anterioară, „o dezvoltare a părerilor și sugestiilor lingvistice introduse de acad. Al. Graur în lingvistica românească”². Nu ni se pare exagerat, așadar, să afirmăm că această importantă lucrare certifică, pentru prima oară, existența unei adevărate școli românești de lingvistică generală și să apreciem tezele semnalate drept contribuții remarcabile ale acestei școli la dezvoltarea gândirii lingvistice. Impresia noastră este însă că aceste teze nu au fuzionat încă într-o teorie generală de ansamblu, într-o concepție lingvistică unitară, care să integreze și să formuleze întreaga problematică cuprinsă în *Tratat* între coordonatele ei proprii³.

Supunem discuției, în continuare, doar câteva aspecte care credem că justifică această afirmație, atestând, în diverse puncte ale lucrării, inconsecvențe ori divergențe de poziții chiar în modul de soluționare concretă a tezelor generale enunțate mai sus sau a unor probleme complementare.

3.1. În definirea limbii ca fenomen social nu se mai pornește de la formulările clasice privind originea fenomenului lingvistic sau dependența schimbărilor din limbă de cele din societate. Dimpotrivă, aceste teze sînt supuse unei analize critice, demonstrîndu-se că, metodologic, ele conduc la un cerc vicios. Problema este reformulată în mod fructuos pe baza distincției între limbă și limbaj, între caracterele particulare, superficiale, ale unei limbi și cele, mai generale, esențiale, ale oricărei limbi: „Natura limbii, caracterele esențiale ale oricărei limbi nu sînt date de societatea în care este folosită, ci de faptul că este folosită într-o societate omenească. Între o anumită limbă și o anumită societate există unele legături, dar nu esențiale. Ideea că lucrurile ar sta altminteri, afirmată uneori, riscă, urmărită consecvent, să ducă la exagerări de tip marxist” (p. 12). Autorul acestui capitol își întemeiază apoi demonstrația naturii sociale și umane a limbajului pe teza caracterului arbitrar și linear al semnului lingvistic, pe trăsăturile limbii ca proces de comunicație și în special pe caracterul ei sistematic.

Trebuie să constatăm, însă, că modul în care se argumentează concret în acest prim capitol al cărții nu concordă întotdeauna perfect cu teoretizarea aceluiași aspecte chiar în cuprinsul *Tratatului*.

² Cf. *Sistemele limbii*, p. 5.

³ În cuvîntul înainte, acad. Al. Graur pare să recunoască parțial acest fapt: „Fără a încerca să anuleze personalitatea autorilor, fără a împiedica plasarea lor pe poziții ușor diferite, după temperament și subiectul tratat, redactorii responsabili s-au străduit să elimine cel puțin diversitatea de concepții. În ce măsură au reușit vor arăta recenziile, pe care le așteptăm cu încredere” (p. 6).

Astfel, teza caracterului arbitrar al semnului lingvistic apare teoretizată în secțiunea a doua într-un mod sensibil diferit de concepțiile clasice (inclusiv F. de Saussure) : „orice cuvânt a fost motivat când a fost creat. De aceea se preferă explicația « arbitrarului » prin « neanalizabil », în sensul că masa vorbitorilor nu știe să explice de ce cutare cuvânt are cutare înțeles (sint cazuri când nu știu nici lingviștii)” (p. 193). Demonstrația se întreprinde convingător, pornindu-se de la o motivare internă sau externă, relativă sau absolută, astfel încât concluzia care stipulează că „motivarea cîștigă teren asupra nemotivării” (p. 196) apare, după cunoștința noastră, pentru prima oară serios... *m o t i v a t ă*. Ne întrebăm însă dacă acest mod de a pune problema nu vine în contradicție cu felul în care a fost demonstrat caracterul social al limbii în prima secțiune a lucrării („Dacă semnul lingvistic ar fi motivat, n-am mai avea aceeași limbă pentru toți membrii unei societăți...” — p. 11).

3.2. Caracterul sistematic al limbii este teoretizat în primul capitol ca ținînd de *n a - t u r a* obiectului : „Tot de natura limbajului ține și *c a r a c t e r u l d e s i s t e m*, prin care limba se deosebește de alte mijloace de comunicare cunoscute în lumea animală” (p. 13). După ce se analizează distinct însușirea limbii de a fi în același timp și un sistem închis și un sistem deschis (spre referință), se conchide : „Metodologic, această dublă natură a sistemului lingvistic se vedește în posibilitatea de a formula teoretic unele metode formale de cercetare a limbii și în imposibilitatea practică de a le aplica riguros, de a renunța la considerarea sensului elementelor lingvistice” — și se trimite la p. 122 a *Tratatului*. La locul indicat, problema este abordată în toate implicațiile ei de ordin epistemologic, dar și cu unele diferențe sensibile față de primul capitol. Discutîndu-se principalele tendințe ale metodologiei structuraliste, se atinge acum direct chestiunea atît de controversată a naturii *obiective* (inerentă realității limbii) sau *subiective* (construită de cercetător) a *s t r u c t u r i i*. Soluția preconizată aici ni se pare discutabilă din mai multe puncte de vedere. Mai întîi, la p. 120 se afirmă tranșant : „Ideea că limba reprezintă un sistem e, desigur o chestiune de concepție, de teorie...”. Peste două pagini problema este pusă însă într-un mod diferit : „Proprietățile recunoscute în limbă grație unor concepte ca « limbă — vorbire », « sincron — diacronic », « marcat — nemarcat » etc. nu sînt inerente obiectului studiat, care intră imperfect în aceste categorii. Ele țin de metodologia utilizată. Nivelele limbii nu sînt o proprietate a obiectului-limbă. Dacă le descoperim e pentru că ele se găsesc în metoda însăși. Contradicția dintre cele două tendințe își are rădăcinile în contradicția dintre *ontologic* și *gnoseologic*, de care trebuie să țină seamă toate științele. Nu este deci cazul să ne punem întrebarea : « Care dintre cele două tendințe e preferabilă ? », căci ambele puncte de vedere sînt îndreptățite” (p. 122).

Dincolo de divergențele vizibile între cele trei puncte ale *Tratatului*, concluzia formulată în finalul ultimului pasaj nu decurge logic din considerațiile anterioare. Pe baza acestor considerații (reproduse sintetic în citatele noastre de la p. 120 și 122), ar exista două concluzii posibile : (a) sau că, nepostulîndu-se nimic cu privire la realitatea obiectivă a limbii, se afirmă doar că modelele cunoașterii nu o reflectă ; (b) sau că limba este o realitate neorganizată, un conglomerat haotic de elemente, iar cunoașterea științifică o construcție subiectivă, în sens kantian, determinată de categorii apriorice. Nici una din aceste ipoteze (deduse de noi din formularea textului) nu este însă compatibilă cu teoretizarea din primul capitol și cu baza gnoseologică adoptată programatic de autori⁴. Pe de altă parte, nici concluzia — după care, în lumina „contradicției dintre *ontologic* și *gnoseologic*”, „ambele puncte de vedere sînt îndreptățite” — nu corespunde pe deplin unei concepții dialectice a raportului dintre *subiectiv* și *obiectiv* în procesul cunoașterii.

⁴ Se știe că tocmai negarea realității *obiective, fizice*, a relațiilor lingvistice a determinat pe unii structuraliști să încerce o extindere a modelului lingvistic în întregul câmp al științelor sociale, ceea ce a atras o puternică reacție, atît de pe poziții marxiste, cît și din alte direcții. Cf. *Structuralisme et marxisme*, Paris, Union Générale d'Édition, 1970, p. 85—137.

Singura rezolvare adecvată premiselor filozofice ale lucrării ar fi fost, după părerea noastră, aceea de a relua postularea existenței *obiective* a structurii unei limbi și a o distinge de modurile posibile de abordare a ei (construcție ale cercetătorilor, care o *reflectă*, variind în același timp după temperament, formație, concepție filozofică etc.)⁵.

3.3. Stabilirea raporturilor dintre limbă și gândire prezintă, după opinia noastră, în prima secțiune a *Tratatului*, unele neajunsuri.

Definirea, de altfel clasică, a limbii ca „instrument”, „suport” sau „unealtă” a gândirii (p. 23—24; „instrument al formării ideii”, p. 25; v. și p. 178) implică o relaționare *exterioră*, o disociere metafizică a celor două noțiuni, incompatibilă cu însăși teza despre limbă ca „realitate nemijlocită a gândirii” (K. Marx) și criticată permanent de numeroși teoreticieni actuali. Din aceleași motive, nu poate fi acceptat, credem, modul în care se descrie funcționarea denotativă a limbii (p. 15) și nici termenul de „formulare a gândirii” ca denumind una din cele două „principale funcțiuni ale limbii” (p. 25).

Recursul la teoria lui I. P. Pavlov despre cele două sisteme de semnalizare (p. 24—25) ni se pare că mai mult simplifică decât clarifică lucrurile: ideea că limba intervine numai la nivelul celui de-al doilea sistem de semnalizare și „acționează” asupra gândirii noastre nu ne-ar putea conduce deloc la teza că „limba oglindește realitatea nu numai a ideilor, ci și a simțămintelor și voinței omului” (p. 25)⁶.

Pe de altă parte, simpla raportare a limbii la gândire ca *formă* la *conținut* („Gândirea este legată nemijlocit de realitate, este mai mobilă decât limba și se transformă mai rapid. De aici rezultă neconcordanța dintre conținut și formă” — p. 26) apare sensibil modificată prin modul propriu în care se rezolvă în secțiunea următoare problema relației dintre conținut și formă în limbă. Soluționarea acestei chestiuni, intens dezbătută anterior de Al. Graur, I. Coteanu, Em. Vasiliu, P. Miclău, constituie poate contribuția teoretică cea mai profund originală a acestui *Tratat*. Pornind de la o analiză atât dialectică, filozofică, cât și lingvistică, structurală, a ierarhiei glossematice a semnului, autorul acestui capitol, Paul Miclău⁷, propune o ierarhie pe trei nivele, care se manifestă atât în planul expresiei, cât și în acela al semnificației, introducând de fiecare dată între formă și substanță o categorie de conținut numită *invarianță*: „Dialectic vorbind, elementele [semiotice] invariante alcătuiesc conținutul limbii în ambele planuri — expresia și semnificația — și din acest punct de vedere specializarea glossematică a termenului de conținut pentru planul semnificației este nepotrivită” (p. 187). În lumina acestei teorii, de excepțională valoare, asupra căreia nu ne vom opri aici, dar care — sintem convinși — va putea mijloci clarificarea multor probleme importante ale lingvisticii, însuși raportul dintre limbă și gândire se impune să fie abordat într-un alt mod decât cel tradițional (pe care l-am văzut reprezentat și în primul capitol al cărții de față). Din păcate, singurul enunț care face referire la acest aspect este formulat destul de confuz: „De obicei se susține că substanța semnificantului este gândirea, însă, conform tricotomiei propuse mai sus, putem socoti că substanța semnificantului este dată de variația acesteia” (p. 186)⁸.

⁵ Vezi și A. Martinet, în *Structuralisme et marxisme*, p. 87—90, 115 și urm. Într-o notă de la p. 123, *Tratatul* se apropie oarecum și el de această interpretare: „Elaborarea constructelor pornește, desigur, tot de la unele trăsături ale obiectului cercetat”.

⁶ O bună critică a caracterului „mecanicist” al teoriei lui I. P. Pavlov în aplicarea ei la limbă oferă filozoful polonez A. Schaff, în cunoscuta sa *Introduction to Semantics* (trad. rom., București, 1966; v. p. 221—224).

⁷ O primă prezentare anterioară a acestei teorii se găsește în lucrările lui P. Miclău, *Le signe linguistique*, p. 71—74, și *Sistemul limbajului*, în *Sistemele limbii*, p. 7—26.

⁸ O prezentare detaliată și clară a problemei în *Sistemul limbajului*, vol. cit., p. 10—14.

3.4. O chestiune importantă, privind delimitarea obiectului și relațiile lingvisticii generale cu domeniile adiacente: lucrarea abordează doar în mică măsură și pe alocuri insuficient de consecvent problematica altor funcții lingvistice decât cea referențială.

S-au semnalat⁹ fluctuațiile, de-a lungul întregii lucrări, în cazul funcției poetice. Urmărind acum modul în care este pusă problema în capitolul intitulat *Stilurile limbii* (p. 369—397), observăm că „limba literaturii artistice” este abordată din două perspective diferite: ca realitate a „stilisticii limbii” și ca obiect al „stilisticii literare”. În primul caz, ea apare integrată într-un model amplu, care urmărește să dea seama de întreaga structură stilistică a limbii. Modelul propus aici valorifică la un nivel superior unele contribuții ale școlii pragheze și ale lingvisticii sovietice, clădindu-se pe considerarea a trei criterii principale (social-cultural, informațional și structural). Remarcăm însă un fapt curios: deși la nivelul fiecărui criteriu în parte se reliefează net opoziția între stilurile limbii artistice și toate celelalte (și se marchează în primul caz „stilul poetic” sau „liric”), modelul integral ierarhic, al „piramidei stilistice”, nu reflectă suficient de clar această opoziție; statutul „stilului” poetic, în special sub unghi structural, nu ni se pare, așadar, suficient precizat. *Tratatul* oferă o soluție de compromis, postulând că cercetarea stilurilor literaturii artistice „intră în sarcina stilisticii literare” (p. 391), domenii care, fără să aparțină lingvisticii, cunoaște un „proces de lingvisticizare”. Această concesie, care se face nu numai a stilurilor artistice, de a fi tratate separat într-un capitol aparte (p. 391—397), nu înseamnă însă o recunoaștere, indirectă, a insuficienței definirii lor în cadrul structurii stilistice a limbii și o acceptare a bipolarității fundamentale tradiționale: *nonartistic (pragmatic) vs. artistic*?

4. În concordanță cu postulatul filozofic fundamental (v. *supra*, 2.2.), autorii acordă un important loc în economia lucrării istoricului concepțiilor lingvistice (v. p. 48—72) și adoptă, în întreg *Tratatul*, un unghi de abordare predominant istorist. Analizele și evaluările concrete ale contribuției diferitelor curente, școli și metode lingvistice pot fi supuse, însă, în mai multe locuri, discuției.

4.1. Autorii recunosc că „logicismul gramatical duce la concluzia că, dincolo de variabilitatea lor, limbile au o structură identică, care are la bază categorii logice” (p. 28), dar cedează unei înțelegeri simpliste a procesului de evoluție a științei atunci când consideră că gramaticile raționale reprezintă, de fapt, „consecința reînvierii vechilor idei ale lui Aristotel și ale stoicilor, care identificau limba cu gândirea și categoriile gramaticale cu categoriile logice” (p. 51). A pune problema în acest mod nu înseamnă, oare, a apropia prea mult două paradigme științifice atât de depărtate între ele, istoric și metodologic, și a nu observa că înseși categoriile în cauză au suferit în intervalul respectiv mutații care nu mai permit identificarea lor? Nu surprindem aici și o anumită minimalizare a rolului și semnificației gramaticilor raționale și, în genere, a perspectivei logiciste în istoria lingvisticii? Numai așa s-ar putea explica și o afirmație ca: „Logicismul gramatical a fost supus unei *critici nimicitoare* [subl. n. — M. B. și S. Sch.] de către reprezentanții curentului psihologist, care au pus în lumină marea varietate a limbilor rezultând din varietatea psihologiei colective și individuale. Antilogicismul dominant în epoca modernă a dus la negarea oricărui paralelism între logică și gramatică...” (p. 28—29). Opinăm, pe de altă parte, că o atitudine mai critică în privința curentului psihologist în lingvistică ar fi fost binevenită și ea nu ar fi însemnat, în nici un caz, negarea adevărurilor științifice impuse de acesta, cum ar fi — de exemplu — insistența asupra specificității limbilor; chiar în *Tratat* se recunoaște: „faptul că limbi diferite structurează diferit aceeași realitate nu e decât aparent o dovadă a lipsei de echivalență între idiomuri” (p. 492). În consecvență cu un mod de abordare dialectic, această afirmație nu ar fi impus o delimitare — așa cum se procedează în *Tratat* — de cunoscuta teză a lui Humboldt, conform căreia „fiecare limbă și stadiu din istoria unei limbi au o valoare unică” (p. 446). O reluare critică a ipotezei Sapir-Whorf ar fi putut — eventual — răspunde la multe

⁹ Vezi recenzia din „Tribuna”, XVI, 1972, nr. 7, p. 4.

întrebări legate de aceste aspecte generale, precum și de altele privind teoria și practica traducerii. *Pattern*-urile determinante ale unor limbi sau altele se realizează și prin conotațiile diferite ale unor cuvinte în două limbi, L_1 și L_2 (idee reluată după ipoteza Sapir-Whorf). În acest context s-ar fi putut discuta și unele aspecte ale traducerii automate, unde, se știe, s-au obținut rezultate destul de spectaculoase — deși progresele ultimilor ani nu sînt pe măsura avîntului de la început¹⁰.

4.2. Autorii *Tratatului* discută destul de amănunțit problemele ridicate de neopozitivismul lingvistic și de diferitele sale aplicații, fără a insista asupra neajunsurilor sale, criticate, pe drept cuvînt, în lingvistica românească, încă înainte de cel de-al doilea război mondial¹¹. Dincolo de această carență de atitudine, este adevărat însă că starea actuală a științei limbii le impune autorilor recunoașterea, „... necesității de a orienta lingvistica pe un alt drum decît cel urmat de neogramatici...” (p. 60).

4.3. O reflectare cu totul insuficientă și, pe alocuri, inadecvată, își găsesc în *Tratat* contribuțiile românești în domeniul lingvisticii generale¹².

Surprinzător este faptul că o teorie ca cea cunoscută sub numele de *teoria circulației cuvintelor*, elaborată independent și integral în lingvistica românească la sfîrșitul secolului trecut de către B. P. Hasdeu¹³, nu și-a găsit loc în această lucrare. Nu apar, de asemenea, nici măcar amintite, contribuțiile lui Sextil Pușcariu, a cărui operă poate fi considerată, în multe privințe, un model de lingvistică generală: dezvoltarea unei teorii pornind de la analiza aprofundată a aspectelor concrete ale unei limbi (româna) și apoi aplicarea și verificarea teoriei la explicarea unor realități noi ale acestei limbi și printr-o permanentă raportare comparativă¹⁴. Pe lângă acestea, o nouă ediție a *Tratatului* — și ne gîndim în primul rînd la posibilitatea traducerii sale într-o limbă de circulație, traducere pe care am ploarea problematicii și acuitatea tratării o recomandă cu prisosință — ar trebui să valorifice neapărat numeroase alte contribuții de real interes pentru lumea științifică, cum ar fi: teoria filozofului Lucian Blaga cu privire la funcția metaforei în limbaj¹⁵; aportul lui Theodor Capidan¹⁶ și Emil Petrovici¹⁷ la teoria bilingvismului; concepția lui Al. Philippide¹⁸ despre cauzele evoluției lingvistice și reformularea ei ulterioară de către G. Ivănescu¹⁹; contribuția lui B. Cazacu²⁰ la definirea noțiunii de „interdialect”;

¹⁰ Vezi critica lui Y. Bar-Hillel, *The Present Status of Automatic Translation of Language*, în „Advances in computers”, I, 1960, și lucrările sale mai recente; v. și discutarea opiniilor lui Bar-Hillel la Erica Nistor-Domonkos și P. Schweiger, *Contribuție la o controversă celebră în legătură cu perspectivele traducerii automate*, „Probleme de documentare și informare”, vol. I, 1967, nr. p. 10. Merită să fie subliniat faptul că și la noi s-au obținut, în anii 1962—1965, în domeniul traducerii automate, rezultate comparabile cu cele obținute de marile centre internaționale de specialitate (pentru bibliografie, v. Erica Nistor-Domonkos și P. Schweiger, *art. cit.*).

¹¹ S. Pușcariu, *Limba română*, I, *Privire generală*, București, 1940, p. 9.

¹² Recenziile și prezentările care au apărut pînă acum au subliniat acest fapt (vezi, de ex.: D. Macrea, în „România literară”, V, 1972, nr. 6, p. 12).

¹³ Vezi C. Poghirc, *B. P. Hasdeu lingvist și filolog*, București, 1968, p. 116—117: „formulată și aplicată de el pentru prima dată în istoria lingvisticii...”.

¹⁴ Unele considerații teoretice ale lui Sextil Pușcariu au fost semnalate la P. Schweiger, *New and Old Ideas in Sextil Pușcariu's Work*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée”, VIII, 1971, p. 233—239.

¹⁵ Vezi, de ex., H. Wald, *Elemente de epistemologie generală*, București, 1968, p. 46—49.

¹⁶ Cf. U. Weinreich, *Languages in Contact. Findings and Problems*, London, The Hague, Paris, Mouton, 1967, p. 32.

¹⁷ Vezi E. Petrovici, *Interpénétration des systèmes linguistiques*, în *Actes du Xe Congrès International des Linguistes*, I, București, 1968, p. 37—73.

¹⁸ Cf. I. Jordan, *Alexandru I. Philippide*, București, 1969, p. 75—77.

¹⁹ G. Ivănescu, *Son et phonème*, „Cahiers de linguistique théorique et appliquée”, III, București, 1966, p. 75—79, și idem, *Les lois fondamentales de l'évolution linguistique*, în *Actes du Xe Congrès International des Linguistes*, I, p. 247—251 (al doilea articol e discutat sumar în *Tratat*, p. 305—306).

²⁰ B. Cazacu, *Studii de dialectologie română*, București, 1966, p. 33—40.

precizările lui I. Pătruț²¹ în problema împrumuturilor „prin filieră”; cunoscuta teză a Tatiane Slama-Cazacu despre „structurarea dinamică a semnificațiilor”²² ș.a. O consecință a nevalorificării — și înțelegem prin valorificare o asimilare creatoare — a unor rezultate ale lingvisticii românești este și faptul că autorii *Tratatului* justifică numeroase teorii și concepții prin simpla preluare a exemplificărilor din operele și limbile respective, fără a căuta material ilustrativ și din domeniul limbii lor materne; ni se pare concludent în acest sens să arătăm că *Tratatul* nu utilizează rezultatele unei lucrări fundamentale pentru lingvistica românească, *Atlasul lingvistic român*, referindu-se, în schimb, la Atlasul lingvistic al Franței. Dintre alte fapte de același gen, să amintim că autorii admit cu ușurință ideea greu de demonstrat a împrumuturilor de afixe, argumentând prin: „formarea cuvintelor în română beneficiază de afixe de origine slavă” (v. p. 531), când se știe că există o judicioasă demonstrație contrară ce aparține lui I. Pătruț²³; lui R. Todoran i se atribuie în mod eronat paternitatea criteriului apartenenței la același stat în delimitarea limbii de dialect²⁴, ignorându-i-se în schimb contribuțiile la definirea criteriului funcției culturale ș.a.

4.4. În mod firesc autorii își pun întrebarea: „Lingvistica este sau poate deveni o știință deductivă?” (p. 157), întrebare pe care și-o pun reprezentanții foarte multor discipline științifice în aceste ultime decenii. *Tratatul* omite însă să dea un răspuns satisfăcător: „...prin obiectul ei lingvistica e o știință inductivă” (p. 78). Aserțiunea rămâne la stadiul de simplă afirmație, deși se recunoaște totuși că „Spre deosebire de certitudinea concluziilor deductive, concluziile inductive sînt doar probabile” (p. 78); aceasta nu îi împiedică pe autori să considere mai departe (v. p. 485), fără a oferi o demonstrație analitică, că deducțiile nu ar servi cercetarea și să stabilească o legătură nelămurită între procedeele deductive și statistică. Discuțării procedeele statistice în lingvistică le sînt consacrate destule pagini, dar autorii se ocupă numai de un aspect elementar al acestora — numărătorile de obiecte lingvistice (foneme, cuvinte, sintagme etc.), ceea ce nu înseamnă în nici un caz o abordare în esență a problemei aplicării statisticii în lingvistică.

4.5. Limitele imaginii evolutive a concepțiilor lingvistice, pe care o schițează această lucrare, se observă cel mai bine în prezentarea teoriei gramaticilor generative și a premiselor sale de diferite feluri. Autorii fac o analiză insuficient de critică a etapei anterioare momentului Chomsky, deși au avut la dispoziție bune exegeze care au arătat caracterul static și taxonomic al multor concepții premergătoare. Pe de altă parte, cu toate că, în repetate rînduri, s-a subliniat independența totală a teoriei gramaticilor generative față de unele aplicații practice ale lingvisticii matematice, autorii încearcă din nou stabilirea unor astfel de legături.

O insuficientă receptivitate față de concepția lui Chomsky și mai ales față de dezvoltările ei mai recente este dovedită, credem, în unele locuri, de aserțiuni vagi privind relația dintre competență și performanță (v. p. 70) sau de afirmația, ce nu mai poate fi susținută astăzi, că „Modelul transformațional tinde să șteargă granița tradițională dintre sintaxă și semantica lexicală” (p. 139). Așa se explică și faptul că, în descrierea oferită gramaticii generative, componentul sintactic este menținut, fără nici o rezervă, drept component central unic (v. p. 71). Cu privire la așa-numita *Immediate Constituent Grammar* se afirmă că „Prin segmentarea suc-

²¹ I. Pătruț, „*Împrumuturi prin filieră*”, în CL, X, 1965, nr. 2, p. 327—336.

²² Vezi, în special, Tatiana Slama-Cazacu, *Introducere în psiho-lingvistică*, București, 1968, p. 107—149.

²³ Vezi I. Pătruț, *În legătură cu penetrabilitatea sistemului lingvistic*, în CL, XV, 1970, nr. 2, p. 233.

²⁴ Afirmația se întâlnește și la Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, p. 101, 294, n. 2, de unde probabil a fost preluată; v. însă R. Todoran, *Cu privire la o problemă de lingvistică în discuție: limbă și dialect*, în CL, I, 1956, p. 99—101, și idem, *Cîteva observații cu privire la problema delimitării dintre limbă și dialect*, în StUBB, Series Philologia, 1960, fasc. 2, p. 62—67.

cesivă a unui text într-o ierarhie de constituenți imediați, infinitatea enunțurilor unei limbi [...] se reduce la o serie de scheme" (p. 131), când se știe că această reducere se realizează doar prin introducerea componentului care conține procedeele transformazionale.

Cu privire la concepția lingvistică a lui Harris, în *Tratat* se arată că „Analiza transformatională descompune fraza în propoziții elementare k și operații elementare p, care operează asupra lui k și ϕ ” (p. 135), ceea ce înseamnă că în concepția acestuia ar exista deja elementul de recursivitate, introdus mult mai târziu de Noam Chomsky.

În general, în discutarea statutului gramaticilor generative, în afara unor observații pertinente și judicioase, autorii nu își asumă riscul unei interpretări (inclusiv a variantelor mai recente) în contextul realizărilor actuale ale teoriei lingvistice și nu încearcă o racordare a tezelor și ipotezelor ei cu cîștigurile altor concepții moderne, racordare care, după părerea noastră, ar putea completa și lărgi sfera de interese și posibilități ale gramaticii generative.

4.6. Pe scurt, se poate constata că expunerea istorică este exagerat de descriptivă pe alocuri, ceea ce nu a permis întotdeauna realizarea unei prezentări analitice și sintetice în același timp, iar altelei a dus la o îndepărtare de judecata de valoare. Aceasta din urmă, atunci când s-a exercitat judicios, nu a subliniat totuși îndeajuns, după părerea noastră, progresul înregistrat în ultima vreme prin curentele lingvistice generative, care schimbă sensibil perspectiva asupra obiectului și tind să introducă o concepție explicativă a funcționării limbajului în locul uneia descriptive sau constatative.

5. Sintetizînd, apreciem că autorii acestei lucrări au efectuat în mare măsură o primă centralizare mai amplă a rezultatelor valabile obținute în timpul lingvisticii, și au propus o serie de soluții teoretice noi și valoroase. Fără să fie scutită de unele neajunsuri, oarecum inerente în condițiile unui spațiu de cercetare atât de vast, care a angajat și un număr destul de mare de cercetători (10), ea rămîne un instrument de referință fundamental în domeniul lingvisticii generale. Prin traducerea ei într-o limbă de circulație s-ar putea aprecia, sub toate aspectele, și în lumea științifică internațională profitul enorm și dificultățile unei asemenea sinteze.

Iunie 1972

M. Borcilă și P. Schweiger

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea
de Filologie, Cluj, str. Horea, 31

LUCIA DJAMO-DIACONIȚĂ, *Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în sec. XIV și XV*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1971, 400 p.

Lucrarea Luciei Djamo-Diaconiță constituie o analiză minuțioasă și aprofundată a documentelor slavo-române emise în Țara Românească în secolele XIV și XV, documente deosebită valoare atât pentru istoria limbii române cit și pentru istoria limbii bulgare. Valorificînd acest material, pe care cercetările anterioare nu l-au epuizat, Lucia Djamo-Diaconiță evidențiază aspectele cele mai caracteristice ale slavonei din Țara Românească, reliefînd totodată elementele lexicale și gramaticale românești care au pătruns în structura ei. Sînt studiate 467 documente, dintre care 209 hrisoave de dănie și întărire (grupa A) și 258 privilegii comerciale și scrisori — corespondența domnilor sau boierilor cu diferite centre din Transilvania (grupa B), împărțite astfel datorită trăsăturilor distinctive și evidentelor deosebiri (în ceea ce privește grafia, fonetica, morfologia și mai ales lexicul), care există între cele două categorii de documente.

Autoarea se alătură opiniei celor care privesc limba acestor documente ca o limbă de cultură, infirmând părerea greșită a unor cercetători străini, care susțineau că ea reprezintă limba vie a unei populații slave din țările române. „Întrepătrunderea trăsăturilor mediobulgare cu cele sîrbocroate constituie o dovadă că redacția slavo-română nu reprezintă nici limba bulgară vie și nici cea sîrbă, ci este un fenomen de cultură cu baza mediobulgară păstrată prin tradiție, peste care apoi s-au suprapus numeroase elemente ale limbii literare sîrbocroate” (p. 10). Rolul slavonei românești, ca limbă a textelor scrise în evul mediu în țările române, ca limbă oficială a bisericii și a administrației, poate fi comparat cu cel al latinei pentru apusul și centrul Europei.

Unele particularități ale documentelor ar fi mai ușor de explicat dacă s-ar cunoaște amănunte privind viața și pregătirea grămăticilor. Dar nici măcar numele acestora nu e menționat decât foarte rar și, chiar atunci cînd este, faptul nu poate constitui un indiciu sigur asupra originii lor etnice. „Apare ca un fapt cert că slavona, ca limbă de vehiculare a culturii medievale în Țara Românească (ca de altfel și în Moldova), era folosită de oameni de profesie, care erau români sau de origine slavă, angajați de cancelarie, de unii reprezentanți ai clasei feudale, precum și de unii negustori” (p. 19).

Studiul grafiei, problemă mai puțin cercetată pînă acum, e facilitat prin folosirea documentelor originale sau a fotocopiilor, căci chiar cele mai bune ediții de documente se adresează în special istoricilor, nu lingviștilor, și pot genera confuzii în interpretare. Trăsăturile fonetice ale subtipului muntean sint mediobulgare; s-au conservat însă și elemente din slava veche, peste care s-au suprapus influențe sîrbocroate și, izolat, trăsături fonetice românești. Fiecare parte de cuvînt e prezentată și comentată în amplul capitol consacrat *morfologiei*. Oprindu-se la problema modificărilor structurale survenite în bulgară, prin trecerea de la sintetism la analitism, autoarea amintește și importanța documentelor slavo-române în urmărirea evoluției acestui proces.

E cunoscut faptul că pentru perioada anterioară anului 1521 „toate cunoștințele despre limba română se rezumă la cuvintele românești intercalate în actele și cărțile slavone interne, precum și la fraze în limba slavonă calchiate după cele românești” (p. 269). Influența limbii române din secolul al XV-lea asupra limbii de cancelarie, particularitățile lingvistice românești au reținut în decursul timpului atenția multor cercetători români și străini ca: B. P. Hasdeu, O. Densusianu, A. I. Jacimirsij, N. Iorga, Al. Ștefulescu, P. P. Panaitescu, I. Bogdan, M. Costăchescu, G. Nandriș, D. P. Bogdan, S. B. Bernștejn etc. Cu atît mai justificată apare prezentarea lor într-un capitol special, intitulat *Elemente românești* (p. 269—323). Dacă pentru secolul al XIV-lea ele sint puțin numeroase, „începînd cu prima jumătate a secolului al XV-lea, numărul lor este mereu în creștere. Fenomenul este explicabil și, în mod firesc, în strînsă legătură cu decăderea culturii slavone și cu transformarea societății românești” (p. 271). Din domeniul foneticii sint menționate fapte ca tratamentul lui *d* latin urmat de *i* sau *e*, situația grupurilor *cl'* și *gl'* etc. Din morfologie este semnalat articolul proclitic românesc pentru genitiv-dativ: „Ștefan a lu Has David”. Articolul enclitic apare la cîteva substantive comune și la numeroase toponime și antroponime¹. Lipsa articolului *-l* la apelative, nume de persoană sau toponime (*grămăticu Stan, Copăcelu, Vișelu* etc.) reflectă tendința ca la nominativ-acuzativ acesta să nu mai fie pronunțat (alte exemple nu sint bine alese, nefiind vorba de substantive articulate: *fost dvornicu, jupan Staiaco mare logofătu* etc. v. p. 276). Formele de plural articulat apar numai în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Articolul enclitic românesc *-le* în *Șirinele, Polovinele* arată că e vorba de nume

¹ Documentele aduc o precizare în problema discutată în onomastică a numelor de persoană însoțite de patronimic. „În documentele slavo-române din secolele al XIV-lea și al XV-lea numele de persoană însoțite de patronimic apar foarte rar; dar fie că e vorba de patronimice care arată naționalitatea, fie de cele provenite din porecle, aproape în toate cazurile patronimicul apare articulat: *Citrștea Tătarul* (1418), *Stancio Sirbul* (1418), *Cazan Creșul* (1453) etc.” (p. 282).

topice românești și nu de substantive slave cu articol românesc (p. 294—295). Materialul analizat contribuie la infirmarea tezei care susține că articolul postpus românesc se datorește influenței slave (p. 295). Pronumele românesc *варе* împreună cu pronume interogative slave formează prin calchiere pronume nehotărâte ca: *варе кто, варе кои, варе що* etc. Prin calchieră adverbelor *varecți* și *vareunde* s-au format adverbe de loc, mod și cantitate: *варе гдѣ, варе каданко, варе еарко* etc. De asemenea o serie de prepoziții slave calchiază construcții românești (p. 303—308). Un fenomen frecvent în ultimul sfert al veacului al XV-lea e schimbarea genului unor substantive slave după genul celor din română: *монастир*, în bg., scr. masculin, apare ca feminin, *саѣра*, masculin, apare ca feminin, (genul nu i s-a fixat nici în secolul al XVI-lea și chiar astăzi există oscilații în folosirea lui); *дѣа*, sub influența lui *parte*, apare ca feminin; *кравиче* neutru apare ca feminin; *виноград* apare feminin sub influența lui *vie*; *живот*, masculin, e influențat de *viață* etc. Cu cele câteva expresii calchiate după română, cum ar fi: „să nu ne purtați cu vorbe goale”, „in-au amărit pînă în git” și „mi-a ajuns pînă în git”, „mi se pare” etc., se încheie acest amplu capitol. „Elementele românești infiltrate în limba documentelor emise de cancelaria Țării Românești sînt numeroase și deosebit de variate, constituind trăsătura specifică a slavonei românești, culoarea ei locală” (p. 323).

Datorită naturii lor, documentele nu cuprind decît un număr limitat de cuvinte, din anumite domenii, nu oglindesc decît în mică măsură bogăția lexicului. Între hrisoave și scrisori există totuși o deosebire: primele se caracterizează prin sobrietate și păstrarea a numeroase elemente arhaice, fapt explicat de I. Bogdan prin existența unor formulare vechi, care se transmiteau, în timp ce scrisorile au și un conținut și un mod de exprimare mai diversi. *Lexicul* acestor documente are la bază elemente ale slavei vechi peste care se adaugă trăsături mediobulgare și alți termeni de diferite origini. Influența *sirbocroată* în domeniul lexicului e mai redusă decît în fonetică și morfologie și totodată mai greu de sesizat, datorită deosebirilor mici care existau în această perioadă între bulgară și sîrbă. Influența *maghiară* se resimte în domenii variate ale lexicului; unii termeni au pătruns probabil prin intermediul limbii române (p. 341). Afirmarea ar putea fi extinsă la un mai mare număr de împrumuturi, căci îmbogățirea vocabularului unei limbi artificiale, savante, așa cum era slavona românească de cancelarie, cu termeni străini, nu s-a făcut oare în mare măsură prin română (care la rîndul ei i-a luat din maghiară, italiană, turcă etc.), de vreme ce atît cei care dictau cît și grămăticii au fost în cele mai multe cazuri români? Păreră autoarei este însă alta: „Din varietatea de forme ale lexicului slavonei românești, o parte din termenii neslavi (maghiari, greci sau turci) au fost, probabil, de largă circulație și au pătruns în limba română, unii chiar în fondul principal lexical” (p. 375). Nu e justificată separarea termenilor de origine germană pătrunși prin filieră maghiară de cei amintiți la influența maghiară; termenii germani nu au intrat direct, de altfel autoarea recunoaște acest lucru (p. 345), făcînd totuși o concesie inutilă împrumuturilor prin filieră; trăsăturile fonetice ale acestor cuvinte arată că e vorba de împrumuturi din maghiară. Vezi exemple ca: *herfeg* < magh. *herceg*, *pirgar* (pentru care nu e suficientă raportarea numai la *polgár*, cî la forme maghiare vechi: *palgar*², *pargar*, **purgar* etc.), *pircálab* etc. Aceeași observație pentru termenii *latini* intrați prin filieră maghiară: *decan*, *cantilariș* etc. Influența *italiană* e foarte redusă (cîteva cuvinte ca: *scală*, *ducat* și *florin*³). Influența *greacă* e foarte puternică. În afară de termeni *livrești*, de cultură, ca: *arhimandrit*, *episcop*, *diacon* etc., apar termenii

² Cf. L. Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapest, 1966, p. 620.

³ Pentru ultimul, etimonul italian *florino* nu e satisfăcător. DA propune medio. bulg. *florină*, DM germ. *Florin*.

bizantini: *vistiar, spătar, logofăt, comis, sculă, cămară*⁴, *trapeză* etc. Influența turcă e destul de redusă; apar totuși unele cuvinte ca: *pazar, caftan, sangeac, bașa, ienicer* etc.

Așa cum s-a spus, trăsătura specifică a redacției românești o constituie termenii românești, care apar în flexiune atât slavă cît și românească, cum ar fi: *județ, vecin, porlar, cenușar, spătar, paharnic, slujn ică, sac, leagăn, fiastru, cumnal, fin, cășărie, vinărici, dijmar, ducatar, potenar, brașovean, moldovean* etc.

Slujnică, considerat ca o creație românească din *slugă* + suf. *-ică* (p. 361), este de fapt un derivat feminin de la masculinul (învechit) *slujnic*⁵ „servitor”. Sensul cuvintului *cășărie*, în documentul din 1498, prin care Radu cel Mare întărește mănăstirii Rîncăcirov diverse daniile printre care și „cășăria domnească din muntele județului Pădureților”, nu este acela de „parte a stînei unde se prepară cașul” (p. 362), ci e vorba de „impozitul, darea din caș”, cedată de domn mănăstirii. În legătură cu termenul *vinărici*⁶ „impozit care se plătea pentru vin”⁷ (*vin* < lat. *vinum* + *ar* + *ici*) (p. 363) și care corespunde termenului slav *винарство*, rămîne neclară atât tema de la care s-a derivat (*vinar* nu există în românește), cît și valoarea sufixului *-ici*.

Rețin atenția și unele cuvinte întîlnite numai în cadrul slavonei românești, cuvinte care nu există nici în română, nici în limbile slave, cum sînt: *вмешнство, хитанство, джмарство, кжеарство* etc., create după modelul cuvintelor slave *винарство* și *пчларство*. Termeni ca *ostuhar, globnic, pitar, pușcar*, deși se găsesc și în lexicul limbii române, sînt considerați creații ale slavonei românești pentru că „au apărut ca termeni tehnici ai organizației statale și administrative în perioada organizării statelor noastre feudale” (p. 372).

Într-un studiu ca cel de față, care trebuia să evidențieze atât fondul slav al documentelor cît și puternica influență românească, unele soluții adoptate permit discuții, corectări sau rezolvări diferite. Înainte de a încheia, mai facem unele observații, referitoare mai ales la elementul românesc: p. 27: în legătură cu notarea lui *ă* prin *a* la derivatele din textele muntene, Al. Rosetti nu dă exemple nu pentru că nu le-a găsit atestate, cum greșit a înțeles autoarea, care consideră că afirmația cu referire la derivate trebuie revizuită, deoarece în documentele subtipului muntean găsim destule exemple în care apare *a* la derivate. De pildă: *кадрарѣни*, Bogdan — *бодранѣни*, *brad* — *брадѣнѣни* (notăm, în trecere, că derivatul nu e de la *brad*, cî de la Brădet), Dan — *данѣни* etc. Dar tocmai astfel de exemple evită Al. Rosetti să folosească, nu fiindcă nu le-ar fi găsit atestate, ci pentru că nu sînt concludente: „nu am înregistrat cazurile de notare a lui *ă* prin *a* în cuvintele în care această grafie se poate explica prin influența originalului slav, ca, de ex. *călugăr, dascăl* etc., sau prin influența numelui asupra derivatului, de ex. *faur* față de *Făurești, Manea* față de *Mănești* etc.”⁸; p. 144: antroponimele *Бузѣа* < rom. *Buzea* < *buză* + *-ea*, *Мареѣа* < *Mareș* (< rom. *mare*) + *-ea* trebuie raportate la numele *Buză* și *Mare*, care la rîndul lor au la bază apelativele respective; la fel *Могоѣа* < rom. *Mogoșel* (< magh. *magas*) + *-ea*; p. 145: antrop. *Минѣа* < rom. *Mințică* nu e o poreclă (< lat. *mens*, *-ntis*), etimologie dată de D. P. Bogdan⁹ și însușită fără rezerve de autoare, nici un hipocoristic de la *Domelie*¹⁰, *Domețian*, ci trebuie explicat de la numele

⁴ În legătură cu etimologia cuvintului, cf. și Ionel Stan, *În jurul etimologiei române-cului cămară*, în *Omagiu Rosetti*, p. 863—866, și L. Tamás, *Etyimologisch-historisches Wörterbuch*... p. 174, după care cuvîntul e împrumutat din maghiară, iar în maghiară din latină sau germană.

⁵ A. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939; cf. și G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, 1960, p. 137.

⁶ Considerat cuvînt românesc și de Maria Iliescu, *Din istoria terminologiei fiscale românești*: *ărit, sufixul dărilor feudale*, în *Omagiu Iordan*, p. 401—411.

⁷ După CADE și SCRIBAN, D., primul sens al cuvîntului *vinărici* s.m. este „podgorean”.

⁸ *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 453.

⁹ *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*, București, 1946, p. 177.

¹⁰ N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, 1963, p. 45.

de persoană *Minea, Minfea*; p. 273: top. *Săcel, Copăcel* s-au format nu cu suf. *-cel*, ci cu suf. diminutival *-el* (*sătuc + -el, copac + -el*); p. 278: nu trebuie respinsă atît de categoric etimologia propusă de N. A. Constantinescu pentru antrop. *Barbul*¹¹ în favoarea explicării lui din apelativul *barbă*, cu care nu poate avea nici o legătură (eventual prin etimologie populară). Și D. P. Bogdan, *Glosarul...*, are două articole *Barbă* și *Barbul*, chiar dacă le pune pe amîndouă în legătură cu *barbă*; p. 280—281: antroponime ca *Bratul*¹², *Radul*, la origine nume de botez, nu trebuie raportate la apelativele slave vechi *братъ* „frate”, *радъ* „bucurie” + articolul enclitic românesc, ci la numele de persoană slave *Bratomir, Bratomil, Bratoslav* și respectiv *Radomir, Radoslav*; p. 284: *Bofea* este oare o poreclă de la *bof*¹³, așa cum acceptă L. Djamo-Diaconiță, respingînd apropierea de bg. *бофо* de la *Bogdan*, propusă de Weigand, care pare totuși mai plauzibilă? p. 289: în legătură cu toponimul *Boișoara* < masc. rom. *boișor* (după I. Iordan, *Toponimia românească*, p. 387, care îl trece între numele topice al căror gen gramatical diferă de al apelativelor corespunzătoare), derivarea din *boișor*, diminutiv de la *bou*, e puțin probabilă. Toponimul în discuție pare să fie mai degrabă în legătură cu n. pers. *Boiu, Boia*; p. 293: la ce apelativ poate fi raportat *Cepturile*, despre care autoarea afirmă că e numele unui sat, provenit dintr-un cuvînt românesc de origine latină? p. 293: toponimul *Soarbele* este pluralul lui *soarbă* — fructul sorbului, afirmă autoarea (citîndu-l pe I. Iordan, *Toponimia românească*, p. 101). E mult mai plauzibilă raportarea acestui oronim la un nume de persoană¹⁴. Altă explicație pornește de la *sorb* „vîltoare, virtej, loc (uri) unde se absoarbe apa, unde apa este sorbită (în pămînt)”¹⁵; p. 309 și urm.: se remarcă raritatea sufixului *-escu* în antroponimie și frecvența deosebită a toponimelor în *-ești*, acestea din urmă provenind, după părerea autoarei, de la: 1. nume calendaristice, 2. apelative românești, 3. apelative și onomastice slave și 4. apelative turcești. Această împărțire nu e cu nimic justificată, căci toate toponimele amintite sînt derivate de la nume de persoană românești: *Crefești* < *Creful*, *Micești* < *Micul*, *Ursești* < *Ursul* etc.; *Căzânești* (1494) < *Cazan* (antrop. *Cazan* fiind atestat în documentele studiate la 1453), nu „dintr-un radical turcesc intrat însă în limba română” (p. 313); p. 310: top. *Băfești*, derivat în mod arbitrar din *băf*, trebuie explicat prin numele de persoană *Băfea* sau *Befea*¹⁶; p. 311: *Tătulești* trebuie raportat la numele de persoană *Tatul*, indiferent de proveniența lui¹⁷ nu la substantivul *tatul* cum procedează autoarea.

Alcătuirea bibliografiei după capitole: *Ediții de documente, Dicționare, Lucrări științifice*, nu pare a fi soluția cea mai potrivită (astfel Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești*

¹¹ Din *Barbur* < lat. *Barbara*; *Dicționar onomastic românesc*, p. 21. V. mai ales Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, 1963, p. 315: „*Barbul*... prezintă o asemănare pur întîmplătoare, deși foarte mare, cu *barbă*. Deoarece este răspîndit, mai ales prin Muntenia și ca nume de botez, trebuie să admitem că a avut din capul locului numai această valoare și că, prin urmare, aparține, la origine, nomenclaturii hagiografice”. Cf. și Al Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 53: „*Barbu* (de la *barbă*, dacă nu e cumva de la *Barbara*, cum susține N. A. Constantinescu, după I. - A. Candrea)”.

¹² Inacceptabilă e și explicația dată de N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, p. 215; s. v. *Brat*.

¹³ După N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, p. 212, care crede că din *bof* se pot explica numele moldovene și ardeleni, mai puțin cele muntene, pentru care face și referirea la *бофо*.

¹⁴ Emil Petrovici, *Oronymes à base d'anthroponymes dans les Carpates roumaines*, în *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 281, 282.

¹⁵ Cf. N. Orghidan, G. Giuglea și M. Homorodean, *Probleme de toponimie*, CL, X, 1965, nr. 2, p. 342—343.

¹⁶ Atestat de N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, p. 196.

¹⁷ Identic, după N. Drăganu, cu rom. *tal(ul)*, *tală* ori cu cumanul *Tat*; cf. *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933, p. 181.

Inainte de Ștefan cel Mare, e amintit și la ediții de documente și la lucrări științifice etc.). Un indice de cuvinte, pe lângă cel de autori, era absolut necesar, lipsa lui îngreuiază mult consultarea acestui volum, care pune la îndemâna cercetărilor istoriei limbii române valorosul material românesc cuprins în documentele slavo-române din Muntenia secolelor al XIV-lea — al XV-lea.

Iunie 1972

Ioana Anghel
Institutul de lingvistică și teorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

GHEORGHE POP, *Elemente neologice în graiul maramureșean*, Editura Dacia, Cluj, 1971, 325 p. + 6 anexe.

Studierea graiurilor limbii române, din diverse puncte de vedere și sub diferite forme, constituie în prezent o preocupare de bază a multor lingviști din țara noastră, fapt explicabil dacă avem în vedere mulțimea de fenomene lingvistice care se întâlnesc în aceste graiuri și care trebuie cit mai grabnic înregistrate.

Publicarea în continuare a *Atlasului lingvistic român*, precum și elaborarea și publicarea *Noului Atlas lingvistic român, pe regiuni* pune la dispoziția cercetătorilor un material foarte bogat privind toate compartimentele limbii. Hărțile atlaselor lingvistice oferă specialiștilor elemente importante și sigure pentru stabilirea diferitelor faze de evoluție a unor sunete pe care textele scrise, cu sistemul lor grafic sărac, nu le înregistrează sau le redau numai aproximativ. Materialul cuprins în hărțile atlaselor oferă în același timp lingviștilor date extrem de prețioase pentru reconstituirea unor fapte de limbă din perioadele pentru care nu există monumente de limbă scrise. Pe baza lui se pot prevedea chiar și unele tendințe de dezvoltare a graiurilor.

Studiile și monografiile dialectale de până acum au urmărit înregistrarea și discutarea mai ales a unor fenomene arhaice și a acelor care, într-un fel sau altul, constituiau abateri de la normele generale ale limbii.

Elementele arhaice care se păstrează încă în graiurile noastre populare sînt, fără îndoială, foarte importante pentru studiarea istoriei limbii române și ele trebuie înregistrate cu foarte mare grijă. Nu trebuie însă neglijate — și în studiile actuale nu pot fi neglijate — elementele noi care au pătruns și pătrund neconținut, într-un număr tot mai mare, în graiurile regionale, proces care se datorește intensei acțiuni de culturalizare a întregii populații a țării.

Lucrarea lui Gh. Pop, prima de acest fel în lingvistica românească, constituie o încercare — foarte reușită după părerea noastră — de studiu asupra desfășurării acestui proces într-o importantă arie lingvistică a dacoromânei, aceea a Maramureșului. Autorul arată de la început că a urmărit îndeosebi îmbogățirea lexicului graiului cu neologisme, prin intermediul limbii literare, afirmație care corespunde numai parțial realității, deoarece în lucrare sînt bine reprezentate, din acest punct de vedere, și alte compartimente ale limbii: fonetica-fonologia, morfologia (morfologia), aspectele stilistice ale pătrunderii neologismelor în grai.

Cartea pune în discuție un bogat material cules de pe teren de către autor cu ajutorul unui chestionar de 1600 întrebări. Se discută și materialul oferit de hărțile ALR, în felul acesta fiind posibilă compararea datelor obținute prin anchete pe teren în două etape diferite. Autorul a cercetat atît localități mari, apropiate de centre urbane, cit și sate mai mici, cu o poziție izolată și mai greu accesibile, înregistrînd răspunsurile la chestionar de la 31 de persoane, de vîrste și sexe diferite.

În *Considerații preliminare*, primul capitol al lucrării, sînt menționate și analizate amănunțit primele informații documentare asupra Maramureșului, insistîndu-se și asupra istoriei condițiilor vieții materiale și spirituale în care a trăit și s-a dezvoltat comunitatea acestei provincii, deoarece cunoașterea condițiilor amintite prezintă o mare importanță pentru cercetarea influenței limbii standard asupra graiului respectiv.

Discutînd numeroase studii consacrate neologismului, autorul prezintă, sub formă de sinteză, numai două aspecte ale acestui fenomen lingvistic: 1) conceptul de neologism, 2) pătrunderea neologismelor în graiurile locale.

Pentru a scoate în evidență transformările survenite în vocabular și gradul diferit de asimilare a lexicului neologic de către subiectele vorbitoare, se examinează comparativ vocabularul unuia și aceluiași informator din două etape diferite. Compararea datelor care reprezintă două faze distincte ale graiului maramureșean demonstrează, după autor, tendința de integrare treptată a graiurilor în limba comună. Asupra acestei probleme vom reveni însă mai jos.

Al doilea capitol, *Lexicul*, se ocupă de studiul sincronic al lexicului neologic, grupat în trei subcapitole. Acest studiu este realizat în două secțiuni reprezentînd două etape distincte: etapa desfășurării anchetelor lui S. Pop și E. Petrovici (1930—1938) în mai multe puncte din Maramureș și etapa desfășurării anchetelor efectuate de autor (1966—1967). Prin compararea datelor celor două anchete, Gh. Pop are posibilitatea de a surprinde importante modificări în raportul dintre limba literară și graiurile regionale, modificări determinate de pătrunderea progresivă a elementelor limbii literare în graiuri. Față de termenii neologici înregistrați de ALR, care au o distribuție discontinuă, o frecvență redusă și care sînt redați în cea mai mare parte într-o roștire mai mult sau mai puțin stilcîtă, termenii neologici înregistrați de autor, în anchetele din 1966—1967, formează arii compacte sau apar generalizați, au o mare frecvență și se află într-un număr mult mai mare, iar fonetismul lor este, în general, acela al limbii literare.

Analiza minuțioasă a vocabularului neologic comparativ cu elementele vechi, tradiționale, ale vocabularului graiului maramureșean dă posibilitate autorului să stabilească: 1) dinamica vocabularului studiat și 2) elementele de sistem ale lexicului prezentat.

Dinamica vocabularului rezultă pe de o parte din dispariția unor unități lexicale, locul lor fiind luat, treptat, de termeni noi, pătrunși în grai prin intermediul limbii literare. Pe de altă parte, în acest proces de reinnoire, apar neologisme care numesc obiecte și acțiuni noi și li se opun neologismele paradigmatică, unități semnificative noi, care dublează cuvintele vechi, și neologismele sintagmatică, întrebuițare nouă a unei unități lexicale vechi, ceea ce atrage după sine apariția unui nou sens pentru un semnificant vechi.

Elementele de sistem în lexicul prezentat rezultă din gruparea termenilor în serii asociative.

Analiza materialului lexical prezentat permite autorului să afirme că graiul din aria lingvistică a Maramureșului dispune în prezent de un triplu vocabular:

1) Vocabularul curent și comun, care desemnează ființele, lucrurile și ideile cele mai obișnuite și care se caracterizează prin vechime, stabilitate, largă circulație și contribuie la apropierea graiului de limba standard;

2) Vocabularul pe care autorul îl numește liber, cuprinzînd cuvintele cu un registru funcțional mai redus și cu o răspîndire discontinuă în Maramureș;

3) Vocabularul neologic, care a pătruns și pătrunde în grai prin multiplele mijloace de răspîndire a limbii literare și care îmbogățește lexicul graiului.

În al treilea capitol al lucrării, *Încadrarea neologismelor în sistemul graiului*, se prezintă aspectul calitativ al pătrunderii neologismelor în grai, subliniindu-se în mod just faptul că „prezența neologismelor în graiurile populare nu trebuie privită numai din punct de vedere strict lexical, deci cantitativ, ci și, mai ales, din perspectiva întregului sistem. Important e nu numai cuvîntul ca atare, ci și felul cum acesta e rostit, măsura în care cuvintele noi intrate în graiuri schimbă sistemul sau cum, pe baza lor, se constituie un al doilea sistem. Nu e lipsită de valoare

nici contribuția elementelor noi intrate în grai la apropierea sistemului acestuia de cel al limbii literare" (p. 130).

Se arată că majoritatea termenilor neologici au pătruns în grai în forma lor literară și sînt întrebuințați în acest fel cel puțin de către unii dintre vorbitori, care, de obicei, au un anumit prestigiu în localitate. Cuvintele respective sînt apoi preluate de tot mai mulți vorbitori și, treptat, devin un bun al întregii colectivități. Multe elemente noi sînt însă, de la început, adaptate la sistemul fonetic al graiului, în timp ce altele se adaptează parțial.

În continuare, sînt examinate formele sub care apar termenii neologici comparativ cu pronunțarea cuvintelor din fondul vechi al graiului și sînt scoase în evidență, pe lângă trăsăturile de bază ale vechiului sistem, elementele noi din sistemul fonologic.

Autorul arată că pătrunderea unor cuvinte noi nu a determinat modificări în sistemul vocalic al subdialectului maramureșean. Vocala *e*, de pildă, care caracterizează vechiul sistem, în anumite contexte fonetice, este foarte frecventă și în neologisme. De asemenea se menține vocala *ø*, notată în neologisme în majoritatea cazurilor.

Prezența neologismelor se resimte însă în mod substanțial în consonantism. O mare parte dintre elementele noi nu sînt adaptate vechiului sistem, ci sînt preluate cu rostirea literară. Avînd în componența lor foneme proprii limbii literare, aceste foneme au fost însușite de o bună parte dintre vorbitori, fiind întrebuințate în mod curent, atît pentru a deosebi forme gramaticale, cît și pentru distincții lexicale. Odată cu însușirea noilor cuvinte sînt reintroduse o serie de opoziții între consoane de diverse timbre fonologice, precum și unele alternanțe între consoane din serii diferite de localizare, opoziții și alternanțe necunoscute vechiului sistem.

Autorul conchide că, în momentul de față, vorbitorii graiului maramureșean folosesc, pe lângă sistemul vechi, tradițional, și un sistem nou, apropiat sau, în unele cazuri, identic cu cel al limbii literare.

Pentru ca cititorul să aibă o imagine mai clară asupra celor două sisteme, se prezintă schematic diasistemul consonantic al subdialectului maramureșean.

Subliniind faptul că schimbările fonetice care au loc într-un grai sînt urmate de schimbări fonologice, iar acestea, la rîndul lor, determină importante schimbări în morfologie, în subcapitolele *Morfologie* și *Morfologie*, autorul arată, cu numeroase exemple, în ce măsură particularitățile fonematice ale graiului în discuție se reflectă în morfologie și cum se manifestă pe plan morfologic lupta dintre formele vechi, ale graiului, și formele noi, literare.

În capitolul *Aspecte stilistice ale pătrunderii neologismelor în grai*, autorul face o seamă de considerații asupra întrebuințării neologismelor în conversație și în creația folclorică actuală a zonei Maramureșului.

În concluzia generală se arată că graiul din zona lingvistică a Maramureșului se constituie în sisteme tot mai deschise procesului de extindere a limbii literare. Dacă în trecut existau vorbitori care nu dispuneau decît de sistemul lingvistic al graiului local, astăzi majoritatea vorbitorilor au conștiința existenței și a altor sisteme lingvistice și sînt în măsură să le întrebuințeze.

Glosarul, care cuprinde cuvintele incluse în chestionarul utilizat, dispuse în ordine alfabetică, ilustrează repartiția teritorială a termenului pe subiecte, vîrstă și sexe, gradul de pătrundere a formei corecte sau a variantelor fonetice, măsura în care se păstrează sensul fundamental, bogăția sinonimică a termenilor.

Textele și Anexele, care completează lucrarea, reprezintă un material documentar important, ajutînd pe cititor să-și facă o imagine precisă nu numai asupra graiului zonei respective, ci și asupra culturii și artei țărănimii din Maramureș, precum și a nivelului vieții materiale și spirituale.

Cartea conferențiarului univ. Gh. Pop reprezintă, fără îndoială, o contribuție importantă la cunoașterea aspectului nou al uneia dintre subunitățile dialectale din cadrul dacoromânei. Procesul de transformare și înnoire caracterizează astăzi nu numai zona lingvistică a Maramu-

reşului, ci toate graiurile noastre populare. Anchetatorii atlaselor lingvistice regionale au în prezent posibilitatea să noteze, aproape la fiecare întrebare, două răspunsuri pe fişă, deoarece orice informator cunoaşte, pe lângă cuvîntul sau forma regională, locală şi cuvîntul sau forma literară sau apropiată de cea literară.

Considerăm însă că evoluţia şi transformarea graiurilor sub influenţa limbii literare trebuie privită puţin mai adînc, din interiorul graiurilor. Trebuie avute în vedere condiţiile şi împrejurările în care informatorii întrebunţează un cuvînt sau altul, o formă sau alta. Deşi în graiurile din Maramureş au pătruns şi pătrund o serie de elemente noi, nu credem că se poate vorbi de „tulburarea unităţii lingvistice a graiului” (p. 15).

Unele afirmaţii ale autorului, ca : „Graiurile limbii române sînt deci în curs de unificare” (p. 30), sînt, după părerea noastră, puţin prea categorice, iar transformarea graiului din aria lingvistică a Maramureşului sub acţiunea nivelatoare a limbii literare, aşa cum o înţelege autorul, trebuie privită doar în perspectivă.

Iunie 1972

Gr. Rusu

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj, str. E. Racoviţă, 21

MÁRTON GYULA, *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönzavai*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972, 601 p.

Preocupările profesorului Gyula Márton în domeniul studierii influenţei limbii române asupra graiului ceangău din Moldova sînt cunoscute şi de către lingviştii români. După ce în partea introductivă a articolului său *Cîteva aspecte ale influenţei limbii române în lexicul graiului ceangău din Moldova* (SCL, VI, 1955, p. 331—339) şi-a precizat poziţia în privinţa studierii influenţei unei limbi asupra unei alte limbi sau asupra unui grai, a prezentat, pe baza materialului provenit din 8 sate anchetate, stratificarea semantică, adaptarea fonetică şi încadrarea morfologică a cuvintelor româneşti în acest grai. Tot acolo a dat şi o reuşită analiză a intensităţii acestei influenţe. În articolul *Perechi de cuvinte în graiul ceangău din Moldova* (în *Omagiul lui Iorgu Iordan* cu prilejul împlinirii a 70 de ani, 1958, p. 557—569), pe baza unui număr mare de perechi de cuvinte, face constatări de ordin teoretic cu privire la comportarea elementului vechi şi nou, a celui din limba comună şi din grai, care se constituie în pereche în limbajul vorbitorilor unui grai. Pe baza unui material mult mai bogat, provenit din anchetele ulterioare, folosindu-se de cele mai de seamă lucrări din literatura problemei bilingvismului, analizează fenomenele de limbă din graiul ceangăilor bilingvi în studiul *Cîteva aspecte ale bilingvismului maghiaro-român la ceangăii din Moldova* (SCL, XII, 1961, p. 541—553). Semnalările sale cu privire la aspectul lexical, fonetic, morfologic şi sintactic pot fi fructificate şi în lingvistica generală.

Preambulul de mai sus l-am socotit necesar din raţionamentul că, reamintind acele studii ale lui Gy. Márton, în care se ocupă de unele dintre acţiunile limbii române asupra graiului ceangău, cititorii acestor rînduri să poată completa, dacă simt necesitatea, informaţiile limitate în extindere ce se degajă din rîndurile următoare.

În partea introductivă (*Előszó*, p. 7—21), autorul face un tur de orizont asupra cercetărilor privitoare la influenţa limbii române asupra celei maghiare în general, apoi dă informaţii asupra materialului folosit la realizarea acestei monografii, sursa principală constituind-o anchetele dialectale efectuate între anii 1949 şi 1962 printre ceangăii din Moldova.

După capitoul consacrat istoricului cercetărilor graiului ceangău din Moldova (I. *Előzmények*, 13—25; vezi principalele momente în SCL, XII, 1961, p. 540—544), urmează capitoul

de considerații lexicologice (II. *Szókészlettan*, p. 26—44). Principalele informații care se degajă din acest capitol se referă la numărul împrumuturilor lexicale românești ale graiului ceangău, 2730 de cuvinte. Acestea, după sfera lor semantică, sînt repartizate în 14 grupe : I. Omtul (părțile corpului, bolile și vindecarea lor, vîrsta, însușirile, starea socială etc.): 380 de cuvinte; II. Termeni de înrudire și alte cuvinte privitoare la relațiile umane : 70; III. Îmbrăcămîntea, portul : 190; IV. Alimentația (mîncăruri, băuturi) : cca 120; V. Casa, curtea, grădina : cca 360; VI. Satul și împrejurimile : 19; VII. Agricultură, cultura furajelor : cca 175; VIII. Creșterea animalelor : 180; IX. Alte îndeletniciri casnice : 115; X. Natura (plante, animale, fenomene naturale, vremea, anotimpurile, lunile) : cca 345; XI. Industria, comerțul, comunicații, materii, monezi, unități de măsură : cca 260; XII. Tradiții, obiceiuri, credințe, distracții, jocuri, viața culturală : cca 150; XIII. Administrația, viața organizatorică, armata : cca 220; XIV. Diferite cuvinte : 150.

După cum era și de așteptat, împrumuturile se repartizează în ordinea descrescîndă în felul următor : substantive 2000—2100 (80—81 %), verbe 220 (9 %), adjective 180 (7,7 %), pronume 2 (0,08 %), adverbe 32 (1,3 %), prepoziții 5 (0,2 %), conjuncții 5 (0,2 %), interjecții 16 (0,6 %).

Intensitatea influenței nu este aceeași peste tot. Cea mai puternică este în graiul de nord, mai puțin puternică în cel de sud, și cea mai slabă în cel de tip secuiesc.

O constatare demnă de reținut este că, exceptîndu-se termenii administrativi, militari etc., pentru noțiunile fundamentale ceangăii folosesc cuvinte maghiare. Iată un exemplu dintre cele date de autor. Conform datelor *Atlasului lingvistic al graiului ceangău din Moldova*, aceștia au păstrat următoarele cuvinte maghiare : *fej* „cap”, *száj* „gură”, *szem* „ochi”, *orr* „nas”, *fül* „ureche”, *bőr* „piele”, *haj* „păr”, *kéz* „mînă”, *láb* „picior”, *ujj* „deget”, *köröm* „unghii”, *szív* „inimă”, *tüdő* „plămîn” etc. Dar, pe lîngă cuvintele din limba maternă, apar și cuvinte împrumutate din română în următoarele cazuri : *bárba* — *áll*, *beregáta* — *nyeldeklő*, *burik* — *köldök*, *burta* — *gyomor*, *buza* — *ajak*, *fálka* — *állkapocs* etc.

Autorul a studiat și frecvența medie a împrumuturilor românești pe baza unor texte culese de folcloriști. Supunînd analizei un text de o lungime de 13 921 cuvinte, a întîlnit 333 de cuvinte împrumutate din limba română, reprezentînd o frecvență medie de 2,30 % (p. 41). Gy. Márton coroborînd datele sale cu cele ale lui Tolnai, după statistica căruia la 100 000 cuvinte din limba maghiară literară revin 27 de împrumuturi din română, iar împrumuturile din toate limbile nu reprezintă decît 12 % al lexicului limbii literare maghiare (vezi în „Magyar Nyelv”, XX, p. 56) constată intensitatea relativ mare a influenței lexicale românești asupra graiului maghiar vorbit de ceangăi.

Aceste împrumuturi lexicale sînt legate de noțiuni importante, prin urmare ele n-au rămas la periferia vocabularului graiului studiat. Cele mai frecvente dintre ele au derivate (de la *bosztán*, *bosztányos* „bostănărie”, *bosztánmag* „sămînță de bostan”, *csobán* : *csobánka* „ciobănaș”, *csobáncessilag* „lucefărul-ciobanilor”, p. 42—43).

Analizele, concluziile lui Gy. Márton îmbogățesc, pe lîngă dialectologia maghiară, și cercetările de lingvistică generală. În această ordine de idei ne punem întrebarea, fiind vorba despre lexicul unei populații bilingve, dacă toate cuvintele românești din perechile de cuvinte pot fi considerate elemente lexicale ale graiului ceangău sau este vorba despre fenomenul cunoscut că bilingvilor le stau deopotrivă la îndemînă ambele limbi. Dacă vorbitorul acestui grai schimbă cu ușurință conversația de la o limbă la alta, adică de la o construcție sintactică la alta, aceasta se face deopotrivă de ușor în alternarea cuvintelor. Se pune întrebarea dacă ambele elemente lexicale alternatoare fac parte din lexicul graiului ceangău. O concluzie afirmativă nu se poate baza numai pe datele furnizate de geografia lingvistică. Urmărirea apariției unuia sau altuia dintre elementele componente ale acestor perechi în diferite și variate ambianțe contextuale ar fi mai concludentă. Autorul discută și alte aspecte teoretice ale problemei (p. 38—44).

În capitolul consacrat semanticii (III. *Jelentésstan*, p. 45—50) autorul ne informează că, în majoritatea cazurilor, cuvintele românești intrate în graiul ceangăilor și-au păstrat con-

ținutul lor semantic. În unele cazuri se constată și schimbarea sensului unor cuvinte, dîndu-se explicațiile cuvenite (cf. *bĕĭĭtură, brăha, fânion* etc., p. 47—50). De multe ori schimbarea se explică prin aplicarea principiului *Wörter und Sachen*. La explicarea cuvîntului ceangău *bălásztru* (p. 47) credem că trebuie să avem în vedere că astăzi cel mai răspîdit sens concret al cuvîntului *balast*, devenit larg răspîdit prin construcții, este exact cel cu care a intrat în graiul ceangău. Sîntem convinși că lexicografii noștri vor acorda atenția cuvenită acestui sens al cuvîntului românesc *balast*. Dealtfel e puțin probabil ca în graiul ceangăilor să fie preluate și celelalte sensuri ale cuvîntului *balast* atestate în dicționare, fiindcă ele nu sînt cunoscute în popor.

Sînt demne de remarcate unele schimbări semantice la cuvintele românești intrate în graiul ceangău. De exemplu *ányy* „mătușă mai tinără”, *malusa* „mătușă mai în vîrstă”. În cazul acesta împrumutarea cuvîntului românesc a atras după sine restrîngerea conținutului semantic al cuvîntului maghiar *ányy*.

Cea mai mare parte a studiului propriu-zis este rezervată foneticii (IV. *Hanglan* p. 51—139), însoțită de 10 hărți ilustrative.

La tratarea consoanelor se pornește de la schițarea sistemului consonantic al graiului românesc din Moldova, deoarece în cursul interpretării sistemului graiului ceangău se fac, în mod firesc, multe referiri la acesta. Nu ne putem angaja să facem o prezentare fie și cît de sumară, atragem atenția însă asupra unor particularități.

Bilabialele (*p, b*), dentalele (*t, d*), în poziție *p + e, i, b + e, i, t + e, i, d + e, i*, apar în majoritatea cazurilor palatalizate (în stadii diferite) și în cuvintele împrumutate. În privința stadiilor de palatalizare autorul arată cu exemple concludente că acestea au intrat direct din graiul moldovenesc prin cuvintele împrumutate sau au fost asimilate cu sunete apropiate existente în graiul ceangău, dar și în limba literară maghiară (*ty*).

Cu privire la tratamentul fonetic al împrumuturilor de origine românească în care *n* este urmat de vocalele palatale *e, i*, autorul constată că în graiul ceangăilor, în cuvintele împrumutate, el este dublu, aceleași cuvinte putînd fi redade cu *n* nepalatalizat : *nepol, bunika* sau cu *n* palatalizat [*ny*] : *nyepol, bunyika*. Concluzia autorului este că ceangăii *n*-au putut pronunța sunetul *n*, neobișnuit în graiul lor, înlocuindu-l cu sunetul *ny*, existent în ceangău. Vrem să remarcăm însă că dentala *n* în graiurile moldovenești nu este palatalizată. Notările *njam, nĕgurd* ș.a. reprezintă un *n* nepalatalizat urmat de diftongul *ja* sau *ĭe*. Cel mult un început de palatalizare există în notația *banĭĭă*. În concluzie, formele cu dentale palatalizate [*ny*] se datoresc fonetismului maghiar.

Se știe că o parte a ceangăilor în loc de *s* (= rom. *ș*) pronunță *sz* (= rom. *s*). În cuvintele împrumutate din română, ceangăii care au această pronunțare substituie pe *ș* românesc cu *s* : *sz*, de ex. : *golás — golász* „golaș”, *kĕpsun — kĕpszuny* „căpșuni”, *sopron — szopron* „șopron” etc. (p. 80—81). Totuși în unele cuvinte, remarcă autorul, *ș* românesc nu suferă nici o modificare intrînd în graiul ceangău : *sájba, sopirĭa, dusman, masina* etc.

Un fenomen demn de remarcat este acela că, spre deosebire de tendința generală a limbii maghiare de a evita pururile consonantice atît în poziție inițială, cît și în interiorul cuvintelor (de exemplu rom. *clacă* > magh. *kaláka*), în cuvintele românești intrate în graiul ceangău nu are loc această modificare fonetică : cons. + *l* : *blána — blĕna* „blană”, *klĕkás — klekás* „clăcaș” *klóska — klóska, plĕsinta — plĕsinta* etc. Unele dintre exemplele date de autor nu sînt tipice, pentru acest grai, ca, de exemplu, *flányĕl — flánĕr, pláka, plákkász*, ele avînd această pronunțare și în limba maghiară standard ; cons. + *r* : *brád — brĕd* „brad”, *drák* „drac”, *druska — druska* „drușcă”, *krática — krática* „cratiță” ș.a. Și aici sînt date exemple necaracteristice numai pentru acest grai : *grómáfon, grĕtar — grĕtĕr* „grătar”, *primĕr primár* „primar” etc. (p. 98—100).

Din subcapitolul destinat vocalelor reținem doar că vocala medială *ă* se păstrează desorî în interiorul cuvintelor românești împrumutate : *bĕĭĭtură — bĕĭĭtura* „bătătură”, *cĕrus — <*

căruș”, țărăș”, kęřęmida — < karamida etc. În poziție finală însă păstrarea lui ă este mai rară : afărę „afară”, pojánę „poiană”, tęjęturę „tăietură” etc. Gy. Márton explică fenomenul acesta prin frecvența mai mare a formelor articulate cu articolul hotărît -a decît cea a celor nearticulate și prin faptul că încadrarea primelor forme în sistemul radicalelor de apelative este mai ușoară (p. 119—120). Atragem atenția cititorilor, fără să intrăm în tratare, asupra subcapitolului rezervat diftongilor (c. Kettőshangzók, p. 127—137).

Morfologia fiind mai închisă influențelor decît sistemul fonetic, și spațiul acordat acesteia este mai mic.

Substantivele românești, cum e și firesc, își pierd categoria lor morfologică și se încadrează în morfologia limbii maghiare. În majoritatea lor substantivele au intrat în acest grai cu forma lor de singular (p. 148).

După cum s-a mai constatat de către G. Blédy și G. Bărczi, regula principală a încadrării verbelor românești în sistemul verbal maghiar este alăturarea terminației -l la formele de infinitiv : rom. țipa > cipál, rom. refuza > refuzát, rom. opri > opril, rom. răspunde > ręszpundál etc. Verbele de conjugarea a IV-a în graiul ceangău au primit -át : rom. mormăi > mormojál, rom. povesti > poveszál (p. 148—149).

În încheierea părții de studiu sint tratate consecințele mai importante ale influenței limbii române (VI. A román nyelv hatás fontosabb következményei, p. 153—163).

În ce privește influența asupra sistemului fonetic autorul constată îmbogățirea acestuia cu variante consonantice și vocalice (au apărut, de exemplu, vocalele mediale ă și ı), total aproximativ de 20 variante fonetice. Încadrarea cuvintelor românești n-a modificat raportul dintre vocalele lungi și scurte, nici corelația sunetelor scurte și lungi. În general variantele vocalice și consonantice nu au valoare fonologică, n-au produs schimbări în sistemul fonologic.

Situația este alta în morfologie. Astfel folosirea pronumelor posesive românești în locul sufixelor posesivale maghiare (de ex. în loc de *homlokom* se spune *homlok az enyim*) în cîteva puncte din zona graiului ceangău nordic este consecința influenței limbii române. Substituirea sufixelor -*hal*, -*hel* și a verbului *tud* „a ști” cu *bír* și *lehel* „a putea” (*Aszt nym bírjuk tudni* = nem tudhatjuk „nu putem ști”), înlocuirea formelor verbale active cu construcții *jön* „vine” și *van* „este” + gerunziu (de exemplu : *Ez ide jő várval* = ezi ide várjuk „pe acesta îl așteptăm să vină aici”) ating deja structura morfologică : în locul construcției sintactice vechi apare o construcție analitică. Această influență însă la nivelul structurii, conchide autorul, este cu totul slabă.

Influența lexicală a limbii române asupra graiului ceangău a atins toate subsistemele vocabularului. În ciuda intensității sale, această influență n-a ajuns la nivelul structurii lexicale a graiului, deoarece n-a produs schimbări esențiale în componența sa structurală. Sint cîteva domenii (de exemplu administrația, organizațiile, armata, tehnica modernă) al căror vocabular, în cea mai mare parte, constă din împrumuturi românești. Multe dintre acestea se găsesc și în alte graiuri maghiare din țara noastră (p. 160—161).

În concluzie : influența română asupra graiului ceangău atinge toate sistemele acestuia, dar gradul de intensitate diferă de la un sistem la altul. Este foarte puternică în vocabular, este mult mai slabă în semantică și în sistemul fonetic și de o intensitate slabă de tot în sistemul gramatical. Prin urmare, conchide Gy. Márton, principalele rezultate ale cercetării influenței limbii române asupra graiului ceangău coincid cu rezultatele obținute în general în studierea acestui fenomen (cf. L. Deroy, *L'emprunt linguistique*, Paris, 1956 ; Karl-Heinz Schönfelder, *Probleme der Völker- und Sprachmischung*, Halle, 1956 ; E. Petrovici, *Interpénétration des systemes linguistiques*, în *Actes du X-e Congrès International des Linguistes, Bucarest, 28 août—2 sept., 1967*, I, p. 37—73).

Urmează partea de dicționar, cuprinzînd cuvintele românești intrate în acest grai. Articolele sînt redactate cu o grijă deosebită și ne informează din plin despre aceste cuvinte. Prima parte a articolelor începe cu cuvîntul-titlu, care este varianta cea mai răspîndită în grai ; dac

cuvîntul a fost înregistrat numai în formă sufixată, cuvîntul-titlu se deduce, astfel de forme fiind indicate cu asterisc. După aceea urmează indicațiile gramaticale, sensul cuvîntului și datele privitoare la cuvînt, apoi, de multe ori, un context sau chiar mai multe în care apare cuvîntul. Partea a doua a articolului începe cu indicarea corespondentului sau a corespondențelor românești, în forma lor regională, dar în majoritatea cazurilor se indică și forma din limba română literară, care este urmată de formele moldovenești (forme înregistrate în ALR sau de P. Neiescu). Formele regionale sînt indicate și în cazul cînd cuvîntul românesc a intrat în forma lui literară în graiul ceangău. La cuvintele mai importante se indică fiecare sens al cuvîntului românesc, ca să se vadă cu care dintre aceste sensuri a intrat în graiul ceangău. Apoi se dau indicații privitoare la fenomenele mai importante legate de încadrarea cuvîntelor în lexicul acestui grai. E vorba mai ales de observații fonetice. Partea a doua a articolelor pe cuvinte se încheie cu indicarea celor mai importante surse cu privire la etimologia cuvîntului, mai precis la pătrunderea cuvîntului românesc în graiul ceangău.

Cartea de care ne-am ocupat este mai mult decît o monografie asupra împrumuturilor lexicale românești ale graiului ceangău din Moldova. Ea este cea mai complexă informare în ultimele trei decenii asupra așezărilor și graiului ceangăilor din Moldova. Interesul ei nu se rezumă la problema influenței limbii române asupra graiului ceangău, ci prezintă un deosebit interes pentru lingvistica generală, prin chestiuni privind limbile în contact sau evoluția interesantă a insulelor lingvistice.

Rezultat al unei pasionante și neobosite activități de studiere la fața locului a graiurilor populare, lucrarea lui Gy. Márton prezintă o sinteză de o deosebită competență asupra relațiilor lingvistice româno-ceangăiești. Nu ne îndoiim că anchetele dialectale efectuate ani de-a rîndul în mijlocul vorbitorilor graiurilor maghiare din România vor fi fructificate în alte lucrări, la fel de valoroase, așteptate cu interes atît de dialectologia români, cit și de cei maghiari.

Iunie 1972

B. Kelemen și P. Neiescu
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

„Parole e metodi”. Bollettino dell’ Atlante linguistico italiano, 1 (gennaio) și 2 (luglio), 1971.

Începem sumara noastră prezentare a primelor două fascicule din seria a treia¹ a „Buletinului Atlasului lingvistic italian” cu reproducerea următoarelor cuvinte rostite de prof. Corrado Grassi (directorul responsabil al revistei) cu prilejul celui de-al VII Convegno del Centro per gli Studi dialettali italiani, ținut la Torino — Saluzzo în 18—21 mai 1970 :

„Così, il VII Convegno del Centro per gli Studi dialettali italiani ha voluto affrontare decisamente e apertamente il problema, per troppo tempo lasciato in secondo piano, dei rapporti tra dialettologia e linguistica generale. Il dialettologo non può lasciarsi totalmente assorbire dal compito, sia pure altamente meritorio, di raccogliere nuovi e preziosi materiali sul terreno, e starsene in disparte nei vivaci dibattiti che si svolgono oggi in sede teorica. Secondo quelle che sono le tradizioni più illustri della sua disciplina, egli deve invece essere attivamente e costantemente presente in tutti questi dibattiti, portandovi il peso della sua esperienza specifica di

¹ Fondat în 1933, din BALI au apărut, înainte de război, 5 fascicule. După război, începînd cu 1955, din serie nouă, au apărut 10 fascicule (ultima, nr. 17—18, apărută în 1970).

linguista che non può prescindere, nelle sue considerazioni, dalle concrete condiții istorice e sociale nelle quali il vorbitor agisce. Ed è proprio în virtute de questa experiență che il dialettologo, prima e ancor più de tanti alți specialiști, deve verificare, între situații reale și non solo ipotizzate în astratto, i metodi e le proposte che ci vengono dalla linguistica generale. Ma la nostra participare non deve essere saltuaria e occasionale, bensì costante e programmatică: solo con una conoscenza diretta e approfondita dei problemi potremo sfuggire al doppio pericolo della preclusione aprioristica da un lato e della supina accettazione din una semplice, moda dall'altra. *Queste, appunto, sono le linee direttive che ispireranno quella Terza Serie del « Bollettino dell'Atlante linguistico italiano » [. . .]. Si tratterà di una rivista nuova, che costituirà non soltanto una rassegna completa di dialettologia italiana, ma la sede in cui le opere più significative di linguistica generale verranno esaminate e discusse dal particolare punto di osservazione del dialettologo »* (subl. n. — I. M.)².

Am reproduc acest citat, ce poate părea prea lung, pentru că aici C. Grassi explică clar profilul, programul revistei. Titlul, în această privință, este ilustrativ prin semnificația conținută. Dacă semnificația celei de-a doua vocabule, *metodi*, rezultă împede din cele precitate, semnificația primului cuvânt, *parole*, trebuie căutată, credem, în primatul acordat *lexicului* în definirea *varietății și vitalității* unei zone lingvistice, în definirea a ceea ce B. Terracini și cei care-l continuă numesc „correnti di cultura”, „orientamento culturale”³.

Noua revistă, căci, într-adevăr, ne găsim în fața unei noi (în formă și conținut) și remarcabile reviste, este un *lot* foarte bine secționat în câteva rubrici, care, cum ne lasă să înțelegem primele două fascicule, sînt permanente. Rubricile *forte* ale revistei sînt: *PROSPETTIVA*, *DIAGRAMMA* și *SCHIZZI*, prin bogăția materialului discutat și, mai ales, prin informația panoramică oferită. *Prospettiva*, cum indică și titlul, este o trecere în revistă, o privire sintetică a „producției” unui „domeniu” de cercetare lingvistică. Astfel, în primul număr, Gabriella Avanzini, Gaetano Berruto și Emanuela Salvemini se opresc la *sociolingvistică (etnolingvistică)*, în terminologia altora) imbinînd sinteza cu analiza prin parcurgerea unui număr impresionant de lucrări (— reviste: „Rassegna italiana di Sociologia”, IX, 1968, nr. 2; — antologii: T. A. Fishman, *Readings in the Sociology of Language*, The Hague — Parigi, Mouton, 1968; W. Bright, *Sociolinguistics*, The Hague — Parigi, Mouton, 1966 etc.). În finalul acestei panoramice priviri ni se prezintă, sumar, rezultatele unei cercetări concrete de sociolingvistică: *Il linguaggio dei giovani a Torino* (v. p. 91—92), din care reținem faptul că pentru realitatea torineză de astăzi

² V. *Saluto ai partecipanti al Convegno*, în *Atti del VII Convegno del Centro per gli studi dialettali italiani . . .*, Torino, 1971, p. 11.

³ „Ma più interessanti sono gli indizi tratti esclusivamente dalla storia del lessico, perchè permettono di dedurre immediatamente una interpretazione di ordine culturale” (B. Terracini, *Il concetto di lingua comune e il problema dell'unità di un punto linguistico minimo*, în *BALI, N.S.*, nr. 5—6, 1960, p. 16; cf. și p. 19); „Dobbiamo qui ricordare che le aree lessicali — in grazia del valore significativo di cui i tipi in esse rappresentati sono portatori — segnalano la direzione di mobilità, anzi mobilissime, correnti di cultura [. . .]” (idem, în *Saggio di un atlante linguistico della Sardegna . . .*, vol. II, Torino, 1964, p. 153; de altfel, în întregime, acest *COMMENTO* este o admirabilă lectură a unor hărți lingvistice); „Lo studio lessicale ha quindi la precedenza sull'analisi della fonetica e della morfologia come quello che è in grado di definirne compiutamente la « vitalità », principio fondamentale di ogni efficace ricerca linguistica” (Corrado Grassi, *Correnti e contrasti di lingua e cultura nelle Valli cisalpine di parlata provenzale e franco-provenzale*. Partea I. *La Valli del Cuneese e del Saluzzese*, Università di Torino, Pubblicazioni della Facoltà di Lettere e Filosofia, vol. X, Torino, 1958, p. 7); „Per facilitare l'osservazione e la conseguente dimostrazione di questi vari aspetti della parlata prescelta, cioè della sua *varietà* e *vitalità*, ho orientato di proposito lo studio esclusivamente sul lessico [. . .]” (F. Ciravegna, *L'unità della parlata di Ronco Canavese (valle Soana)*, în *AGI, XLII*, 1957, p. 35) și, ca să încheiem argumentarea noastră, iată un citat din primul articol cu care se deschide fascicula nr. 1: „Ora, l'orientamento storico e culturale di una determinata società si riflette in mutamenti lessicali prima che fonetici [. . .]” (p. 1).

problema lingvistică cea mai importantă este aceea a integrării imigranților (meridionali); acest aspect, al *imigrației*, constituie, de altfel, „il tema che interessa maggiormente la sociolinguistica italiana” (p. 93), „una « sociolinguistica di base », dinamica, che, partendo dal presupposto che gli orientamenti linguistici di una comunità ne riflettano le propensioni culturali, può fornire dati obiettivi e, quasi sorprendentemente, utilizzabili in più direzioni” (p. 92; v. și p. 93 pentru lucrările citate în argumentarea unei asemenea sociologii originale).

În numărul 2, la aceeași rubrică, Ugo Castagnotto semnează un comentariu amplu despre semantică: *La semantica* (p. 201—221).

Celelalte două rubrici amintite mai sus, *Diagramma* și *Schizzi*, sînt consacrate *recenziei* și *notiței bibliografice*, prezentîndu-se un mare număr de lucrări și reviste; într-un cuvînt, un fișier comentat al ultimelor apariții. Despre utilitatea acestor rubrici, astăzi cînd și în domeniul nostru se produce enorm, este de prisos a mai vorbi.

În ambele fascicule, revista se deschide cu un grupaj de articole, studii, materiale dialectale. În primul număr semnează: Alberto Sobrero, *Fenomeni di disgregazione recentemente osservati nel tabarchino* (p. 1—11; se examinează situația actuală a coloniilor „liguri” din Sardegna printr-o confruntare cu descrierea făcută de G. Bottiglioni acum 40 de ani); Tullio Telmon, *Confronto tra l'inchiesta dell' AIS e l'inchiesta del CSDI a Rochemolles (Torino)* (p. 12—23; divergențele existente între cele două anchete sînt explicate: *unele*, cele lexicale, prin timpul scurs între anchete, deci prin dinamica, diacronia graiului, iar *altele*, „le pur numerose divergenze che si sono riscontrate nel confronto fonetico”, prin atitudinea fonetică diversă a celor doi anchetatori: „si può ormai affermare come regola generale il fatto che nel caso di interpretazione di uno stesso suono o gruppo di suoni da parte di persone diverse, con attitudini fonetiche diverse, non si potrà mai evitare la conseguenza di interpretazioni fonologiche diverse” — p. 23); Corrado Grassi, *Una nota di Temistocle Franceschi sulla carta di prova capo/lesta dell' ALI* (p. 24—44; un răspuns-precizare la o notă critică a lui T. Franceschi, unul din cei 6 anchetatori ai ALI de după război); Gaetano Berruto, *Per una semiologia dei rapporti tra lingua e dialetto* (p. 45—58; un articol foarte interesant și care merită a fi citit de cei care studiază, astăzi, dinamica graiurilor românești) și Andrea Lanza, *Ricerche sulla musica folclorica. Le canzoni piemontesi* (p. 59—78).

Nr. 2 se deschide cu publicarea unor texte: *Testo nella parlata campidanese di Millis in trascrizione fonetica* (p. 147—150), publicat de Michel Contini cu cîteva precizări fonetice asupra graiului (aflat într-o zonă de tranziție) din Millis, și *Testi bovesi (Galliciano di Condofuri) in trascrizione fonetica* (p. 151—166), publicate de Giuseppe Falcone. Mai semnează: Alberto Sobrero, *Effetti linguistici dei mezzi di comunicazione di massa* (p. 167—189), și Pier Marco Bertinetto, *Per un'analisi quantitativa di certe proprietà semantiche e foniche nei costituenti rimici* (p. 191—198).

În partea finală a fiecărui număr sînt prezentate note, informații etc. privind activitatea desfășurată în cadrul ALI, ALALp sau activitatea didactică și de cercetare.

În concluzie: o revistă interesantă și elegantă, care, credem, are dintru început o personalitate.

I. Mărit

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

Questionario dell'Atlante linguistico italiano, edizione definitiva sul testo originario di M. Bartoli e U. Pellis a cura di A. Genre, S. Campagna e L. Massobrio e con la collaborazione del Centro Nazionale Universitario di Calcolo Elettronico, I, a — TESTO, Torino, 1971, XV + 213 p.

Atlasul lingvistic italian (ALI) a fost, cum se știe, inițiat de M. Bartoli, care l-a condus pînă la moarte (1946). După război, la conducerea ALI trec B. Terracini și G. Vidossi, iar, în prezent, prin moartea acestora, C. Grassi. Anchetele pentru această mare operă s-au desfășurat pe parcursul a patru decenii. S-au anchetat aproximativ 1000 de localități față de aproximativ 400 ale AIS. Anchetatorul principal este U. Pellis, care, în perioada interbelică (1925–1940), a anchetat circa 750 de localități, adică trei sferturi din numărul total al anchetelor. După război, în urma morții lui U. Pellis (1942), anchetele au fost continuate de alți șase anchetatori: R. Giacomelli, G. Piccitto, C. Grassi, T. Franceschi, G. Tropea și M. Melillo. Anchetele s-au terminat la sfîrșitul anului 1964. (Pentru toate aceste date, precum și pentru altele referitoare la istoria ALI, a se vedea relatările din BALI, s.n.; B. Terracini, *La partecipazione della Società Filologica Friulana all'opera dell'Atlante linguistico italiano*, în „Ce fastu?”, XXXIX, 1963, nr. 1–6; idem, *Lingua e dialetti*, în *ib.*; C. Grassi, *Corso di geografia. La geografia linguistica: principii e metodi*, Torino, 1968, p. 5).

Volumul pe care-l prezentăm constituie, cum se precizează și în titlu, ediția definitivă a CHESTIONARULUI ALI; publicarea unei asemenea ediții este, subliniază C. Grassi în *Presentazione*, „la prima, indispensabile tappa che si è imposta nel lungo lavoro di riordinamento dei materiali che comporranno l'ALI” (p. VII).

Pînă acum CHESTIONARUL a mai fost publicat în 1925 (Udine), cuprinzînd 7013 întrebări, „più un'appendice di voci verbali non numerate” (v. A. Genre — S. Campagna — L. Massobrio, *Notiziario dell'Atlante linguistico italiano*. 1. *Nota sul questionario dell'ALI*, în „Parole e metodi”, nr. 1, 1971, p. 133; de aici luăm și datele de mai jos referitoare atît la această primă ediție, cit și la celelalte două ediții de dinaintea celei definitive, date absolut necesare pentru înțelegerea ediției 1971).

Ediția din 1925 (cuprindea o *Parte Generale* — PGI și II, și șase *Parti Speciali* — PS I a, b, c¹, c²; PS II; PS III) a servit drept bază pentru toate anchetele întreprinse de U. Pellis, care, însă, a făcut numeroase intervenții: în primul rînd, încă după primele anchete, în conformitate cu distincția bartoliană făcută asupra apartenenței punctelor (în „centri *massimi*, *medi* e *minimi*”), el imparte întrebările în 3 grupe; apoi, pe parcursul anchetelor, *substituie*, *adaugă* sau *modifică* unele întrebări (v. exemple la p. 134–5 din *Notiziario*...). Toate aceste intervenții au fost, „sistematicamente”, adnotate de U. Pellis pe un exemplar «ufficiale» al chestionarului (v. id., *ib.*, p. 136). Pe lîngă aceasta, „su uno *schedario* apposito, preparato a partire dal 1935, egli annotò per ogni domanda: la *frequenza* del suo impiego durante i rilievi; se era stata posta con l'aiuto di un *gesto*, di un *oggetto* o di un '*illustrazione* e, in questo caso, con quali e quanti tipi; il grado di *prontezza* della risposta; le *reazioni* della fonte alla domanda; le domande *omesse*; le domande di *riserva*; le spiegazioni sul *modo* di porre la domanda e di condurre l'inchiesta” (id., *ib.*, p. 136).

De acest *schedario* anchetatorii care l-au urmat lui Pellis n-au ținut seama, iar R. Giacomelli s-a servit numai în parte de adnotările lui Pellis de pe chestionarul «ufficiale».

În 1955, C. Grassi repipărește PG I și PS I a, eliminînd întrebările *abandonate*, iar în 1962, T. Franceschi republică PG II, PS I a și PS II, care nu se limitează la eliminarea întrebărilor abandonate, „ma ridusse ulteriormente il testo, modificandolo talvolta per ridare una successione logica alle domande e aggiungendo alcune decine di *bis*” (id., *ib.*, p. 136).

Spre deosebire de toate cele trei „ediții” precedente, ediția *definitivă* pune împreună: „il RIFERIMENTO” (în care sînt indicate: a. *numărul întrebării*, b. *tipul anchetei*: prin sigle indicîndu-se apartenența întrebărilor la cele trei grupe — *massimo*, *medio* și *minimo*; c. *tipul întrebării*: întrebare *indirectă*, întrebare pusă cu ajutorul *ilustrației* etc., și d. „*il grado di prontezza della risposta*”, așa cum a fost definit și clasificat de Pellis: *pronta*, *poco pronta*, *non pronta*, *abbastanza pronta*, *stentata*, *molto stentata*) și, cu alt caracter de literă, „il TESTO” „con

una breve sintesi della storia di ciascuna voce, vale a dire delle modificazioni da essa subite nel tempo" (v. *Avvertenza*, p. IX).

În ceea ce privește organizarea întrebărilor, ediția definitivă respectă ediția din 1925, cuprinzând: PG, PS I a, b, c¹, c²; PS II; PS III, precum și, în apendice, *Prontuario demologico* și *Parabola del Figliuol Prodigio*, utilizate foarte rar de U. Pellis și deloc de ceilalți anchetatori.

În total, prezenta ediție cuprinde un număr de 7659¹ de întrebări, dar foarte multe sînt dublate prin indicația *bis*.

Tipărit în condiții grafice deosebite, CHESTIONARUL este un foarte util instrument de lucru; valoarea unei asemenea lucrări tehnice o înțelege cu adevărat numai cel care se adresează, fie și pentru o problemă de amănunt, materialului adăpostit în muntele de fișe ale unui atlas. Ediția definitivă a CHESTIONARULUI ALI, care va fi urmată de un *indice* (*CONCORDANZE LEMMATIZZATE*; v., în acest sens, A. Genre — S. Campagna — L. Mas-sobrio, *Notiziario dell'Atlante linguistico italiano*. 1. — *La lemmatizzazione del questionario dell'ALI*, în „Parole e metodi”, nr. 2, 1971, pp. 273—278), ne prezintă, într-un fel, și o parte din istoria acestui așteptat atlas.

I. Mării

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

¹ Chestionarul utilizat în toate anchetele desfășurate cuprinde, însă, aproximativ 2800 de întrebări; răspunsurile la aceste întrebări urmează să fie publicate în 2000 de hărți (v. BALI, s.n., nr. 11—12, 1965, p. 46).

BIBLIOGRAFIA LUCRĂRILOR LUI EMIL PETROVICI*

240. *Reșița sau Recița?*, în ziarul „Reșița”, III, nr. 7, din 14 februarie 1937 **.
241. *Sextil Pușcariu* [Cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani], în L, III, nr. 2 (februarie) 1937, p. 68—70.
242. *Alexandru Pușchin* [Cu prilejul centenarului morții], în L, III, nr. 3—4 (martie-aprilie) 1937, p. 99—100.
243. *Noile norme ortografice ale limbii române*, în „Scnteia tineretului” din 11 februarie 1954, p. 3.
244. *Formarea limbii și a poporului român* [în colaborare], în *Istoria României*, I, București, Edit. Acad., 1960, p. 775—808 [vezi 245].
245. *Zur Frage der Entstehung der rumänischen Sprache und des rumänischen Volkes* [în colaborare], în *Nouvelles études d'histoire* publiées à l'occasion du XIe Congrès des sciences historiques, Stockholm, 1960, București, p. 91—134 [vezi 244].
246. *État actuel et tâches futures des études d'onomastique slave en Roumanie*, în „Prace onomastyczne”, I Międzynarodowa slawistyczna konferencja onomastyczna, Księga referatów, Wrocław—Warszawa—Kraków, 1961, p. 37—44.
247. *Beležki vărchu gramatičeskija stroj i leksikama na bălgarskija govor v. s. Popešt Leorden (Bucureștka oblast)* [în colaborare], în „Bălgarski ezik”, Sofia, XV, 1965, nr. 2, p. 110—126.
248. *Despre uniunile lingvistice*, în RS, XIV, 1967, p. 5—11.
249. *Rumynny kak sozdateli „slavjanskich” toponimov*. Comunicare la cel de-al VI-lea Congres internațional al Slaviștilor (Praga, 7—13 august 1968), în RS, XVI, 1968, p. 5—18.
250. *Sextil Pușcariu*, în StUBB, fasc. 1, 1969, p. 107—110 (postum).
251. *Les éléments sud-slaves orientaux de l'istiro-roumain et le territoire de formation de la langue roumaine*, în *Actes du Premier Congrès International des Études Balkaniques et Sud-Est-Européennes*, Sofia 26 Août — 1 Septembre 1966, vol. VI, Linguistique, Sofia, 1968, p. 203—213. [Publicat în limba română în CL, XII, 1967, nr. 1, p. 11—19].
252. *Rîmele românești din punct de vedere fonologic*, în „Lumina”, Panciova (R.S.F. Iugoslavia), XXII, 1968, nr. 4—5, p. 214—225. [Publicat în LL, 1955, I, p. 273—284].
253. *Interpénétration des systèmes linguistiques*, în *Actes du Xe Congrès International des Linguistes*, Bucarest 28 Août — 2 Septembre, 1967, vol. I, Bucarest, 1969, p. 37—56. Reprodus în *Temas lingüísticos de nuestro tiempo*, Mexico, 1969, p. 89—110, sub titlul: *Interpenetración de los sistemas lingüísticos*.

* Continuă bibliografia apărută în RRL, XIII, 1968, nr. 6, p. 561—566, întocmită la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj de către colectivul *Atlasului lingvistic român*.

** Titlurile de sub numerele 240—250 sînt completările la bibliografiile precedente, făcute de E. Vrabie în RS, XVII, 1970, p. 18. Pentru unele rectificări, *ibidem*, p. 19.

Într-o ședință specială de lucru au fost prezentate informări asupra stadiului actual al adunării materialului onomastic românesc și s-au făcut propuneri pentru intensificarea și accelerarea acestei acțiuni într-un spirit mai unitar și mai sistematic. În acest sens, s-a considerat necesară întocmirea unor evidențe exacte privind stadiul actual al lucrărilor, evidențe care urmează să fie centralizate într-o apropiată reuniune a reprezentanților din toate centrele. Cu acest prilej se vor lua în discuție și chestionarele onomastice utilizate pînă acum, precum și proiectele propuse în vederea întocmirii unui chestionar unic.

În discutarea planului de măsuri, s-a subliniat, de asemenea, necesitatea de a se colabora în continuare cu Ministerul Educației și Învățămîntului (pentru sprijinul acordat prin participarea studenților și a cadrelor didactice în efectuarea anchetelor), precum și cu autoritățile locale din regiunile cercetate, cu alte instituții și centre de cultură din țară.

Scoțînd în evidență utilitatea și importanța organizării periodice a unor manifestări științifice de acest fel, participanții la discuții au fost unanim de acord ca ele să fie continuate.

În încheierea lucrărilor, mulțumind participanților, profesorul Ioan Pătruț a apreciat pozitiv rezultatele acestei reuniuni științifice.

Iunie 1972

Ion Roșianu, Gabriel Vasiliu

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

INDICELE VOLUMULUI AL XVII-LEA 1972

INDICE DE MATERII

A

a > ă în dialectele limbii române 238
ABREVIERI; ~ în monografia lui H. Solin 124
ACCENT; ~ ul în sîrbă 205; ~ ul în bulgară 206
ACCENTOLOGIE 205-206
ACORD; ~ ul numelor de familie 33-34; ~ ul prenumelor 34; ~ ul toponimelor 35-36; ~ ul altor nume proprii 36-38
ACTE; ~ le celui de la X-lea Congres internațional al lingviștilor 193-194; ~ le celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică 194-196
ADVERB; caracterul eterogen și asimetric al sistemului temporal ~ iul 67-74
AFONIZARE; ~ a lui -ă din pluralul lui *casă* 250, 251
ALOMORFE; ~ fonetice și morfologice ale formelor lui *casă* 253-256
AFRICATĂ; ~ a *ġ* (+ *o, u*) în română 75-80
ALTERNANȚE; ~ le (*afă, s/ș*) în formele de singular și plural ale lui *casă* 250, 251, 255.
ANTROPONIME; ~ neoficiale din Transilvania terminate în -*oasa*; ~ le grecești la Roma 123-124; raportul dintre toponime și ~ 283; toponime provenite din ~ în Banat 283-286; poziția articolului în declinarea unor ~ 284
ARHAIC; caracterul ~ al limbii române 204
ARHAISM; păstrarea lui *a* protonic, un ~ fonetic 240
ARIE; ~ a de răspîndire a pronunțării *ġ* < lat *j+o, u* în română 78; delimitarea ~ ilor

dialectale 197; ~ a de răspîndire a sufixului -*uc* 100-104; ~ a de răspîndire a rostirii [a] pentru [ă] 236-238
ARTICOL; poziția ~ ului în declinarea unor antroponime masculine și vechimea unor toponimie 284
ASPECT; ~ ul verbelor din diferite limbi slave 206
ATLAS; coloeviul național asupra dialectelor romanice ale Franței în lumina ~ elor regionale 189-191; chestionarul ~ ului lingvistic italian (ALI) 360-362
ATRAȚIE de gen 253

Ă

ă în poziție protonică în limba română 235-241

B

BIFONEMATIC; diftongi ~ i 181; valoarea ~ ă a grupurilor formate din consoană+ + *i, u* scurți finali 181

C

CAZ; ~ ul determinantilor predicatului nominal 60-65
COGNOMEN; ~ ul grecesc 130
COMPLEMENTUL circumstanțial de cauză construit cu prepozițiile *de* și *din*; natura lui semantică 243-247

CONCEPT; relația obiect- ~ 297; relația ~ - formă lingvistică 297
 CONGRES; al X-lea ~ internațional al lingviștilor 193-194; al XII-lea ~ internațional de lingvistică și filologie romanică 194-196
 CONOTATIV 170
 CONOTAȚIE 170
 CONSTRUCȚIE; ~a a ști + pronume (adverb) relativ 41-49
 CONTINUITATE; problema vechimii și ~ății limbii române în „Tribuna” de la Arad 154-155; ~a elementului roman în Dacia 203
 CONȚINUT; ~ul semantic al locuțiunilor de dragul, de răul, de dorul 245, 246; ~ul numelor proprii 295-307
 CULTIVAREA LIMBII; acțiunea de ~ la Lovinescu 148; ~ ~ în „Tribuna” din Arad 157, 159-162

D

DACI ROMÂNIZAȚI 203
 DENOMINARE; procesul ~ii 297-305
 DERIVAT; ~e cu sufixul diminutival -uc în Maramureș 99-109
 DESINENȚĂ; ~a -e 250, 253-255; ~a -i 250, 253-255
 DIACRONIC; cercetarea sincronică și ~ă 75
 DIALECT; colocviu național asupra ~elor române ale Franței în lumina atlaselor regionale 189-191
 DIALECTAL; delimitarea ariilor ~e 197; problema unității ~e 197
 DIFTONGI; 183; ~ bifonematici 181; ~i crescinzi în limba secolului al XVI-lea 208
 DIMINUTIVAL; sufixul ~ -uc 99-109
 DISTRIBUȚIONAL; criteriul ~ și natura elementelor-marcă a genului în engleză 261

E

ELEMENT AUTOHTON; ~ul ~ în limba română 185-187
 EMOTIV; discursul ~ în lirica populară 326
 EPIC; elementul ~ în lirica populară 325-338
 ESTETICĂ; preocupări de ~ literară la Vasile Vaida 139

ETIMOLOGIC; abordarea problemelor ~e la V. Bogrea 199
 EVOLUȚIE; preocupările lui E. Lovinescu pentru ~a limbii române 146; ~a fonetică a lui -s latin 201; faze în ~a limbii române după O. Nandriș 203
 EXPRESIVITATE; ~ stilistică 315-321; ~ poetică și ~ lingvistică 316; ~a stilistică și funcționarea semnului lingvistic 317-320

F

FILOLOGIE ROMANICĂ; actele celui de-al XII-lea Congres de lingvistică și ~ ~ 194-196; manual practic de ~ ~, de Pierre Bec 200-205
 FOLCLOR; Vasile Vaida despre ~ul sălăjean 138-139
 FONEM SCURT 181-183
 FONOLOGIC; sistemul ~ al limbii române 179-183
 FONOLOGIE 211-213; rolul ~ei 211; ~ romanică 204
 FORMAREA CUVINTELOR; Vasile Vaida despre ~ ~ în graiul sălăjean 137
 FORMĂ INTERNĂ; noțiunea de ~ ~ în stilistică 312
 FRAZĂ; ~a în graiurile din Oltenia 5-20
 FRECVENȚĂ; ~a părților de vorbire în lirica populară 323-325; substantiv 324; adjectiv 324; verb 324; adverb 324

G

GEN; atracție de ~ 253; pronumele și ~ul substantivelor în engleză 257-261; ~ul comun 258; cuvinte ajutătoare speciale ca mijloc de diferențiere a ~ului în engleză 259; criteriul distribuțional și natura elementelor-marcă a ~ului în engleză 261
 GEOGRAFIE LINGVISTICĂ 189-191
 GRAI; ~ul sălăjean în lucrările lui Vasile Vaida 136-138; vocalismul ~ urilor dacoromâne 235-241; elemente neologice în ~ul maramureșean 351-354; influența limbii române asupra ~ului ceangău 354-358
 GRAMATICAL; structura ~ă în concepția lui Vasile Vaida 136

GRAMATICĂ; observații asupra ~ii lui Ion Slavici 163—168

GREC; despre antroponimele ~ești la Roma 123—134

I

INOVAȚII; ~ caracteristice celor patru dialecte românești 197

INSTRUMENTAL; cazul ~ 207

Î

ÎNȚELES; despre ~ul numelor proprii 169—177

L

LABIALE; palatalizarea ~lor 227—233

LATIN; pronunțarea ~ă din epoca clasică 142, 143; activitatea lui E. Lovinescu pentru cunoașterea limbii și literaturii ~e 144

LEXIC; Vasile Vaida despre ~ul graiului sălăjean 137, 138

LEXICAL; elemente ~e românești în terminologia populară bulgară din domeniul îmbrăcăminte 263—277; elemente ~e românești în graiul ceangău 355—357

LEXICOLOGIC; preocupări ~e la V. Bogrea 199

LIMBĂ; preocupări de ~ în opera lui E. Lovinescu 141—151; ~a scriitorilor 149—150; rolul presei în dezvoltarea ~ii literare 147; probleme de ~ în „Tribuna” de la Arad 153—162; ~i romanice (italiana, spaniola, portugheza, occitana, catalana, gascona, franceza, româna, sarda, franco-provensala, dalmata) 200—205; ~a ca fenomen social 340—342; caracterul sistematic al ~ii 341; ~ și gândire 342; ~a documentelor slavo-române din Țara Românească în sec. XIV—XV 346—351

LIMBA ROMÂNĂ; sistemul fonologic al ~ii ~e 179—183; elementul autohton în ~a ~ 185; influența ~ii ~e asupra limbii bulgare 263—277 (263, 264, 275, 276);

influența ~ii ~e asupra graiului ceangău 354—358; contribuția lui Ioan Zoba din Vinț la unificarea ~ii ~e literare 281—282; influența ~ii ~e literare asupra graiului maramureșean 351—354

LIMBA BULGARĂ; influența limbii române asupra ~ii ~e 263—277

LINGVISTICĂ; preocupările lui E. Lovinescu în domeniul ~ii române 145; ~a modernă și ~a romanică 195; definirea conceptului de ~generală 339; concepții ~e 343—346

LIRICA POPULARĂ; aspecte stilistice în ~ ~ 323—338; raporturi cantitative între părțile de vorbire în ~ ~ 323—325; grupul nominal și grupul verbal în ~ ~ 325; verbul și probleme de compoziție în ~ ~ 325—338; categoria persoanei în formele verbale din ~ ~ 325—326; elementul narativ în ~ ~ 326—338

LOCUȚIUNI; ~ verbale 54—55; ~le prepoziționale *de dragul, de răul, de dorul* 245, 246; conținutul semantic al ~lor *de dragul, de răul, de dorul* 245, 246

M

MONOGRAFIE; ~a lui H. Solin despre antroponimele grecești la Roma 123—134

MORFOLOGIC; particularități ~e în graiul sălăjean 136

N

NARATIV; elementul ~ în lirica populară 326—338; ~ -personal și ~ -impersonal 328—334

NEOLOGIC; elemente ~e în graiul maramureșean 351—354

NOMINAL; grupul ~ și grupul verbal în lirica populară 325

NUANȚĂ; ~e intermediare între [ă] și [a] 235

NUME COMUN; nume propriu și ~ ~ 295—306

NUME PREDICATIV 52, 53, 56, 65

NUME PROPRII; sintagmatica ~lor ~

românești 33–39; ~le ~ în concepția lui H. Solin 125; înțelesul ~lor ~ 169–177; ~le ~ și conținutul lor 295–307; ~u și nume comun 295–306; ~le ~u – semn lingvistic 298–299; funcția de individualizare a ~lui ~u 299–303; „omonimia” ~lor ~ 301; nonsingularitatea ~lor ~ 301–303; forma ~lor ~ 303–304

NUMERAL; originea ~elor *unsprezece*–*nouăsprezece* 203

O

-oas(+ a) în antroponime din Transilvania 117–121

OMONIME; ~ greco-romane 128

ONOMATOLOGIE 123–134

ORTOGRAFIE; probleme de ~ în „Tribuna” de la Arad 158–159

P

PALATALIZARE; ~a lui *k, g* în dialectele nord-provensale 190; ~a labialelor în dialectul aromân 227–232; ~a labialelor în subdialectul bănățean 232; ~a labialelor în dialectul istoromân 232; vechimea ~ii labialelor 231–232; originea ~ii labialelor 231–232

PĂRȚI DE VORBIRE; raporturi cantitative între ~le ~ în lirica populară 323–325

PERSOANA; categoria ~ei în formele verbale din lirica populară 325–326

PERSONAL; discursul ~ în lirica populară 326; narativ- ~ 328; narativ-impersonal 328

PLURAL; ~ul substantivului *casă* în graiurile dacoromâne 249–256; afonizarea lui -ă din ~ul lui *casă* 250, 251; formele de singular și ~ ale lui *casă*, după ALR I 252, 253; tendința de diferențiere a singularului de ~ 255

PORECLĂ 117–121

PRAGMATIC; vorbire ~ă 326

PREDICAT; ~ insuficient 54, 65; termeni regenți pentru determinanții ~ului nomi-

nal 51–66; funcții subordonate ~ului nominal 55–56

PRENUME; derivate cu sufixul -uc de la ~ 104–105

PREPOZIȚII; ~le *de* și *din* ca elemente introductive ale complementului de cauză 243–247

PRESĂ; rolul ~ei în dezvoltarea limbii literare 147

PRONUME; ~ele și genul substantivelor în engleză 257–261

PRONUNȚARE; ~a latină din epoca clasică 142, 143

R

ROTACISM; situația actuală a ~ului în Țara Moșilor 81–97;

S

SCRIERI; primele ~ în limba română după O. Nandriș 204

SEMANTIC; natura ~ă a complementelor de cauză construite cu prepozițiile *de* și *din* 243–247; conținutul ~ al locuțiunilor *de dragul*, *de răul*, *de dorul* 245, 246

SEMANTICĂ; sintaxă și ~ 243–247; cercetarea stilistică, sintaxa și ~a 246, 247

SEMIOTIC; funcția ~ă a cuvintelor 297–298

SEMNLINGVISTIC; numele propriu – ~ 298–299; expresivitatea stilistică și funcționarea ~lui ~ 317–320; caracterul arbitrar al ~ului ~ 341

SINCRONIC; cercetarea ~ă și diacronică 75

SINGULAR; formele de ~ și plural ale lui *casă*, după ALR I 252, 253; tendința de diferențiere a ~ului de plural 255

SINTACTIC; particularități ~e în graiul sălăjean 136

SINTAGMATICĂ; ~a numelor proprii românești 33–39

SINTAXĂ; ~ și semantică 243–247; cercetarea stilistică, ~a și semantica 246, 247

SISTEM; ~ul temporal adverbial 67–74;

~ul fonologic al limbii române 179–183;

~ele fonologice ale principalelor limbi romanice 204

SOCIOLINGVISTICĂ 359—360
 STADII INTERMEDIARE în palatalizarea labialelor 231
 STIL; conceptul de ~ 311, 320, 321
 STILISTIC; cercetarea ~ă, sintaxa și semantica 246, 247; funcția ~ă a limbajului 315; expresivitate ~ă 315—321; expresivitate ~ă și funcționarea semnului lingvistic 317—319; aspecte ~e ale liricii populare 323—338
 STILISTICĂ 343; o sinteză teoretică în ~ 309—321; ~ „literară” și ~ „funcțională” 310—321; ~ și retorica antică 311; conceptul de atitudine în ~ 312, 314—317; noțiunea de formă internă în ~ 312; conceptul de individual în ~ 312—315
 SUBORDONARE; ~a în graiurile din Oltenia 5—20
 SUBSTRAT; ~ul românesc 185—187; ~ul celtic în franceză 202; ~ul dac al românei 203
 SUFIX; ~ul diminutival -uc 99—109; ~ul -oas(+a) în antroponime din Transilvania 117—121
 SUPERSTRAT; ~ul germanic în franceză 202; ~ul slav al românei 203
 SUPRANUME 117—121

T

TENDINȚĂ; ~a de diferențiere a singularului de plural 255
 TIMBRU; ~l labial al consoanelor finale, un arhaism în graiurile dacoromâne 240
 TOPONIME; analiza ~elor în legătură cu apelațiile 198; raportul de interdependență

între ~ și antroponime 283; ~ provenite din antroponime în Berzasca și Sichevița 283—286; vechimea unor ~ și poziția articolului din unele antroponime 284; ~ vechi românești în Transilvania 287—294

TOPONIMIE; *cfșlă* în ~a dobrogeană 113—116; preocupări de ~ la E. Petrovici 198; influența sârbo-croată în ~a din Berzasca și Sichevița 285

TRADUCERE; condițiile unei bune ~i după Vasile Vaida 139

TRIFTONGI 183

U

-ue în graiul maramureșean 99—101
 UNIFICAREA limbii cărților bisericești 280; contribuția lui Ioan Zoba din Vinț la unificarea limbii române literare 281, 282
 UNITATE DIALECTALĂ; problema ~ății ~e la E. Petrovici 197

V

VERB; ~e copulative 56—60; ~ul și probleme de compoziție în lirica populară 325—338
 VERBAL; grupul nominal și grupul ~ în lirica populară 325
 VIITOR; originea formelor de ~ în albaneză 21—31
 VOCALISM; ~ul graiurilor dacoromâne 235—241

INDICE DE NUME

A

Adelung, J. C. 138, 173
Agirbiceanu, I. 153
Ahmanova, O. S. 193, 306
Ajeti, I. 21, 23, 26, 30
Alexandrescu, Grigore 145
Alexandru, T. 276
Amzulescu, Al. I. 323
Anderson, Sved 35
Andrečin, L. 180
Angelova, R. 270
Anghel, D. 153
Anghel, Ioana 346—351
Apafi, Mihail 281
Arghezi, T. 323—327, 335, 336, 337
Aricescu, A. 185
Aristotel 343
Armaş şi col. 265, 269, 273, 276
Arrivé, M. 309
Asachi, Gheorghe 135, 145, 146
Aurembou, M.-Rose 190
Avanesov, R. I. 205, 211—213
Avanzini, Gabriella 359
Avram, A. 181, 227, 251, 340
Avram, Mioara 12

B

Badia, Margarit, Antonio M. 194—196
Balász, J. 306
Baldinger, K. 189
Bally, Ch. 46, 149, 305, 311, 312, 317
Balotă, Anton B. I. 81
Bar-Hillel, Y. 344
Baranga, A. 69, 70
Bárezi, G. 357
Barič 28

Barițiu, Gh. 34
Barth, Gilbert 324
Bartoli, M. 23, 76, 204, 360, 361
Băjăniciu, V. 113—116, 215—222
Bălăgeşeu 138
Bec, Pierre 200—205
Bechtel, E. 125
Beci, B. 23
Begolli, M. 23
Bejan, D. 59
Beltechi, Eugen 209—211, 232
Benedek, Piroška 365
Benveniste, E. 314
Bernard, R. 206, 263, 273, 276
Bernstejn, S. B. 205—207, 212, 347
Berruto, Gaetano 359, 360
Bertelsen, H. 170
Bertinnetto, Pier Marco 360
Bianu, I. 138, 158, 281
Bidjan V. 5—20, 79
Bidu, Angela 299
Bilițiu-Dăneuş, P. 103
Birlea, I. 103, 323, 324, 331, 335, 336
Birlea, Ovidiu 48
Birsan, D. 106
Birsan, Z. 153
Birseanu, A. 323, 324, 327, 328, 336
Blaga, L. 311, 318, 344
Blódy, G. 357
Bloomfield, L. 173
Bobb, Ioan 365
Beboc, Al. 313
Bogdan, D. P. 347, 349, 350
Bogdan-Duică, G. 159
Bogdan, I. 154, 210, 347, 348
Bogrea, Vasile 198—200, 210
Bojadžiev, T. 274

Bondarko, A. V. 206
 Bondarko, V. L. 213
 Bonnard, Henri 67
 Bopp, F. 29
 Borellă, Mircea 198—200, 309—321, 339—346
 Borkovskij, V. I. 29
 Bosanquet, B. 301
 Bottiglioni, Gino 360
 Bourciez, E. 200
 Bouvier, I.-Claude 190
 Bran, Laurențiu 135, 139
 Brandt, F. 170
 Bréal, M. 170, 296, 302, 303
 Bremond, Abatele 150
 Bright, W. 359
 Brøndal, V. 169, 170, 173, 305, 324
 Brugmann, Karl 142
 Brunot, F. 296, 302, 305
 Bud, Tit 103 104,
 Budagov, R. A. 259
 Budai-Deleanu, I. 209
 Budi 22
 Bulatova, R. V. 205
 Bulgăr, Gh. 46, 52, 53, 62, 64
 Bunina, I. K. 206
 Buysens, E. 170, 173
 Buzuku 21—23, 28—30
 Bühler, K. 316, 318, 319
 Byck, J. 73
 Byhan, A. 81, 231

G

Çabej, E. 22, 186
 Camarda, D. 24
 Campagna, S. 360—362
 Camproux, Ch. 189
 Candrea, Gh. 83, 88
 Candrea, I.-A. 81, 103, 237—239, 241, 350
 Cantemir, D. 227
 Capidan, Th. 113, 186, 227, 228, 238, 263—265,
 269, 271, 273, 276, 344
 Caracostea, D. 311
 Caragiale, I. L. 34, 148, 149, 163, 164
 Castagnotto, Ugo 360
 Cazacu, B. 85, 229, 279, 309, 331, 344
 Călinescu, G. 68, 145
 Ceașescu, Gh. 145
 Çeliku, M. 23

Ceško, E. V. 207
 Cezar 144
 Chelaru, Val. Gr. 86, 87, 365
 Chendi, Il. 157—160
 Chomsky, N. 345, 346
 Chrétien de Troyes 202
 Christophersen, P. 170
 Cicero 144
 Cichorius, Conrad 132
 Cihac, A. de 144, 156
 Cimochoowski, W. 23, 26
 Cioculescu, Ș. 70, 141
 Cioranescu, Al. 88
 Cipariu, Timotei 138, 164, 227
 Cipo, K. 21
 Ciravegna, F. 359
 Circă 164
 Ciuhandru, E. 158
 Cocchiara, G. 329
 Cohen, Jean 315
 Conner, Jack E. 257
 Constantinescu, N. A. 283—285, 288, 349, 350
 Constantinescu, Pompiliu 141
 Constantinescu, S. Gh. 57
 Contini, Michel 360
 Contraș, Eugenia 105
 Coquet, J. C. 309
 Coresi 138
 Corsen, W. 142
 Coseriu, E. 301, 302, 304—306, 319, 340
 Costăchescu, M. 347, 350
 Costin, Miron 138
 Coșbuc, G. 153, 157, 159, 164
 Coteanu, I. 279, 297—299, 309, 310, 312,
 314—317, 320, 339, 340, 342
 Courtenay, Baudouin de 211—213
 Creangă, I. 35, 48, 71, 150, 157, 244, 246, 247
 Cristureanu, Al. 365
 Croce, B. 329
 Crouzet, P. 296
 Čudomir 268, 272
 Curme, G. O. 173

D

Dăicoviciu, Constantin 132, 198—200, 364
 Dal', V. 112
 Damé, Fr. 114
 Dan, I. 185

Dauzat, A. 170, 171, 202, 283, 305
 Dănăilă, I. 279
 Dănescu, Gr. 114, 115
 Deér, József 289
 Demiraj, Shaban 21—31
 Densușianu, Ovid 75, 76, 83, 155, 197, 210, 227,
 239, 253, 323, 324, 334, 336, 338, 347
 Deparis, C. 189
 Deroy, L. 357
 Devoto, Giacomo 193
 Diaconescu, Paula 52, 56, 57, 73, 249, 250,
 253—255
 Diaconovich, C. 160
 Diaconu, I. 103
 Dianu, I. 144
 Dieulescu, Vl. 275
 Diderichsen, P. 170
 Dieterich 24
 Dimitrescu, Florica 46
 Dionysius, Thrax 173
 Djamo-Diaconiță, Lucia 346—351
 Djuvernuș, A. 266, 268, 269, 271, 272, 276
 Doml, M. 21, 23, 26, 28
 Dondaine, C. 189
 Dragomir, S. 285
 Dragomirescu, Gh. N. 41, 46, 54, 59, 67, 68, 71
 Dragomirescu, Mihail 141, 311
 Drașoveanu, D. D. 44, 48, 51—55, 57, 59
 Drăganu, N. 73, 238, 239, 241, 281, 282, 287—
 289, 291—293, 350
 Dron, Virgiliu 57
 Dubois, Jean 67, 68, 73
 Dubuisson, P. 189, 190
 Dumitrașcu, P. 48, 51, 55
 Dumitrescu, Al. T. 158
 Dybo, V. A. 206

E

Eckersley, C. E. 258
 Eckersley, J. M. 258
 Eftimiu, V. 70
 Eliade Hădulescu, I. 138, 146, 227
 Eminescu, Mihail 139, 163, 164, 167, 204,
 210, 244, 323—325, 333, 335, 336, 337, 365

F

Faguet, Emile 145
 Faicluș, I. 99—109

Falcone, Giuseppe 360
 Falk, Dagmar 250
 Fédler, François 313
 Felix, J. 364
 Fillmon, N. 34
 Filipescu, Teodor 155
 Filipova-Bajrova, M. 272
 Fischer, Emil 155
 Fishman, T. A. 359
 Fleischmann, H. 132
 Flora, R. 364
 Florea, Viorica 167—177, 365
 Fochi, A. 323, 324
 Fónagy, I. 314, 317, 318
 Franceschi, T. 360, 361
 Frank, T. 126
 Frățilă, Vasile 365
 Freeman, D. C. 320
 Friedwagner, Mathias 210, 227
 Frineu, Teofil 83, 88
 Funke, O. 169, 171

G

Gabrea, Maria 41
 Galaction, G. 68, 148
 Gáldi, László 289
 Gardette, P. 189, 190
 Gardiner, A. H. 169, 170, 173, 175—177,
 296, 301, 305
 Garros, Pey de 202
 Gaster, M. 227, 280
 Gălăbov, Iv. 263, 264, 269, 276
 Gămulescu, D. 276
 Gemellus, C. Jullus 126, 127
 Georgiev, Vl. 276
 Gerov 268, 272, 273
 Genot, Gérard 325, 327
 Genre, A. 360—362
 Ghergariu, L. 135—140, 365
 Ghește, I. 12, 19, 76, 209, 280, 282
 Ghilla, Al. I. 34, 36
 Giacomelli, R. 361
 Gilliéron, J. 189, 197
 Glosu, Șt. 227
 Giuglea, G. 186, 350
 Gjtnari, J. 23, 26, 30
 Goethe, J. W. 326
 Goga, Octavian 153

Goldiș, V. 158
 Golesecu, D. 138
 Gorun, I. 153, 162
 Gossen, Ch.-Théodore 189
 Grama, Alexandru 140
 Grammont, M. 213
 Granger, G. 314, 320, 321
 Grassi, Corrado 358—361
 Graur, Al. 34, 58, 99, 117, 118, 120, 186,
 237, 239, 250, 284, 298—300, 303, 339
 340, 342, 345, 350
 Grecu, D. 104
 Gregorian, Mihail 42
 Grimm, frații 138
 Gruber, 311
 Gruiță, G. 33—39, 59
 Guillaume, G. 191
 Guiraud, P. 325
 Guiter, H. 189
 Gusev, V. I. 328
 Gutkov, V. P. 207
 Guțu-Romalo, Valeria 34, 36, 47, 52, 57—59,
 62, 68, 72, 254, 259
 Gvozdev, A. N. 212

H

Halle, Morris 212, 213
 Hamp, E. 25, 30
 Harris, Zelis S. 71, 346
 Hasdeu, B. P. 88, 136, 138, 157, 209, 210
 227, 311, 344, 347
 Hasselrot, Bengt 107
 Haș, Gh. 189—191, 200—205
 Hatzfeld, H. A. 310
 Hazy, Ștefan 41
 Haxhihasani, Q. 23
 Hegel, G. W. F. 313, 317, 318
 Heidegger, M. 313
 Herzog, Eugen 227
 Hjelmslev, L. 296, 298, 315, 316
 Hockett, Charles F. 258
 Hodiș, V. 51
 Hodoș, Constanța 153
 Hodoș, E. 103
 Hodoș, N. 281
 Hölderlin, F. 313
 Homer 144, 172
 Homorodean, M. 350

Horățiu 144
 Horiot, B. 189
 Hrinčenko, B. D. 111, 112
 Humboldt, W. 343
 Husserl, E. 306

I

Iacob, Ștefan 41
 Ibrăileanu, G. 279
 Ičev, St. 271, 276, 288—292
 Iliescu, Maria 349
 Illis, A. 27
 Imbs, Paul 67
 Ioan Zoba din Vinț 280—282
 Ionașeu, Al. 39, 100
 Ionescu, Cristian 365
 Ionescu, Lilliana 227
 Iordan, Iorgu 36, 52, 57—59, 62, 67, 70—73,
 99, 111, 163, 194, 196, 209, 227, 237, 238,
 246, 250, 253—255, 257, 259, 279, 280,
 283, 284, 309, 311, 344, 349, 350, 354, 364
 Iorga, N. 144, 148, 151, 154, 210, 347
 Iorgovici, Paul 311
 Iosif, Șt. O. 153
 Iroaie, P. 87
 Isaac, Emil 153
 Ispirescu, P. 44, 157, 161
 Istrate, G. 279, 280
 Ivașcu, G. 34
 Ivăneșeu, G. 164, 227, 231, 280, 309, 311, 344
 Ivič, M. 207

J

Jacimírskij, A. I. 347
 Jacquier, Henri 309, 312
 Jakobson, R. 193, 206, 212, 315, 316, 319
 Jakovlev, N. F. 211, 212
 Janitsek, Eugen 365
 Jarnik, I. U. 323, 324, 327, 328, 338
 Jebeleanu, E. 70
 Jeep, L. 170
 Jespersen, O. 27, 170, 171, 173, 302, 303
 Johnson, J. 129
 Jokl, N. 23, 25
 Joos, Martin 260
 Jovkov, J. 271

K

- Kálmán, Béla 306
 Kelemen, B. 75—80, 193—194, 197—198
 207—209, 279—282, 354—358, 364, 365
 Keynes, J. N. 170
 Kiel, Friederich 142
 Kirchner, I. 124
 Klum, Anne 67, 68, 73
 Kniezsa, István 289—293
 Kis, Emese 255
 Kočev, I. 263, 264
 Kolea, S. 24
 Kosev, D. 275
 Kostov, N. 180
 Kovačec, A. 364
 Krahe, H. 124
 Krašeninnikova, E. A. 27
 Kuryłowicz, J. 306
 Kuznecov, P. S. 29, 211

L

- Lafe, E. 23
 Lambertz, M. 24
 Lambrior, Al. 227—231
 Lanher, I. 191
 Laurian, A. T. 138
 Lăncrănjan, I. 35
 Lecoy, Félix 189
 Leibniz 313
 Lekov, I. 180
 Lenin, V. I. 298
 Lepadatu, Al. 154
 Lepadatu, Ioan 156
 Lepschy, Giulio C. 213
 Litzica, C. 143
 Lohmann, J. 313
 Lonza, Andrea 360
 Loușonți, Dumitru 365
 Lovinescu, Eugen 141—151, 311
 Lucaci, Ritorul 207—209
 Lugovskoi, V. 328
 Lungu, Mihaela 365
 Lunt, H. 24
 Lyons, John 34

M

- Maerea, D. 141—151, 227, 229, 232, 233,
 279, 344, 364

- Malland, Oszkár 323
 Maior, Petru 227
 Maioreseu, Ioan 138
 Maioreseu, Titu 38, 141—143, 145, 147, 151,
 158, 159, 167, 311
 Makkai, Ladislau 287
 Malmberg, B. 193, 297
 Maneaș, Mihaela 73
 Mańczak, W. 295, 296
 Manliu, I. 157, 164
 Manoliu-Manea, Maria 59, 257—259
 Marian, S. Fl. 104
 Marieneseu, At. 158
 Marouzeau, J. 47, 305
 Martel, C. 190
 Martinet, André 37, 42, 85, 340, 342
 Mártingo, András 300
 Márton, Gyula 354—358
 Martorell, Ioanot 202
 Marty, A. 171
 Marx, Karl 342
 Massim, I. C. 138
 Massobrio, L. 360—362
 Mateescu, G. G. 127
 Matranga, 24, 29, 30
 Matusević' M. I. 212
 Maurer, Ion Gheorghe 194
 Mării, Ion 185, 197—200, 358—362, 364
 Meillet, A. 27, 28, 71
 Melillo, M. 361
 Meyer-Lübke, Wilhelm 186, 201, 210, 227
 Michel, L. 189, 190
 Miclău, Paul 42, 316, 319, 339, 342
 Migliorini, B. 301, 302
 Mihăeseu, H. 27, 185
 Mihăilă, Gh. 207, 269, 276, 349, 364
 Miklosich, Fr. 227, 291
 Milas, C. 41—49.
 Miletič, L. 267, 269, 270, 276
 Mill, J. St. 171, 306
 Millan, Duncan Mac 189
 Mihardet, G. 82
 Minulescu, I. 153
 Mitu, M. 276, 299
 Miinea, Mihaela 68
 Mladenov, Maxim Sl. 263—277
 Mladenov, St. 24, 263, 273, 276, 277
 Mocanu, N. 81—97, 232
 Moldovan, S. 292
 Moldovanu, Dragoș 365

Moldoveanu, M. D. 114—116
 Mommsen, Th. 126
 Moser-Philtsen, Maria 22
 Mulaku, L. 23
 Muljačić, Žarko 204
 Munteanu, Fr. 70
 Munteanu, Ștefan 243—247, 309—321
 Murnu, G. 150
 Müller, Max 138
 Müller-Ott, D. 107

N

Nahtigal, Rajko 29
 Nameranov, N. 268, 269, 271, 276
 Nandriș, G. 347
 Nandriș, O. 202, 203
 Napoleon, B. 172
 Neagoe, Elena 54
 Neamțu, G. G. 51—66
 Neculce, Ion 42, 204
 Negre, E. 190
 Negruzzi, Costache 145, 146
 Negoșescu, I. 141
 Neieseu, Heana 283—286, 365
 Neieseu, P. 102, 182, 227—233, 237, 354—358
 Nestorescu, V. 263, 265, 269, 271, 277
 Nicolaeva, T. M. 206
 Niculescu, Al. 34, 36, 52, 55, 57—59, 62, 254, 259
 Nikolov, E. 180
 Nilsson, Elsa 35
 Nistor-Domonkos, Erica 344
 Noreen, A. 170
 Notarius, Anonymus 141
 Novikova, A. M. 323, 334

O

Ocheseanu, Rodica 42
 Odobescu, Al. 48, 161, 164, 209
 Olos, Ana 365
 Onciul, Dimitrie 154, 155, 227
 Onu, L. 279
 Orghidan, N. 350
 Ornea, Z. 141
 Oros, Marius 365
 Ovidiu, 144

P

Pais, Dezső 300
 Pamfile, T. 323, 331, 333, 334, 336
 Panaitescu, P. P. 347
 Pann, Anton 161
 Panov, M. V. 211, 212
 Papadat-Bengescu, Hortensia 149
 Papahagi, T. 83, 85, 103
 Paseu, G. 104
 Paskaleva, V. 275
 Pașca, Șt. 85, 105, 107, 117, 289
 Paul, H. 27, 211
 Paulhan, Th. 149
 Pavliuc, N. 276
 Pavlov, I. P. 342
 Pălineanu, V. 295, 297
 Pătruș, I. 100, 107, 117, 179—183, 189, 227, 287—294, 345, 364—366
 Pârvan, V. 132, 156
 Peciar, Șt. 206
 Pellis, Ugo 360—362
 Perpessieus, D. P. 141
 Petra-Petrescu, Horea 153
 Petrescu, Camil 246, 247
 Petrescu, Cezar 70
 Petrovici, Emil 12, 75, 77, 81, 83, 84, 86, 100, 179, 180—182, 193, 197—198, 227, 229, 235, 280, 283—285, 290, 293, 323, 344, 350, 352, 357, 363—364
 Petsch, Robert 328, 330, 332
 Philippide, Al. 209, 210, 227, 243, 279, 280, 311, 344
 Piana, M. La 21, 23, 26, 28, 30
 Picard, A. et J. 200
 Picitto, G. 361
 Piuehon, J. 68
 Pleter, T. 276
 Poghir, C. 209, 344
 Pollok, Karl-Heinz 328, 329
 Pompiliu, M. 138
 Pop, Dumitru 103
 Pop, Gh. 351—354
 Pop, Sever 83, 251, 252, 352
 Popescu, Radu Sp. 365
 Popivanov, Gh. 272
 Popovici, Iosif 157, 238, 239, 241
 Popovici-Bănățeanu, I. I. 44
 Potte, I.-Claude 190

Pottler, Bernard 73, 195
 Procopovici, Al. 81, 82, 84, 86, 227
 Propea, G. 361
 Propp, V. Ja. 323, 333, 335
 Protogenova, S. V. 213
 Purdela, Maria Luiza 237
 Pușcariu, Sextil 76, 83, 87, 88, 99, 106, 107,
 155—157, 160, 161, 186, 199, 227, 210,
 232, 237, 250, 305, 311, 344, 363
 Pușkin, Al. 363

Q

Quittner, Margareta 310, 312, 314

R

Radu cel Mare 349
 Radu, Gh. 245
 Ravler, Xavier 189
 Rebreanu, L. 70, 204, 246, 247
 Rebușapcă, I. 276
 Reformatskij, A. A. 211—213
 Reinhold, 30
 Remacle, L. 189
 Richard, M. I. 191
 Riffaterre, M. 311, 315
 Rizescu, I. 207—209, 209—211, 297
 Robert, L. 125, 131
 Roberts, A. Hood 193
 Rosetti, Al. 24, 73, 75, 76, 79, 81—83, 86, 88,
 97, 107, 185, 194, 196, 207, 227, 230, 231,
 233, 239, 250, 253, 263—265, 269, 271,
 273, 277, 279, 349.
 Roșianu, Ion 117—121, 295—307, 365—366
 Russell, B. 170, 301
 Russo, Alecu 146
 Russo, D. 210
 Russu, I. I. 123—134, 185—187
 Russu-Șirianu, I. 153, 157, 158
 Rusu, Gr. 79, 102, 197—198, 227, 229, 231,
 235—241, 249, 252, 351—354
 Rusu, Valeriu 99, 249—251
 Ruwet, N. 316

S

Sadoveanu, M. 36, 153, 167
 Sala, Marius 82, 83
 Salvamini, Emanuela 359

Sandfeld, Kr. 24—27, 30, 210
 Sandu-Aldea, G. 153
 Sapir, E. 343, 344
 Saramandu, N. 185
 Saussure, F. de 296, 341
 Săteanu, C. 67—74
 Săulescu, G. 138, 145
 Săulescu, M. 153
 Schaff, A. 342
 Schoemann, G. F. 170
 Schönfelder, Karl-Heinz 357
 Schweiger, P. 339—346
 Sciambra, Matteo 29
 Scriban, August 113, 349
 Secula, Sever 157
 Seelmann, Em. 142
 Seguy, I. 189
 Semčynskij, S. B. 111—112
 Serghi, C. 70
 Sfirlea, Lidia 312, 314—316, 319, 320
 Shkurtaĵ, Gj. 22, 23
 Sidorov, V. N. 211, 212
 Silași, Gr. 138
 Simion, E. 141
 Simion, Ștefan 280, 281
 Simionescu, S. 135
 Sittig, E. 132
 Slama-Cazaen, Tatiana 297, 298, 345
 Slavici, Ion 153, 163—168
 Slăvescu, V. 113
 Smirnițki, A. I. 297
 Smirnov, L. N. 206
 Sobrero, Alberto 360
 Solin, Heikki 123—134
 Sørensen, Holger Steen 170—177, 302
 Spitzer, L. 28, 312
 Sreznevskij, H. 112
 Städler, Er. 129
 Stan, Aurelia 99, 100
 Stan, Ionel 102, 237, 349
 Stan, I. T. 211—213
 Stanca, Iosif 157
 Stanișeva, D. 207
 Stankiewicz, E. 206, 329
 Stati, Sorin 46, 52, 53, 62, 64, 69, 297, 305, 339,
 Stănescu, Eugen 42
 Steblin-Kamenskij, M. I. 213
 Steiger, Emil 326
 Steintal, H. 170
 Stevanovič, M. 24, 30, 205

Stoin, V. 270, 277
 Stojkov, St. 180, 264, 364
 Străjanu, 164
 Stroeinu, Vladimir 141
 Suchotln, A. M. 211
 Sueiu, C. 288, 290—293
 Sütterlin, L. 173
 Sweet, H. 170, 171

§

Şandru, D. 82, 83, 113, 114, 116
 Şaumjan, S. K. 212
 Şilneanu, Lazăr 227
 Şčerba, L. V. 212, 213
 Şerban, Felicia 323—338
 Şerban, Vasile 64
 Şerdeanu, Lidia 303
 Şirokova, A. G. 206
 Şaşa, Elisabeta 365
 Ştefan cel Mare 351
 Ştefulescu, Al. 347
 Ştefurea, Şt. 138
 Şuteu, Valeriu 82, 182

T

Tacit 144
 Taine, Hippolyte 139
 Tamás, L. 348, 349
 Taverdette, P. 189
 Tălăşescu, Al. 158
 Tănăsescu, A. 276
 Tăslăuanu, Octavian, C. 153
 Teaba, T. 163
 Teiuş. Sabina 39, 104, 298, 304
 Telmon, Tullio 360
 Teodorescu, G. Dem. 323, 326, 336
 Teodorescu, Mirela 88, 209
 Terracini, B. 359, 361
 Tertulian, E. 141
 Tiktin, H. 138, 164, 209—211, 243
 Timofte, E. 276
 Thumb 25
 Tobler, A. 210
 Toiclescu, Gr. 154, 158
 Todoran, R. 198—200, 237, 238, 249—256, 345
 Todorov, Tzvetan 326, 327, 329
 Togan, N. 292

Togebv, K. 170
 Tolnai 355
 Tomuţa, Liviu 194—196
 Topirceanu, G. 153
 Trăilă, Ilie 158
 Trnka, B. 306
 Trost, P. 296, 300
 Tuailion, Gaston 190
 Tunsoliu, Olga 57
 Tvardovski, A. 328

†

†Iplea, Al. 103, 104

U

Udayna, Tone 204
 Ullman, St. 297, 305, 310
 Ungureanu, Ion M. 365
 Urechia, V. A. 158
 Ureche, Gr. 244

V

Varlaam 281
 Varna, Ana 365
 Vasiliev, St. P. 277
 Vasiliu, Em. 227, 340, 342
 Vasiliu, Gabriel 365—366
 Vasiliu, Laura 71, 243
 Vasiliuţă, Livia 163—168
 Vater 138
 Văglenov, M. 263
 Veleva, M. 266, 267, 271, 272, 277
 Velkov, V. I. 131
 Vendryes, J. 28
 Venediktov, G. K. 207
 Ventadour, Bernard de 202
 Verković, St. I. 266
 Veyrenc, I. 207
 Vianu, Tudor 139, 141, 145, 150, 151, 309,
 311, 314
 Viciu, A. 158
 Vidossl, G 361
 Vinogradov, V. V. 71
 Vințeler, A. 364

Vinteler, O. 205—207, 364, 365
 Virgiliu 144
 Vircol, V. 104, 155
 Vlad, Carmen 53
 Vlad Delamarina, Victor 159
 Vlahov, Kiril 128
 Voltaire 139
 Vondrák 24, 27, 29
 Vossler, K. 312
 Vrabie, E 207, 363, 364
 Vraciu, A. 185—187
 Vrancea, Ileana 141
 Vukovic, I. 207
 Vulcan, I. 158
 Vulpe, Magdalena 8, 11, 19

W

Wald, Lucia 339
 Wald, H. 298, 344
 Warren, A. 329
 Weigand 24—26, 29, 197, 227, 228, 231, 350

Weinreich, N. 344
 Wellek, R. 329
 Werner, C. 292
 Werner, H. 297
 Whorf, B. 343, 344

X

Xenopol, A. D. 154, 155

Z

Zaimov, J. 276
 Zamfirescu, Duiliu 159
 Zauner, Adolf 227
 Zavera, D. 276
 Zavera, M. O. 276
 Zdrenghea, Mihai 257—261
 Zdrenghea, Mireca 48, 51, 53, 55
 Zgusta, L. 132
 Zimmermann, Fr. 292
 Zinder, L. R. 212, 213

INDICE DE CUVINTE *

ALBANEZĂ

do 21—31
dua 22
kam 21—31
të 21—31

BULGARĂ

Băro 288
Bărso 288
Bărsov 288
—C— 289
dělŭ 180
Găle 292
Galeš 291
Galjo 292
Gálo 292
gosti 180
Kăr- 289
Kărco 289
Kărčo 289
Kăršo 289
Kăržo 289
Krăco 289
Krăsto 289
Mărsev 292
Măsev 292
Mókre 291
Mókrjo 291
nărva 111
naviljak 111
Pănko 290
Pănkov 290

Păno 290
-ov 288

ENGLEZĂ

boy friend 258, 260
-ess 260
girl friend 258, 260, 261
he 257, 258
he-goat 258, 259, 261
her 257
him 257
it 257
lion 258, 260, 261
lioness 258, 260, 261
she 257—261
the 259

GERMANĂ

Kerze 288, 289

LATINĂ

Aqua 291
barbatus 239
batalia 239
betranus 240
cadere 239
calcaneum 239
calcare 239
caldaria 239

caldura 239
Candela 288
Candelia 288
Candelis 288
capistrum 239
capitaneum 239
casae 253
peccatum 240
paene-ad 88
porro-ad 88
sera 180
sole(m) 180
vinum 349

MAGHIARĂ

güzü 208
magas 349
Muszka 292
Pankota 290
perc 289
Túr 293

ROMÂNĂ

a) DACOROMÂNĂ

A

-a- 290
a/ă 250
abeș 186
acum 672
a doua zi 72

* Cuvintele de la p. 89—97, 102—107, 123—133, 265—274 nu au fost incluse în acest indice.

-ai- 181
alaltăieri 67
alde 161
altădată 72
am să fac 23
amurg 186, 187
apa 291
Apa 291
apoi 72
arcaci 113
arici 182
aripioară 179
-i-as- 181
-asc- 181
-aș 104, 182
aș(i) 185
așa că 16
așa încît 16
azi 67

Ă

-ă 250, 251, 253, 254
-ăj-e 249

B

b' 181
bab- 181
baci 186
balercă 112
bară 186
barbat 238, 239
barbă 350
Barbă 350
Barbul 350
bataie 239
bataie 239
batrn 240
băgească 181
băbesc 181
băieț- 182
băieț-aș 182
băl 186, 187
bălan 186, 187
bălaș 186
băf 350
Bătea 350
Băfești 350

Ber- 288
Bețea 350
Bllc 186, 187
btr 186
Btr- 288
Btrsa 287-288, 294
Boia 350
Boișoara 850
boișor 350
Boiu 250
Bor- 288
borească 186
bof 350
Boțea 350
bou 350
Bratul 350
buc 186
bumb 186, 187
bumbărează 186
bun 112
bun¹ 181
buni 182
bun^u 181
burduf 186
buză 349
Buză 349
Buzea 349

C

-c- 290, 292
ca cînd 15, 16
ca cît 15
ca cum 7, 15, 16
cadea 239
calca 239
calci 239
caldare 239
caldură 239
cali 239
capatli 239
care 6-9
ca să 5, 7, 8, 12, 16, 19
casă (și pluralele sale) 249-259
Cazan 350
că 5, 7-9, 13, 16, 17, 19
că cum 7
că să 6, 9, 13
căciulă 186
căpăstru 239

căpîlăneasă 181
Căprioara 287
cășărie 349
Căzănești 350
ce 5, 7, 8, 11, 19
ceafă 186
ceapă 182
-i-cel 350
Cepturile 350
cheamă 182
chiar dacă 17
cine 7-9
cine știe cine... ce... unde
41-49
cioară 186
cioc 186
ciucă 186
ciuf 186, 187
ciump 186, 187
ciupi 186, 187
cînd 6, 10, 11, 14, 19
cîndva 72
Cîrstea 289
**Cîrstu* 289
Cîrța 288-289, 294
Cîrță 289
cîrțai 289
Cîrțu 289
cîșlar 114
cîșlaș 114
cîșlă 113-116
cîșlăreasă 114
cîșlărie 114
cîșlăriță 114
cît 6, 7, 11, 15, 19
clevele 208
coacăză 187
codru 187
colibă 187
colindă 207
colomeică 112
copac 350
Copăcel 350
copil 187
corbi 182
crăciun 207
Cristea 289
Cristu 289
cu ce 6, 9, 18
cu cine 18

cum 6, 7, 10, 14, 15, 19
curînd 67, 72

D

-d- 293
dacă 6, 10, 11, 14, 19
de 6-8, 13, 14, 16, 17, 19,
243-247
de care 7
de ce 6, 7, 14, 16
declt 15
de cum 15
de curînd 72
de dorul 245, 246
de dragul 243, 245, 246
de ochii 245
de râul 243, 245, 246
de pe unde 17
de unde 6, 7, 17
de-al 180
demult 72
descară 72
deseori 72
deși 17
deși că 17
deveni (a~) 52
de vreme 67
dimineața 72
din 243-247
din cauza 243, 246
din cauză că 14
din ce 16
din pricina 243, 246
Dometie 349
Domeșian 349
droaie 187
D'ucă 105
după 67
după că 10
după ce 10, 11, 18, 19
după ce că 10
după cum 15

E

-e 250, 253-255
ea 181, 182
eaș 181

-easc- 181
-el 104, 350
-esc 181
-escu 350
-ești 350

F

face (a se ~) 52
faci 182
fără 86, 88
fără 86
fără ca să 15, 17
fără să 15
femei-asc-ă 181
femei-esc 181
fi (a ~) 52
fiindcă 14
fluiet 187
fugeam 182
fugi 182

G

g° 181
Gal 292
Galaction 291
Galea 292
Gașa 290, 291-292, 293, 294
Galu 292
geam 182
gheață 182
ghiuj 187
gogă 187
gost 180
grădinucă 106
grădinuță 106
grey-aj-e 181
grey-oj 181
guz 208
guziu 208

H

hameș 187
hutului 187

I

-i 250, 251, 253-256
-ic 104
-ică 349
ieri 67
ieși (a~) 52
imediat 67, 72
inimă 87
-ioar 104
irimă 87
irmă 87
-ișor 104
-iș 104

I

înainte 67, 72
în ajun 72
înclt 16
îndată 72
în curînd 72
întii 72

J

jumătate 187
juptn 207
juptneasă 181

L

la care 9
la ce 6
lehăi 187
lele 187
leurdă 187
lunșă 181
lung- 181
lungpaje 181
lungoși 181
lupⁱ 181-183
lupi 179
lup^u 181, 183

M

Maera 291
mai trziu 72
mare 187, 349
Mare 349
Mareş 349
măgar 187
mănuncheaş 182
mănunchi 87
mărar 187
Măscut 292
mereu 67, 72
miercură 181
Minea 350
Minşea 350
Minşică 349
mîre 187
mîline 67
Mîs- 292
Mîsca 290, 292—294
Mîscut 292
Moc 291
Moca 291
Mocioiu 291
Moclea 291
Mocrea 290—291, 293, 294
Mocsa 291
Mocu 291
Mogoşel 349
mult 67
munînk 87
murg 187
murunk 87
Musca 292
muşcoi 187

N

n' 181
narvă 111
năvlică 111
năzări (a se ~) 112
ne- 112
nebelefe 111, 112
nebun 112
neliv 112
neneacă 112

nespravă 112
nespravnic 112
niciodată 72
nîr 112
nîroc 112
noajă 112
nogai 112
nohai 112
noian 187
notă 207
nu ştiu cine... ce... unde
 41—49
numai să 14
numaidecît 72

O

oa 181
oaj- 181
-oasa 117—121
odată 72
odinioară 72
ogaş 285
-oî 181
-oiu 285
omăn-aş 182
-oîu 285
oraş 155
-ota 290

P

paléucă 207
Pan 290
Panc 290
Panco 290
Pancoi 290
Pancota 290
Pancu 290
parcă 15
parnic 207
paru 180
păcat 240
pără 88
părea (a ~) 52
pe care 7
pe cine 6
pe unde 6, 17

pe urmă 72
pentru 243, 246
pentru ca să 13
pentru că 13
**Perş* 289
Perşa 289
ptnă 10, 11, 88
ptnă ce 10
ptnă ctnd 10, 11
ptnă unde 6
Pţca 290
Pţcota 290, 293, 294
Pţcu 290
pră 88
plug 207
podef 106
poduc 106
pomi 182
preteasă 181
prin care 7
puî 182
pui 182
pu'i 182
pupăză 187
puiuă (să ~) 82

R

-r- 291
Radul 350
raşă 187
rupea 179

S

sîş 250, 251
saci 182
saiă 113
saiuan 113
să 5, 7—9, 12, 16, 19
Săţel 350
sătuc 350
seara 72
seară 180
slugă 349
slujnică 349
soarbă 350
Soarbele 350
soare 180

sorb 350
 spîrc 187
 spûă (să ~) 82
 spûră (să ~) 82
 spûnîi 82
 spûyă (să ~) 82
 spuză 187
 stăpin 207
 stîină 207

Ş

-ş- 291
 ştiră 187

T

t' 181
 tacă 181
 tatul 350
 Talul 350
 Tăluleşti 350
 teacă 181
 t'eptana (a ~) 87
 t'eptara (a ~) 87
 t'ep'lîni 87
 t'ep'lîri 87
 tîrlă 116
 tîrziu 72
 toacă 181
 toldeauna 67, 72
 Tur 293, 294
 Tura 293
 Turd 293
 Turda 292-293, 294
 Turdaş 293
 Turdea 293
 Turdeş 293
 Tureni 293

Ț

-ț- 289
 țeapă 187
 țîi 182
 țîiți

U

-uc 99-109
 uncheaş 182
 unchi 182

unde 6, 7, 9, 17
 uneori 67, 72
 urdă 187
 -uț 104

V

vădă^u 181
 vezⁱ 181
 vin 349
 vinar 349
 vinăriei 349
 vreodată 72

Z

zară 187
 zăpăci (a se ~) 207

b) AROMÂNĂ

Țințilukis 231

c) ISTROROMÂNĂ

cumparăt 238
 marităt 238
 pati 23
 rămăs-av 238

RUSĂ

njanja 112
 njańka 112
 nyrók 112

SÎRBOCROATĂ

năviljak 111

SLAVĂ

ber- 288
 ber- 288
 bor- 288
 Bratomil 350
 Bratomir 350
 Bratoslav 350
 galiti 291
 gală 291
 kaliti 239

lënivă 112
 Maera 291
 mokra 291
 mokră 291
 na- 111
 Pokota 290
 Radomir 350
 Radoslav 350
 -s- 288
 -sa 288
 -să 288
 Turji 293
 tură 293
 vila 111

TURCĂ

arkač 113
 kyşla 113
 nine 112
 saye 113
 sayvau 113

UCRAINEANĂ

barylko
 byti 112
 kotomyjka 112
 linyu(yj) 112
 narazylysjja 112
 narvaty 111
 narvyna 111
 naryvaty 111
 naryvaty byky 111
 navyl'ha 111
 navyl'nyk 111
 navjlok 111
 ne- 112
 nebylycia 112
 nerja 112
 neńka 112
 nesprava 112
 nespravnyj 112
 njańja
 njańka 112
 nuža 112
 nyrok 112
 -yna 111

